

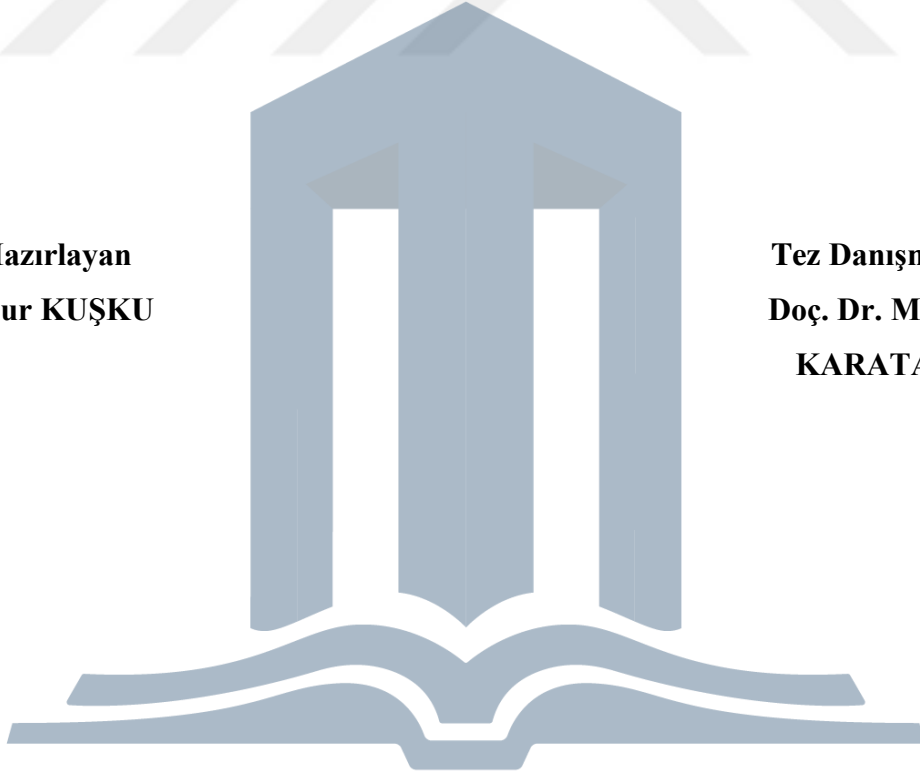
T.C.
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

TÜRK LİTERATÜRÜNDE ÇANAKKALE SAVAŞLARI TARİH
YAZICILIĞININ OLUŞUMU (1915-1922)

Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan
Onur KUŞKU

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Murat
KARATAŞ

Çanakkale – 2019

TAAHHÜTNAME

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Türk Literatüründe Çanakkale Savaşları Tarih Yazıcılığının Oluşumu (1915-1922)” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını, özgünlüğünü ve bir başka mecraya sunulmadığını, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu ve yararlandığım kaynak ve verilerde hiçbir bir çarpıtma yapmadığımı belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

25.11.2019

Onur KUŞKU

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Onur KUŞKU'ya ait Türk Literatüründe Çanakkale Savaşları Tarih Yazıcılığının Oluşumu (1915-1922) adlı çalışma, jürimiz tarafından Tarih Anabilim Dalı (Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalında) YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak oybirliği/oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

Üyeler

İmza

Doç. Dr.
Murat KARATAŞ
(Danışman)

Doç. Dr.
Burhan SAYILIR

Dr. Öğr. Üyesi
Barış BORLAT

Tez No : 10314723

Tez Savunma Tarihi: 29.11.2019

ONAY

Prof. Dr. Şerif KORKMAZ

Enstitü Müdürü

ÖZET

TÜRK LİTERATÜRÜNDE ÇANAKKALE SAVAŞLARI TARİH YAZICILIĞININ OLUŞUMU (1915-1922)

Bu çalışmada, Türk tarih yazımında Çanakkale Savaşları konusunun 1915-1922 yılları arasındaki oluşumu ve aynı yıllar arasında Türk literatürüne yansıyan eserlerdeki söylem farkları üzerinde durulmaktadır.

Yedi yıllık süreçte meydana gelen siyasi, askeri, ekonomik ve sosyal gelişmeler Çanakkale Savaşları hakkındaki söylemlerde değişimler göstermiştir. Türk bakış açısında meydana gelen bu değişimler, Türk tarih yazıcılığını da etkilemiştir. Tarih yazımını etkisi altına alan bu değişimler, Türk kamuoyuna yansımış ve yapılan çalışma ile konunun 1915-1922 yılları arasındaki kamuoyu algısına ışık tutması hedeflenmiştir.

Çanakkale Savaşları'nın Türk tarih yazımındaki oluşumu bu süreçte iki evrede ele alınmaya çalışılmıştır. Bu evreler 1915-1918 ve 1918-1922 yılları arasını kapsamaktadır. Konunun tarih yazımındaki oluşumu sürecinde öncelikle Çanakkale Savaşları esnasına ve cephenin kapanmasının ardından Birinci Dünya Savaşı bitimi dahil cephe hakkındaki Türk basınındaki yansımalarına ve müstakil eserlerin değerlendirilmesi üzerinde durulmuş, ardından Anadolu'nun işgali öncesinde ve işgali sırasındaki Türk milli mücadelesi döneminde öne çıkan söylem farkları ve bu farkları ortaya çıkaran koşullar incelenmiştir. Çanakkale Savaşları hakkında meydana gelen görüş farklarının tüm bu çerçevede dahilinde ortaya konulması hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Birinci Dünya Savaşı, Çanakkale Cephesi, Osmanlı Devleti, İtilaf Devletleri, İttifak Devletleri, Literatür.

ABSTRACT

THE FORMATION OF THE HISTORY WRITING OF THE GALLIPOLI CAMPAIGN IN TURKISH LITERATURE (1915-1922)

In this study, the formation of the subject of Gallipoli Campaign between 1915-1922 in Turkish history writing and discourse differences in the works reflected in Turkish literature between the same years are emphasized.

The political, military, economic and social developments that took place over the course of seven years have changed in the discourse about the Gallipoli Campaign. These changes in the Turkish perspective also affected the Turkish historiography. These changes, which influenced the writing of history, were reflected to the Turkish public and the study aimed to shed light on the public perception between 1915-1922.

The formation of the Gallipoli Campaign in Turkish historiography was tried to be discussed in two stages in this process. These phases cover the period between 1915-1918 and 1918-1922. During the formation process of the subject in history writing, firstly during the Gallipoli Campaign and after the closure of the front, the reflections in the Turkish press about the front, including the end of the First World War, and the evaluation of the independent works were emphasized. conditions were investigated. It is aimed to present the differences of opinion about the Gallipoli Campaign within this framework.

Key Words: First World War, Gallipoli Campaign, The Ottoman Empire, Entente State, Alliance State, Literature.

ÖNSÖZ

Devletlerin siyasi, askeri, ekonomik, dini, sosyal ve kültürel üstünlüklerini birbirlerine kabul ettirme arzusu, büyük savaşları beraberinde getirmiştir. Bu savaşların önemli kısmı bölgesel olurken, bir kısmı ise bölge dışına taşmıştır. Sonuçta ise tüm insanlığı etkileyecek boyutlara ulaşmıştır. Konumuz dahilinde ülkelerin kaderlerini tayin eden ve son yüzyılı etkileyen dünya savaşları, en kanlı mücadeleleri meydana getirmesiyle hatırlanmaktadır. Maddi ve manevi yıkımları ortaya çıkaran bu mücadelelerin en önemlilerinden birisi ise hiç kuşku yok ki Birinci Dünya Savaşı ve bu savaşın içindeki Çanakkale Savaşları'dır. Avrupalı devletlerin kendi hesaplaşmalarının bir yansıması ve büyük savaş bitirmesi düşüncesiyle açılan bu cephe, savaşlara katılan tüm devletlere ağır yıkımlar sunmuştur.

İtilaf Devletleri savaşı galip bitirmek için Çanakkale Cephesi'ni açtıklarında ilk hedefleri boğazı geçmektir. Çanakkale Boğazı'nda kontrolün sağlanması üzerine ileri harekât ile İstanbul'a ulaşacak birleşik filonun hedefinde Osmanlı Devleti'nin sona erdirilişi bulunmaktadır. Bu uğurda öncelikle denizde başlayan saldırılar 18 Mart 1915 tarihine dek sürdürülmüştür. Türk-Alman ortak savunma yapılanması karşısında herhangi bir başarı elde edemeyecek olan İtilaf Devletleri Birleşik Filosunun Çanakkale Boğazı'ndan çıkışı, İttifak Devletleri'nin Birinci Dünya Savaşı müddetince elde ettiği en büyük başarılarından birisi olacaktır. Yaşanan bu gelişmeler İtilaf Devletleri'nde infial yaratacak ve yeni bir planın devreye sokulması sürecine yol açacaktır. Savaşın henüz başlarında İtilaf Devletleri'nin Çanakkale Boğazı'nda almış oldukları bu darbe neticesinde yalnız donanma ile geçilemeyeceği görüşü hâkim olacak ve İtilaf Devletleri'nin yaşayacağı prestij kaybının da önüne geçilmesi hesapları sonucunda kara muharebelerine yeşil ışık yakılacaktır. İtilaf Devletleri Birleşik Filosunun desteği ile İngiliz ve dominyonları Gelibolu Yarımadasına, Fransız ve dominyonları ise ilk başta şaşırtma planları sebebiyle Anadolu yakasındaki Kumkale Bölgesi'ne, daha sonra da Gelibolu'ya çıkarma yapacaklar ve kara savaşlarını başlatacaklardır.

İtilaf Devletleri ve İttifak Devletleri'nin Çanakkale Cephesi'nde birbirlerine karşı yürüttükleri ve yaklaşık sekiz buçuk ay sürecek kara savaşları 25 Nisan 1915 tarihinde başlamıştır. İngiliz, Fransız, Avustralya, Yeni Zelanda ve diğer sömürge birliklerinin gerçekleştirdiği bu çıkarmaya Türk ordusu ciddi savunma göstermiştir. Yaşanan

mücadeleler de İtilaf Devletleri bekledikleri ilerleyişi bulamadıkları gibi Batı Cephesi'nde yaşanan mevzi savaşlarının bir benzeriyle karşılaşmışlar ve ağır kayıplar vermişlerdir. Yaşanan bu gelişmeler üzerine Londra ve Paris'te cephenin kaderinin tayin edilmesi için çalışmalar başlatılmış ve sonuca en kısa sürede ulaşılması amaçlanmıştır. Ancak İtilaf Devletleri'nin gerçekleştirdiği tüm tedbirlere karşı Türk-Alman ortak savunması güçlü mukavemet göstermiştir. İtilaf Devletleri'nin en nihayetinde hayata geçirecekleri Gelibolu firarı 8-9 Ocak 1916 tarihinde son bulacaktır. Bu firar harekâtı ile İtilaf Devletleri'nin büyük umutlar besleyerek açtığı Çanakkale Cephesi kapanacak ve getirdiği yıkımlar savaşlara dahil olan tüm milletlerin hafızalarına kazınacaktır. Savaşların manevi miras yoluyla aktarılması daha sonraki yıllarda da konunun canlı tutulmasına olanak sağlayacaktır. Nitekim savaşlar esnasında başlayan tarih yazımı günümüze dek güncelliğini koruyacaktır.

Bu çalışmamızda Türk tarih yazımında Çanakkale Savaşları konusunun kaynak ve içerik bakımından 1915-1922 yılları arasındaki oluşumu üzerinde durulmaya çalışılmıştır. Savaşlar esnasında başlayan Türk tarih yazımında Çanakkale Cephesi konusunun süreç içindeki gelişimine bakılması, güncelliğini koruyan konunun ilk yedi yıllık periyotta ne tür değişimlerden geçtiğini değerlendirme imkânı sunmaktadır. Çanakkale Savaşları esnasında başlayan konunun Türk tarih yazımına kazandırılması evresi, Türk literatürünün de oluşmasındaki ilk emare olmuştur. Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesiyle birlikte kamuoyunun bilgilendirilmesi sürecinde savaşın askeri kaynakların yanında basın yoluyla da sağlanması, önemli detayların ortaya çıkarılmasının önünü açmıştır. Bu bakımdan çalışma Çanakkale Cephesi'nin gündelik olaylarının iletilmesinde askeri kaynak ve basın arasındaki farkı ortaya koyma amacı da taşımaktadır.

Çalışmamızın oluşumunda kaynak olarak devrin gazete yazıları, dergileri ve meclis görüşmelerine dair resmî tutanaklar kullanılarak yedi yıllık süreç içindeki görüş farklarının ortaya çıkarılması hedeflenmiş; 1922 yılından itibaren sonraki dönemi kapsayan neşir faaliyetleri kapsam dışı bırakılmıştır. Bu kaynakların yanı sıra Türk subaylarının yazdıkları metinler incelenerek görüş ayrımlarının analizleri yapılmaya çalışılmıştır. Bu eserlerin ilk basımlarına ulaşılma yoluna gidilmiş ve birinci el kaynak statüsündeki tüm eserlere ulaşımın sağlanması için büyük çaba harcanmıştır. 2000 yılından itibaren ciddi bir akademik birikimin oluşmaya başladığı Çanakkale Savaşları konusunda meydana getirilen eserlerden 1915-1922 yıllarını ilgilendiren kısmından faydalanılmıştır. Özellikle savaşlar konusunda yazılan bilimsel ve popüler yayınlar takip edilerek tez konusunun dışına

çıkılmadan faydalanılma yoluna da gidilmiştir. Mekâna, zamana ve konuya göre sınırlandırılarak taraması yapılan kaynaklar bu sayede yeni bakış açılarının doğmasındaki en önemli yere sahiptir. Soru işaretlerine sahip yerlerin aydınlatılmasına yönelik çalışılan bu yol ile tezin ana konusu kurulmuştur.

Çalışmanın giriş bölümünde tarih yazımının ve tarih felsefesinin oluşumuna ve gelişimine değinilmiş; Osmanlı Devleti'nin özellikle 18., 19., ve 20. Yüzyıllardaki tarih yazımı ve tarih felsefesinde uygulanan reform hareketleri açıklanmaya çalışılmıştır. Ayrıca, modern tarih yazımının başlaması ile çeşitlilik arz eden konuların anlatımlarındaki prensiplere ve bu prensiplerin Dünya kamuoyuna etkisine ışık tutulmak istenmiştir.

Birinci bölümde 1915-1918 yılları arasında Çanakkale Savaşları hakkında Türk literatürünün oluşmasını sağlayan devrin birinci el kaynaklarındaki görüşler incelenmiştir. Savaşların sürdüğü esnada yazılmaya başlanan Çanakkale Savaşları hakkındaki Türk tarih yazıcılığının oluşum evresinin 1915-1918 periyodu, Türk-Alman birlikteliğinin yarattığı atmosfer altında ele alınmaya çalışılmıştır. İttifak Devletleri adına 1918 yılında mağlubiyetle neticelenen Birinci Dünya Savaşı'nın başlangıcındaki yayım faaliyetleri ve propaganda ürünleri değerlendirilmiş; kamuoylarının Cihan Harbi'ne karşı reaksiyon göstermesi inşasında yapılan faaliyetlerin detayları savaşın başlangıcından bitişine dek geçen süre zarfında uğradığı değişimler ile ortaya çıkarılması hedeflenmiştir.

İkinci bölümde 1918-1922 yılları arasında Çanakkale Savaşları hakkındaki görüşlerin tarih yazımına etkisine ve konu hakkında Türk tarih yazımında günümüze kadar ki süreçte temelleri atılan görüşün detayları incelenmeye çalışılmıştır. İşgallere karşı Anafartalar kahramanı Mustafa Kemal Atatürk'ün başlattığı ve Türk Millî Mücadelesinin yapıldığı bu son periyottaki Çanakkale Savaşları algısının; Cihan Harbi esnası ve 30 Ekim 1918 Mondros Mütarekesi sonrası yaşanan İstanbul'un işgali içinde Osmanlı tarih yazımının muharebeleri değerlendirilişi analiz edilmeye çalışılmıştır.

Sonuç bölümünde Türk literatüründe kaynak açısından zenginliği ile yerini alan ve Osmanlı Devleti'nin Cihan Harbine girişinden Millî Mücadelenin bitişine kadar geçen süredeki Çanakkale Savaşları konusunun Türk tarih yazımı oluşumu; yedi yıl müddetince ortaya çıkan görüşlerin periyotlar nezdindeki genel değerlendirmesi yapılmıştır.

Öncelikle tez çalışmasında danışman hocam olmayı kabul eden, çalışmamın her aşamasında akademik desteği, bilimsel katkıları ve değerli görüşleriyle yol gösteren, yazım sürecinde beni yönlendiren, hocam ve danışmanım Sayın Doç. Dr. Murat KARATAŞ'a saygı ve şükranlarımı sunarım.

Araştırma ve çalışmalarım sırasında fikir alışverişinde bulunduğum ve vermiş olduğu detaylı bilgileriyle önemli noktaları aydınlatan başta Sayın Dr. Öğr. Üyesi Barış BORLAT'a ve üzerimde emeği bulunan tüm hocalarıma, kaynak araştırmalarımnda gösterdikleri ilgi ve Çanakkale Savaşları konusunda gerçekleştirilen toplantılara yaptıkları davetlerinden dolayı Atatürk ve Çanakkale Savaşları Araştırma Merkezi (AÇASAM) ekibine, yeni görüşler ve bilgilere ulaşımında her zaman destek sağlayan Çanakkale Savaşları Enstitüsü (ÇASAEN) çalışanlarına, Yüksek Lisans eğitimim süresince koşulsuz desteklerini gördüğüm kıymetli arkadaşlarım Sayın Ergun Aksoy, Sayın Çağrı ELİBOL ve eşi Sayın Mediha Melda ELİBOL'a teşekkür ederim.

Yaşamımın her anında ve özellikle de Yüksek Lisans eğitimimin gerek ders aşaması gerekse de tez aşamasındaki yorucu ve stresli çalışmalarım esnasında maddi ve manevi desteklerini karşılık beklemeden sunan annem Sadiye KUŞKU, ağabeyim Fırat KUŞKU, yengem Sevinç KUŞKU ve moral kaynağı yeğenim Dua KUŞKU'ya teşekkür ederim.

Tezimi yanımda olamadığı halde her an yakınımnda hissettiğim rahmetli babam Ahmet KUŞKU'ya ithaf ediyorum.

Onur KUŞKU
Çanakkale, 2019

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	ii
ÖNSÖZ.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
KISALTMALAR.....	v
GİRİŞ.....	vi

BİRİNCİ BÖLÜM

ÇANAKKALE SAVAŞLARI HAKKINDA TARİH YAZICILIĞINDA PROPAGANDA

1.1. HARP MECMUASI VE HARB-İ UMUMİ PANORAMASI.....	6
1.2. AFİŞ, KARTPOSTAL VE KARİKATÜRLER.....	31
1.3. BASINA YANSIYAN YAKLAŞIMLAR.....	34

İKİNCİ BÖLÜM

ÇANAKKALE SAVAŞLARI HAKKINDA TARİH YAZICILIĞININ OLUŞUMU

2.1. BİR DENEME: YUSUF İZZET MET.....	53
2.2. HARP TARİH ŞUBESİ'NİN KURULUŞU.....	64
2.2.1. Harp Tarihi Şubesine Gönderilen Eserler.....	65
2.2.1.1. Yarbay Hayri: Anafartalar Grubu Muharebeleri Raporu....	66
2.2.1.2. Yarbay İzzeddin: Arıburnu Kuzey Grubu Muharebeleri (25 Nisan-14 Mayıs 1915 Olayları) Raporu.....	69

2.2.1.3.	<i>Binbaşı Burhaneddin: Arıburnu Kuzey Grubu Muharebeleri (14 Mayıs-19 Mayıs 1915 Olayları) Raporu...</i>	72
2.2.1.4.	<i>Yüzbaşı Celaleddin: Harb-i Umumide Çanakkale Muharebat-ı Berriyesi, Kumkale Muhaberatı Raporu.....</i>	74
2.2.1.5.	<i>Binbaşı Nihad: Seddülbahir Güney Grubu Muharebeleri Raporu.....</i>	78
2.2.1.6.	<i>Mustafa Kemal: Arıburnu Muharebeleri Raporu.....</i>	84
2.2.1.7.	<i>Mustafa Kemal: Anafartalar Muharebatına Ait Tarihçe...</i>	89
2.3.	Müstakil Eserler.....	95
2.3.1.	Karargâh-ı Umumiyye (On İkinci Hizmete Mahsusdur): Mevaki'-i Müstahkeme Şu'besi Gelibolu Şibh-i Ceziresinde Düşmanın Kullandığı Muhtelifü'l Cins Torpil ve Bombaları Hakkında Ma'lûmat ve Bunlara Karşı Tedabir-i Tahaffuziye (1915-1916)	96
2.3.2.	Üryanizade Ali Vahid: Çanakkale Cephesi'nde Duyup Düşündüklerim (1916)	96
2.3.3.	Rabbani Fehmi: Kaçtıkları Gün (Şiir-1916)	98
2.3.4.	Selahaddin Adil: Harb-i Umumi'de Çanakkal'a Muharebat-ı Bahriyesi (1917)	99
2.3.5.	Kırçovalı Abdullah Sıdkı: Harbde Osmanlı Zabiti; Çanakkale'de Şehidler Bayramı (1917).....	102
2.3.6.	Mehmed Emin: Harb-i Umumide Osmanlı Cebheleri Vakayi'i (1917).....	105
2.4.	Yeni Mecmua Çanakkale Fevkalade Nüshası.....	108
2.4.1.	Ali Canip Yöntem: Çanakkale Muharebesi İntibâlarından: Seddülbahir Grubunu Ziyaret (1918).....	109
2.4.2.	Hüseyin Cahid Yalçın: 5 [18] Mart Muzafferiyetinin Sene-i Devriyesi Münasebetiyle (1918).....	109
2.4.3.	Tekin Alp: Harb-i Umûmî'den Sonra Çanakkale Meselesi (1918)..	110
2.4.4.	Sami Paşazade Sezai: Çanakkale'ye Dair, Çanakkale 5/18 Mart 1331- 1915 (1918).....	111
2.4.5.	Sadık Necmeddin: Çanakkale'nin Terbiye Kuvveti, Çanakkale 5/18 Mart 1331-1915 (1918).....	111

2.4.6. Mehmed Emin: Çanakkale Hamâseti ve Medeniyet-Çanakkale 5/18 Mart 1331-1915 (1918).....	112
2.4.7. Mehmed Şemseddin: Milli Şehâmet, Çanakkale 5/18 Mart 1331-1915 (1918).....	113
2.4.8. Kemal Behiç: Çanakkale Kara Muhârebâtı, Çanakkale 5/18 Mart 1331- 1915 (1918).....	114
2.4.9. Kazım Nami Duru: Hasan Mevsuf Tabyası Çanakkale 5/18 Mart 1331- 1915 (1918).....	115
2.4.10. İsmail Hakkı: Çanakkale Müdâfaası Nedir? Çanakkale 5/18 Mart 1331-1915 (1918).....	116
2.4.11. Emin Ali:İki Defada Dokuz Yara Bir Kol (Kahramanlar Tarihinden: Şimalde-Cenupta) Çanakkale 5/18 Mart 1331-1915... 116	
2.4.12. Emin Ali: Çanakkale'ye Düşman Donanmasının Hücumları ve 5/18 Mart 1331-Çanakkale 5/18 Mart 1331-1915 (1918).....	117
2.4.13. Rabbani Fehmi: Rıza Beyin Hatıra Defterinden (1918).....	118
2.4.14. Ahmed Hikmet: Çanakkale (1918).....	118
2.4.15. Raif Necdet: Vatana Hitap Çanakkale Kahramanlarına İthaf (1918).....	119
2.4.16. Sati: Çanakkale'ye Gelirken -Halkın Ruh Haliyle İlgili Bir Gözlem- 1918).....	120
2.4.17. Celal Nuri: Gelibolu'da Türkler ve Homeros (1918).....	121
2.4.18. Vahid: Resim Sanatı ve Övüncün Ebedileştirilmesi (1918).....	121
2.4.19. Halil Ethem: Dünya Savaşı'nda Antika Eser ve Değerli Eşya Ticareti (1918).....	122
2.4.20. Ahmet Emin: Yaşamımızın Hikmeti (1918).....	123
2.4.21. Nafi Atuf: İman İksiri (1918).....	123
2.4.22. Yunus Nadi: Çanakkale Savunması (1918).....	124
2.4.23. Hüsamettin: Osmanlı Azmi Karşısında İngilizler (1918).....	125
2.4.24. Musa Süreyya: Asker Türküsü (1918).....	125
2.4.25. Nazım Nadi: Hasan-Mevsuf Tabyası (1918).....	126
2.4.26. M. Zekeriyya: Çanakkale Savaşı'nın Psikolojisi (1918).....	127

2.5. Harp Tarihi Şubesi Eseri: Çanakkale Muharebatı; Cihan Harbinde Osmanlı Harekât-ı Tarihçesi.....	128
SONUÇ.....	138
KAYNAKÇA.....	145
EKLER.....	152
ÖZGEÇMİŞ.....	156

KISALTMALAR

A.g.e.	: Adı geçen eser
A.g.m.	: Adı geçen makale
Bkz.	: Bakınız
Böl.	: Bölüm
Çev.	: Çeviren
D.	: Dergi(si)
Der.	: Derleyen
Ed.	: Editör(ler)
Gzt.	: Gazetesi
No.	: Numara
Nu.	: Number
p.	: Page
s.	: Sayfa
Sa.	: Sayı
Sny.	: Sayfa numarası yok
ss.	: Sayfa sayısı
Vol.	: Volume

GİRİŞ

Tarih, günümüzde; “toplumları, milletleri ve kuruluşları etkileyen hareketlerden doğan, olayları zaman ve yer göstererek anlatan, bu olaylar arasındaki ilişkileri, daha önceki ve sonraki olaylarla bağlantılarını, karşılıklı etkilenmeleri, her milletin kurduğu medeniyeti inceleyen bir bilim dalı”¹ olarak izah edilmektedir. Geçmiş anlama gayesiyle günümüzün inşası anlamında bilim ifadesini ilk kez kabul edenlerin ise Antik çağ tarihçileri olduğu görülmüştür.² Herodot ile başlatılan tarih yazımı, sorulara aranan cevaplar ışığında kurgulanmış; modern tarih yazımının temelini atılması olarak nitelendirilmiştir.³ Bu bağlamda tarih yazımı çağlar boyunca birçok değişim göstermiş, yeni tarzlara bürünmüş ve çeşitli gelenekleri meydana getirmiş; süreç içinde sapmalara maruz kalmış olsa da yoluna devam ederek günümüz tarih yazımının oluşumunu sağlamıştır.⁴ Tarih yazımının insanlık tarihinin ortak mirasını sahiplenmek, gelecek nesillere aktarımını sağlamak, ders vermek ve bilimsel araştırma yapmak amaçları dışında; ortaya çıkışındaki asıl ihtiyacın nesiller arası bağın korunması ve kaygısı sebeplerinden ileri geldiği de ifadelere eklenen yansımalar olarak belirlenmiştir.⁵

Tarih felsefesinin disiplin olarak ilk ortaya çıkışı incelendiğinde, Batı düşüncesinin bir ürünü olduğu ve Augustinus’a⁶ dayandırıldığı görülmüş; ancak bunun bir tarih teolojisi özelliği taşıdığı belirtilmiştir.⁷ Nitekim, tarih felsefesi teriminin ilk kez ifade edildiği çağ 18. Yüzyıl olarak belirlenmiştir. Voltaire, felsefi yazılmış bir tarihe ihtiyaçtan söz ederek; dinsel dogmaların kısıtlılığından kurtuluşun sağlandığı bir tarih yazımı gerekliliğine vurgu yapmış, aydınlanma ihtiyacı sebebiyle topluma yardım edecek tarihçinin filozofça yaklaşımlar sergilemesi gerekliliğine dikkat çekmiş ve olayların derinlemesine analiz edilmesi lüzumu üzerinde durmuştur.⁸ Bu bağlamda, Herodot ve Thukydides

¹ TDK sözlüğü, *Tarih*, Erişim Tarihi: 10.11.2019.

² “*Herodotos ile Thukydides*” Robin George Collingwood, *Tarih Tasarımı*, Çev. Kurtuluş Dinçer, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2013, s.51.

³ Ernst Breisach, *Tarih Yazımı*, Yapı Kredi Yayınları, Çev. Hülya Kocaoluk, İstanbul, 2009, s. 503.

⁴ “*Pers, Yunan, Yahudi, Herodotus, Thukydides, Antiküryen, Fabius Pictor, Tacitus ve Kilise Tarih Yazımları*” Detaylı bilgi için **Bkz.** Arnaldo Momigliano, *Modern Tarihçiliğin Klasik Temelleri*, Çev. Güneş Ayas, İthaki Tarih Yayınları, İstanbul, 2011, s.17.

⁵ Edward Hallett Carr, *Tarih Nedir?*, İletişim Yayınları, Çev. Misket Gizem Gürtürk, İstanbul, 2011, s.170-171.

⁶ M.S. 354 D.-430 Ö.; Augustinus ya da Aurelius Augustinus olarak bilinen Romalı filozof, tanrıbilimci ve düşünür.

⁷ Doğan Özlem, *Tarih Felsefesi*, Anahtar Kitaplar Yayıncılık, İstanbul, 1994, s.44.

⁸ Richard J. Evans, *Tarihin Savunusu*, Çev. Uygur Kocabaşoğlu, İmge Kitabevi, Ankara, 1999, s.25.

öncülüğündeki tarih yazımının vakayinameler, siyasi anılar, denemeler vb. türlerdeki çeşitlilik, Aydınlanma Çağı ile birlikte farklı bir evreye yönelmiş; yalnız büyük komutanların ve savaşların tarih yazımından ziyade farklı disiplinler ile çeşitli konularda tarih yazımı evresi başlatıldığı belirlenmiştir.⁹ Voltaire için tarih felsefesi, “*bağımsız ve eleştirel düşünme demek iken; Hegel için bir bütün olarak dünya hakkında düşünme*”¹⁰ izahı yapılmıştır.

Tarih yazımı ve tarih felsefesi, 19. yüzyılda büyük bir sıçrama yaşamış ve bu yüzyıla “Tarih Yüzyılı” isminin verilmesi uygun görülmüştür.¹¹ Devrin ileri gelen düşünür ve filozoflarına bakıldığında Herder, Kant, Schiller, Hegel, Marx, Toynbee, Meyer, Spengler, Ranke ve August Comte gibi isimler dikkat çekmiş; kendi çağdaşları dışında gelecek yüzyılın tarih yazımının da kıstaslarını belirledikleri değerlendirilmiştir.¹² Modern tarih yazımının ilk evresi ve önemli örneklerinin verildiği dönem olarak belirtilen 19.Yüzyıl tarih yazımı sosyal bilim dalları arasındaki ayrımlar, bilginin disiplinlere bölünmesi ve iş bölümlerinin oluşturulduğu bir süreci kapsamaktadır. Ancak, Birinci Dünya Savaşı’na dek devamlılık arz eden bu özelliklerin daha sonra bozulma evresine geçtiği de bilinmektedir.¹³ Bu bağlamda 19. yüzyıl tarih yazımındaki modernleşme, Avrupa’daki aydınlanma evresiyle tekâmül etmiş; ulusçuluk kavramı odağında yayılım göstermiştir. Nitekim, modernleşme döneminde Osmanlı tarih yazıcılığına bakıldığında da söz konusu disiplinler arasında önemli ayrımların meydana geldiği belirlenmiştir.¹⁴

Modernleşme ışığında, Osmanlı tarih yazımının 19.yüzyıl periyodundaki özellikleri incelendiğinde; ekonomik ve siyasi değişimlerin odağında bir tarih yazımının devam ettiği görülmektedir.¹⁵ Ordunun revizyonuyla başlayan modernleşme devletin diğer aksamalarına sirayet etmiş; bu dönemde ayrıca Osmanlı yenileşme atağının üst sınırına ulaşım imkânı sağlanmış ve tarih yazımı da üzerine düşen paya sahip olmuştur.¹⁶ Devrin dinamikleri

⁹Erdem Sönmez, *Annales Okulu ve Türkiye’de Tarih yazımı*, Annales Okulu’nun Türkiye’deki Tarih yazımına Etkisi: Başlangıçtan 1980’e, Tan Kitabevi Yayınları, Ankara, 2010, s.25-27.

¹⁰ Collingwood, a.g.e., s.34.

¹¹ Özlem, a.g.e, s.60.

¹² Breisach, a.g.e., s.340.

¹³ Peter Burke, *Fransız Tarih Devrimi* Annales Okulu, Çev. Mehmet Küçük, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2014, s.47.

¹⁴“*Ulusal tarihe romantik ve pragmatik yaklaşımlar dışında; sırasıyla pozitivist yaklaşım, ulusçuluk, gelenekselliğe geri dönüş, modern devlet terimlerinin meydana getirilmesi, kronolojik aktarım, ilkel düzeyde bilimsel metotlarda 19. Yüzyıl Osmanlı tarih yazımında görülmüştür.*” Büşra Ersanlı Behar, İktidar ve Tarih, Afa Yayıncılık, İstanbul, 1992, 50-55.

¹⁵ Vahdettin Engin, Ahmet Şimşek, *Türkiye’de Tarih Yazımı*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2011, s.137-138.

¹⁶ Abdülkadir Özcan, *Osmanlı Tarihçiliğine ve Tarih Kaynaklarına Genel Bir Bakış*, İlmi Araştırmalar ve Toplum Bilimleri Dergisi, İstanbul, 2013, s.284.

bakımından Osmanlı tarih yazımı genel itibariyle; geleneksel eserlerin verilmeye devam ettiği ancak Batı etkisi altında kalınarak yeni türde denemelerin de yapıldığı bir sürecin merkezinde yer almıştır.¹⁷ Batıdan etkilenilen söz konusu sürecin metodolojik inşasını üstlenen ve pozitivist¹⁸ yaklaşımı kabul etmeyen Alman tarihçi Ranke, tarih yazımına dair görüşlerini, “*birinci el tarihsel belgelere ve bu belgelerin katı kurallara bağlanmış eleştirel incelemesine dayanması gerektiğine; tarih incelenirken her türlü siyasi ve felsefi amaç ve değerden arınarak, tarafsız bir biçimde, sadece tarihin gerçekliğini ortaya koymaya yönelim olmalı*”¹⁹ şeklinde izahta bulunmuş; bu açıklamanın daha sonra modern tarihçiliğin manifestosu olarak değer kazandığı ve Osmanlı Devleti tarih yazımına etkisinin 19.yüzyıl sonlarında olduğu belirtilmiştir.²⁰

Alman ve Fransız tarih yazımı ekollerinin²¹ etkisinde modernleşme sürecini takip eden Osmanlı tarih yazımı, Aydınlanma Çağının bir yansıması olarak eser üretmeye devam etmiştir.²² İlkel araştırma metotları ile bilimselliğe yakın ancak tam manasıyla gerçekleştirilememiş bir bilimsel tarzda tarih yazımının benimsendiği; geleneksellikten ziyade pragmatik düşünüşe meyilli yöntemin yol göstericiliğinde, tarihçilerin eserlerini kaleme aldıkları değerlendirilmiştir.²³ Bu bakımdan 19. yüzyıl son çeyreğinden itibaren Osmanlı tarih yazımında en dikkat çeken durumun kurumsallaşma ve milliyetçi ideoloji olduğu belirtilmiştir. Batı kültürel birikiminin çevireler vasıtasıyla Osmanlı coğrafyasında ele alınışı, kurumsallaşma çabalarının ilk örneği olarak nitelendirilmiş; Fransız kültürel birikiminin kaynak teşkil ettiği görülmüştür.²⁴ Söz konusu dönem içinde milliyetçi ideolojinin varlığı Osmanlı modern tarih yazımına ve kurumsallaşmasına etkiye bulunarak

¹⁷ Ahmet Şimşek, Tarih Nasıl Yazılır? Tarih Yazımı için Çağdaş Bir Metodoloji, Tarihçi Kitabevi, İstanbul, 2011, s.48-49.

¹⁸ “*Pozitivizm*, Auguste Comte (1798-1857) tarafından ortaya konulan ve doğa biliminde uygulanan ilke ve yöntemlerin beşerî ve sosyal bilimlerde de kullanılmasını gerekliliğini savunan düşündür.” İncelemek için **Bkz.** Collingwood, a.g.e., s.162.

¹⁹ Carr, a.g.e., s.59.

²⁰ Şimşek, a.g.e., s.43.

²¹ “Tarih yazımında Alman ekolü, tarihsel eleştiriye benimsemiştir. Öncüleri; Windelband, Rickert, Simmel, Dilthey, Meyer, Spengeler ve Ranke. Fransız tarih yazımı, pozitivism yönelimli eserler üretmiştir. Fransa ayrıca pozitivismın ana yurdu olarak kabul görmüştür. Ancak, pozitivism eleştirisinin en çok yapıldığı yerin de Fransa olduğu görülmüştür. Öncüleri; Ravaissan, Lachelier, Bergson”, Collingwood, a.g.e., s.217-244.

²² “*Hikmet-i Tarih* (Abdurrahman Şeref, 1891), *Tarih-i Devlet-i Osmaniye* (Abdurrahman Şeref, 1891), *Fezleke-i Tarih-i Osmani* (Ahmet Vefik Paşa, 1872) ve *Türk Tarihi* (Necip Asım, 1876)” örnekler olarak gösterilebilir. Detaylı bilgi için **Bkz.** Behar, a.g.e., s.56-57.

²³ Sönmez, a.g.e., s.107-108.

²⁴ Behar, a.g.e., s.52-53.

geçiş süreci eserleri üretilmiştir.²⁵ Bu bağlamda Osmanlı tarih yazımının profesyonelleşmesi ve bir disiplin halinde olgunlaşması 1908 yılında İkinci Meşrutiyet'in ilanına denk geldiği belirtilmiştir.²⁶ Osmanlı tarih yazımının tek bir akımın izinden gitmediği; romantik ve pragmatik yöntemlerin harmanlandığı bir yazım sürecinin odağında inşa edildiği değerlendirilmiştir.

20. yüzyıl tarih kavramı incelendiğinde tarih ve mantığın birlikte yol izlediği; yeni kanıtçılık olarak isimlendirilen bu yolun devrin ilk çeyreğinde Alman tarihçiler tarafından ortaya çıkarıldığı ve bireysellik, tetkik, bütünlük konularını ele aldığı belirlenmiştir.²⁷ Bu çerçevede Osmanlı tarih yazımının 20. yüzyıldaki ilk on yıl eserlerine bakıldığında kurumsallaşmanın Alman etkisi altında olduğu görülmekte; Tarih-i Osmani Encümeni'nin Osmanlılık vurgusu yaparak sistemli yayınlarının neşredildiği bilinmektedir.²⁸ Modern tarih yazımının Avrupa'da olduğu gibi Osmanlı tarih yazımında da milliyetçi ideolojinin yol göstericiliğinde meydana getirildiği belirtilmiştir.²⁹ Resmi tarih yazımının Tazminat Dönemi ile birlikte yeniden şekillenmesi ve vatan duygusunu geliştirmek için eğitim sisteminin içine dahil edildiği görülmüştür.³⁰ Nitekim, 20. yüzyılın ilk çeyreğinde yaşanan siyasi ve askeri gelişmeler tarih yazımına etki etmiş; Osmanlı Devleti'nin savaşlardan aldığı başarısızlıklar ve bu süre zarfında topraklarından geri çekilmeye başlaması, tarih dersinin siyasal etkisi bakımından işlevselliğine yol açmıştır. Bu noktada vatan sevgisi ve devletin yüceliğine yapılan vurgunun eğitim müfredatı öncülüğünde inşa edilmesinin dışında, kamuoyuna neşredilen eserlerde de varlığı dikkat çekici olmuştur. 1909-1914 yılları arasında Osmanlı tarih yazıcılığının milli duyguları ön plana çıkarmak ve dönem içerisinde kaybedilen toprakların kamuoyuna olan etkisini dindirme amacıyla kullanıldığı;

²⁵ “Mustafa Celalettin Paşa'nın *Les Turcs: Anciens et Modernes* (1869) başlıklı kitabı Türklerin kökeni hakkında bilgi vermiştir. Ayrıca, Süleyman Paşa'nın *Tarih-i Alemde* (1879) kitabı Türklerin kökeni ile ilgili milliyetçi ideolojinin geçiş evresi eseri olarak nitelendirilmiştir.” Detaylı bilgi için **Bkz.** Sönmez, a.g.e., s.118.

²⁶ “Ulusal tarih yazımının zeminini hazırlayan en belirgin katkı Meşrutiyet döneminde olmuştur ve Türk ulusçu tarihçiliğinin gelişmesinde İkinci Meşrutiyet bir dönüm noktası niteliğindedir...1908 devriminden sonraki ulusal tarihçilik, geleneksel Osmanlı vakanüvisliğinden kopuşu simgeler.” Sönmez, a.g.e., s.119.

²⁷ “İndivüalistik tarih araştırması içinde bulunan yazarlar arasında; Hintze, Rachfall, Meinecke, Below, Treitschke ve Meyer gibi isimlerin olduğu bilinmektedir.” Özlem, a.g.e., s.127.

²⁸ Tarih-i Osmani Encümeni, 27 Kasım 1909 tarihinde kurulmuş; tarih araştırmaları yapma gayesinde bulunan bir cemiyettir. Kurucuları arasında Abdurrahman Şeref Bey, Ahmed Tevhid, Ahmed Refik, İskender Yanko ve Necip Asım gibi isimler bulunmaktadır. Konu hakkında detaylı için **Bkz.** Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası, Milli Kütüphane Arşivi.

²⁹ Sönmez, a.g.e., s.121-123.

³⁰ Şimşek, a.g.e., s.158.

İttihat ve Terakki Partisi'nin söz konusu tarih yazımını Türk milliyetçiliği ideolojisi ile sistemine dahil ettiği ortaya konulmuştur.³¹

Cihan Harbinin başladığı 1914 yılı itibariyle Batılı devletlerin tarih yazımının farklı bir yapıya evrildiği görülmektedir. Modern tarih yazımının bu yeni evresi hakkında Breisach, *“Gerçekten o yıldan itibaren (1914) dört ayrı güç, Batı kültürünü kökten bir değişime uğratacaktı: bilim, sanayileşme, kitlelere özgürlük hareketi ve küreselleşme. Bu güçler, tarih yazımındaki gelişmeleri, hatta tarihsel yöntemler ve tarihsel gerçek üzerine yapılan tartışmaları bile etkileyecekti”*³² ifadelerini kullanmıştır. Cihan Harbi sırasında Osmanlı Devleti'nin de Avrupa merkezliyetçiliğinde tarih yazımına devam ettiği görülmüş; ancak harp esnasında kamuoyunu bilgilendirmek amacıyla tarihin yaşandığı esnada tarih yazımının gerçekleştirildiği belirlenmiştir. Bu bakımdan Breisach'ın değişime uğrayan konu başlıklarının Türk coğrafyasını etkilemesi harp sonrası yazımında kendisine yer bulmuştur.

Bu çatı altında Cihan Harbi esnasında milli duyguları ortaya çıkaran, vatan sevgisi temasını işleyen, kamuoyuna askerliği sevdiren, askerliğe hazırlayan ve devletin yüceliğini aşıl原因an tarih yazımının milliyetçi ideoloji çerçevesinde kamuoyuna neşri; milli birlik, beraberlik ve propaganda niteliğinin beraberliğinde toplanmıştır. 20. Yy. başlarında tarih bilimi, tarihsel veri ve kaynakların olayın yaşandığı zamanda olduğunun farkındadır. Nitekim Cihan Harbi boyunca gerek kamuoyuna yönelik algı oluşturma gerek tarih yazımı anlamındaki mesleki çabalar, henüz muharebeler devam ederken yapılmaya başlanmıştır. Tarih malzemeleri henüz oluştuğu esnada yapılan yazım, tarih malzemeleri oluştuktan sonra yazılacak kısma hükmetmesi doğal görülmeli iken; bu hükmün gündelik/politik kaygılarla etkilenmesinin de kaçınılmaz olduğunu söylemek gereklidir.

³¹ Behar, a.g.e., s.58; Ayrıca, modern tarih yazımı ve kurumsallaşma evrelerinin ele alındığı esnada bir parantez açarak Türk milliyetçiliği, modern tarih yazımı, sosyal tarihçilik, kurumsallaşma evresindeki atılımlar ve metodolojik açıdan tarih yazımını formüleştirilmesi konularında Yusuf Akçura'nın dönem içindeki faaliyetleri ve gelecekteki Türk tarih yazımına sağladığı olanaklar da önemli görülmektedir. Yusuf Akçura'nın tarihçilik üzerine tutumu için **Bkz.** Halil Berktaş, Cumhuriyet İdeolojisi ve Fuat Köprülü, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1982, s.40-41; Ayrıca Türkçülük ideolojisi için **Bkz.** Yusuf Akçura, Türk Yılı 1928, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2009, s.301.

³² Breisach, a.g.e., s.406.

BİRİNCİ BÖLÜM

ÇANAKKALE SAVAŞLARI HAKKINDA TARİH YAZICILIĞINDA PROPAGANDA (1915-1918)

1.1. Harp Mecmuası ve Harb-i Umumi Panoraması

Çanakkale Cephesi'nde İtilaf ve İttifak devletlerinin amaçlarına ulaşmak için sadece askeri materyaller kullanmadıkları; başarıların inşa edilmesi için alternatif yollar denedikleri bilinmektedir. Bu alternatif yollar içinde en etkin şekilde kullanılanlar ise sundukları detaylar ile dikkat çekici görünüm veren süreli yayınlar olmuştur.

Psikolojik savaşın kazanılmasının en az cephedeki savaşların kazanılması kadar öneme sahip olduğu, hatta bu durumun cephe içerisindeki askerlerin psikolojilerine yansıdığı değerlendirilmiştir.³³ Nitekim Birinci Dünya Savaşı'nın atmosferinde Osmanlı Devleti, propaganda faaliyetlerine hız vermiştir. Osmanlı Devleti'nin amaç dahilinde en önemli süreli yayını olarak kabul gören Harp Mecmuası, devrin diğer mecmualarından daha fazla söz edilmesinin önünü açmıştır. Harbiye Nezareti tarafından ilk sayısını Aralık 1915 tarihinde çıkaran derginin son sayısı ise Haziran 1918 tarihinde yayımlanmıştır. Toplamda 27 sayı çıkarılmıştır. Baskı kalitesinin getirdiği ilgi kadar görsel yönlerden de desteklenen yapısı sayesinde amaca uygun hareket etme gayretinde olan derginin, Çanakkale Savaşları hakkında gündelik haberleri; özellikle İstanbul toplumunu tedirginliğini giderecek çeşitlilikte sunmasıyla ilgi uyandırıcı şekilde değerlendirilmiştir.³⁴

Harbiye Nezareti'nin bilgisi doğrultusunda faaliyeti yürütülen Harp Mecmuası, dönemin edebiyatçılarına da yer vermesi ile bilinmektedir. Harp edebiyatının özgün örneklerinin neşredildiği dergide, siyasi nitelikli yazıların da çokça kendisine yer bulması propaganda faaliyetleri içerisinde değerlendirilmesinin önünü açmıştır. Bu bağlamda Birinci Dünya Savaşı'nın Türk toprakları üzerine getirdiği kaygılı bekleyişi çok yönlülük ile ele alma gayretinde bulunan Harp Mecmuası'nın popüler olmasında, toplum içinde her kesime hitap edebilmesi bulunmaktadır. Devrin duygu ve düşüncelerine verdiği cevaplarla neredeyse içerik olarak noksansız hareket etmiş olması, başarısının arkasında yatan güç olarak değerlendirilmesini sağlamıştır. Harp Mecmuası'nın yayımlanma gayesi,

³³ “Çanakkale savaşları esnasında cephedeki askerlerin psikolojik durumları hakkında ayrıntılı bilgi için **Bkz.** Burhan Sayılır, *Aileni Özlemedin mi?*, Gazi Kitabevi, Ankara, 2014.

³⁴ Harp Mecmuası, Sa.1, Y.1, Aralık 1915.

düşmanları karşısında Osmanlı ordusunun gösterdiği kahramanlıkları ve fedakarlıkları tanıtmak; kazanılan başarıların kamuoyuna aktarılması olarak belirtilmiştir:

*“Harp Mecmuası, varlığımızda bu mühim inkılâbı yapan, en büyük ve en kuvvetli düşmanlar karşısında neslinin ve dininin ananesine uygun bir kahramanlık ve fedakârlıkla cenkleşen muazzam ordumuzun altın destanını yazılar ve resimlerle ebedileştirmek, onu bütün dünyanın gözleri önüne yaymak için çıkıyor.”*³⁵

Harp Mecmuası, Osmanlı Devleti’nin savaşa girmesinin kaçınılmazlığı üzerinde sıklıkla durmuştur. Bu durum henüz savaşın ilk aylarında yayımlanan gazetelere benzer; nefs-i müdafaa görüşünde seyir izlediği değerlendirilmiştir. Kabiliyetine inanan Osmanlı ordusunun sıkıntıları aşabilecek güçte olduğu ve Osmanlı coğrafyası üzerinde İtilaf Devletleri istekleri karşısında tarafsızlığın imkansızlığı üzerine yazılar yazdığı görülmüş ve söz konusu metinler kamuoyuna neşredilmiştir:

*“İstanbul ile Boğazlara sahip olarak Şark ile Garp arasındaki bütün kısa ve müsait yolları ihtiva eden Türkiye gibi bir devletin bîtaraflıkta sonuna kadar kalması imkân haricindeydi.”*³⁶

Birinci Dünya Savaşı’na henüz giriş aşamasında Osmanlı Devleti’nin karşısında iki yol olduğu; bu yollardan birisinin seçilmesi gerekliliği de savaşlar esnasında Harp Mecmuası tarafından belirtilmiştir. Seçilecek müttefiklik ise Alman birlikteliği üzerinden kamuoyuna anlatılmaya çalışılmıştır. Bahse konu yollardan birisi asırlardır Osmanlı Devleti’ne karşı düşmanca siyaset sürdürdüğü değerlendirilen Rusya’nın İtilaf Devletlerinden aldığı yardımların yarattığı gerginlik ve bu yardımların Osmanlı Devleti’ne karşı kullanılmak istenmesinin izah edilmeye çalışılmış olduğudur. Bu sebepler ile iki düşmanın aynı çatı altında bulunamayacak olmasıyla konuya açıklık getirmek isteyen mecmua, İtilaf safına girilmeme sebebindeki haklılığını beyan etmiştir. Diğer yol olan İttifak Devletleri safına girilmek istenmesindeki haklılık ise, Avusturya-Macaristan başta olmak üzere Almanya’nın Balkan topraklarındaki “cüzi miktardaki Müslüman topluluğa” iyi ev sahipliği yapmasının verdiği güven algısı ve Osmanlı-Müslüman dostu olduğu iddia edilen bu iki devletin gelecekte de aynı duruşu sergileyeceği kanısındaki öngörü; bu hisler aracılığıyla İttifakın yanında tereddütsüz durulması gerekliliğidir:

³⁵ Harp Mecmuası, Sa.1, Y.1, Aralık 1915, ss.6.

³⁶ Harp Mecmuası, Sa.1, Y.1, Aralık 1915, ss.7.

“Karşımızda iki zümre bulunuyordu. Birisi bütün İslâm âleminin sükût ve izmihlâlini mûcip olan ve bilhassa Türkiye ile iki yüz seneden beri daima çarpışan Rusya’yı ihtiva eden İtilaf Devletleri; diğeri de Bosna-Hersek’te sâkin ve adedi birkaç yüz bine bile varmayan İslâm ahâlisinin haricinde, hiçbir İslâm memleketi üzerinde tahakküm ve tasallutu olmayan, İslâm alemiyle henüz temasa gelmiş ve menâfii onun menâfii ile tevâfuk eden Almanya, Avusturya-Macar zümresiydi. Tereddüt kâbil miydi?”³⁷

Osmanlı Devleti’nin savaşa girmesinden sonra Çanakkale Cephesi’nde alınan başarı İttifak Devletleri’nin kamuoylarında büyük yankı uyandırmıştır. Harp Mecmuası da Osmanlı kamuoyunun Birinci Dünya Savaşı’nın tüm cephelerindeki başarı haberlerini yayımlamaya devam etmiştir. Özellikle savaşlar müddetince Almanya ve Avusturya-Macaristan ordularının sağlam ve dirayetli oluşlarının ön planda tutulduğu haber paylaşımları, Osmanlı ordusunun kahramanlığına benzetilerek betimlenmiştir. Bu betimlemeler içinde Türk askeri ve komutanları kadar Osmanlı’nın müttefik devletleri komutanlarına da yer verilmiş ve düşmana karşı sergilenen üstün başarılar büyük haz ve mutlulukla paylaşılmıştır. Ortak düşman vurgusuna sıklıkla başvurulmuş Harp Mecmuası’nın sayfalarında bu bağlamda en az Osmanlı askerinin ve komutanlarının görselleri kadar Almanya ve Avusturya-Macaristan askerinin ve komutanlarının da görsellerine yer verildiği değerlendirilmiştir:

“Almanya İmparatoru ve Prusya Kralı İkinci Vilhelm hazretleri Avusturya İmparatoru ve Macaristan Kralı Fransuva Jozef hazretleri Müsterek düşman toprağında muzaffer ordularına kılıç sallatan tarihî iki hükümdar”³⁸

Harp Mecmuasının üçüncü sayısının kapağında; Türk kamuoyunun zafere yönelik inancını besleyecek ve Osmanlı askerine gurur duyacağı, *“Sinesi harp aşkıyla kabaran borazan neferi askerlerimize zaferli hücum emrini seslenirken”³⁹* açıklaması yapılmış ve görseli paylaşılmıştır. Bu görsel dönemin karakteristik propaganda neşir faaliyetlerinin kullandığı tarzda fonlanmış ve muharebelere karşı şevkle yaklaşan asker betimlemesi yapılmıştır.

Çanakkale Cephesi’ne dair kahramanlık hikayelerinin bir örneğinin üçüncü sayıda neşredildiği değerlendirilmiştir. Çimentepe başlığı altında muharebeler esnasında şehit düşen altı Osmanlı askerinin hikayesi detaylı biçimde ele alınmıştır. İstanbul’dan

³⁷ A.g.y.,

³⁸ Harp Mecmuası, Sa.2, Y.1, 2 Kanunievvel 1915, s.18; görsel için **Bkz.** Ek-1.

³⁹ Harp Mecmuası, Sa.3, Y.1 Kanunisani 1915, s.1.

Çanakkale muharebelerine katılmak üzere yola çıkan söz konusu altı Osmanlı gencinin arkadaşlığının İstanbul'da çok küçük yaşlarda başladığı ve eğitimlerini tamamladıktan sonra cepheye intikal ettikleri belirtilmiştir. Cephedeki çetin mücadeleler esnasında besteledikleri şarkıya yer verilmiş; nitekim bestelenen şarkının iki kıtası daha sonra dillere dolanmış ve unutulmamıştır:

“...Bu toprağı Türk'ün kanı yoğurdu. Annem beni bugün için doğurdu!”⁴⁰

Harp Mecmuasının dördüncü sayısının genelinde diğer cephelere nazaran Çanakkale Cephesi konusu daha fazla işlenmiş ve mücadeleler esnasında şehit düşen Osmanlı askerinin anısına yapılan anıt için, “...Büyükliğüne söz bulunamayan bir levha-i şehâmet. Bizi yükseltmek için fedâ-yi can eden mübarek şehidler yatağı”⁴¹ ifadelerinin kullanıldığı görsel kamuoyuna neşredilmiştir. Mecmuanın bu sayısının içeriğinde Çanakkale muharebeleri dışında Kafkas ve Irak Cephelerindeki mücadeleler detaylı biçimde ele alınmıştır.

Harp Mecmuasının beşinci sayısında Çanakkale Cephesi'nde Fransız savaş uçağının düşürülme haberi neşredilmiştir. Söz konusu uçak ile mücadeleye girişen Osmanlı savaş uçağının Alman pilotunun kahramanlığı kamuoyuna görsel eşliğinde neşredilmiştir. Alman komuta takımının etkinliğinin savaşlar esnasında yaşanan mücadelelerden başarılı biçimde çıkılması sonucunda kamuoyuna sunulduğu değerlendirilmiştir:

“...Seddülbahir üzerine gelerek resimde görülen heyete bombalar yağdırmakta iken karşıdan havalanan tayyaremizin şiddetli savleti önünde neye uğradığını şaşırان ve firara da vakit bulamayan çift satırlı bir Fransız tayyaresini tayyaremizle bir çaryek saat kadar havaî muharebe ve mitralyöz ateşi neticesinde düşmanın râsidi mecruh ve pilotu maktulen tersine çevrilerek yere inip teslim olduğu sırada alınan fotoğrafıdır. Resmini ayrıca köşeye derc ettiğimiz tayyareci mülazım “Budekke” bu vakanın kahramanı olup bu kere yüzbaşılığa terfi' ve altun liyakat madalyasıyla taltif edilmiş ve şimdiye kadar bu sahada dört düşman tayyaresini iskata muvaffak olmuştur”⁴²

Çanakkale Cephesi'nden İtilaf Devletleri'nin ayrılışları Osmanlı Devleti yayımlarında sıklıkla kaçış nitelendirilmesiyle neşredilmiştir. Söz konusu durum hakkında Harp Mecmuasının altıncı sayısında da durum değişmemiştir. Kapak sayfasındaki görselde Boğaz çıkışına bakan Osmanlı askerleri tasvir edilmiş ve altına “...Aıburnu'nda

⁴⁰ A.g.y.

⁴¹ Harp Mecmuası, Sa.4, Y.1. sny.

⁴² Harp Mecmuası, Sa.5, Y.1, Teşrinisani 1915, ss.67.

Kanlısirt'ta düşman siperine dikilen gâzi alay sancağıyla muhâfızları...Azmin önünde kırılmış uydurma İngiliz satvetinin çalkanarak kaçan son teknesini seyr ederlerken"⁴³ ifadelerine yer verildiği görülmüştür.

Osmanlı Devleti'nin Cihan Harbine girişinden itibaren kamuoyuna müttefikleriyle ilişkisi hususunda detaylı anlatımlar ve görseller paylaşıldığı görülmüştür. Bu detaylar askeri materyal ya da sosyal hayat ile ilgili olduğu gibi detayların bir kısmı da dini inanç temalarıyla meydana getirildiği değerlendirilmiştir. Söz konusu duruma bir örnekte Harp Mecmuasının altıncı sayısında kendisine yer bulmuştur. Osmanlı Devleti'nin Almanya'dan sonra ikinci önemli müttefiki konumundaki Avusturya-Macaristan ile olan ilişkisi Akkerman'da inşa edilen cami açılışı fotoğrafıyla anlatılmaya çalışılmıştır. Osmanlı askerinin savunma dışında İttifak Devletleri lehine hücumlarda da bulunduğu cephelerde verilen zayiata yönelik inşa edilen ülke sınırları dışındaki caminin açılışı mecmuanın kamuoyuna yönelik birlik ve beraberlik temasını işlediği görsel olarak değerlendirilmiştir:

*"Avusturya'da Akker'de üsera karargahında müceddiden inşa olunan câmi-i şerifin resm-i küşâdı ve bir kıta-i askeriyenin râsime-i ihtiramı esnasında"*⁴⁴

Harp Mecmuası yedinci sayısı, Cihan Harbi cephelerini geniş perspektifiyle birçok açıdan derlemiş ve Osmanlı Devleti'nin müttefikleriyle ilişkilerine de değindiği görülmüştür. Müttefiklik vurgusu doğrultusunda karşışın ilk sahne kapak fotoğrafı aracılığıyla yapılmıştır. Dönemin teknolojik imkanları doğrultusunda askeri materyal teminini gerçekleştirmek gayretindeki Osmanlı Devleti'nin söz konusu sahnede Osmanlı-Alman komuta takımının "Hatıra-i Celadet" topuyla vermiş oldukları poz göze çarpmaktadır. İstanbul'da verilen pozda Almanya Sefiri Kont Meternih, Avusturya-Macaristan Sefiri Marki Pallaviçini ve Enver Paşa yer almıştır. Bu bağlamda Cihan Harbinde yaşanan mücadeleler esnasında İtilaf Devletleri'ne zaferin teminini İttifak Devletleri'nin sağlayacağı mesajının yollandığı değerlendirilmiştir.⁴⁵

Harp Mecmuasının yedinci sayısı görselleri incelendiğinde müttefiklik vurgunun yapıldığı bir başka kare de Kudüs'te verilmiştir. Selahaddin Eyyubi Medresesi önündeki Osmanlı-Alman komuta heyeti dikkat çekmiş ve bölgenin İttifak Devletleri elinde olduğuna vurgu yapılmıştır. Söz konusu görselde Enver Paşa, Cemal Paşa, Alman Bronzar

⁴³ Harp Mecmuası, Sa.6., Y.1, Şubat 1916, s.1.

⁴⁴ A.g.y. s.83

⁴⁵ Harp Mecmuası, Sa.7., Y.1, Mart 1916, s. 1.

Paşa ve onların arkasında Almanya ile Avusturya-Macaristan sefirleri yerlerini almışlardır.⁴⁶

Harp Mecmuasının yedinci sayısında son olarak kamuoyuna neşredilenler arasında Seddülbahir İskelesi ve İtilaf Devletleri'nin bölgeden ayrılışları esnasında geride bıraktıkları materyallerin görselleri paylaşılmıştır. Söz konusu görseller de cepheleler, toplar, vasıta araçları, batık gemiler ve siperler dikkat çekici mahiyettedir. Devrin mücadeleleri değerlendirildiğinde bu görsellerin kamuoyuna birlik ve beraberlik neticesinde elde edilen zafer algısı yaratılmak istendiği değerlendirilmiştir. Osmanlı askerinin güçlü savunması karşısında alınan başarının başka cephelere de sirayet etmesi gerekliliği vurgulanmıştır.⁴⁷

Osmanlı Devleti tarihinde önemli bir yere sahip olduğu değerlendirilen Goltz Paşa'nın ölüm haberini içeren görseli sekizinci sayı kapağında neşredilmiştir. Söz konusu görselin açıklamasında, *"Bizi çok seven ve bu sevgi uğrunda toprağımızda ordumuzun başında can veren büyük asker Golç (Goltz) Paşa"* ifadesi yer almış ve kamuoyuna duyulan üzüntü yansıtılmıştır.⁴⁸ Sekizinci sayı içeriğinde önceki sayıdan ayrı İtilaf Devletleri görselleri sunulmuş ve komuta heyeti tanıtılmıştır. Bu bağlamda müttefiklik vurgusunun az olduğu değerlendirilen sayıda Çanakkale Savaşları'nda mücadelesiyle şevk ve onur duyulan 27. ve 57. Alayların sancaklarına kurdele bağlanması, altın ve gümüş imtiyaz ve harp madalyalarının verilmesi merasimi detaylı anlatılmıştır:

*"...düşman-ı merkûm karşısında hatt-ı harpte ve hâl-i temasta kalarak ona kaşı kahrâmânâne muharebeler icra etmek suretiyle gösterdiği fevkalade şecâat ve yararlılığın hâtırasıdır...ibaresini hâvi ve murassa imtiyaz nişan-ı âlisi kurdelaı ebadında nıfsı yeşil ve nısf-ı diğeri kırmızı bir kurdela ile kılıç ve levhayı muhtevî altın ve gümüş imtiyaz ve harp madalyaları itâ olunmuştur."*⁴⁹

Harp Mecmuası dokuzuncu sayısı Cihan Harbinde İttifak Devletleri tarafından inşa edilen demiryolları konusunu kamuoyuna neşretmiştir. Müttefiklik vurgusunun yapıldığı bu konu dahilinde İngiltere ve Fransa'ya karşı kazanılan başarıların devam ettirilmesinde demiryolunun büyük önemi olduğu belirtilmiştir. Osmanlı ordusu kadar Alman ordusunun sevk ve idaresi anlamında büyük katkılar sağlayacak yeni demiryolu hatları ile Cihan

⁴⁶ A.g.e. s.102.

⁴⁷ A.g.e. s.110.

⁴⁸ Harp Mecmuası, Sa.8, Y.1, Nisan 1916, s.1.

⁴⁹ A.g.e. s.119.

Harbinin İttifak Devletleri lehinde sonuçlanacağına vurgu yapılmıştır. Nitekim dokuzuncu sayı örneğinde duruma açıklayıcı görseller eklenerek yapılan bayındırlık faaliyetlerine dikkat çekilmek istendiği değerlendirilmiştir:

“...Almanya’nın şark ve garb cephelerinde muazzam ordularını istediği zamanda şarkdan garba, şimalden cenuba sevk edüp istediği noktada düşmana tefavvuk ve rüchan kazanmasında gösterdiği kudret şüphesiz diğer teşkilatından başka bilhassa çok miktarda demiryollarına malik olmasında aranılmalıdır.”⁵⁰

Harp Mecmuası onuncu sayısında kamuoyuna Almanya’nın siyasi birliğini sağlamasında yaşadığı mücadeleler ve devletin teşkil esnasında yaşanan problemler neşredilmiştir. Bu yayın sayesinde kamuoyuna müttefik devlet Almanya’nın tanınması imkânı verilmiş ve İttifak Devletlerinin yanında Cihan Harbine giriş anlatılmaya çalışıldığı değerlendirilmiştir:

“...Prusya’nın tarih-i teşekkülü biz Osmanlı Türkleri için büyük bir istifadeyi câmidir. Çünkü Almanya’yı teşkil eden anasır arasında Prusya ne ise, Türkiye’yi vücuda getiren akvam arasında da Osmanlı Türklerinin mevkii hemen onun aynı gibidir.”⁵¹

Osmanlı Devleti’nin Cihan Harbi esnasında müttefik Almanya’ya yönelik tanıtımları incelendiğinde, kamuoyu algısında Almanya sempatisi kurulmak istendiği değerlendirilmiştir. Bunun gerek geçmiş tarihsel bağlarıyla yapılmaya çalışıldığı görülmüş gerekse de iki toplum arasındaki maneviyat temeli üzerinde teşkil edilmek istendiği düşünülmüştür. Bu duruma örnek olarak Alman İmparatorunun yetişme tarzı ve inancına yönelik ifadeler dikkat çekmiştir. Bu bağlamda müttefik devletlerin hükümdarları ile toplum arasında manevi bağ kurulmak istendiği değerlendirilmiştir:

“...Prusya hükümdarları ehl-i salibden doğmuşlar, dinî ıslahat sayesinde büyümüşlerdi.”⁵²

Harp Mecmuası on birinci sayısında Alman zeplininin Dolmabahçe Sarayı üzerindeki uçuşu kamuoyuna neşredilmiştir. İstanbul kamuoyunda dikkat çekici bir görsel olarak değerlendirilen görselin açıklama kısmında, *“Düşman başına afet: bize zaferli selam ve temenniler saçan zeplin yavrusunun saray-ı hümayun üstünde bir vakfe-i*

⁵⁰ Harp Mecmuası, Sa.9, Y.1. Mayıs 1916, s.134.

⁵¹ Harp Mecmuası, Sa.10, Y.1., s.146.

⁵² A.g.e. s.148.

ihtiramı”⁵³ ifadeleri kullanılmış; kara ve denizdeki mücadelelerin yanında hava harbinde de güçlü ve istikrarlı bir duruşun sergilendiği vurgulanmak istenmiştir.

Harp Mecmuası, Osmanlı Devleti’nin içinde bulunduğu savaş ortamının sebebini toprakları korumak ya da yeni toprak kazanmanın dışında; ağırlıklı olarak Birinci Dünya Savaşı öncesindeki başarısızlıkların silinmesi yönünde değerlendirmiştir. Başarısızlıkların silinmesi için ise yeni bir savaş ortamında Osmanlı ordusunun kendisini kanıtlamaya ihtiyacının olduğunu kamuoyuna sunmuştur. Nitekim Çanakkale Cephesi’nin İtilaf devletleri aleyhinde sonuçlanması bu görüşün ortaya çıkışını sağlamış ve Osmanlı ordusunun müttefikleriyle birlikte düşmana karşı çarpıştığı diğer cephelerde de Çanakkale başarısının tekrarlanması gerekliliği üzerinde durmuştur. Bu bağlamda söz konusu geçmiş başarısızlık izlerinin silinmesinin yeni savaşlarla bertaraf edilecek olmasını mecmua, Osmanlı kamuoyu tarafından da arzu edildiğini belirtmiştir:

*“Denebilir ki, bu millet hakikaten bir harbe muhtaç idi. Fakat buna arâzi kazanmak fazla bulduğu birtakım insanları feda etmek için değil, sâdece kendisine inanabilmek için ihtiyacı vardı ve hiçbir şey bu zamanda Çanakkale kadar, Irak kadar, mukaddes Kafkasya müdâfaası kadar bize faydalı olamazdı. Şimdi tamamen mağrur olarak söyleyebiliriz ki, bütün dünya bize inandı ve biz de kendimize inanıyoruz.”*⁵⁴

Harp Mecmuası, Osmanlı Devleti-Almanya birlikteliğinden duyulan gururu yayımladığı haberler vasıtasıyla sayfalarına sıklıkla taşımıştır. Söz konusu gururun anlatılmasında cephelerden gelen haberler kadar, karşılıklı hediyeleşmeler vasıtasıyla yapılması ise dikkat çekicidir. Alınan başarılar sonrasında karşılıklı hediyeleşmelerin kamuoyuna büyük sevinçle sunulması mecmuanın karakteristik duruşu olarak değerlendirilmiştir. Dikkat çekici kapak kısmının yanı sıra yine iç sayfaların da müttefikliğin verdiği gücü simgelemek için kullanıldığı görülmüştür. Özellikle güçlü duruşa sahip olarak betimlenen Alman komuta takımının görsellerinin yanında Osmanlı Devleti’nin sunduğu hediyelere ve yine Almanya’nın bu hediyelere kendi hediyeleriyle cevap vermesi birliktelik vurgusunun somut örneklerini teşkil etmiştir. Bu duruma henüz 1916 yılı içinde sıklıkla rastlanması ise Çanakkale cephesiyle bağlantısının olmasından kaynaklandığı yorumunun doğmasına sebebiyet vermiştir. Nitekim Çanakkale cephesinin

⁵³ Harp Mecmuası, Sa.11., Y.1, Temmuz 1916.

⁵⁴ Harp Mecmuası, Sa.12, Y.1, Ağustos 1916, s.182.

İttifak kuvvetleri lehinde sonuç vermesi, hediyeleşme merasimlerine hız verilmesinin önünü açan husus olarak değerlendirilmiştir⁵⁵

Harp Mecmuası, Birinci Dünya Savaşı döneminin süreli yayımları arasında birliktelik vurgusunu yoğun şekilde yapan yayın olarak dikkat çekmiştir. Birliktelik vurgusunu ise kamuoyuna sunduğu görsellerde görmek mümkündür.⁵⁶ Net ve göz alıcı olarak nitelendirilebilecek bu görseller mecmuanın neredeyse tüm sayfalarında devrin teknolojik koşullarına uygun olarak servis edilmeye çalışılmıştır. Görseller içinde özellikle Alman ve Avusturya-Macaristan ordusunu sevk ve idare eden komutanlar ve yine bu komutanlar kadar orduların sahip oldukları askeri materyalin gücüne de vurgu yapılmıştır. Savaş meydanlarında İttifak devletleri kuvvetlerinin gerçekleştirdikleri taarruzlar ve savunmaların yanında savaşlarda kazanılan başarıların arkasındaki komutanlar da dikkat çekici hikayeler eşliğinde sunulmaya gayret edilmiştir. Bu komutanların başında ise Çanakkale Savaşları'nın kazanılmasında etkin isim olarak lanse edilen Liman von Sanders gelmektedir. Harp Mecmuası, söz konusu övgüyü, "*Çanakkale muharebatının bize şanlı safahatını idare eden Beşinci ordu-yı hümayun kumandanı Müşir Liman fon Zanders Paşa ile ol zaman maiyyetlerinde şimdi ordu kumandanları Esad Paşa ve Vehib Paşa*"⁵⁷ ifadelerini kullanarak yapmış, Çanakkale Savaşları'nın kazanılmasındaki değerli komutanlar arasında Liman von Sanders gösterilmiştir. Çanakkale cephesinin kapanması ardından Türk komuta takımının önemli simaları olan Esat ve Vehib Paşalara da yer verilmiştir.

Harp Mecmuası on dördüncü sayısında Galiçya Cephesi haberleri ve görselleri yer almıştır. Osmanlı Devleti, müttefiki Almanya'nın Batı Cephesi'ndeki kritik mücadelelerine dahil olmuş ve muharebelerin gidişatını İttifak Devletleri lehine çevirme gayretinde olduğu değerlendirilmiştir. Osmanlı askerinin Cihan Harbinin pek çok cephesinde verdiği mücadelelerden biri olan Galiçya Cephesi görseli mecmuanın kapak kısmında kamuoyuna neşredilmiştir. Görselin açıklaması, "*...Galiçya Siperlerinde...Belki bir saat sonra, dini ve milleti, sevgili halifesi uğruna feda-yı nefis edecek bir neferimiz intikamla yanan sinesinde*

⁵⁵ Mecmua, Alman İmparatoru Wilhelm'in Enver Paşa'ya hediye ettiği kılıcı, "*Tuhfe-i Zafer muzaffer Osmanlı ordusunun kıymetli hatıra-i şehametine ithafen Almanya İmparatoru haşmetli İkinci Vilhelm hazretleri tarafından Gazi Başkumandan-ı akdes ve halife-i zî şânımız hazretlerine hediye buyrulan müşirlik asasıyla murassa kılıç Kılıçtaki yazı: "Almanya İmparatoru haşmetli İkinci Wilhelm Hazretleri tarafından müttefiki olan Osmanlı padişahı şevketli Gazi Sultan Mehmed Reşad Han-ı hamis hazretlerine harb-i umûmî yadigarı olmak üzere ihdâ edilmiştir"* şeklinde duyurmuştur. Harp Mecmuası, Sa.13, 13 Teşrinievvel 1916.

⁵⁶ Harp Mecmuası, Sa.1, Y.1, s.6; görsel için **Bkz.** Ek-2.

⁵⁷ Harp Mecmuası, Sa.13,13 Teşrinievvel 1916, s.197; görsel için **Bkz.** Ek-3.

bombasıyla bir lahza uykuda”⁵⁸ ifadesiyle Osmanlı askerin siperde uyur vaziyetteki gösterimi; detay bakımından verilen özverinin kamuoyuna tesiri şeklinde değerlendirilmiştir.

Harp Mecmuasının on beşinci sayısı Galiçya ve Romanya Cephelerini içeren konularıyla kamuoyuna neşredilmiştir. Ayrıca içerik dahilinde Çanakkale Cephesi’nde mücadele etmiş Osmanlı askerinin röportajına, Kafkas Cephesi’nde yaşananlara, İstanbul’da eğitim gören denizcilerin görsellerine ve Hicaz Cephesi’ndeki durum değerlendirilmesine yer verildiği görülmüştür.⁵⁹

Çanakkale Savaşları konusunda kesin zaferin elde edildiği ve bu zafer haberi sayesinde İstanbul’un kurtulduğu; savaşların üzerinden uzun süre geçmesine karşılık zafer vurgusuna devam edilmiştir. Çanakkale cephesinin muharebe meydanlarında ortak düşmana karşı verilen mücadelenin her safhasında çarpışan askerlerin mutlak galibiyette imzalarının olduğu ise gururla propaganda malzemesi olarak kullanılmıştır. Çanakkale savaşlarında kaybedilmeyen toprak parçası vurgusu ve bu vurgunun propaganda metnlerinin can alıcı noktalarında kendilerine yer bulması, birliktelik ifadeleri olarak dikkat çekmiştir. Özellikle Osmanlı Devleti’nin İttifak devletleriyle yaptığı müttefik antlaşması sonucu Birinci Dünya Savaşı’nın diğer cephelerinde verilen mücadelelere de Çanakkale savaşları örneğinden yola çıkılarak propaganda metinleri oluşturulması amaçlanmış; Osmanlı-Almanya birlikteliğinin psikolojik savaşa dair izlediği önemli adımlar olarak değerlendirilmiştir.⁶⁰

Çanakkale Savaşları’nın sonlanmasının ardından Harp Mecmuası, Birinci Dünya Savaşı’nın Osmanlı Devleti’nin lehine sonuçlanacağı ön görüşünde haberler paylaşmaya devam etmiş; Osmanlı ordusunun vatan savunmasında Çanakkale’de gösterdiği başarının benzerlerini diğer cephelerde de göstereceğine ve Cihan Harbinden başarıyla çıkılacağına an meselesi olduğunu kamuoyuna yansıtmıştır. Bu bağlamda fedakârlık ve kahramanlık örnekleriyle bezenmiş Osmanlı askerlerinin azminin tarih sayfalarında yerini alacağına vurgu yapılmıştır:

“Osmanlılar vatanlarının her karış toprağını kanlarının son damlasına kadar müdafaya azim etmişler, bu umumî felaketten pak ve dırahşan bir nasiye ile yükselmeye

⁵⁸ Harp Mecmuası, Sa.14., Kasım 1916, s.1.

⁵⁹ Harp Mecmuası, Sa.15, Aralık 1916.

⁶⁰ “Çanakkale tarihimize layemut bir sahne-i zaferdir. Saltanat-ı seniyyenin bu muhteşem kapısında göğüslerini düşman mermilerine siper eden her asker bir gazanferdir. Osmanlı ordusu burada hiçbir mağlubiyet görmemiştir.” Harp Mecmuası, Sa.16, Şubat 1917, s.245.

*karar vermişlerdir. Senelerden beri devam eden harbin bütün safahatı bu azim-i ispat edecek parlak, şayan-ı tebcil fedakârlık ve kahramanlık misalleriyle doludur. Çanakkale, Osmanlı ordusunun tarihinde ebedî bir destan-ı zaferdir.”*⁶¹

Harp Mecmuası on dokuzuncu sayısında Galiçya ve Romanya Cepheleri dahil Sina-Filistin Cephelerinden de görsel paylaşıldığı değerlendirilmiştir. Genel itibariyle cephedeki mücadelelerin Osmanlı askerinin kahramanlık ve fedakârlık yönleriyle anlatıldığı söz konusu metinlerde; herhangi bir müttefiklik vurgusu yapılmadan savaşın genel seyri kamuoyuna neşredilmiştir.⁶²

Birinci Dünya Savaşı’nın sürdüğü esnada yayın faaliyetine devam eden Harp Mecmuası, Çanakkale cephesindeki zaferin yalnız Osmanlı kamuoyunu etkilemediği; bu başarı ile dünya kamuoylarının etkilendiği ve o güne kadar kazanılan zaferler arasında muazzam bir örneğin hayata geldiğine vurgu yapılmıştır. Bu vurgu ile Osmanlı ordusunun Avrupalı devletlerin düşündükleri eski güçsüz durumda olunmadığına, aksine Çanakkale’de kazanılan zaferin İtilaf devletleri kuvvetlerine iyi bir ders olduğu anlamı taşıması gerekliliği üzerinde durulmuştur. Nitekim 1917 senesi içinde propaganda faaliyetine devam eden mecmuanın cihan harbinin diğer cephelerinde meydana gelen savaşların kazanılması gerekliliğini kamuoyuna sunuşu zaferler üzerinden olmuştur:

*“Çanakkale yalnız bizim tarih-i askeriyemizin değil, vekayi-name-i milletin en büyük hadise-i harbiyesidir.”*⁶³

Harp Mecmuası yirmi birinci sayısında, Cihan Harbinin dördüncü yılı anılmıştır. Söz konusu sene-i devriye üzerine Batı Cephesinin açılışı, devletlerin birbirleri üzerindeki siyasi, askeri, ekonomik ve sosyal ihtirasları ve müttefiklik anlamında yapılanma çalışmaları konu edilmiştir:

*“...Harb-i Umumi Avrupa ihtirasat-ı fütühiyyesinin bu tıfl-i meşumu dört yaşına basarken yine bütün hatırat-ı harbiyem ruhumda ürperdi...Harp ateşten bir orak gibi milletin bütün gençlerini biçmiş, toprağa yatırmıştı...”*⁶⁴

⁶¹Harp Mecmuası, Sa.18, 18 Nisan 1917, s.275; Ayrıca, savaş meydanlarındaki Osmanlı Devleti başarılarının toplumdaki vatan sevgisi üzerinden yansıtılmasının Almanya ile olan birlikteliğini görmek için, *“Prusyalıların vatan ile kral hanedanını bir tutmaları biz Osmanlı Türklerinin vatan timsalini padişahı görmek, her devirde padişahın eserine tabi olmakta gösterdiğimiz itiyad ve ananenin aynı idi”* yorumu Harp Mecmuasının 17. sayısında yapılmıştır. Detay için **Bkz.** Harp Mecmuası, Sa.17, Mart 1917.

⁶² Harp Mecmuası, Sa.19, Mayıs 1917.

⁶³ Harp Mecmuası, Sa.20, Temmuz 1917, s.316.

⁶⁴ Harp Mecmuası, Sa.21., Ağustos 1917, s.322.

Yirmi birinci bölümün tamamına yakın bir bölümünde Cihan Harbi öncesi ve esnasında yaşanan olaylar değerlendirilmiş; Osmanlı Devleti'nin muharebeler esnasında verdiği mücadelelere kahramanlık hikayeleri eklenerek kamuoyuna neşredilmiştir.

Harp Mecmuası Alman İmparatoru'nun İstanbul'a gelişini yirmi ikinci sayısında dönemin dikkat çekici haberi olarak kamuoyuna sunmuştur. Mecmua bu haberi "*Haşmetli Alman İmparatoru hazretleri İstanbul'da Osmanlı müşir üniforması altında*"⁶⁵ ifadesiyle manşetine taşımış ve Alman imparatorunun kudretli bir görselini paylaşmıştır. Haber, Osmanlı kamuoyunda büyük hayranlık ve sevinçle karşılanmış; Osmanlı Devleti'nin Almanya ile olan beraberlik bağı son dönemlerde yapılan değeri tartışılmaz stratejik atak olarak değerlendirilmiştir. Alman İmparatorunun Osmanlı Devleti'ni ziyaret edişi ile Harp Mecmuası, birlikteliğin daha nice zaferleri beraberinde getireceği yorumunda bulunmasına sebebiyet vermiştir. Osmanlı-Alman silah arkadaşlığının savaşlar sonrasında da devam ettirilmesinin her iki devlet lehine sonuçlanacak önemli stratejik ortaklık olarak değerlendirilebileceği ortaya konulmuştur:

*"Kayzer hazretleri bu defaki ziyaretlerinin dört gününü İstanbul'da, Bir gününü Çanakkale'de geçirmişlerdir. Halife-i zi-şanımız Baş kumandanımız Efendimiz hazretleri Osmanlı ve Alman Milleti muazzamlarının şanlı ittifaklarını, Osmanlı Alman silah arkadaşlığının ulviyetini ebedileştirmek azm-i şahanesinde bulunduklarını ispat içim haşmetli Kayzer Wilhelm hazretlerine Osmanlı ordusunun müşirlik rütbe-i celilesini tevcih buyurmuşlardır."*⁶⁶

Osmanlı Devleti'nin müttefiklerine olan bağlılığı Harp Mecmuasında "Osmanlılarda Tarafa İtimat Hissi" başlığıyla ele alınmıştır. Güven duyulan bir dostun savaşlar esnasında karşılaşılan en kötü durumdan dahi çıkabilecek gücü oluşturmaya imkân vermesi açısından önemi değerlendirilmiş; bu güven hissiyle hareket eden dost devletlerin en güçlü düşman orduları karşısında dahi zafere ulaşmakta problem yaşamayacağı belirtilmiştir. Kamuoyunun zaferlere olan inancının moral ve motivasyon anlamında üstte tutmayı hedefleyen bu tür köşe yazıları devrin süreli yayımlarında sıklıkla rastlanılmaktadır:

⁶⁵ Harp Mecmuası, Sa.22, Ekim 1917; görsel için **Bkz.** Ek-4.

⁶⁶ A.g.y., s.338.

*“Osmanlılarda tarafa itimat hissi: Zafere itimat, harpte amel-i yeganedir. Tarafayn ordularının kuvve-i maneviye Muvazenetini temin eden bir ibre mesabeindedir. Bu ibrenin, düşmanın menafinine hadim olan cihete temayülü diğer taraf için büyük bir felakettir.”*⁶⁷

Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna yaklaşıldığı süre zarfında Harp Mecmuası Osmanlı kamuoyunda inşa etmeye çalıştığı birliktelik ve zafer algısına devam ederek, Çanakkale cephesinde yaşananları paylaşmayı sürdürmüştür. Bu paylaşımların Osmanlı Devleti'nin İtilaf kuvvetleri karşısında çarpıştığı diğer cephelere olan bağını korumaya çalışmak olduğu değerlendirilmiştir. Bu bağlamda Harp Mecmuası, *“Çanakkale sahillerinde, Osmanlı sancağının muhafazası uğrunda, ordumuzun şanlı tarihinde en parlak sahifeler işgal edecek kahramanlıklar ibraz olunmuştur”*⁶⁸ ifadelerine sıklıkla yer vermiş; propaganda faaliyetlerini köşe yazıları, başlıklar ve görseller üzerinden etkili biçimde kullanarak kurguladığı görülmüştür.

Harp Mecmuası, Alman İmparatorunun ziyareti esnasında yaptığı haberin benzerini, 25. ve 26. Sayılarının birlikteliğinden oluşan sayıyı⁶⁹ Avusturya-Macaristan İmparatoru için planlamıştır. İmparatorun büyük boy portresinin baş sayfasının tamamında yer alışı ve Osmanlı başkentine gelişinin *“Büyük Müttefikimiz Haşmet-Meab Misafirlerimizin Payitaht-ı Osmaniye İlk Ziyaretleri ve Sevgili Şehrimizde Üç Gün İkametleri”*⁷⁰ ifadelerinden meydana getirilen başlıkla kamuoyuna izahı dikkat çekmiştir.

İmparatorun, Osmanlı Devleti'ne gelişi ve bu gelişin detaylı biçimde kamuoyuna yansıtılması; beraberlik temasının İtilaf devletlerine verilmesi arzulanan göz dağı olarak değerlendirilmesini sağlamıştır. Mecmua, müttefiklik neticesinde meydana geldiği savunduğu Cihan Harbindeki başarılarından ve bu başarılar kaynaklı Osmanlı Devleti'nin memnuniyet hissettiğini tüm sayfalarında yer vermiş; ayrıca son sayısında Alman, Avusturya-Macaristan askerlerinden oluşan bir derlemeyi baş sayfasına taşımıştır.⁷¹

Harp Mecmuasının ilk sayısında kamuoyuna, Osmanlı Devleti'nin Cihan Harbine giriş şekli ve amacı anlatılmış; okuyucusuyla buluştuğu an itibariyle Osmanlı Devleti'nin Cihan Harbi cephelerindeki mücadeleleri müttefik Almanya ve Avusturya-Macaristan birlikteliği ile neşredilmiştir. Yapılan müttefiklik sayesinde Osmanlı Devleti'nin kaybettiği düşünülen gücünü gösterme şansı yakaladığı ve yine Cihan Harbi'nin galiplerinin İttifak

⁶⁷ A.g.y., s.340.

⁶⁸ Harp Mecmuası, Sa.23, Kasım 1917, s.364.

⁶⁹ Bu sayının birlikte çıkmasının sebebi sipariş verilen kâğıdın ulaşımındaki aksaklıktır.

⁷⁰ Harp Mecmuası, Sa.25-26, Mayıs 1918

⁷¹ Harp Mecmuası, Sa.27, Haziran 1918.

Devletleri olacağı değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmenin içinde Osmanlı Devleti'nin nefsi-i müdafaa yaptığına ve vatanını korumak üzere Almanya'nın yanında savaşa katılması gerekliliği vurgulanmıştır. Harp Mecmuası, Cihan Harbinin tüm cephelerinde yaşanan mücadeleleri görsel açıdan zengin sayfalarla kamuoyuna sunmuş; mücadelenin İttifak Devletleri lehine neticeleneceğini savunmuştur. Mecmuanın bünyesinde kendilerine yer bulan devrin edebiyat dünyasının yazarları ve şairleri kahramanlık ve fedakârlık kavramları ile Osmanlı, Almanya ve Avusturya-Macaristan kamuoylarını etkilemeyi başarmışlardır. Cephenin anlatılmasının dışında bahsi geçen edebiyatçılar müttefiklik antlaşmasının önemli bir stratejik süreci başlattığına dair metinler yazmış; bu metinler Batı Cephesi'nin görselleri kullanılarak okuyucuyla buluşturulmuştur. Cihan Harbinin kazanılması sonucunda Osmanlı Devleti'nin yeni kurulacak dünyaya emin adımlarla ilerlediğine dair öngörülerin sunulduğu sayfalar görseller ile zenginleştirilmiş; İtilaf Devletleri'nin dikkati çekilmek istenmiştir. Sonunda da müttefiklik ile ilgili olarak “benzer bir yayın faaliyeti” daha meydana getirilmiştir.

Birinci Dünya Savaşı süresince ordunun desteklenmesi, cephedeki durumun kamuoyuna aktarılması, cephe gerisinde bulunanlara insani yardımda bulunulması, askerlere kıyafet, yiyecek ve para yardımlarının yapılabilmesi gibi maksatlarla bazı dernekler kurulmuştur. Bu dernekler içerisinde bulunan Müdafaa-i Milliye Cemiyeti⁷² kamuoyunun bilgilendirilebilmesi, dünyaya Cihan Harbi'ne ilişkin izlenimlerin aktarılabilmesi ve yapılacak yayım faaliyetlerinden sağlanacak kazancın cephedeki askerlere muhtelif ihtiyaçları için harcanabilmesi maksatlarıyla Cihan Harbinde yaşananlara dair bir albüm hazırlamıştır. Harb-i Umumi Panoraması adındaki bu eser 15 sayı halinde neşredilmiştir. Bu fotoğrafların yayımlanmasındaki genel maksat çeşitli faaliyetler, cephenin durumu, askerin morali, müttefiklerin cephedeki rolü, ülke dahilinde toplumun cepheye ilişkin görüşleri ve faaliyetleri, müttefik ülkelerdeki ordu ve toplumların vaziyeti gibi konu başlıkları dahilinde bilgi vermek ve bir şuur oluşturmaktır.⁷³

⁷² Müdafaa-i Milliye Cemiyeti hakkında ayrıntılı bilgi için **Bkz.** Nazım Hikmet Polat, Müdafaa-i Milliye Cemiyeti, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara, 1991.

⁷³ “Muazzam müttefiklerimizle bi havle te’ala ibtidar eylediğimiz Cihad-ı Mukaddes’e dair hayırlı haberler hakkında bi’l-cümle vatandaşların fikir ve nazarında mümkün olduğu kadar bir ilm-i yakın husulünü te’minen vakay-i meşhûrenin fotoğraflarını albüm şeklinde peyderpey neşr ve tevzi’ye başladık. Hem masrafi te’min etmek ve hem de bi’l-cümle vatandaşların umumuza farz olan emr-i mühim-i cihada bu vesile ile iştirakını teshil eylemek üzere iş bu birinci nüshaya iki gurus bedel vaz’ eyledik.” Harb-i Umumi Panoraması, Yay. Haz. Murat Karataş, Burhan Sayılır, Barış Borlat, Matus Matbaa, s.30.

Harb-i Umumi Panoraması ilk albümü 34 fotoğraftan oluşmaktadır. Müdafaa-i Milliye Cemiyeti başlığı ve iki kuruş fiyat etiketiyle kamuoyuna neşredilmeye başlanan albümün kapağında Osmanlı Devleti, Almanya ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu beraberliğinin simgesi mahiyetinde kartal tasviri bulunmakta; söz konusu kartalın bir kanadının Almanya bayrağı renklerine diğer kanadının Avusturya-Macaristan bayrağı renklerine boyandığı ve göğüs kısmının ise Ay ve Yıldız motifiyle işlendiği görülmektedir.⁷⁴ Albümün iç kısımlarına bakıldığında 1800'lerin sonunda Sultanahmet Meydanı'nda Almanya İmparatoru Wilhelm tarafından Osmanlı Devleti ve Almanya arasındaki stratejik ortaklığın bir yansıması olarak yaptırılan çeşme etrafında savaşa karşı gösteri düzenleyen İran asıllılar görülmektedir. Bu çeşmenin Almanya tarafından iyi niyet göstergesi olarak Osmanlı Devleti'ne hediye mahiyetinde inşa ettirilmesi, söz konusu fotoğrafla Cihan Harbindeki müttefikliğe bir vurgu olarak değerlendirilmektedir.⁷⁵

Dünya'nın çeşitli merkezlerindeki cephelerin fotoğraflarına da ilk albüm içinde yer verilmiştir. Özellikle Almanya'nın başarı sağladığı cephelerden karelerin propaganda amacıyla panoramaya dahil edilmesi Osmanlı Devleti'nin güçlü ilişkiler kurduğuna bir işaret olarak değerlendirme imkânı sağlamıştır. Bu fotoğraflardan ilki "*Anvers Meydanı'nda Almanların bir ihtifal-i askeriyesi*" ifadesiyle paylaşılmış; diğer ise, "*Liege Alman danesinin tesirâtı*" yorumuyla kamuoyuna sunulmuştur.⁷⁶

Almanya ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu kuvvetlerinin Avrupa cephelerindeki başarılı faaliyetleri dikkat çeken kısımlar olarak değerlendirilmiştir. Bu bağlamda "*Brüksel sokaklarında muzaffer Alman kıta'atı, Avusturyalıların motorları 30,5 santimetrelik topları, Brüksel'de muzaffer Alman kıta'atı ve bayrağı, Belçika'da Almanların yed-i iğtinamına geçen mükimmat-ı harbiyye, Alman siperleri ve mitralyöz hatları, Alman bahriye efradı hal-i harekette ve Avusturyalıların zabt eyledikleri Moskof topu*"⁷⁷ açıklamalarıyla Türk kamuoyuna müttefik başarıları duyurulmuş; başarıların daima geleceğine dair vurgu yapılmış ve Osmanlı Devleti'nin ortakları sayesinde Cihan Harbi'ni az zayıflatla atlatılacağı öngörüsünde bulunulmuştur.

Batı cephesi mücadelelerinde yaşanan sıkıntıların görselleri de Harb-i Umumi Panoramasının ilk albümünde kendisine yer bulmuştur. Tuna nehri üzerinde sandallar

⁷⁴ A.g.e., s.14.

⁷⁵ A.g.e., s.17.

⁷⁶ A.g.e., s.18-19.

⁷⁷ A.g.e. s.20-25.

vasıtasıyla köprü inşası ve Avusturya askerlerinin zorlu iklim koşullarında gösterdikleri üstün mücadelelerin yanı sıra Alman kuvvetlerinin geçit vermeyen Avrupa ormanlarındaki hareketindeki hızlilik düşmana gözdağı verdiği gibi; bu durum Osmanlı kamuoyunda hayranlık ve ilgiyle değerlendirilmiştir. Bu bağlamda Alman askerlerinin Batı cephesinde karşılaştıkları düşmanlarının bir kısmının firar etme girişimlerine mâni olmak için uyguladıkları yollar ve söz konusu firarilerin eşyalarının taşınması hususunda yardım ettikleri görseller de İttifak kuvvetlerinin cephelerde karşılaştıkları tüm problemleri yerinde ve hızlı biçimde çözümleme gayretinde olduklarını göstermektedir.⁷⁸

Harb-i Umumi Panoraması 34 fotoğraflık ikinci albümü kapağında bir önceki albüme benzer bir yol izlenmiştir. İkinci albümün kapağında Osmanlı Devleti, Almanya ve Avusturya-Macaristan İmparatorluk flamalarına yer verilmiş ve köşelerine ilk albümde olduğu gibi Harb-i Umumi Panoraması ibaresi eklenmiştir.⁷⁹

Savaşlar müddetince kamuoyu algısının inşasında görsel materyale başvurulması, savaşın toplum nazarında anlamlandırılmasına olanak sağlamıştır. Dönemin Osmanlı coğrafyasının sınırları göz önüne getirildiğinde Cihan Harbi cephelerinin farklı coğrafya ve iklim şekillerinde meydana gelişi, savaşa katılan kuvvetlerin durumlarının merak edilmesini sağlamıştır. Müttefik Almanya ve Avusturya-Macaristan askerleri kadar farklı cephelerde vatanlarını savunan Osmanlı kuvvetlerinin görselleri de bu maksatla detaylı biçimde panoramada yer bulmuştur. Bu görsellerdeki açıklamalar, *“Mısır’a doğru yol alan Osmanlı Gazanferleri develerde nasıl gidiyor, Osmanlı dilaveranı karlar altında siper başında ser-hadd bekler”* şeklindeki ifadelerle paylaşılmıştır.⁸⁰

Çanakkale Savaşları ile ilgili Fransız denizaltısından ele geçirilen esirlerin fotoğrafı en dikkat çekici görseller arasında panoramaya dahil edilmiştir. Bu görsel, *“Kala’-i Sultaniyye’ye tecavüz eylediği sırada gark olan Safır nam Fransız tahtü’l-bahrlerinden tahlis edilip İstanbul’a gelen üsera-i harbiye”* şeklinde paylaşılmıştır. Fotoğrafın Osmanlı kamuoyu kadar dünya basınında yer bulması, Osmanlı devletinin müttefikler sayesinde ayağa kalkışı olarak değerlendirilmesini sağlamıştır.⁸¹

Osmanlı kamuoyunun ilgisi Alman denizaltılarına çekilmek istenmiştir. Cihan Harbinin denizlerde süregelen savaşlarının iki aktörü konumundaki Almanya ve

⁷⁸ A.g.e. s.26-29.

⁷⁹ A.g.e. s.31; Ayrıca bu albümde fiyat etiketinin yanında ilk kez Matba’a-i Ahmed İhsan ve Şürekası açıklaması yapılmıştır.

⁸⁰ A.g.e. s.33

⁸¹ A.g.e. s.37.

İngiltere'nin karşılıklı restleşmeleri panorama görsellerinin detaylı ve zengin içerikleri olarak değerlendirilmiştir. Bu görsellerden bazıları İngiltere sahillerinde görülmesiyle İtilaf kamuoyunun duyduğu korkuyu betimlemiş, bazıları ise yüksek tonajlı zırhlıların Alman denizaltıları tarafından batırılışları konu edilmiştir. Deniz hakimiyetinin, Birinci Dünya Savaşı başarılarının arkasındaki güç olması bakımından değerlendirildiği panorama sayfaları, Alman deniz gücünün oldukça fazla övülmesinin önünü açmış ve bilhassa başkent İstanbul kamuoyunun sevinç gösterilerine sebebiyet vermiştir.⁸²

Birliktelik temasının vurgulandığı ikinci albümün son sayfasında Alman ve Avusturya askerlerinin birlikte harekâta dahil oldukları poza ve bir Alman süvarisinin Rus steplerin düşmanı ve karla olan mücadelesine yer verilmiştir. “*Almanlar Rusya’da: Karlar arasında ilerliyor*” yorumlamasıyla miğferi ve teçhizatı ile Türk kamuoyuna servis edilmiştir.⁸³

Harb-i Umumi Panoraması üçüncü albüm kapağında Çanakkale bölgesinin görseli bulunmaktadır. Türk bayrağı motifiyle süslenen görselin bölgeleri tanıtan yer isimleri ile detaylı coğrafik şekilleri dikkat çekmektedir.⁸⁴ Albümün 6. Fotoğrafında “*Kal’a-i Sultaniyye Kumandanı Cevad Paşa Hazretleri*” tanıtımıyla Cevat Paşa’nın boydan fotoğrafı bulunmaktadır. Çanakkale savaşlarına dair önemli noktaların görsellerinin yanında askeri materyaller ve askerlerin genel görünümüne de yer verilmiştir.⁸⁵

Osmanlı-Almanya beraberliğini dönemin yayım faaliyetlerinde görmek yaygındır. Çanakkale cephesinin açılmasıyla birlikte kurulan 5.Ordu’nun kumandanı Liman von Sanders’in Von der Goltz Paşa birlikteliğindeki görselleri, kamuoyunun ilgisinin çekildiği materyal olarak kayıtlara geçmiştir.⁸⁶

Çanakkale Cephesi’nin dönüm noktalarından birisi olan 18 Mart 1915 tarihinin görseli üçüncü albümde kendisine yer bulmuştur. Karadan boğaz yönüne doğru tasvir edilen görselde, “*düşmanın hezimet-i külliyesi ile neticelenen 5 Mart 331 Kal’a-i Sultaniye muharebe-i bahriyesi*”⁸⁷ açıklaması yapılmış ve sol üst köşeye Osmanlı Devleti, Almanya ve Avusturya-Macaristan flamaları çelenk içinde eklenmiştir. Birlik ve beraberlik

⁸²A.g.e. s.42-45.

⁸³A.g.e. s.48.

⁸⁴A.g.e. s.49

⁸⁵A.g.e. s.52-53

⁸⁶A.g.e. s.61.

⁸⁷A.g.e. s.64.

vurgusunun Türk tarihinin önemli sayfalarından birinin odak noktasına iliştirilmesi, Osmanlı kamuoyu algısının inşasında İttifak unsurlarının varlığı olarak açıklanmıştır.

Harb-i Umumi Panoraması 36 görselli dördüncü albüm kapağında Müdafaa-i Milliye Cemiyeti tarafından neşr olunmuştur ibaresi yer almaktadır. Bu albümün ana kapağında İttifak Devletleri birlikteliğine dair herhangi bir emare bulunmamaktadır. Kapağın hemen arkasından gelen sayfalarda Osmanlı ordusunun ihtiyacı olan malzemenin İstanbul listesine yer verilmiştir.⁸⁸

Dördüncü albüm içinde “*Kal’a-i Sultaniye’de (Ocean) İngiliz zırhlısının garkı*” başlığıyla neşredilen görselde batırılan İngiliz zırhlısı görülmektedir. Bu zırhlının batış anındaki görselinin sağ üst köşesine ay ve yıldız işlenmiş, zeytin dallarına sarmalanmış flama görülmektedir. Bir Türk başarısı olduğuna dair kamuoyunun algısına işlenen bu görsel ile ayrıca İtilaf Devletleri’ne mesaj mahiyetinde sol üstte yer alan Almanca yazılmış açıklama bulunmaktadır.⁸⁹

Dördüncü albümün son görselinde Alman Emden Kruvazörü kumandan ve subayları ile birlikte Enver Paşa, İstanbul Belediye Başkanı ve Amiral Souchon Paşa’nın birlikteliğindeki tören kıtaatı yer almaktadır. Görsel “*Emden Kruvazörü kumandan ve zabitanı Almanya sefiri tarafından Erkan-ı Hükümet’e takdim olunurken 1- Enver Paşa 2- Almanya sefiri 3-, 5,6-Emden kumandan ve zabitanı 4-Şehremin, 7-Amiral Souchon Paşa*” yazısıyla kamuoyuna neşredilmiştir.⁹⁰

Harb-i Umumi Panoraması beşinci albümünün kapağında Çanakkale savaşlarına dair görsel yer almaktadır. Osmanlı askerinin kıyıdan boğaza baktığı görselde, “*Çanakkale müdafilerinden-Bir Osmanlı kahramanı*” yazısı ve sağ üst köşesinde “*Harb-i Umumi Panoraması*” ibaresi bulunmaktadır.⁹¹

Dördüncü albümün benzeri bir başlangıç yapan beşinci albümde, Müdafaa-i Milliye Cemiyeti tarafında 14 Nisan 1331-Ağustos 1331 tarihleri arasında toplanmış materyal/ihtiyaç listesine yer verilmiştir. Akabindeki görsel de ise Edirne sınırına gelmiş bulunan ve Osmanlı Devleti’ne Almanlar tarafından yardım için gönderilen bir uçak görseli ve pilotuna yer verilmiştir. Bu görsel “*Müttefiklerimiz hududundan Edirne’ye*

⁸⁸ A.g.e. s.67-69.

⁸⁹ A.g.e. s.79; Ayrıca Çanakkale cephesinden başka bir yansıma yine dördüncü albüm içinde görülmektedir. Bu kez Fransız zırhlısının Türk başarısı olarak batırılışı “*Fransız zırhlısı Bouvet’in Osmanlı bataryası tarafından suret-i garkı*” açıklamasıyla kendisine yer bulmuştur. **Bkz.** A.g.e. s.84.

⁹⁰ A.g.e. s.87.

⁹¹ A.g.e. s.90.

kadar tayran ile gelen yeni tayyarelerden birisi ve onun zabiti” açıklaması yapılmıştır. Yardımların açıklandığı bir albüm görünümünde olan beşinci sayının bir diğer görselinde yine Almanya ve Avusturya-Macaristan tarafından üretilen ve Osmanlı Devleti’ne yardım maksadıyla gönderilen uçaklar ve bu uçakların Türk pilotları görülmektedir. Bu görsel, *“Müttefiklerimiz karargahından İstanbul’a gelen tayyarelerden birisi ve onları idare eden zabitan 1-Tayyare Mu’allimi Mülazım Ali Bey 2-Tayyareci Tahsin Bey 3-Tayyareci Cemal Bey 4-Tayyareci Abdullah Bey 5-Ali Rıza Bey”* açıklaması ile neşredilmiştir.⁹²

Almanya ve Avusturya-Macaristan ordusunun zaferleri Osmanlı kamuoyuna paylaşılmıştır. Bu paylaşımlar yine beşinci albümde kendisine yer bulmuştur. Özellikle Rusya ile yapılan mücadelelerden İttifak güçlerinin galip ayrılması kamuoyunda neşe ve sevinçle karşılanırken, devrin basın ve yayım faaliyetleri bu görselleri paylaşmaktan geri kalmamıştır. Bu görsellerden yine bir örnek, *“Rusları inhizamdan inhizama uğratan Almanya, Avusturya-Macaristan müttefik orduların erkan ve ümerası”* başlığıyla neşredilmiştir.⁹³

Çanakkale Cephesi’nde İtilaf devletleri kuvvetlerinden ele geçirilen mühimmat ve diğer ürünlerin paylaşıldığı görsel, *“Çanakkale Cephesi’nde Arıburnu ve Seddü’l-bahr mintikalarında düşmanlardan iğtinam olunan esliha ve mühimmat-ı harbiyeden bir kısmı”* açıklamasıyla kamuoyuna sunulmuştur. Bu görselin hemen sonrasında ise Alman denizaltılarını ve zırhlılarının olduğu başka bir görsele yer verilmiş, *“Şanlı Alman tahte’l bahrleri, bir limanda istirashat halinde”* açıklaması yapılmıştır. Söz konusu Alman donanmasının Çanakkale Cephesi’ndeki faaliyetlerinin Osmanlı kamuoyunda heyecanla takip edilmesinin bu görsel ile bir bağlantısı olduğu; Alman denizaltı ve zırhlılarının özellikle İngiliz donanmasına karşı yürüttüğü başarılı taktik ve hareketler sonucu dünya denizlerini kontrol ettiği değerlendirilmiştir.⁹⁴

Harb-i Umumi Panoraması altıncı albüm kapağında siperlerde vatanlarını savunan Osmanlı askerlerinin görseli bulunmaktadır. Bu görsel, *“Harb-i Umumi Panoraması-Osmanlı kahramanları siperde”* başlığı ile neşredilmiştir. Kapak sonrası hemen arkasından gelen görseller ise Osmanlı müttefiki Almanya ve Avusturya-Macaristan kuvvetlerinin Batı cephesinin çeşitli bölgelerindeki başarılı taarruzları, ele geçirilen şehirler ve materyallerin derlemesinden oluşmuştur. Şehirlerin alınmasının ardından bayındırlık

⁹² A.g.e. s.91-93.

⁹³ A.g.e. s.103.

⁹⁴ A.g.e. s.105

faaliyetlerinin görselleriyle devam eden altıncı bölümün ilk sayfaları şiddetli geçen savaşlar sonrası başarının kazanılmasının yakın olduğuna dair bir imajı yansıtmaktadır.⁹⁵

Altıncı albüm Çanakkale Cephesi hakkındaki içerik dolasıyla zengin bir görünüm sunmaktadır. Bu görsellerde Osmanlı askerlerinin cephedeki yaşamlarından kesitlerin yanı sıra İtilaf devletleri donanmasına ait yara almış zırhlıların görselleri de yer almakta; bu görseller çeşitlilik sunmaktadır.⁹⁶ Osmanlı Devleti'nin Almanya ile olan müttefikliğinin yansımalarına bu albümde de rastlanılmaktadır. Goltz Paşa'nın Karadeniz sahilinde Osmanlı askerlerine yaptığı teftişin görselleri kamuoyuna neşredilmiş, "*Mr. Von der Goltz Paşa hazretleri ve ma'iyetleri erkan-ı, Karadeniz sevhilindeki menatik-ı askeriye teftiş ederken*" açıklamasıyla kendisine yer bulmuştur.⁹⁷

Harb-i Umumi Panoraması altıncı albümü, Veliaht Yusuf İzzeddin Efendi'nin Çanakkale cephesi ziyaretindeki görseli ile son bulmaktadır. Bu görsel, "*Veliahd-ı saltanat-ı devletlü necabetlü Yusuf İzzeddin Efendi Hazretleri, Çanakkale cephe-i harbinde*" açıklamasıyla kamuoyuna neşredilmiştir.⁹⁸

Yedinci albüm 32 fotoğraftan oluşmaktadır. Harb-i Umumi Panoraması yazılı kapağın görselinde Osmanlı askerinin cephede kıtasını teftiş ettiği an görülmektedir. İlk görselde ise Enver Paşa'nın siperler içinde beraberindekiler kamuoyuna sunulmuştur. Albüm Çanakkale Cephesi'nin görselleri ile zenginleştirilmiş ve Osmanlı askerlerinin İtilaf kuvvetlerine karşı gösterdiği savunmanın kahramanlık ve fedakârlık üzerinden genel durumları ele alınmıştır. Müttefik yardımları neticesinde cephenin kapanmasına yakın bir süre zarfında ulaşan materyallerin kullanım şekilleri yine Osmanlı askerlerinin verdiği pozlar esnasında görülmektedir. Bu görseller dışında İtilaf kuvvetlerinden arta kalan mühimmat ve diğer materyallerin ele geçirilmesi sonrası hatıra fotoğrafları kamuoyuna neşredilmiştir.⁹⁹

Çanakkale savaşları esnasında Osmanlı askerlerinin başarılarının görsellere eklenmesinin dışında siper hatlarının da kamuoyu sunulduğu yedinci bölüm, Çanakkale Cephesi hakkında merak edilenlerin giderilmesinde etkili bir kaynak olarak göze

⁹⁵ A.g.e. s.110-116.

⁹⁶ Bu görseller, "*Askerlerimiz Çanakkale'de, bir çeşme başında*", "*Çanakkale darü'l-harbinde bir kumandan kıta'ata emirler gönderirken*", "*İngiliz hatt-ı sefa'ininden 15 bin tonluk (Majestik) zırhlısının Çanakkale Boğazi medhalinden bir Alman tahte'l-bahri tarafından torpllenmesi ve batması*" açıklamalarıyla kamuoyuna neşredilmiştir. **Bkz.** A.g.e. s.120-121.

⁹⁷ A.g.e. s.125, Ayrıca Goltz Paşa'nın Karadeniz sahilindeki teftişinin başka görseli için **Bkz.** A.g.e. s.126.

⁹⁸ A.g.e. s.126.

⁹⁹ A.g.e. s.128-132.

çarpmaktadır. Özellikle bu siperler, “*Tarihi siperlerimizden biri*”, “*Siper içinde eda-i fariza-i salavat ederken*” ve yine “*Tarihi siperlerimizden biriyle mukabilinde düşman siperleri*” açıklamalarıyla sunulması merak uyandırıcı görseller arasında yerini almıştır.¹⁰⁰

Yedinci bölüm içeriğinde ele geçirilen mühimmat ve diğer materyaller kadar esirlerin de gösterilmiş olması kamuoyunun ilgisinin çekilmek istenmesi açısından değerlendirilmiştir. Bu görsellerin içinde Fransız donanması ekibinin görselleri kadar İngiliz denizaltı personelinin de görsellerine yer verilmiş olması propaganda faaliyetlerine önemli malzeme sunmuştur. Bu görsellerden bazıları, “*Çanakkale’de İngilizlerin gark edilen E7 tahte’l-bahrinden esir edilen üç İngiliz bahriye zabiti*” ve “*Çanakkale cephe-i harbinde esir edilen İngilizlerden üç berriye zabiti*” açıklamaları ve görsellerdeki İtilaf kuvvetleri unsurları dönem için etkili materyaller olarak değerlendirilmiştir.¹⁰¹

Osmanlı kuvvetlerinin müttefik Almanya ve Avusturya-Macaristan topraklarındaki dinlenme ve tedavi görüntüleri de kamuoyuna sunulan görseller arasında Harb-i Umumi Panoraması yedinci bölümünde kendilerine yer bulmuştur. Dikkat çeken ise Osmanlı askeri personelinin rahatlığı ve mutluluğudur. Nitekim Çanakkale Cephesi’nde alınan başarıların ardından müttefiklerin Osmanlı askerine bakış açısı değişmiş ve hava değişimi mahiyetiyle kendi topraklarında tedavileri için bir imkân hazırlandığı değerlendirilmiştir. Bu görsellerin bir kısmında Almanya ve Avusturya-Macaristan askerlerinin görselleri olsa da daha çok Osmanlı kuvvetlerinin birlikteliği görülmektedir.¹⁰²

Osmanlı kamuoyuna propaganda malzemesi olarak kullanılmak üzere ele geçirilen 10 şilin değerindeki İngiliz parasının tanıtımı yedinci albüm sonunda yapılmıştır. Bu para Çanakkale cephesinin İtilaf devletleri kuvvetleri tarafından kazanılması ve İstanbul’a gelmesi dahilinde kullanabilmeleri için basılan bir para olarak tanıtılmıştır. Bu görsel, “*İngilizlerin hayal-i habasetkaranesine bir misal, şu resmini nakl ettiğimiz, on şilinlik bir İngiliz banknotudur. Güya boğazı geçmeyi ve İstanbul’a girmeyi kolay bir iş sanan İngilizlerin yarım liralık banknotları üzerine Türkçe ayrı hurufat ile 60 gümüş guruh kelimelerini tab ettirmişler, İstanbul’a girinci bunları burada geçirmek, sürmek, zu’*

¹⁰⁰ A.g.e. s.132-133.

¹⁰¹ A.g.e. s.138-139.

¹⁰² Görsellerin açıklamaları, “*Almanya’da Weisbaden’de mecruh gazi zabitanlarımızın suret-i kabülü*”, “*Almanya’da tedavi olunmakta olan gazi zabitanlarımızın bazıları Berlin’den geçerken*” ve “*Wiesbaden’de üç zabıt saray bahçesinde*” şeklindedir. A.g.e. s.140-142.

*batılına düşmüşler. Türk kahramanlığı, İngilizlerin rüya ve hıyanetini de bu kağıtlarını paçavraya çevirerek, yüzlerine çarptı”*¹⁰³ açıklamasıyla kamuoyuna neşredilmiştir.

Harb-i Umumi Panoraması 34 görsellik sekizinci albüm kapağında Çanakkale Cephesi’nden bir paylaşım bulunmaktadır. Bu görsel, “*Harb-i Umumi Panoraması-Gelibolu İskelesinde Hilal-i Ahmer vapurlarıyla diğer nakliye vapurları*” açıklamasıyla sunulmuştur. Osmanlı kuvvetlerinin bu albüm içindeki dinlenme zamanlarına ve siper görüntülerine yer verilmeye devam edilmiş ve Çanakkale Cephesi’nden kamuoyuna sunulan görseller dikkat çekmiştir.¹⁰⁴

Osmanlı askerlerinin kahramanlık ve fedakarlıklarına vurgu yapılarak kamuoyuna sunulduğu sekizinci bölüm görselleri içinde savaş suçu sayılacak hastane bombardımanlarına yer verilmiştir. Çanakkale şehir merkezinde isabet alan sivil yaşam merkezleri gibi seyyar hastanelerin bombalandığı görseller, İtilaf kuvvetleri aleyhindeki propaganda malzemesinin önemli örnekleri arasında değerlendirilmiştir. Bu paylaşımlarda, “*Düşmanın pay-ı mülevvesinden tathir olunan Çanakkale’de Kilitbahr civarında Ağadere’de ha’in düşmanın bombardıman etmiş olduğu seyyar ağır mecruhin hastanesi*” açıklamaları yapılmıştır.¹⁰⁵

Çanakkale Cephesi’nde vazifede bulunan Osmanlı kuvvetlerinin komutan ve askerlerinin tanıtımları bu sayıda yapılmaya devam etmiş, “*Kal’a-i Sultaniye’de İngiliz mitralyözlerine Osmanlı mermiyatını isti’mal ettiren tüfekçi İsmail Usta*”, “*Erkan-ı Harb Binbaşı Kemal Bey*”, “*Kal’a-i Sultaniye’de vazife başında bir topçu zabıt*” ve “*Anafartalar Kumandanı Miralay Mustafa Kemal Bey ve maiyeti*” açıklamalarıyla Osmanlı kuvvetlerinin başarısının arkasında bulunan komuta kademesi kamuoyuna neşredilmiştir.¹⁰⁶

Sekizinci bölümün sonunda “*Çanakkale nasıl kurtarıldı?*” sorusuyla tanıtımı yapılan bir görsel yer almıştır. Cephede at üzerinde kılıçlarıyla ve tüfekleriyle Osmanlı kuvvetlerinin İtilaf devletleri kuvvetleri üzerinde taarruzu betimlenmiş ve kazanılan başarıların Türk başarısı olduğuna vurgulanmıştır. Ancak son fotoğrafta Avusturya-

¹⁰³ A.g.e. s.142.

¹⁰⁴ Görseller, “*Kal’a-i Sultaniye’de kumandan paşalar ve erkânı*”, “*Kal’a-i Sultaniye gayur zabitanından bir heyet ve aldıkları ganimet-i esliha*”, “*Cesur askerlerimiz siper içinde*” ve “*Kal’a-i Sultaniye’de şimal gurubu istihkam parkında bombalar malzemesi*” açıklamalarıyla Çanakkale cephesinin durumu kamuoyuna neşredilmiştir. **Bkz.** A.g.e s.146-148.

¹⁰⁵ A.g.e. s.156.

¹⁰⁶ A.g.e s.150-157.

Macaristan savaş uçağı, “*Bir Avusturya harb tayyaresi Tyrol’de*” ifadeleriyle neşredilerek müttefiklik vurgusu devam ettirilmiştir.¹⁰⁷

Harb-i Umumi Panoramasının ilk sekiz albümü Osmanlı Türkçesi şeklinde yayımlanmıştır. Bu albümlerde cihan harbinin tüm cepheleri tanıtılmıştır. Özellikle Osmanlı kuvvetlerinin Almanya ve Avusturya-Macaristan birlikteliğiyle olan münasebetleri net şekilde görülebilmektedir. Sekizinci albüm sonrası kamuoyuna neşredilen 10,11,12,13,14 ve 15. Albümler yalnız Çanakkale Cephesi ile ilgilidir. Bu albümler Almanca ve Osmanlı Türkçesi şeklinde iki dilde hazırlanmıştır.

Müdafaa-i Milliye, Harb-i Umumi, Çanakkale Hatırası başlığıyla yayıma başlayan 10. Albümün Almancası, “*Nationale Verteidigung Weltkrieg Erinnerung An Tschanak-Kale*” şeklindedir. Bu albümlerin Osmanlıca Türkçesi ve Almanca olarak iki dilde yayınlanmaları; müttefik iki devletin kamuoyuna yönelik olduğu görülmektedir. Onuncu albümün görsellerinin tamamı Seddülbahir bölgesiyle ilgilidir. Çanakkale Cephesi’nde bulunan komuta takımı ve bu takımın sevk ve idaresinde olan Osmanlı kuvvetlerinin görselleriyle albüm başlatılmıştır. Boğaz savunması için kurulan batarya görsellerinin yanı sıra düşmanın karaya çıktığı andan itibaren bölgeye yerleşmek üzere harekete geçtiği tüm yapılanlar ve ekipmanlar kamuoyuna anlatılmak istenmiştir. Düşmanın bölgeden ayrılması için yaptığı limanlar ve hazırlıklar da yine görseller ile kamuoyuna aktarılmıştır. İtilaf devletleri kuvvetlerine ait inşa ettiği siperler de yine söz konusu albüm içine eklenmiştir. Albümün son iki görselinde ise düşman siperlerini koruyan “*kirpiler*” ve Seddülbahir merkezli Osmanlı siperlerine yer verilmiştir.¹⁰⁸

Harb-i Umumi Panoraması 11 numaraları albümünün tamamı Seddülbahir bölgesinin görsellerini içermektedir. Toplam görsel sayısı on dört adettir. Bu albümün içinde İtilaf devletlerine ait hastane barakaları dikkat çekici düzenleriyle kamuoyuna sunulmuştur. Ufak bir kasaba görünümü veren bölgenin inşasında detaylara özen gösterildiği dikkat çekmektedir. İtilaf kuvvetlerine ait siperlerin yanı sıra onuncu albümde olduğu gibi ihraç iskelelerine sıklıkla yer verilmiştir. Bu albümde denizden Seddülbahir bölgesine bakış açılı bir görselde paylaşılmış ve İtilaf kuvvetlerinin bölgeden ayrılmaları sonrası geride bıraktıkları nateryaller propaganda maksadıyla kamuoyunun dikkatine sunulmuştur.¹⁰⁹

¹⁰⁷ A.g.e. s.160.

¹⁰⁸ A.g.e. s. 162-168.

¹⁰⁹ A.g.e. s.170-176.

Harb-i Umumi Panoraması 12 numaralı albümü Arıburnu bölgesi görsellerini içermektedir. Bölgeye yerleşen İtilaf devletleri kuvvetlerinin geride bıraktığı materyaller kamuoyuna sunulmuştur. Bu materyaller arasında kullanılmaz durumda toplar, iş görür teçhizatlar, at arabaları, otomobiller ve bunların parçaları, cephaneler ve su kazanları en dikkat çeken teknolojik ürünler olarak kayıtlara geçirilmiştir. Bu görseller dışında Osmanlı kuvvetlerine ait herhangi bir görselin sunulmadığı albümde bölgeden ayrılan İtilaf kuvvetlerinin yanında getirdiği malzemeyi geri götüremediğine dair vurgu yapılmak istendiği değerlendirilmiştir.¹¹⁰

Harb-i Umumi Panoramasının 13. albümünün tamamı Gelibolu Yarımadası kuzey kısmı cephelerinden oluşan görsellerle neşredilmiştir. Bu görseller arasında Büyük Kemikli, Arıburnu, Zığındere ve Cesaret Tepe mevkieinde meydana gelen muharebeler sonrası bölgenin genel durumu değerlendirilmiştir. Adı geçen bölgeler içinde İtilaf kuvvetlerinin arkalarında bıraktıkları ve Osmanlı kuvvetleri tarafından ele geçirilen materyallerin görselleri kamuoyuna neşredilerek propaganda malzemesi olarak kullanımın sağlanmasına imkân verilmiştir. Osmanlı kuvvetleri tarafından batırılmış İtilaf donanmasına ait gemiler ve kullanılamaz durumdaki mitralyözler ise yine İtilaf kuvvetlerinin aldığı zayıatı anlatmak için kullanılan görseller statüsünde olduğu değerlendirilmiştir.¹¹¹

Harb-i Umumi Panoraması 14 numaralı albümü içeriğinde kuzey bölümü cepheleri ve Çanakkale şehrinin görseli neşredilmiştir. Ele geçirilen boş kovan miktarı kamuoyuna sunulması, muharebeler esnasında karşılaşılan ateş hattının anlamlandırılması için neşredildiği değerlendirilmiştir. Devrin teknolojik imkanlarının tamamının Çanakkale cephesine İtilaf kuvvetleri tarafından taşındığı ise yine otomobil ve motosiklet enkazlarının varlığıyla anlatılmaya çalışılmıştır. Bu albümün en önemli görsellerinden birisi ise “*Onaltıncı Fırka Karargahı’nın Heyet-i Umumiyesi*” açıklamasıyla neşredilen ve ufak bir köy görünümü veren karargahtır.¹¹²

Harb-i Umumi Panoraması son albümü konumundaki 15 numaralı albüm, savaşlar esnasında yaşananların kamuoyuna aktarılması hususunda önemli detaylar sunmuştur. Bu detaylar içinde sahra fırınları, siper yaşantısına dair görseller, kara torpilleri, sandık, şilte, yatak, tel örgüler, konservele ve birçok malzemenin ele geçirilmiş görselleri dikkat

¹¹⁰ A.g.e. s.178-181.

¹¹¹ A.g.e s. 184-190.

¹¹² A.g.e s. 192-198.

çekmiştir. On dört görselden oluşan bu son albüm sonrası kamuoyuna neşredilen eserin Osmanlı kamuoyu kadar müttefik Almanya ve Avusturya-Macaristan kamuoylarını da etkisi altına aldığı değerlendirilmiştir.¹¹³

Harp Mecmuası ve Harb-i Umumi Panoraması Osmanlı Devleti, Almanya ve Avusturya-Macaristan beraberliğinin cihan harbindeki cephelerdeki durumunu kamuoyuna aktarılması amacıyla hayata geçirilmiştir. Yayına hazırlanan yazılar ve Çanakkale cephesi dahil Cihan Harbinin tüm cephelerinin neşredildiği bu yayım faaliyeti kamuoyunda büyük ilgi ile karşılanmıştır. Neşredilen görsellerdeki detaylar ve görsellerin açıklamalarında İttifak Devletleri'nin genel durumu kamuoyuna sunulmuş; bu görseller kullanılarak ayrıca İtilaf Devletleri'ne harbin kazanan tarafının İttifak Devletleri olacağı vurgusu yapılmak istendiği değerlendirilmiştir.

Harp Mecmuası ve Harb-i Umumi Panoraması, cihan harbinde yaşananları kamuoyuna iletilmesi amacının yanında Türk literatürüne de fayda sağlamıştır. Çanakkale Savaşları tarih yazımının 1916-1918 yılları arasındaki periyoduna katkısı bakımından değeri yüksektir. Yaşanılanların köşe yazısı, hatırat, şiir, röportajlar ve görseller şeklinde aktarılması; bu aktarılanların birinci el kaynak statüsünde olması hasebiyle tarih yazımı açısından büyük öneme haiz olduğu değerlendirilmiştir.

Harp Mecmuası ve Harb-i Umumi Panoraması tarih yazımına yaptıkları katkıların yanı sıra Cihan Harbi esnasında Osmanlı Devleti'nin müttefikleri olan Almanya ve Avusturya-Macaristan'a bakış açısının değerlendirilişi bakımından da önemli görülmüştür. Nitekim henüz savaşların devam ettiği 1916-1918 yılları arasında Osmanlı Devleti müttefik ilişkilerinden duyduğu memnuniyeti her an kamuoyuna aktarmaya çalışmış ve İttifak Devletleri'nin Cihan Harbinden zaferle ayrılacağına dair önemli vurgular yapmıştır. Söz konusu başarı vurgusunu ise bu iki eserde Almanya ve Avusturya-Macaristan sanayi ürünleri üzerinden anlatılmaya çalışılması dikkat çekmiş; Batı cephesinde ilerleme kaydeden müttefiklerinin görselleri paylaşılarak Osmanlı ordusunun emin ellerde olduğuna dair algı yaratılmıştır. Osmanlı ordusunu sevk ve idare eden bilhassa Alman komutanlara övgü ifadeleri de kullanıldığı değerlendirilmiştir. Ancak bunların yanı sıra yine müttefiklik vurgularını yapan afiş, kartpostal, karikatür gibi görsel verilerin de bulunduğu görülmektedir.

¹¹³ A.g.e. s.200-206.

Cihan Harbi sırasında verilen mücadelelerin kazanılmasında askeri materyalin yanı sıra yayım faaliyetleri önemli bir araç olarak kullanılmıştır. Topyekûn savaş olarak nitelendirilen söz konusu durum içinde İtilaf ve İttifak Devletleri'nin kamuoyuna sundukları sayısız afiş, kartpostal ve karikatür dönemin gidişatına yön veren popüler materyaller olarak değerlendirilmiştir. Bu uygulamanın moral ve motivasyonu yükseltmenin yanında devletlerin birbirleri üzerindeki dirençlerini kırmak maksatlarını da taşıdığı değerlendirilmiş; askeri içerikli çizim ve görseller bu bakımdan dikkat çeken detaylar olarak görülmüştür.

1.2. Afişler, Kartpostallar ve Karikatürler

İttifak ve İtilaf Devletleri'nin hazırladığı içerikler incelendiğinde cephede ve cephe gerisinde moral-motivasyonu sağlayacak birçok görselin meydana getirildiği bilinmektedir. 20. Yüzyılın sağladığı teknolojik imkanlar doğrultusunda ortaya çıkarılan bu ürünlerin propaganda amacı taşıması, görünürlük derecesinin iyi olması gerekliliğine neden olmuş; ilgi uyandırmak için çeşitli renk ve şekillerde tasarlandığı değerlendirilmiştir. Söz konusu içeriklerde dönemin sanatçılarının ortaya çıkardığı eserlerden de yararlanıldığı görülmüştür.¹¹⁴Bu bağlamda görseller de vurgu gücü yüksek askeri terimler kullanılmış; kamuoyu üzerinde nüfuz kurulmak amaçlanmıştır.

İtilaf ve İttifak Devletleri'nin propaganda faaliyetleri amacıyla meydana getirdikleri çizimlerin detaylarında yıpratmak, alaycı yaklaşımlarda bulunmak ve başarısızlık temaları işlenmiştir. Söz konusu görseller içinde İttifak Devletleri tarafından hazırlananlara bakıldığında birliktelik vurgusu ön plandadır. Almanya, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, Bulgaristan ve Osmanlı Devleti askerlerinin birlikteliğindeki propaganda kartında neşeli bir yüz ifadesi, dönemin son teknolojisi ürünü askeri teçhizatla gösterilmiş asker profilleri dikkat çekmiştir.¹¹⁵ Yine bir başka görselde kartalın taşıdığı flamalar resmedilmiştir. Söz konusu kartal, avını aradığı esnada görüşünü yoğunlaştırmış biçimdeki ifadeyle gösterilmiş; İttifak Devletleri'ne ait flamaların renkleriyle tasvir güçlendirilmiştir.¹¹⁶

Bulgaristan'ın İttifak Devletleri arasına kazandırılması için hazırlanan propaganda kartında ise yine bir kartal figürü kullanılmıştır. Doğa manzarası eşliğinde Almanya,

¹¹⁴ “Avusturyalı Ressam Emil Ranzenhofer'in fırçasından Alman, Avusturya, Bulgar ve Türk Askeri Çanakkale'de el ele.” Görsel için **Bkz.** Ek-5.

¹¹⁵ Görsel için **Bkz.** Ek-6

¹¹⁶ Görsel için **Bkz.** Ek-7

Avusturya-Macaristan ve Osmanlı Devleti flamalarının sağ köşeye yerleştirildiği görselde; Bulgaristan bayrağına da kartalın yanında yer verilmiştir. Altındaki yazıda ise zafere beslenen inanç sayesinde başarılı olunacağına dair öngörü yer almaktadır.¹¹⁷ İttifak Devletleri'nin hazırladığı başka bir propaganda kartının görselin de bir kez daha Almanya, Avusturya-Macaristan ve Osmanlı Devletleri'nin sembolleri bulunmaktadır.¹¹⁸

Osmanlı Devleti'nin Cihan Harbi esnasında yayınladığı görsellerin Alman etkisi altında bulunduğu değerlendirilmiştir. Savaşa karşı birlikteliğin antlaşmayla sabitlenmesi ve ardından seferberlik ilanının Osmanlı coğrafyasında etkisini göstermesinden itibaren Almanya, söz konusu görsel ürünler vasıtasıyla kamuoyu algısını dost ülke formatında yürütmeye başlamıştır. Bu sebeple karşılaşılan bir propaganda kartında *“ich sei gewahrt mir die bitte; In eurem bunde der dritte”*-*“sözleşmemdeki üçüncü kişiyim lütfen bana saygı göster”*¹¹⁹ açıklaması yer almış; Almanya ve Avusturya-Macaristan arasında küçük ama mutlu bir çocuk olarak betimlenen Osmanlı Devleti, emin adımlarla geleceğin dünyasına yürüdüğü resmedilmiştir.

İtilaf Devletleri'ne ait propaganda faaliyetleri içinde değerlendirilen kartpostal, afiş ve karikatür çalışmalarının içeriklerine bakıldığında ise; İttifak Devletleri'ne benzer bir formatta olduğu değerlendirilmiştir. Özellikle İngiltere'nin İtilaf kuvvetlerinin güç odağındaki devlet olduğuna dair önemli vurgular bu görsellerde kendisine yer bulmuştur. İngiliz çalışmaları bu sebeple birliktelik ve yeni bir dünyanın kurulmasına katkı sağlayacak devletlere açık çağrı yaparak betimlenmiş; İngiliz bayrağının üzerinde yine bir İngiliz Bulldog cinsi köpek resmedilmiştir. Söz konusu köpek betimlemesinin İngiltere olduğu değerlendirilmiş ve yürüdüğü kırmızı çizgilerin dominyon devletleri ve destekçi ülkeleri ifade ettiği düşünülmüştür.¹²⁰

İngiltere, Çanakkale muharebelerine dair hazırladığı afişlerinde Avustralya ve Yeni Zelanda toplumlarından destek istediği görülmüştür. Söz konusu afişin detaylarında İtilaf kuvvetlerine ait askerin Osmanlı askerini şehit ettiği ve bir tepeyi ele geçirdiği resmedilmiştir. Afişin üst kısmında yapılan açıklamasında ise; *“tepeyi aldık gel ve tutmamıza yardım et”*¹²¹ ifadesinin yer aldığı görülmektedir. Bu tarzda ki bir başka propaganda afişinde ise; İngiltere'nin yine bir destek istediği görülmektedir. Bahse konu

¹¹⁷ A.g.s; Görsel için **Bkz.** Ek-8

¹¹⁸ A.g.s; Görsel için **Bkz.** Ek-9

¹¹⁹ A.g.s; Görsel için **Bkz.** Ek-10

¹²⁰ A.g.s; Görsel için **Bkz.** Ek-11.

¹²¹ A.g.s; Görsel için **Bkz.** Ek-12.

afişin “*Çanakkale’den bir çağrı*”¹²² başlığı taşıdığı ve İtilaf kuvvetlerine mensup askerin arkadaşına seslenircesine bir ifade ile “*Cool!...Eee....gelmeyecek misin?*”¹²³ bağırışı vurgulanmıştır. Cephenin kritik sürecinin İtilaf Devletleri lehine çevrilmesine yönelik yeterli insan gücüne olan durum benzeri afişler de sıklıkla değerlendirilmiştir.

Devrin teknolojisi askeri materyalin dönüşümüne hız kazandırmış ve Cihan Harbini yaşayanlara büyük yıkım hazırlamıştır. Milyonlarca kişinin ölmesine, yaralanmasına, esir edilmesine ve kaybolmasına neden olunmuştur. Savaş müddetince zaferin kazanılmasına yönelik silah endüstrisindeki gelişimin sürdürülebilirliğine verilen destek, kayıpların yüksek seviyelere ulaşımın önünü açmıştır. Bu noktada savaşa devamlılık için ateşli silahlar kadar kamuoyunun kazanılması önemli görülmüştür. Nitekim, toplumun savaflara dair görüşleri sistematik biçimde yapılandırılmaya dahil edilmiş; insana olan ihtiyacın giderilmesinde propaganda faaliyetlerinin gücü anlaşılmış ve neşir faaliyetleri kamuoyuna uzanan bir el olarak vazifelendirilmiştir.

Propaganda faaliyetleri arasında görsel niteliği güçlü basın-yayın faaliyetlerinin incelendiği bu kısımda; Harp Mecmuası ve Harb-i Umumi Panoraması dışında afiş, kartpostallar ve karikatürler devrin toplum dinamiğinin elde tutulması için önemli mecralar olarak nitelendirilmiştir. Söz konusu savaşların anlatılması için çizilen görseller, fotoğraflanan kareler ve güçlü sözlerle harmanlanmış karikatürler oldukça fazla neşredilmiş; ilk el statüdeki materyaller olarak tarih yazımına destek sunmuştur. Dönemin teknolojisinin el verdiği ölçüde ve savaş ekonomisinin yarattığı daralmanın da etkisiyle hedefe yönelik icraat gerçekleştirmekten vazgeçilmediği değerlendirilmiştir. Harp coğrafyasındaki ulaşım sorunlarına rağmen kâğıt sevkiyatı sürdürülmüş, matbaalar savaşlar esnasında korunmuş ve savaşı anlatmak için yazar, şair ve diğer sanatçıların güvenliklerinin temin edildiği belirlenmiştir.

İtilaf Devletleri’nin neşrettiği örneklerle benzer İttifak Devletleri de kendi iç yapılarında propaganda faaliyetlerinde müttefiklik gereği karşılıklı desteklerde bulunduğu değerlendirilmiştir. Almanya bu bakımdan Türk tarihinde önemli yere sahiptir. Toplum motivasyonu ve cepheye kazandırılması gereken insan gücünün etkin şekilde inşasında bahsi geçen yardımların sıklıkla yapıldığı değerlendirilmiş; Osmanlı Devleti başkentin de bu söz konusu yardım faaliyetleriyle propaganda temalı ürünlerin yoğun biçimde ortaya çıkarılmak istendiği anlaşılmıştır. Nitekim, söz konusu incelemelerden devletler arası

¹²² A.g.y. Görsel detayı için **Bkz.** Ek-13.

¹²³ A.g.y. Görsel detayı için **Bkz.** Ek-14.

ilişkilerde yaşananlar ve öne çıkan detaylar görülebilmüş; toplum nazarında savaşlara olan ilgi ölçülebilmıştır.

1916-1918 yılları arasında Cihan Harbine dair örneklemelerden yola çıkarak Osmanlı Devleti'nin Almanya etkisiyle hareket ettiği görülebilmektedir. Neşredilen görsellerde sunulan kaliteli basım tekniklerinin Alman teknik desteği sayesinde meydana getirildiği ve savaşlar esnasında ihtiyaç mukabilinde kâğıt, mürekkep, araç ve gereçlerin temininde yaşanan zorlukların aza indirgenmeye çalışıldığı değerlendirilmiştir. Bahsi geçen propaganda faaliyetlerinde ise zaferin altının çizildiği ancak 1918 yılına gelindiğinde Cihan Harbi cephelerindeki mücadelelerde de yaşananların İttifak Devletleri aleyhinde sonuçlar doğurmasının propaganda faaliyetlerini çıkmaza sevk ettiği değerlendirilmiştir. Bu noktada başta İngiltere olmak üzere Fransa'nın dahil olduğu İtilaf Devletleri propaganda neşir faaliyetlerinin hız kazandığı görülmüş ve Amerika Birleşik Devletleri'nin etkin şekilde görsel içerikler üretmeye dahil olduğu değerlendirilmiştir.¹²⁴

1.3. Basına Yansıyan Yaklaşımlar

Çanakkale Savaşları hakkında tarihi verilere, 1914 yılından itibaren rastlanılmaktadır. Konu hakkında 1915 yılında tarih yazıcılığı kapsamında ele alınabilecek ve değerlendirilerek temel teşkil edebilecek ilk verilere kamuoyunun bilgilendirilmesi amaçlı paylaşılan haberler, resmi söylemler ve gazeteci, edebiyatçı gibi dönemin aydınlarının kaleme aldıkları metinler ile başlanmıştır. Osmanlı Devleti'nin fiilen savaşa dahil olması ile kamuoyuna sunulmaya başlanan bu görüşler, müttefik olmanın gereklerine bağlı olarak evrilerek devam etmiştir. Çanakkale Cephesi kapanana kadar üretilen verilerin, konu ile ilgili tarih yazımına ciddi katkılarının olduğunu belirtmek gerekir.

Osmanlı kamuoyunun Cihan Harbi ile Almanya ve Avusturya-Macaristan müttefikliğine ilişkin şuurunun oluşturulabilmesi maksadıyla ele alınan ilk olaylardan biri Osmanlı Devleti'nin İngiltere'ye sipariş verdiği; ancak alamadığı gemiler konusu olmuştur. Goeben ve Breslau savaş gemilerinin Çanakkale Boğazı'nda Osmanlı'ya sığınması hadisesinin gerekçesi, Türk kamuoyuna, İngiltere'den alınamayan gemiler teması suretiyle aktarılmıştır. Kamuoyunun genel görüşünün, Almanlara yönelik olumlu istikamette bulunduğu ve hükümetin Alman gemilerini Çanakkale Boğazı'ndan geçmesi hususunda herhangi kabahatinin olmadığı yansıtılmıştır. İngiltere'nin Osmanlı Devleti'ne sipariş verilen gemileri göndermemesi ve bunun Alman bayrağı taşıyan iki gemi ile telafi edilmesi

¹²⁴ Görsel için **Bkz.** Ek-15.

Türk kamuoyunun Almanlara sempatiyle bakmasına yol açtığı, yine belirtilen görüşler arasındadır. Bir diğer husus olarak muharebe gemilerine ihtiyaç duyan Osmanlı Devleti'ne, Goeben ve Breslau gemilerini Almanya'nın satmasını basının kamuoyuna Almanların fedakarlığı olarak yansıttığı görülmektedir. Osmanlı Devleti'nin kendisini savunabilmesi için ihtiyacını karşılayan hangi devlet olursa olsun o devlete minnet duyacağı belirtilmiştir. Adı geçen gemilerin yalnızca satın alındığı, bu durumun Osmanlı tarafsızlığını bozmadığı; ancak yinelenen görüşlerde de doğrudan Almanya'ya ithaf edilen övgü dolu sözler bulunduğu tespit edilmiştir:

*“...Biz herhangi bir vasıta-yı müdafaaya muhtaç iken Almanya fedakârlık etti ve bize iki gemi sattı....Alman heyet-i askeriyesinin ordumuza ifa ettiği hizmetler de pek kıymetdardır...Bundan mesul ne o efkâr ne de bilhassa bu hükümettir”*¹²⁵

Rus limanlarının bombalandığı Karadeniz olayından sonra Osmanlı Devleti, Cihan Harbi'ne girmekle yüz yüze kalmıştır. Bu olay üzerine Rusya 2 Kasım, İngiltere ve Fransa ise 5 Kasım 1914 tarihlerinde Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmiş, Osmanlı Devleti de 12 Kasım 1914'te İtilaf devletlerine resmen harp ilan etmiştir. Osmanlı Devleti'nin savaş ve seferberlik ilanı ile Cihad-ı Ekber de dahi, meşru müdafaa hakkını kullanmak için harbe dahil olduğu izah edilmiştir:

*“...Almanya, Avusturya-Macaristan devletleriyle müttefikten menafi-i meşruamıza müdafaa için silaha sarılmağa mecbur olduk.”*¹²⁶

Müttefik olarak Osmanlı Devleti'nin özellikle Almanya'nın askeri başarılarını kamuoyu ile paylaştığı görülmektedir. Müttefikliğin tesis edildiği 1914-1918 yılları arasında, Almanya ve Avusturya-Macaristan hakkında Osmanlı kamuoyunda yer alan birlik ve beraberlik vurguları, masum tarafın zalim tarafa karşı mücadelesi olarak gösterilmiştir:

*“...Harp umumiye iştirak ettik. Almanya ve Avusturya gibi iki şanlı müttefikle beraber zulüm ve vahşete, habasete, hırs-ı istilaya karşı duruyoruz.”*¹²⁷

¹²⁵ “Siyasiyat, Türkiye'nin Bitarafılığı”, Tanin, 5 Eylül 1914, s.1.

¹²⁶ İkdâm, 13 Kasım 1914, s.1.; Osmanlı Devleti'nin Cihan Harbi'ne girmesindeki sebep ve müttefiklik ilişkisi için ayrıca Tanin gazetesi, “Niçin Harp Ediyoruz?” başlığında “Almanya ve Avusturya için zafer ve selamet temenni bizim için de hayat ve istikbal istemek demek oluyordu.” izahında bulunmuştur. **Bkz.** “Niçin Harp Ediyoruz? , Tanin, 7 Nisan 1915, ss.3; Ayrıca **Bkz.** “Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı-Alman İttifakını Meşrulaştırma Çabaları”, Mehmet Ali Karaman, Osmanlı Mirası Araştırma Dergisi, Makale, Sa.1, 2014, ss.48-59.

¹²⁷ Donanma Mecmuası, Sayı 71, 7 Aralık 1914.; Ağaoğlu Ahmet ise Türk-İngiliz ilişkileri üzerinden zalimlik ve masumluk konusunu “Türkiye'nin ve İslam Aleminin Kurtuluşu” başlığı altında, “Bugün

Harp süresince birlik ve beraberlik teması üzerinde başarı ve müttefiklik söylemleri Almanya, Avusturya-Macaristan ve Osmanlı Devletleri kamuoylarına sunulmuş; karşılıklı övgüler yoğun bir biçimde yapılmıştır. Cihan Harbine Osmanlı Devleti'nin katılması itibariyle kamuoylarına yansıyan müttefiklik vurgusundaki ana tema, kader birliği zemininde odaklanmıştır. Duruma örnek olarak Çanakkale Cephesine ilişkin Avusturya-Macaristan basınındaki ilk değerlendirmelerde, Osmanlı geleceğinin kendi zaferinden ziyade Almanya ve Avusturya-Macaristan'ın kıt'a Avrupasındaki zaferleri ile şekilleneceği biçimindedir. Bununla beraber Çanakkale Cephesiyle İtilaf Devletleri'nin düşmanını gerçek manasıyla tanıdığı hususu da vurgulanmıştır.:

*“...Çanakkale Boğazı'na müteaddid defa vaki olan hücumlar, Türklerin müthiş bir hasım olduğunu İtilaf-ı Müselles devletlerinin anladığına delildir”*¹²⁸

İngiltere ve Fransa'nın Çanakkale Boğazında görevlendirdiği filosunun Osmanlı kuvvetleri karşısındaki yenilgisi ayrı bir hususiyete sahiptir; zira bahse konu devletler büyük denizci güçler olarak kendilerini addetmektedirler. Bu kapsamda denizdeki hezimetin düşmanlarını tanımaları açısından ilave bir tesirinin bulunduğu görülmektedir:

*“...Dünyanın en büyük bahrî devleti olan İngiltere'nin kuvveti ihtimal ki Alman tahtelbahirlerine ve Çanakkale'deki Osmanlı bataryalarına çarparak kırılacaktır.”*¹²⁹

Osmanlı müttefiklerinin Çanakkale Cephesine ilişkin değerlendirmelerine bakıldığında karşılıklı övgü ifadeleri tabii bir durum olarak ele alınmaktadır. Bu bağlamda Avusturya basınından Neue Freie Presse'in haberi dikkat çekicidir. Çanakkale müdafileri cesaret ve metanetleri dolayısıyla tebrik edilmiş, vatan toprağını savunmak için “*Türk*

Afrika'da, Hindistan'da ve Asya'nın diğer kıtalarında yüz otuz milyondan ziyade İslam ahalisini cebr ve tahakküm altında İngiltere hiçbir zaman hamilik mevkiinde bulunamazdı” yazısıyla değerlendirmiştir **Bkz.** Harp Mecmuası, Sayı 1, ss.7-9.

¹²⁸“Askerimizin Cengaverliği-Müttefiklerimizin Takdirleri”, Tanin, 24 Şubat 1915, ss.1.; İtilaf Devletleri'nin durumu, “*Kılıçlarınız Keskin Olsun!*” başlığına “...düşmanlarımız tarih-i hezimet ve felaketleri içinde en acıklı sahifelerden birinin de bunlar olduğunu hatırlarlarken” şeklinde taşınmıştır. **Bkz.** “*Kılıçlarınız Keskin Olsun!*”, Tanin 28 Nisan 1915, ss.1.; İtilaf Devletleri'nin başarısızlıkları için “*aldandık*” söylemine cevaben “*Siyasiyat*” köşesinde “*O zaman kendi kendilerini teselli etmek için aldandık dediler ve Boğaz'ın Almanlar tarafından tahkim edilmiş olduğunu söyleyerek efkâr-ı umumîye-i cihan huzurunda kendilerini müdafaaya çalışırlar*” denilmiştir **Bkz.** “*Siyasiyat: Yanlış Hesap*”, Tanin, 3 Mayıs 1915, ss.1.

¹²⁹“Çanakkale Muzafferiyetinin Tesirâtı”, Tanin, 22 Mart 1915, ss.1.; İtilaf Devletleri'nin akıbetine dair Tasfir-i Efkâr, “...düşmanlarımızın Çanakkale karşısında mağlubiyetleri ve bizim cidden harika tabiri ile tevsika seza gördüğümüz kahramanlar hem tarih-i millimizde ve hem de har-i hazrın tarihinde pek mühim bir mevki tutacağı” yorumuyla Türk zaferleri tarihine atfı yapılmıştır. **Bkz.** Tasfir-i Efkâr, 29 Nisan 1915, ss.1.; İsviçre basını ise 18 Mart 1915'i İtilaf Devletleri için “*unutulmayacak darbe*” şeklinde yorumlamıştır. **Bkz.** “*Bir İsviçre Gazetesi'nin Mütalatı*”, Tanin, 1 Mayıs, ss.2

askerinin bir karış bile geri çekilmediğini bir kere daha ispat etmiş olduğu” belirtilmiştir.¹³⁰

Avusturya-Macaristan açısından Çanakkale Cephesi ve bu cephede Osmanlı başarısı, Balkan devletlerinin tavrı açısından önemli görülmüştür. Osmanlı-Alman birlikteliği ile Çanakkale Boğazı’nda bir zafer kazanılmasının, tarafsız ya da kararsız Balkan ülkelerini etkileyeceği ve Türklerin mağlubiyeti durumunun Balkanlarda ağır sorunlara yol açabileceği değerlendirilmiştir.:

*“...Türklerin hezimetini bilakis Balkan hükümetleri mahv ve felaketlerini ihtâc eyleyebilecektir”*¹³¹

Avusturya-Macaristan, Osmanlı Devleti’nin harbe iştirakının özellikle Avrupa cephesine “*taze hayat*” getirdiğini, Osmanlıların “*sadık müttefik*” olduklarını vurgulamıştır. Bu bağlamda Alman ve Osmanlı orduları ile bu sayede Batı cephesinde başarıların kazanılacağı beyan edilmiştir.¹³²

Çanakkale Savaşlarının devam etmekte olduğu süre zarfında cephede başarılı olup olunamadığı sorusunun Alman kamuoyunda bir endişe kaynağı olduğu basına yansıyan haberlerden anlaşılmaktadır. Bu bağlamda yaşanan muvaffakiyet durumunun kamuoyuna aktarılması önem arz etmiştir. Muvaffakiyetin arkasında yatan iki asli unsurun Alman materyal desteği ve bahse konu materyali etkin biçimde kullanan Türk askeri olduğu ifade edilmiştir. Basında yer alan yazılarda cepheye sağlanan silah ve diğer askeri materyalin dönemin teknolojisinin en üstün ürünleri arasında bulunduğu vurgusu sürekli olarak yapılmış; bu suretle cephenin Almanya açısından ehemmiyet ve değeri ile Almanların müttefiklerine sunduğu imkanların gelişmişliği üstü kapalı bir biçimde vurgulanmıştır. Anılan materyalin yüreklilik, vatan sevgisi ve askerlik mesleğinin icrasında gösterilen ustalık yönleri ile Türk askerince kullanılmakta olduğu takdir ve övgü ile belirtilmiştir:

¹³⁰“Tebliğ-i Resmî”, Tanin, 18 Mart 1915, s.1. İtilaf kuvvetleri hakkında Donanma Mecmuası, “...*fedakâr ve Gazanfer askerlerimizin parlak ve keskin süngüleriyle denize dökülmüş*” denilerek zaferde Türk askeri öne çıkarılmıştır. **Bkz.** Donanma Mecmuası, Sayı 91, 29 Nisan 1915.

¹³¹İkdam, 3 Mayıs 1915, s.2.

¹³²“Asquith ve Çanakkale Muharebatı”, Tanin, 19 Haziran 1915, s.1. Birlikteliğe dair, “...*gaye-i müsterekin istihsalı için ittihad eden Alman ve Türkler*” birliktelik vurgusu yapılmıştır. **Bkz.** “Son Havadis”, Tanin, 15 Mayıs 1915, s.4.

“...Topların yanında ise, bugün Türkiye’nin mevcudiyetinin mevzû bahs olmakta olduğunu takdir eden adamlar vardır...”¹³³

Almanların cepheye dair beyanlarında İtilaf unsurları ile Osmanlı Devleti münasebetinin doğal bir süreç çerçevesinde bir husumet ve ardından düşmanlık haline evrildiği düşüncesinin iki ülke kamuoylarına yansıdığı görülmektedir. Öyle ki harbin başlangıcında bir ortak düşman algısının kuvvetli olmadığı; buna karşın Çanakkale cephesinin açılması ile bahse konu algının süratle kuvvetlendiği kullanılan beyanat ve yazı ifadelerinden anlaşılmaktadır. Bu bağlamda harbin gidişatını belirleyici tarihlerin başında bulunan 18 Mart 1915 ile Almanlar basınlarında ortak düşman algısını kuvvetle ifade etmişlerdir:

“...Liyakat ve kıymeti müttefiklerin orduları mertebesinde olan şec’i Osmanlı ordusu müşterek düşmanın tecavüzatı onlarla birlikte kahr ve tehmir edebildiği gibi bundan böyle dahi edebilecektir...Müttefiklerine layık bir mertebede bulunan kahraman Osmanlı ordusu şimdiye kadar düşmana müşterekin hücumlarını def’ etmeğe muvaffak oldu. Bundan sonrada muvaffak olacaktır”¹³⁴

Çanakkale Savaşları’nın deniz cephesinin İtilaf devletlerince başarısızlıkla sonuçlanması ile savaşın her iki taraf da bölgeye karadan bir taarruzun gerçekleşeceğini planlamakta veya beklemekteydi. Osmanlı-Almanya kanadında kara harbinin başlayacağına ilişkin bulunan kuvvetli kanı basına üstü kapalı bir şekilde aktarılmıştır. Beklenen ve buna istinaden savunma hazırlıkları yapılan muharebeler için genel Alman kanaati harbin yeni safhasının Müttefik devletlerince yaşanan tüm olumsuzluklara rağmen başlatılacağı yönündedir. Alman basını müttefiki Osmanlı’nın bu savaşlarda üstün askeri ile muzaffer olacağına inandıkları konusunda hemfikirdir:

¹³³İkdam, 11 Mart 1915, s.1. *“...Bu muvaffakiyet askerlik nokta-i nazarından şayanı teşekkürdür. Cesur Çanakkale müdafai’ileri harbe iyi hazırlandıklarını, itidal-i dem’ sahibi olduklarını isbat etmekle beraber endahatlarının da pek mükemmel olduğunu gösterdiler...Kahraman Çanakkale müdafai’ilerinin talim ve terbiye-i askeriyelerindeki mükemmeliyeti, tabiyatlarında temerküz bulunan itidal-i dem-i ve endahat husundaki iktidar ve maharet-i fevkaladelerini bundan sonra daha parlak bir süratte ispat edebilmeleri mümkün değildi.”*; İkdam, 21 Mart 1915, s.1.; Materyaller, *“Alman tahtelbahirciliğinin o şayan-ı hayret ve hatta esra-alud fevkaladeliikleri”* şeklinde övülmüştür. **Bkz.** *“Siyasiyat, Çanakkale Muharebatında Yeni Bir Safha”*, Tanin, 28 Mayıs 1915, s.1.; Talim ve terbiyede ise *“Almanlar nasıl gençler yetiştiriyorlar ise biz de öyle mütemadiyen ve her ihtimale karşı gençlerimizi talim ettirmeliyiz”* görüşüyle Alman ekolüne vurgu yapılmıştır. **Bkz.** İkdam, 22 Mayıs 1915, s.1.

¹³⁴*“Çanakkale Muzafferiyetinin Tesirâtı”*, Tanin, 21 Mart 1915, s.1.; İkdam, 21 Mart 1915, s.1.; Amerika basını başarıları, *“Türkler Alman usul-ü harbini tatbik ve bu usulü uzun ve derin tetkikat ile ıslah etmişler”* şeklinde yorumlamıştır. **Bkz.** *“Son Havadis Çanakkale Harekâtı: Daily Telegraph Ne Diyor?”*, Tanin, 17 Temmuz 1915, ss.4.

“...Bütün Almanya Osmanlı İmparatorluğu’nun payitahtı civarında cereyan eden vakayii büyük bir muhalesetle takip etmekte ve kahraman müttefiklerimizin düşmanı ezecek tarzda kati darbeler indirebilmesini temenni eylemektedir”¹³⁵

Almanya ortak düşman algısı çerçevesinde Çanakkale cephesinde gayret gösteren Türk askerinin Alman ulusal davasının doğal bir parçası olduğunu; buna bağlı olarak kazanılacak zaferin aynı zamanda kendi zaferleri arasında görüleceğini sürekli bir biçimde beyan etmiş; askerlerin harp gayretini sürekli olarak motive etmeye çalışmıştır. Özellikle kara savaşlarının başlangıcına tekâmül eden periyotta bahse konu motivasyona ve müşterek amaçların bulunduğu yönelik ifadelerin daha kuvvetli bir biçimde kullanıldığı dikkat çekmektedir:

“...Bugün kahraman Osmanlı müttefikimize pek samimi hâb ve muhâseletle dost müsafatı uzatıyoruz. Osmanlıların, muvaffakiyeti kendi muvaffakiyetimiz gibi telakki eder ve o süratle iftihar eyleriz. Esasen cümlemiz aynı maksada hizmet ettiğimiz gibi aynı düşmana karşı harp ediyor ve aynı gayeyi yani müşterek ve kat’i muzafferiyet ihrazı takip ediyoruz...Bugün cesur Osmanlı müttefikimize elimizi büyük bir samimiyetle uzatıyoruz. Onun muzafferiyetlerden kendi zaferimiz gibi memnun oluyoruz. Biz esasen ayn-ı da’va üzerinde ayn-ı düşmanla harp ediyor ve âtideki ayn-ı maksadı ta’kib ediyor: müşterek ve kat’i bir muzafferiyet ihraz etmek!”¹³⁶

Çanakkale kara savaşları öncesinde meydana gelen gelişmeler ile Osmanlı-Alman yakınlaşması stratejik gerekçelere bağlı olarak olgunlaşmıştır. Bu sürece kadar tezahür eden ve kamuoylarına sunulması arzulanan algının bir ifadesi olarak iki devletin en etkin makamlarında bulunan şahısların beyanatları büyük önem arz etmektedir. Zira ikili ilişkilerin genel ahvalini bu beyanatlar özetler mahiyettedir. Çanakkale Deniz Zaferi sonucunda iki tarafın birbirine sunmuş oldukları nazik tebrik mesajları aşağıda sunulmuştur.

Alman İmparatoru Wilhelm tebrigatını 20 Mart 1915 tarihinde şu biçimde gerçekleştirmiştir: *“Dün ve evvelki gün Çanakkale müdafaası esnasında ihraz olunan parlak muvaffakiyetlerden dolayı samimi ve har tebrikatımı beyan eder ve işbu tebrikatımın cesur kumandan Cevad Paşa’ya kendi namına tebliğini rica ederim. Cenab-ı*

¹³⁵“Müttefiklerimizin Takdiratı”, Tanin, 22 Mart 1915, s.2.; İtilafın başarısızlığı, “*derme çatma kıtaattan müteşekkil*” açıklamasıyla kamuoyuna servis edilmiştir. **Bkz.** Donanma Mecmuası, Sayı 92, 6 Mayıs 1915.

¹³⁶ İkdâm, 22 Mart 1915, s.1.; Tasfir-i Efkâr, 22 Mart 1915, s.2.

*Hakk bundan böyle dahi silahlarımızı tevfikat-ı rabbaniyesine mazhar buyursun. Wilhelm.”*¹³⁷

Alman İmparatorunun telgrafına cevaben Başkumandan Vekili Enver Paşa şu telgrafi göndermiştir: “Çanakkale’deki muzafferiyet dolayısıyla taraf-ı haşmetpenahilerinden lütfen beyan buyurulan tebrikata karşı teşekkürat-ı kem-terânesini huzur-u imparatorilerine arz ederim. Boğazların kahraman müdafilerini latif tebrikatınızdan haberdar ettim. Almanlar ve Osmanlılar bir uhuvvet-i sadakatkarane ile harb ve canlarını siper etdiler. Burada âli ve müşterek zaferimiz uğrunda dökülen kan istikbalde daima müttefik ordularımızı yekdiğerine kaviyen rabt edecektir. Enver”¹³⁸

Alman-Türk iş birliğinin artırılması gerekliliği, kara muharebelerinin gerçekleşeceğine ilişkin kuvvetle ihtimal verildiği Çanakkale Deniz Zaferi sonrasındaki hazırlık sürecinde basında daha yoğun bir biçimde ifade edilmiştir. Almanya, Türklerin deniz muharebeleri esnasında askeri gücünü tam manasıyla ortaya koyamadığını ve muhtemel kara muharebelerinde gücünün müttefikleri tarafından desteklenerek azami duruma ulaştırılmasının sağlanacağını beyan etmiştir. Bu bağlamda materyal desteğinin gerçekleşmesi için kesintisiz bir ulaşım hattının sağlanması elzem görülmüş ve Bulgaristan’ın bu hattaki hayati konumu stratejik bir gündem maddesi olarak ele alınmıştır. Bir vazife olarak bu problemin çözümünün Almanya tarafından üstlenilmesi gerekliliği dikkat çekicidir:

*“Türkiye bugün olduğundan daha kuvvetli bir surette meydana çıkabilir. Fakat bunun için vusta-i Avrupa ile serbest bir rabıtaya malik olması -yani Bulgaristan’ın ittifak devletleri lehine savaşa katılması- ve oradaki zayıttan daima levazım-ı harbiyesini ikmal ve tedarik eylemesi lazımdır. Şüphesiz Devlet-i Osmaniye bunu kendi kuvvetine istinaden de yapabilir. Fakat iş, ihtimalle ki menafi-i müşterekemiz için arzu edilmeyecek kadar uzamış olur. Bunun bir çaresine bakmak Türklerin müttefikleri olan devletlerin vazifesidir”*¹³⁹

Kara savaşlarının başlaması ile Türklerin gösterdiği çetin ve başarılı savunma Almanya’da büyük bir memnuniyet haline yol açmıştır. Zira Türk ordusu çok yakın geçmişteki Balkan Savaşlarında büyük bir mağlubiyete uğramasına karşın Çanakkale Savaşlarında eski durumundan çok uzakta bir tablo sergilemiştir. “Çevik” ve “parlak” bir

¹³⁷ Tanin, 24 Mart 1915, s.1.

¹³⁸ Tanin, a.g.y.

¹³⁹“Harb-i Umumi’de Devlet-i Osmaniye”, Tanin, 14 Nisan 1915, s.2.

görünümde bulunan Osmanlı ordusunun bu kabiliyeti, Almanya'nın muhtemel şüphelerini bertaraf etmenin yanı sıra dostluğun pekişmesine de destek olmuştur.¹⁴⁰

Kara savaşları sürecinde gösterilen Türk başarılarının ve savaşma azminin Alman kamuoyuna titizlikle aktarılmaya çalışıldığı görülmektedir. Bu kapsamda ordunun temel unsuru olan subay ve askerlerinin motivasyon durumu üzerinde özenle durulmuş; vatan aşkı ile savaşan askerler, kıt'a Avrupasında savaşan askerlere emsal olarak gösterilmiştir. Müttefiklik anlamında; dost devletlerin Alman-Türk ilişkilerinden örnek alması hususunda kara savaşlarının en şiddetli biçimde cereyan ettiği süreçte dikkat çeken ifadeler beyan edilmiş; böylelikle bitaraf devletlere İttifak Devletlerine katılım sağlanması yönünde propaganda yapılmaya çalışılmıştır:

“...Böyle müttefiklere malik olduğumuzdan Alman zabitlerinin onlarla birlikte harp etmek şerefini haiz olduklarından dolayı son derece müftehiriz...Türkleri sadık ve kahraman silah arkadaşları olarak telakki eden dost imparatorluklar da asakir-i Osmaniye tarafından ihraz edilen bu muzafferiyet-i cedideden dolayı büyük bir sevinç hüküm sürüyor”¹⁴¹

Osmanlı kamuoyu ve askerine yönelik İtilaf ve İttifak unsurları tarafından yapılan propaganda mücadelesinin kara savaşları esnasında şiddeti artmıştır. Bu kapsamda İngiltere'nin uçaklar vasıtasıyla bölgeye propaganda vesikalarını havadan atması örnek gösterilebilir. Bu vesikalarda İngiltere kendisini kadim Osmanlı dostu olarak nitelendirmiş, Türkleri harbin hengamesine sürükleyenlerin Almanlar olduğunu ve Almanya'nın Türkleri kendi menfaatlerine yönelik kullandıklarını vurgulamıştır.¹⁴² Almanya ve Osmanlı İngiltere'nin propaganda faaliyetlerine yanıt vermeye çalışmış; iki ülke halkının müşterek gayeleri üzerinden bir dostluk ve kardeşlik bağına sahip olduğu hususunda durulmuştur:

“...Hakk-ı müştereki müdafaa için dökülen kan iki memleket arasında mevcut olan ittifakı o derecede tahkim ve tarsin edecektir ki bunları yek diğerinden ayırmak için yapılan her türlü teşebbüs tamamen akim kalacaktır...Almanya, Osmanlı silah arkadaşlığıyla iftihar eder. Dökülen kan bu iki muazzam devleti yekdiğerine ilelebet raptedecektir”¹⁴³

¹⁴⁰ İkdâm, 29 Nisan 1915, s.1.

¹⁴¹ İkdâm, 30 Nisan 1915, s.1.; “Son Zafer Mütelaat-İhtisâsât”, Tanin, 30 Nisan 1915, s.1-2.

¹⁴²“Siyasiyat: Vasîye Muhtaç Değiliz!”, Tanin 27 Mart 1915, s.1.

¹⁴³“Osmanlı Ordusunun Hükümdarına Cûlus Hediyesi”, Tanin, 2 Mayıs 1915, s.4.; İkdâm, 9 Mayıs 1915, s.1; konu hakkında **Bkz.:** Burhan Sayılır, Çanakkale Savaşı'nda Psikolojik Harekât Faaliyetleri ve Koşullar: Aileni Özlemedin mi?, Gazi Kitabevi, 2014, ss.71-77; Cafer Ulu, “Çanakkale Muharebeleri Sırasında Basının

İttifak unsurlarının karşılıklı itimat ve yardımlaşma duygularının büyük önem arz ettiği 1915 yılı ortalarında genel konjonktür ülkelerin milli savunmalarını ve harplerini müstakil olarak icrası esası üzerinedir. Ancak Avrupa cephelerinde harbin süratle devam ettiği bu periyotta Çanakkale cephesine Alman materyal desteği sağlanmış ve yüksek rütbeli Alman subaylara ordu komutanlığı dahil olmak üzere çeşitli görevler verilmiştir. Cephelerdeki harplerin genel durumu diğer cepheleri doğrudan ilgilendirmiştir. Öyle ki açılan ve harbin sürdüğü her cephe İtilaf güçlerinin kuvvet konsantrasyonunun bozulmasına yardımcı olarak genel stratejilerini belirleyici olmuştur. Bu nedenle İttifak unsurlarının karşılıklı güven duygularının kamuoyunda pekiştirilmesi önem arz etmiştir:

“...Osmanlı, Alman ve Avusturya devletleri, herkes kendi saha-i harbinde kendi vazifesini ifa ederken yekdiğerlerinin kuvvetlerine itimad eyliyorlar ve şarkî Prusya’da, Şampanya’da, Vujlerde ve Karpatlar’da Devlet-i Osmaniye için muharebe edildiği kadar Çanakkale’de, Mısır’da ve Kafkasya’da da Almanya ve Avusturya için harp ediliyor. Şimdi Türkler büyük bir Alman generaline, Von der Goltz Paşa’ya Birinci Ordularının Kumandanlığını tevcih ettiler. Silah arkadaşlığı gittikçe daha sağlamlaşıyor. Yekdiğerimize karşı layetazelzel bir itimad izhar ederek bu müthiş muharebenin muzafferiyetiyle neticelenmesi için müştereken emniyetle ve bütün kuvvetimizi sarf ederek çalışacağız”¹⁴⁴

“...Osmanlı müttefiklerimiz Türk ordusunun şanlı ve muzafferane muhaberatını pek büyük bir hayranlık ve takdir ile takip ve böyle bir kahraman müttefiklere malikiyetinden dolayı son derece iftihar ettiğimize kani olmalıdırlar.”¹⁴⁵

Almanya, Türk iç siyasetinin istikrarlı yapısından yana olduğunu her fırsatta dile getirmiştir. Birinci Dünya Savaşı öncesi askeri, ticari, sosyal ve kültürel alanlardaki etkileşimler Türk-Alman birlikteliğinin en önemli konuları arasında yerini almıştır. Almanya, Osmanlı Devleti’nin sorun alanlarını birlikte giderebilmek maksadıyla diplomatlar ve asker şahıslar vasıtasıyla desteğini kara savaşları süresince de açıkça ifade etmiştir. Manevra yeteneği sınırlandırılarak engellenmeye çalışılmış Osmanlı devletinin özellikle harp sonrası barış döneminde kurulacak yeni düzende güçlenmesine yönelik yardım taahhütleri basına yansımıştır:

Propaganda Aracı Olarak Kullanılması: Harp Mecmuası Örneği”, *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ*, Makale, Sayı:12, 2012, ss.61-83; “Savaş ve Propaganda: Birinci Dünya Savaşı’nda Alman Propagandası”, Mustafa Çolak, *Journal of History Studies*, 2014, ss.157-176.

¹⁴⁴“Müttefiklerimizin Takdiratı”, Tanin, 9 Mayıs 1915, s.1.

¹⁴⁵“Ren Nehri ve Çanakkale”, Tanin, 25 Ağustos 1915, s.2.

“Türk ordusunun kahramanlığı, bu teşebbüs-ü vatanperveranenin mümbit bir toprak bulacağına en güzel bir teminat bahş eder. Diğer taraftan da Almanya’nın dostluğu, bu teşebbüsün bila-müşkilat netice-pezir olacağına emin bir teminat teşkil eder. Çünkü Almanya İmparatorluğu, Türkiye’nin istikrar-ı siyasisiyle kuvvei askeriye ve iktisadiyesinin inkişafına aynı derece alakadardır”¹⁴⁶

Türk savunmasının gösterdiği üstün savunma hamleleri karşısında ilerleme kaydedemeyen İtilaf Devletleri’ne karşı kazanılan başarılar, Almanya’nın Türk ordusuna duyduğu minnettarlığı bir kez daha taçlandırmıştır. Türk-Alman yakınlaşmasının önemli aktörleri olan İmparator Wilhelm ve Enver Paşa arasındaki tebrikleşmeler kamuoyuna yansımıştır. Türk ordusunun Anafartalar cephesinde gösterdiği üstün savunmaya karşılık Almanya İmparatoru Wilhelm, Enver Paşa’ya takdir telgrafı ve Liyakat Madalyası tevcih etmiştir:

“Düşmanın bütün taarruzlarının parlak bir muvaffakiyetle püskürtülmesi mucib-i fahr ve sürur-u azimim oldu. Muvaffakiyat-ı cedideden dolayı kalbî olan tebrikatımı zat-ı alilerine beyan ve izhar eylerim. Müttefik ordular cesur ve hiss-i fedakârî ile mütehallik olan böyle askerle muzafferiyet-i nihaiyeden emin ve mutmain olmalıdırlar. Takdirat-ı mahsusama bir nişane olmak üzere zat-ı alilerine en büyük harp nişanı olan Liyakat-ı Askeriye nişanını tevcih ediyorum. İmparator Wilhelm”¹⁴⁷

İmparatorun telgrafına cevaben Başkumandan Vekili Enver Paşa ise şu telgrafı göndermiştir:

“Bugün Çanakkale sahne-i harbinde bulunduğum esnada Türk askerinin ibraz ettiği şecaat ve fedakârinin nezd-i haşmetpenahilerinde mucib olduğu takdirata bir nişane teşkil etmek üzere bendenize Liyakat-ı Askeriye Nişanı’nın tevcih ve ita buyrulduğunu meş’ur olduğunu lütfen keşide buyrulan telgrafnameyi aldım. Teşekkürat-ı acizanemi kemal-i hürmet ve ta’zim ile zatı haşmetanenize arz eylerken Çanakkale’nin âtiyen dahi düşmanın taarruzlarına mukavemet edeceğine itimat buyurmalarını rica eylerim. Enver”

¹⁴⁸

İtilaf güçlerinin Çanakkale Cephesinden çekilmesine yönelik beklentilerin ve askeri tahminlerin yüksek olduğu dönemde Alman basını İtilaf Devletlerinin başarısızlığı üzerinde önemle durmuştur. Bu çerçevede Türk ordusunun savunma azim ve

¹⁴⁶“Türkiye’nin Hizmetleri”, Tanin, 26 Ağustos 1915, s.4.

¹⁴⁷“Osmanlı Ordusunu Takdir”, Tanin, 1 Eylül 1915, s.1.

¹⁴⁸ Tanin, a.g.y.

kahramanlığının Avrupa cephelerinde özenilerek takip edildiği belirtilmiştir. Osmanlı Devleti'nin diğer cephelerinde de muzaffer olacağına yönelik olumlu kanıların bulunduğu bahse konu beyanlarda, İtilaf Devletleri'nin perişan bir halde Çanakkale'de “*duçar oldukları*” ve bu düşüşün özellikle Balkan hattında oluşturulamaya çalışılan Selanik cephesine olumsuz tesirlerinin olacağı hususları belirtilmiştir.¹⁴⁹

Türk başarısı sonucunda Almanya, zaferi büyük bir sevinçle kutladığını ve bu zaferin İtilaf Devletlerinin Osmanlı Devleti'ni yok etmek üzere kurdukları hayalin kâbusa dönüştüğü şeklinde yorumlar Alman basınında yer almıştır. Türk toplumunun zafer ile yeniden ayağa kalktığı; bu ayağa kalkışın diğer cephelere de sirayet edeceğinden kuşku duyulmadığı övünç duyguları ile aksettirilmiştir. Almanya'ya göre Osmanlılar artık etkin harp gücüne ulaşmış ve bunu Alman desteğiyle yapmıştır. Açıkça beyan edilen takdir duyguları eşliğinde Türk-Alman dostluğunun Çanakkale Cephesi'nin kapanmasıyla farklı bir boyuta taşındığı ifade edilmiştir.¹⁵⁰

Çanakkale Cephesi ile ilgili Osmanlı kamuoyuna sunulan beyanlar vasıtasıyla konu hakkındaki genel Türk tavrına bakıldığında ise; 1'inci Dünya Harbinin ilk safhasına tekâmül eden Kasım 1914 ayından başlanılarak İttifak zaferlerinin detaylı biçimde sunularak bir algı oluşturulmaya çalışıldığı görülmektedir. Bu yaklaşıma örnek olarak Alman bahriyesi tarafından Güney Amerika'nın Şili mevkiinde İngiliz donanmasına ait HMS Monmouth kruvazörünün batırılması, HMS Good Hope ve HMS Glasgow zırhlı kruvazörlerinin ise ağır hasara uğratılması haberlerinin paylaşılması ile “*kendileri için daha çok muvaffakiyetler temenni ediyoruz*” ve buna benzer ifadeler suretiyle Alman bahriyesi tebrik edilmesi ele alınabilir.¹⁵¹ Bu olumlu tavır ile İttifak unsurlarına yakınlaşmak üzere bir kamuoyu algısı inşasından da söz edilebilir. Öyle ki savaşların henüz başında Almanya'nın Rusya'ya yönelik izlediği politikalardan bahsedilmesi; Almanya'nın başarı kabiliyetinden özellikle söz edilmesi ve bunun mükemmellik derecesinde olduğuna dair temalar üzerinden tasvir edilmesi konuya ilişkin bir belirteç niteliğindedir:

“...Müthiş bir nüfusa, pek zengin ve geniş toprağa, her türlü servet ve hayat vasıtalarına malik olan Rusya bugün, Alman savleti karşısında aciz ve perişan mukavemet edemiyorsa, Alman vesaitinin mükemmeliyeti ve Alman terbiye-i milliyesinin tefevvuku

¹⁴⁹“Çanakkale Muzafferiyeti ve Müttefik Matbuat”, Tanin, 22 Aralık 1915, s.4.

¹⁵⁰“Çanakkale Muzafferiyeti- Müttefiklerimizin Takdiratı”, Tanin, 23 Aralık 1915, s.2.

¹⁵¹ Donanma Mecmuası, Sa. 67, 9 Kasım 1914.

sayesinde oluyor” izahıyla Türk-Alman birlikteliğinin yararlarının ve gerekçelerinin temellerinin güçlü biçimde inşa edildiği algısının kurulmak istendiği değerlendirilmiştir.¹⁵²

Cephenin ilk önemli zaferi olan 18 Mart 1915 tarihli boğaz savunmasının Türk-Alman birlikteliği ile sağlandığı anılan başarı üzerinden kısa süre sonra kamuoyuna tezahür edilen bir yaklaşım olmuştur. Ayrıca Boğaz müdafaasının Türk ordusunun azim ve kararlılığını iç ve dış kamuoyuna ispat etmesi Almanya’da büyük yankı uyandırmıştır. Osmanlı Devleti için Alman birlikteliği Cihan Harbi müddetince ne kadar kıymet arz ediyorsa, aynı şekilde Almanya için de Türk müttefikliğinin o denli önemli olduğu belirtilmiştir.¹⁵³

Osmanlı Devleti, kamuoyunun Almanya’ya yönelik tutumunun pozitif yönlü olmasına çaba harcamıştır. Bu istikamette Padişah V. Mehmed Reşad Almanya ile olan beraberlikten son derece mutluluk duyduğunu, Almanya’nın cephede büyük katkılarının bulunduğunu ve İtilaf hedeflerinin sağlanamaması maksadıyla sergilenen gayretin Almanya ile ortak yürütülen harp stratejileri ve karşılıklı destek sayesinde mümkün olacağını ifade etmiştir:

*“...Alman ve Avusturya kıtaat-ı askeriyesinin cesaretini pek ziyade takdir ediyorum... Alman zabitleri burada Çanakkale Boğazı’nda dahi müdaffaa esnasında büyük yararlılıklar gösterdiler...Çanakkale’nin alınamayacağını gördünüz”*¹⁵⁴

Çanakkale Cephesi süresince Türk-Alman ilişkilerinde diplomasi ayağı değerli bir alanı oluşturmuştur. Yaşanan başarıların mimarları olarak Türk-Alman komuta takımının görülmesi iki devlet diplomasisinde, üst düzey diplomatların da beyanları ile, önemli bir husus olarak ele alınmıştır. Cepheden gelen haberlerin izahında müttefik Almanya ve Avusturya-Macaristan’ın gururlanmasını sağlayacak şekilde ifadelere yer verilmesi birliktelik vurgusunun kaybolmaması yönünde etkili olmuştur. Bu bağlamda Berlin sefiri Mahmut Muhtar Paşa önemli açıklamalarda bulunmuştur:

“Boğazın istikbali cihetinde Almanya müsterih olabilir. Zira mükemmelen mücehhiz olan istihkamamızda bulunan toplarımızın başında hükümet-i Osmaniye’nin

¹⁵²“Tebliğ-i Resmi”, Tanin, 4 Mart 1915, s.1.

¹⁵³“Boğazlarda Şimdiye Kadar Vuku Bulan Muharebata Bir Nazar: “18 Mart’taki hadise ile Alman-Osmanlı silah arkadaşlığı takviye olmuştur. Boğazların müdafaasındaki azim ve muvaffakiyet ve istihsal olunan netice Osmanlı ittifakının ne kadar vazih ve harikulade bir kıymeti hazi olduğunu ispat etmiştir.”, “Ecnebi Bir Muhabirin Mütâalâtı”, Tanin, 14 Nisan 1915, s.2.

¹⁵⁴“Zat-ı Hazret-i Padişahinin Beyanâtı”, Tanin, 16 Nisan 1915, s.1.

*mevcudiyeti için harp etmekte olduğuna tamamıyla vakıf kimseler mevcut bulunmaktadır.”*¹⁵⁵

Tabyaların içinde “*tevekkül ve güven dolu fedakâr ruhlar taşıyan*” Osmanlı askerlerinin “*sabır, sebat, azim ve kahramanlık*” halinin Almanya ve Avusturya-Macaristan askerlerine etki etmesi; bu etki sayesinde Batı cephesinde İttifak kuvvetlerinin ilerleyişine hız kazandırılmasına katkıda bulunması Osmanlı basınına hedeflenmiştir.¹⁵⁶

Osmanlı ordusunun Çanakkale Cephesi’nde gösterdiği savunmaya karşı Türk basını aracılığıyla kamuoyuna yansıyan “*Alman zabitanı fevkalade hayran oluyor*”¹⁵⁷ şeklindeki ifade Almanların Türklerin savaş azim ve gayretine ilişkin güven, saygı ve destek duygularının bir tezahürü olarak değerlendirilmiştir.

Osmanlı Devleti’nin müttefiklerine sağladığı yararlılık savaşlar müddetince eksilmeden devamlılık arz etmiştir. 18 Mart 1915 sonrası yaşananların değerlendirildiği Türk basınında, Almanya ve Avusturya-Macaristan açısından Osmanlı Devleti’nin savaş gayretinin son derece kritik olduğuna vurgu yapılmıştır. Bu vurgunun İtilaf ve İttifak Devletleri’nin özellikle denizlerde gösterdiği üstünlük mücadelesiyle doğrudan ilgili oluşu, Çanakkale Cephesi’nin Cihan Harbi cephelerine olan etkisiyle açıklanmıştır.¹⁵⁸

Osmanlı Devleti’nin Çanakkale Boğazı’nda gerçekleştirdiği savunma, Osmanlılık duygusunun kamuoyuna tesirine önemli faydalar sağlamıştır. Devletin kuruluşundan itibaren kazanılan zaferlerin en şanlıları arasında Çanakkale zaferinin yerini “*sonsuz dek muhafaza edeceğine dair*” görüşlerin hâkim olduğu devrin basınında 18 Mart 1915 mücadelesinin yalnız müttefikleri memnun ve tatmin etmek için değil kaybedildiği sanılan Osmanlı savaş ruhunun yeniden tesisinde bir o kadar önemli olduğu görülmüştür. Bu bakımdan vatanın varlık ve bütünlüğünün “*şan, can ve kan*” ile korunacağı ve tüm bedeller göze alınarak Türk topraklarının düşman eline geçmemesi için mücadele verileceği üzerinde durulmuştur.¹⁵⁹

Harbiye Nezareti tarafından cephedeki Türk askerinin durumunu gözlemlemek ve bu gözlemlere dayalı olarak vaziyeti halka edebiyat vasıtasıyla nakledebilmesine olanak sağlamak maksadıyla “Edebi Heyet” adı altında bir grup yazar ve şair 11 Temmuz-23

¹⁵⁵ Tasfir-i Efkâr, 11 Mart 1915, s.2.

¹⁵⁶“Emin Ali: Çanakkale’ye Düşman Donanmasının Saldırısı”, Yeni Mecmua, 18 Mart 1915.

¹⁵⁷ İkdâm, 20 Mart 1915, s.1.

¹⁵⁸ Tasfir-i Efkâr, 22 Mart 1915, s.1.

¹⁵⁹ Donanma Mecmuası, Sa. 86, 25 Mart 1915.

Temmuz 1915 tarihleri arasında Çanakkale cephesinde bir gözlem gezisi yapmıştır.¹⁶⁰ Edebi Heyet dahilinde gelecekte önemli kalemler olarak tarihimizde yer edecek Mehmet Emin Yurdakul, Hamdullah Suphi Tanrıöver, Ömer Seyfettin, Orhan Seyfi Orhon da dahil olmak üzere 18 kişiden müteşekkildir. Edebi Heyet üyelerinin beyanatlarında yapmış oldukları gözlemlerin ileride ortaya koyacakları eserlerinde büyük tesiri bulunduğu yer almaktadır.¹⁶¹

Tarih yazıcılığı ürünü olmamasına karşın Edebi Heyet'in gerisinde bıraktığı eserler de Çanakkale Savaşları hakkında yazılan literatürün kaynakları arasındadır. Bu bağlamda değerlendirildiğinde Edebi Heyet özellikle Çanakkale zaferini kahramanlar övgüsü ile sürdürmüştür.¹⁶²

Edebi Heyet'e ilave olarak cephedeki durumu daha resmi bir biçimde gözlemlemek ve denetlemek üzere Meclis-i Mebusan ve Ayan Meclisi tarafından 1915 Ekim ayında bir vekil heyeti vazifelendirilmiştir. Bahse konu heyetin cepheye ilişkin gözlemleri ayrıntıları ile birlikte meclis kayıtlarında yer almıştır.¹⁶³ Tarih yazımı ile münasebeti birincil kaynak olarak ele alınacak meclis tutanaklarının bu gözlem gezisi münasebetiyle ciddi bir bağlantısı bulunmaktadır.

Vekiller Heyeti, cepheye dair gözlemlerini “Çanakkale Karargâh-ı umumisini ziyarete memur Heyeti Mebusan'ın ve müşahadat ve tahdiratını ve ziyaretten mütevellit tesirat-ı şevkaver hakkında telgraf”¹⁶⁴ başlıklı telgraf ile Meclis-i Mebusan 22 Teşrinievvel 1331 (1915) tarihli toplantısına iletmişlerdir. Meclis Başkanı Hacı Adil Beyefendi, “Efendim, Çanakkale Cephe Harbine rüfekayı muhteremeden bazı zevat gitmişlerdi. Oradan bize bir tuhfe-i berkiyye ihda ediyorlar. Okutuyorum” izahıyla telgrafi okutmuştur:

“Dersaadet'te Meb'usan Riyaset-i Celilesine Karargâh-ı umumi ve muhtelif cepheler ziyaret edildi. Kahraman Ordumuzun gösterdiği havarik-ı celadet ve hamasetten dolayı Meclis-i Millinin teşekkürat-ı mennetdarisi, gerek erkan ve ümeraya gerek efrada

¹⁶⁰“Çanakkale Kahramanlığını Yaşatmak İçin”, İkdâm, 11 Temmuz 1915, s.1.

¹⁶¹ Gezi hakkındaki detaylar için **Bkz.** İbrahim Aleaddin Gövsa, Çanakkale İzleri, Marifet Matbaası, İstanbul, 1926, s.3.

¹⁶² Geziye katılım gösteren yazarlar ve şairlerin Çanakkale cephesine dair duydukları hislerin yansımaları için **Bkz.** Fethi Tevetoğlu, Mehmet Emin Yurdakul, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1998, s.49; N. Hakkı Uluğ, Çanakkale Destanı'nın 50. Yılı, Turizm ve Tanıtma Bakanlığı Yayınları, s.206

¹⁶³ Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, Devre:3, içtima senesi 2, c.1 (1 Teşrinisani 1331 tarihli birinci intikaddan 30 Kanunusani 1331 tarihi yirmi yedinci intikada kadar)

¹⁶⁴ Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, 22 Teşrinievvel 1331, ss.608.

tebliğ edilmiş ve mümessilin-i Milletin şu alaka-yi kadirşinasanesinden mütehassıl tesir-i şevkaver cümlede meşhud ve mahsus olarak bilmukabele millete ve vekillerine arz-ı şükran kılınmış olduğu maruzdur.”

Meclis Başkanı Hacı Adil Beyefendi telgrafa cevaben kürsüden, “*Cenab-ı Hak, tevfiyat-ı samedaniyyesini üzerimizden eksik etmesin. ("Amin" sedalan)*” diyerek başarıların devamını dilemiştir.¹⁶⁵

Osmanlı ordusunun cephede sergilediği savunma İtilaf Devletleri tarafından beklenilmeyen bir başarı olarak görülmüştür. Bu şaşkınlığın arkasında Balkan hezimetiyile sarsılan Türk ordusuyla karşılaşıldığının sanıldığı değerlendirilmiştir.¹⁶⁶ Ancak Osmanlı Devleti’nin Almanya tarafından ele geçirildiğine dair çıkan haberlere karşı “*Biz dostlarımızı, düşmanlarımızı anlayacak derecede izana bilhassa bu izan ve idrak için hakiki bir rehber vazifesini gören tecrübelerle malikiz*”¹⁶⁷ şeklindeki tepkiyle cevap verilmiştir.

Başkumandan Vekili Enver Paşa hakkında Alman güdümüyle hareket ettiğine ilişkin dış basında yer alan iddialara Türk basını sert bir biçimde tepki göstermiştir. Türk-Alman birlikteliğinin kişisel çıkarlarla inşa edilmediği; İttifak Devletleri arasında kurulan bağın birkaç kişinin tasavvuru olmadığı ve cephelerde savaşan kıtaların bu birliktelikten kaynaklı bir bütün halinde harp etmekte olduğu hususları ülke kamuoyuna aktarılmaya çalışılmıştır. Büyük bir asker topluluğunun tek bir komuta çatısı altında bir bütün halinde İtilaf Devletleri’ne karşı savaş verdiği de ayrıca beyan edilmiştir. Almanya ile birlikteliğin oluşarak olgunlaşmasında savaşlar öncesi diplomaside dostluk algısı üzerinden güdülen çıkarların bulunuşunun çok önemli tesirinin bulunduğu vurgusu yapılarak, Türk coğrafyasına karşı kurgulanan suikast girişimlerinin Türk-Alman birlikteliğini sağladığı üzerinde özellikle durulduğu belirlenmiştir. Neticede İtilaf Devletleri’nin Türk-Alman yaklaşmasına dair tutumuna en net cevap bir kez daha Osmanlı basını üzerinden aktarılmaya çalışılmıştır:

“Cenab-ı Hakk’tan Alman kılıcının muzaffer olması için dua ediyor...Biz bu günleri gördüğümüzden ve bu günleri kahraman müttetiklerimiz Almanlar ve Avusturya-

¹⁶⁵ A.g.y.

¹⁶⁶ Donanma Mecmuası, Sa. 108, 16 Eylül 1915.

¹⁶⁷ “Siyasiyat: Vasîye Muhtaç Değiliz!”, Tanin, 27 Mart 1915, s.1.

*Macaristanlılarla beraber gördüğümüzden dolayı Cenab-ı Hakk'a bin kere şükr ediyoruz. Daha başka ne söyleyelim?"*¹⁶⁸

Hilmi Paşa, Osmanlı Devleti'nin müttefikleriyle birlikte hareket etmesinin savaştan sonra da sürdürülmesi gerekliliğinin önemi üzerinde durmuş; Almanya ve Avusturya-Macaristan ile aynı hedefe yönelik savaş verildiğini ve bu hedefte yitirilen canlar ile birlik ve beraberliğin omurgasının kırılmamak üzere takviye edildiğini belirtmiştir. Hilmi Paşa'nın Cihan Harbi müddetince İttifak devletleri arasında gösterilen karşılıklı yardımlaşmanın büyük savaş sonrasında da faydasının görüleceğine dair kesin kanı ve inancına Türk kamuoyu kadar İtilaf Devletleri de dikkat etmiştir. Türk siyasetinde olası değişiklik ümitleri beslenerek, bu beraberliğin siyasi manevralarla sonunu getirileceği hedeflenmiştir.¹⁶⁹ Bu umutlara karşı Osmanlı kanadından Türk ve Alman dostluğunun daim olacağına dair basına yansıyan örnek mahiyetindeki önemli bir ifade şu şekildedir:

*"Biz Türkler ve Müslümanlar şu noktayı çok iyi bilmeliyiz ki bizim için Avrupa'da Almanlardan başka dost yoktur. Ben zannediyorum ki Almanlar tedkikat-ı ilmiyye ve fenniye hususunda şimdiki milletlerin bıraktığı üstün körülükten nefislerini kurtarmışlar ve önlerine başka bir zemin-i tedkik açmışlardır"*¹⁷⁰

Osmanlı Devleti Çanakkale Cephesi'nde kara savaşlarını sürdürdüğü esnada Başkumandan Vekili ve Harbiye Nazırı Enver Paşa Meclis-i Mebusan kürsüsünde genel vaziyet hakkında bir değerlendirme nutkunda bulunmuştur. Balkan savaşları yıkıntısının ordu üzerindeki tesirinin giderilmeye çalışıldığı evrede Birinci Dünya Savaşı'na giren Osmanlı Devleti'nin tüm imkansızlıklara rağmen savaşın ilk yılında bünyesindeki mevcut şartları en iyi şekilde değerlendirerek savaştığını beyan etmiştir. İtilaf Devletleri'nin denizden ve karadan işgal girişiminde bulunduğu Türk coğrafyasında Türk savunmasının gayretleri neticesinde bu girişimlerin bertaraf edileceğine dair belirtmiş olduğu inancı mecliste ve kamuoyunda büyük yankı uyandırmıştır. Galibiyetin yakınlığından bahsederek tüm bu şartlar içinde Almanya ve Avusturya-Macaristan ile yapılanları *"...Bugün üç müttefik ordu, sekiz müttefik orduya karşı kemal-i muvaffakiyetle harp ediyor, edecek ve inşaallah netice-i katiyyeyi de istihsal eyleyecektir"* ifadeleriyle açıklamış ve *"...Bugün*

¹⁶⁸"Siyasiyat: Vasîye Muhtaç Değiliz!", Tanin, 27 Mart 1915, s.1.

¹⁶⁹"Hüseyin Hilmi Paşa'nın Beyanatı", Tanin, 8 Temmuz 1915, s.4.

¹⁷⁰ İkdâm, 16 Mayıs 1915, s.1.

Almanya ve Avusturya-Macaristan kılıcı ne tarafa döndüyse orada maksadına nail olmuştur” şeklinde betimlemiş ve ülkedeki özgüven duygusunu tazelemeye çalışmıştır.¹⁷¹

Bahse konu maksatla yapılan Meclis-i Mebusan konuşmasına ilişkin basına “*Gerek Halil Beyefendi gerek Enver Paşa hazretleri nutuklarında Alman, Avusturya-Macaristan ve Türk silah arkadaşlığının kıymetini, müttefiklerimiz tarafından bize karşı izhar edilen emniyet ve itimadın derecisini ve sonra iki büyük müttefikimizin şu müthiş cidalde göstermiş oldukları kahramanlıkları zikr etmeği de unutmadılar*” yorumu yansımıştır. Birlik ve beraberliğin zaferdeki tesirine vurgu yapıldığı görülmektedir.”¹⁷²

Meclis-i Mebusan Başkanı Halil Bey, Osmanlı ordusunun güçlü savunması karşısında etkinlik gösteremeyen İtilaf Devletleri kuvvetlerinin umutlarının kırıldığını ve tutunamadıklarını belirtmiştir: “...Eğer arzu ederlerse, inatlarında ısrar etsinler. Bizim Gazanferlerimiz, onlara lâzım gelen muameleyi ifa ederler”¹⁷³ İtilaf Devletleri’nin “*hezimet-i müthişe*” ile bölgeden “*kaçtıkları*” kamuoyunda büyük yankı uyandırmış, “...Osmanlı silahları için pek büyük, tarihin şimdiye kadar kaydetmediği bir ehemmiyetle mühim bir muzafferiyet” şeklinde ifade edilmiştir. Almanya ve Avusturya-Macaristan Çanakkale Cephesi zaferinin “...*Türk kahramanlığı, Türk azim ve himmeti*” sayesinde sağlandığına dair vurgu yapmıştır.¹⁷⁴

Çanakkale Cephesi’nin kapanması üzerine Enver Paşa 10 Ocak 1916 tarihinde Meclis-i Mebusan kürsüsünden vatana seslenmiştir. 18 Mart 1915 Boğaz savunmasıyla sözlerine başlamış ve zafer inancını savaşlar müddetince kaybetmediğini belirtmiştir. Savaşa girişin kaçınılmazlığını Rus baskısı gerekçesine dayandırmış ve Alman-Osmanlı iş birliğini “...*Almanya Devlet-i fehimesinin pek müsait surette vuku bulan muaveneti sayesinde biz iki büyük sefine-i harbiyye elde etmiş ve bu suretle Donanmamızı Müttefikin donanmasına Boğaz dahilinde faik olacak bir raddeye getirdik*”¹⁷⁵ sözleriyle belirtmiştir. Türk-Alman sevk ve idaresinin başarıların arkasındaki asli unsur olduğunu ve ne amaçla

¹⁷¹ Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, Devre:3, İctima Senesi:1, 1.cilt, 5 Ekim 1915, İ:35, Birinci Celse, s.490-491.

¹⁷²“Siyaset: Dünkü Celse”, Tanin, 6 Ekim 1915.; Zafer için yabancı basın “...*Türkiye’nin Almanya’nın itimad-ı nefsinı tezyid edecektir. Enver Paşa ile Genç Türklerin hakları varmış*” yorumu yapılmıştır. **Bkz.** “Gelibolu Ricati Hakkında İsveç Matbuatının Mütalaatı”, Tanin, 16 Ocak 1916, s.2.

¹⁷³ Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, Devre:3, İctima Senesi:2, 1.cilt, 23 Aralık 1915, İ:11, Birinci Celse, s.229

¹⁷⁴“Siyasiyat Son Muzafferiyetin Tesirâtı”, Tanin, 24 Aralık 1915, s.1. Ayrıca Harp Mecmuasında, “*Çocuklar ileri! Bu İngilizler Çanakkale’den Kaçanlardır*” ifadeli propaganda yazısı çıkmıştır. **Bkz.** Harp Mecmuası, Sa. 20.

¹⁷⁵Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, Devre 3, İctima Senesi:2, 1.Cilt, 10 Ocak 1916, Birinci Celse, s.319-321.

Çanakkale’de savaşıldığını “...Hepimizin emin olduğu gibi bütün kıtaat, en ufak neferden en büyük kumandanına kadar herkes vazifesini hüsn-ü ifa etti...Biz bidayette düşman denize dökmek için saldırdık ve düşmanı sahillere kadar sürdük; fakat düşmanda taarruz arzusu görünce, beyhude, gemilerinin ateşi altında hücumlar feragatla, hücumu onlara bırakmayı daha muvafık bulduk. Çünkü bu suretle gerek Karpatlarda vukua gelen büyük muharebat esnasında Rusların, gerek Garp Cephesinde İngiliz ve Fransızların, Almanlar üzerine yapmakta oldukları büyük hücumlarda onların üzerindeki yükün bir kısmını kendi Ordumuza alabileceğimizi tahmin ettik, hakikatle böyle oldu, çünkü düşman, hepsi cem edilecek olursa, 500 bin kişilik bir kuvveti tedricen bizim üzerimize yığıdı ve bizim Ordumuza, dostlarımıza müessir surette yardım etmek için fırsat verdi”¹⁷⁶ ifadeleriyle anlatmıştır. İtilaf Devletleri’nin yanlış planlama, sevk ve idare sonucunda cepheyi daha ilk baştan kaybettiği ve Türk-Alman komuta kademesi emrindeki Türk askerinin unutulmaz bir zafer kazandığı vurgularında bulunmuştur. Cihan Harbini kazanan tarafın İttifak’ın ordularının olacağına kuşku duymayan Enver Paşa, Bulgaristan’ın savaşa dahil olması ile Türk ordusunun çok daha parlak zaferler kazanacağına da emindir. Nitekim Almanya’nın ve Avusturya-Macaristan’ın Osmanlı Devleti’ne sağlayacağı yardımların kara ulaşımı suretiyle kesintiye maruz kalmaksızın sevk edilecek olmasını, “...Avusturya ve gerekse Almanya, Bulgar ordularıyla doğrudan doğruya irtibatta bulunabildiğimiz ve bu suretle Ordumuz, daha mükemmel bir hale geldiği için o zaman söylediğim hususatı bu defa daha kat’i bir emniyetle tekrar eder ve inayet-i Hak’la harp nihayetlenmeden evvel, düşmanlarımızı yalnız hudutlardan dışarıya çıkarmak değil, belki düşmanlarımız tarafından bizden gasp edilmiş olan toprakları tekrar onların pis ayaklarıyla çiğnemekten men etmek iktidarında bulunacağız...(Sürekli Alkışlar) ifadeleriyle açıklamıştır.”¹⁷⁷

Ele alınan Osmanlı, Almanya ve Avusturya-Macaristan görüşleri ışığında Çanakkale Savaşlarına ilişkin tarih yazımının oluşumunda esas teşkil eden ilk dönemin 1914-1916 yılları olduğu değerlendirilmiştir. Bu dönemde kamuoylarına arz edilen beyanatlar ve propaganda faaliyetleri ışığında İttifak unsurlarının Çanakkale Savaşları perspektifinden birbirlerine dair yaklaşımları incelendiğinde; ilişkilerin ana zemininin kazanılan zaferler üzerine kurulduğu kanısına erişilmiştir. Çanakkale cephesinin başarılı olması dolayısıyla tarafların tamamı birbirlerinin katkısı ve zaferde payı bulunduğunu; bu

¹⁷⁶Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, a.g.y.

¹⁷⁷Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, a.g.y.

durumun müttefikliğin gereği olduğunu belirtmiştir. Bu bağlamda Çanakkale Savaşları konusundaki Türk tarih yazımının oluşumuna önemli literatür verisi teşkil edebileceğinden; 1914-1916 yıllarını kapsayan periyot dikkat çekicidir.

Seferberlik ilanından 18 Mart 1915 Çanakkale Deniz Zaferine kadar geçen dönemde; Osmanlı Devleti'nin savaşa girişinin haklılığı, bunun vatan topraklarını savunmak için bir nefs-i müdafaa mücadelesi olduğu ve harbe iştirakın bir Alman zorlaması veya dayatması suretiyle gerçekleşmeyerek hür irade ile alınan bir karar olduğu vurguları kamuoyuna aksettirilmiştir.

18 Mart 1915 Çanakkale Deniz Zaferinden 24/25 Nisan 1915 kara savaşlarının başlangıcına kadar olan dönemde Boğaz savunmasında elde edilen zaferin Osmanlı-Alman birlikteliğinin bir neticesi olduğu, zaferin kıt'a Avrupasındaki duruma İttifak unsurları lehinde büyük katkılar sağladığı ve Almanlar ile kurulan müttefikliğin çok doğru bir karar olduğu hususları üzerinde durulmuştur.

24/25 Nisan 1915 tarihinde kara savaşlarının başlamasından 8/9 Ocak 1916 tarihinde İtilaf güçlerinin bölgeden ayrılmasına kadar geçen dönemde İttifak unsurlarının kamuoylarına sundukları ana konu başlıkları denizde ve karada gerçekleştirilen savaşların genel ahvali üzerine olmuştur. Osmanlı ve Almanya açılarından yapılan değerlendirmelerde zaferlerin birlikte kazanıldığı hususu ile umumi harbin de benzer birliktelik ruhu ve dayanışma sayesinde kazanılacağına dair kuvvetli inancın beslendiği genel geçer yaklaşımı göstermektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

ÇANAKKALE SAVAŞLARI HAKKINDA TARİH YAZICILIĞININ OLUŞUMU

2.1. Bir Deneme: Yusuf İzzet Met

Cihan Harbi'nin sonuca ulaşmadığı 1917 senesinde, Çanakkale Cephesi'nde yaşananların gelecek kuşaklara aktarılması için bir girişim yapıldığı görülmektedir. Bu girişim, Çanakkale Cephesi'nin İttifak Devletleri lehine sonuçlanmasının ardından zaferin hem Cihan Harbinin diğer cephelerine örnek teşkil etmesi hem de yaşanan mücadelelerin unutulmaması gerekliliğiyle meydana getirilmek istendiği değerlendirilmiştir. Müstakil çaba öncülleri arasında bu bakımdan 14. Kolordu Komutanı Yusuf İzzet Met'in hedefi dikkat çekici olarak nitelendirilmiştir.

1917 senesinde Çanakkale'de 14. Kolordu komutanı olarak görev yapan Yusuf İzzet Met, Çanakkale savaşları tarihçesinin yazımına başlamak için detaylı araştırmaya girişmiş ve o dönem Çanakkale savaşlarına katılım göstermiş ve halen Osmanlı ordusunda görevde bulunanlara ulaşmayı başarmıştır. Yusuf İzzet Met'in ulaştığı isimler arasında “42. Tümen Kumandan Vekili Yarbay Mehmet ‘TARHAN’, 187. Alay Komutanı Yarbay Mahmud Nedim, 176. Alay Komutanı Albay Mehmed Hulusi ‘CONK’, 60. Fırka Erkan-ı Harbi Binbaşı Mehmed Cemil ‘Şamlı Cemil’, Kafkas Grubu Birinci Şube Müdürü Binbaşı Mehmed Nihad ‘BURSALI’”¹⁷⁸ bulunmaktadır.

Yusuf İzzet Met, Çanakkale Savaşları üzerine yazılacak tarihçe için ricasını kırmayan isimler vasıtasıyla yazım hareketine hız kazandırmaya çalışmıştır. Bu sayede Çanakkale Savaşları sonrası bölgeye yeni gelecek birliklere bir kılavuz anlamı da taşıyacak olan söz konusu tarihçenin içeriği oluşmaya başlamış ve bu eserle gelecekte olası bir Çanakkale Boğazı saldırısına karşı önlem alınmasında faydalanılacağı öngörüsünde bulunulmuştur. Tüm bunların yanında savaşlar sonrası cephelerde yaşanan kahramanlıkların okullarda ders olarak okutulması gerekliliğine de vurgu yapılmış ve Çanakkale Savaşları hakkında yazılacak tarihçenin önemi açıklanmıştır:

“...Çanakkale müdâfa’a-i kahramanânesinin bir târîhçesini yapmak istiyorum. Bu târîhçe bendeniz gibi yeni gelmiş bir kumandana olduğu gibi yeni teşekkül etmiş ve edeceği muhtemel bulunmuş olan bu muntika kıta’âtına da elzemdir. Muntika ne gibi ahvâl ve şerâât

¹⁷⁸ Çanakkale Muharebelerinde Zabitan İzlenimleri, yay.haz. Murat Karataş, Burhan Sayılır, Barış Borlat, s.5

içinde ne sûretle müdâfa'a edilmiş, denizin, karanın Çanakkale muhârebâtında ne gibi rolleri olmuş bu muntıkaya yine ancak İngiliz, Fransız ta'arruz edebilecektir. Bu milletlerin kuvve-i askeriyyesi; efrâd-ı milletin seviyye-i fikriyyesi, karakteri, Yunan palikaryasından pek çok yüksek Yunanlılar Makedonya cephesini, anavatanlarımızı istîlâ yollarını bizim cihete büyücek bir istîlâ kuvvet ifrâzı sûretiyle şimdiden sonra boş bırakmazlar. Binâenaleyh, bu palikaryalardan o kadar endişe etmem. Bu hâlde Fransız ve İngiliz kumanda hey'etinin bu muntıkada ta'kîb ettikleri usûl-i harb hemen tetkîke, bilinmeye muhtâttır. Bundan başka, bu muntıkada birçok kumandanların, birçok erkân-ı harplerin pek kıymettâr emekleri, kolordularının unutulmaz kahramanlıkları, fedâkârlıkları vardır. Bu muntıkanın dâimâ yaşatılacak kahramanları vardır. Bu sebepten bu târîhçe yalnız kıta'âtımızda, askerler arasında değil en ibtidâî mekteplerimizde bile zevkle okunmaya layıktır."¹⁷⁹

Yusuf İzzet Met, tarihçenin yazımı esnasında merak ettiği soruların cevaplarını bulmak istemiştir. Şüphesiz en dikkat çeken kısımlar bu soruların cevaplandığı bölümler olmuştur:

"1- Hangi târihten ne vakte kadar bu muntıkada bulundunuz?

2- Bu müddet zarfında bu muntıkanın (Avrupa ve Asya sâhilinde) müdâfa'asına me'mûr edilen kuvvetin muhtelif edvârdaki nizâm-ı harpleri, kuvve-i umûmiyye-i muhtasarası, fırka ve kolordu ve grup ve orduların kumandan ve erkân-ı harpleri.

3- Harbin sevk ve idâresi başlıca hangi büyük makamlarca icrâ edildi? (Berrî, bahrî ve sâhil muhârebâtı nokta-i nazarından) ve muhtelif sevk ve idâre makamları arasındaki derece-i irtibâtı nedir?

4- Düşmanın bir ta'arruz fikri ve hissini verdirecek -bu ta'arruzun vukû'undan evvel- ne gibi ma'lûmât-ı menâbi' ve istidlâlât var idi? Bu ta'arruzun -vukû'undan evvel- tarz-ı icrâsına dâir ne gibi tahmînler, ihtimâlât göz önünde bulunduruluyordu?

5- Düşmanın ilk donanma ve ilk berrî ve bahrî ta'arruzu ânında, muntıkanın kuvveti, tahkîmâtı, cephânesi, i'âşe menâbi'î müessesât-ı sıhhiyye, yolları, muhâbere ve muvâsala, bu anlardan sonraki mesâî nedir?

6- Çanakkale muhârebâtının -muhtelif edvâra â'id- bir târîhçesi (bu en mühimdir. Bu târîhçenin en mühim vaz'iyetleri birer tab'î ders olacak sûrette husûsî krokilerle

¹⁷⁹ A.g.e. s.23.

oldukça tafsîlâtlı ve burada muhârebenin netîcesine icrâ-yı te'sîr eden şahsî karakterler de ayrıca yazılmalı)

7- Düşmanın şibh-i cezîreyi tahliyyesi hakkında evvelce ne gibi ma'lûmât ve istidlâlât varidi? Tahliye edilmekte olduğuna veya edildiğine dâîr ilk ma'lûmât nereden alındı? Ve bu ma'lûmât ne sûretle idi? Bu ma'lûmât üzerine ma'îyyet kumandanlarının kendiliklerinden ne gibi iş ve teşebbüste bulundukları, büyük kumandanlığın karar ve emirleri. Husûsî ve umûmî neler yapıldı? Bu ilk ma'lûmât hakkında bazı kumandanların fikir ve mütâla'aları, ve bu mütâla'âtın ta'kib harekâtına yaptığı te'sîrât.

8- Çanakkale muhârebâtından istihsâl edilen netâyîc grup muntikasının fîmâba'ad en muvâfık sûrette tahkîmi ve müdâfa'ası hakkındaki son kanâ'at ve fikriniz nedir?

9- Çanakkale muhârebâtının bidâyetinden (ilk donanma ta'arruzu) nihâyetine (tahliye) kadar muntikanın insan, hayvan zâyi'âtı (muhârebe ve hastalık yüzünden şehîd, mecrûh, esîr, gâîb ve hastahânelerin fa'âliyyeti hakkında istatistik) cebhâne sarfiyyâtı (piyâde topçu) nedir?

10- Çanakkale muhârebâtı imtidâdınca cephemizdeki düşman kuvvetine, nizâm-ı harbine, vaz'ü'lceyşine dâîr muhârebe esnâsında ne gibi ma'lûmât alındı? -Mu'ahharen Avrupa'da yazılan âsâr ve vesâîk asla nazar-i dikkate alınmayarak- bu malûmâtın menba'ı. Düşmanın bu muntıkada muhtelif edvârda bulundurduğu kuvvet. Düşmanın zâyi'ât-ı muhtemelesi nedir?

11-Düşmanın Çanakkale ta'arruzunu ta'kîbetmek istediğim maksad-ı siyâsîve sevkü'l- ceyşihakkındaki fikriniz (Muhârebenin bidâyetindeki fikriniz ile şimdiki fikriniz) istihsâl eylediği netâyîc-i siyâsiyye ve askeriyye nedir?

12- Düşmanın usûl-i harbi hakkında edilen fikir. (Ta'arruz ve müdâfa'ada) bizim usûl- i harbimizle mukâyese (aynı mukâyese, tarafeyn-i askerinin, kumanda hey'etinin karakteri, muhtelif silâhları hakkında) nedir?

13- Çanakkale muhârebâtı hakkında daha? kimlerden en sâlim ve mükemmel ma'lûmât alabilirim? ”¹⁸⁰

Yusuf İzzet Met, tarihçe vasıtasıyla cihan harbinin geleceğe yansıtılması gerekliliğini, “Orduca ayrıca böyle mufasssal bir târîhçenin yapılmasını da bir mütâla'a kabilinden arz ederim. Zîrâ, zaman geçtikçe eşhâs, vesâîk gâîb olabiliyor ve zaman

¹⁸⁰ A.g.e. s. 23-25

geçtikçe muhârebenin muhtelif safahâtının hakikî hâli, mü'esserâtı yerine indi muhâkemât kâim olur. Bu sukûnetli zaman her vakit bulunamaz"¹⁸¹ ifadesiyle beyan etmiştir.

Yusuf İzzet Met'in çağrısıyla orduda faal bulunan subaylardan 42. Fırka Kumandanı Vekili Mehmet Hayri, "*Şu'be Müdürü Binbaşı Kemâl Bey vâsıtasıyla tebliğ buyurulan emirlerine tevfikan Çanakkale muhârebâtı hakkında yazılan târihçe leffen takdîm kılındı. Maate'essüf vesâik-i lâzime yanımda bulunmadığından ancak bazı hâtırâta müstenîden yazıldığını arz eylerim*"¹⁸² açıklamasını yapmış ve tarihçeye genel bilgiler verebileceğini beyan etmiş; tarihçeye olan katkısını seferberlik ilanıyla başlatmış ve kronolojik bir sıra izleyerek yaşanan olayların açıklamalarını yapmıştır. Ayrıca cephenin kuzey-güney hattında konuşlanan Osmanlı ve Alman komuta takımının sevk ve idare ettiği Osmanlı birliklerinin durumunu anlatarak Met'in merak ettiği hususlara cevap verme gayreti göstermiştir.

Mahmut Nedim, Met'in tarihçe yazımı çağrısına cevap veren komutanlardan biri olmuştur. Tarihçe için, "*Bahr-i Sefîd Boğazı Dârü'l-Harekâtı Harbi Hakkında Ma'lûmât-ı Muhtasıra 3 Ağustos 1914'den 3 Temmuz 1915 Târihine Kadar*" başlığını verdiği yazısını ulaştırmış ve merak edilenlerin giderilmesi yönünden çaba harcamıştır. Alman komuta kademesinin sevk ve idaresi hakkındaki görüşlerine yer verdiği yazısında, Alman heyetinin tam anlamıyla cephede işleyiş göstermediğini ve Türk kıtaatı ile ilgili problemler yaşadığını; söz konusu problem içerisinde zaferin kazanılması uğrunda önemli görülen siperlerin kontrollerinin tam yapılmadığına değinmiştir. Bu ve benzeri ifadeler Nedim'in tarihçeye katkı sağladığı yazısında sıklıkla görülmüştür:

*"1. Kolordu İstihkâm Taburu Kumandanı bulunan Almanyalı bir binbaşı Anadolu ve ba'dehu Rûmeli sevâhilinin istihkâmâtını teftîş etti. Anadolu sevâhili iyi ihkâm edilmekle mûmâileyh Ece Ova Şibh-i Cezîresini de aynı derecede add ile iyi tedkîk etmedi. Hâlbuki bu cihetin siperleri pek noksan idi."*¹⁸³

Yusuf İzzet Met, tarihçe yazımının detaylar bakımından zengin olmasına; gönderdiği mektup ve telgraflarda ricada bulunmuştur. Bu rica tarihçe yazımına onay veren komuta takımından olur almış ve detaylar gözden kaçırılmayacak biçimde aktarılmaya çalışılmıştır. Başarı ve başarısızlıkların bu maksatla es geçilmeden anlatılmak istenmesine Mahmut Nedim katkı sağlamış; Çanakkale Cephesi'nde başarılı savunma ve taarruzlar

¹⁸¹ A.g.y

¹⁸² A.g.e. s.43.

¹⁸³ A.g.e. s.65

kadar Osmanlı-Alman komuta heyetinin sevk ve idaresinde başarısızlıkların da yaşandığını değerlendirmiştir. Bu başarısızlık örneklerinden birinde gereksiz yere hücumla kaldırılan Osmanlı askerlerinin olduğunu ve cephenin kritik hale düşürülmesinin önünü açtığı beyan edilmiştir:

*“...Beş bin Osmanlı dilâverinin asılsız yere telefıyla neticelenen bu hücum üzerine harbiye nâzırı dârü’l-harekete geldi. Grup kumandanı Almanya’ya kadar gitti. Yerine Asya Grubu Kumandanı İstihkâm Feriği Weber Paşa cenûb grubu kumandanlığına geldi.”*¹⁸⁴

Sevk ve idare konusunda Alman komutanlarının cephedeki durumlarını değerlendiren Mahmut Nedim, söz konusu durumla ilgili olarak Osmanlı askerlerinin yalnız bırakıldığı kanısına varmıştır. Zor çarpışmaların yaşandığı Çanakkale cephesinde Osmanlı askerinin vatan savunması için bölgede bulunduğunu; ancak Alman komuta takımının bu durumu anlamamakta ısrar ettiğini ve zorluklar karşısında geri hatlara çekilmekten başka bir çözüm bulamadığını belirtilmiştir:

*“...Hiç kimse düşünmüyor ki bizim her şeyden mahrumiyetimize rağmen her şeye mebzûlen malik olan düşmanın baran belâsına karşı giden kanı dökülen asker memleketin muvâzene-i unsuriyyesini te’mîn eden Türk’tür. Bir kere bir Alman mitralyöz bölüğü Kerevizdere’de muharebeye iştirak etti. Çavuşları yaralandıktan sonra Şahindere’de elyevm tabur mekkârelerinin bulunduğu bir derede Kannengiesser Bey’in yanına çekildiler.”*¹⁸⁵

Osmanlı askerinin Alman denizaltılarından gelen haberleri merak ve ilgiyle takip ettiği bilinmektedir. Bu konuda dönemin yayım faaliyetlerinde de sıklıkla dünya denizlerinde İtilaf devletleri zırhlılarına güçlü mukavemet gösteren Alman denizaltıları ve zırhlılarından bahsedilmiş; Alman denizaltılarının zaferleri sevinç ve merakla karşılanmıştır. Çanakkale Cephesi’nin sıkışık bir dönemin de Alman denizaltılarının boğaz sularında görülmesi büyük yankı uyandırmış ve Mahmut Nedim bu konu hakkındaki yorumlarını tarihçeye eklemiştir:

*“...Vak‘anın mâhiyyeti pek çabuk anlaşıldı. Şark sularına gelen Alman tahte’l-bahrleri îfâ-yı vâzîfeye başlamışlar ve birincisini tam zamanında yapmışlar idi. Bu hâdise şibh-i cezîrenin fâtîha-i istihlâsı idi.”*¹⁸⁶

¹⁸⁴ A.g.e. s.81

¹⁸⁵ A.g.e. s.91

¹⁸⁶ A.g.e s.99

Çanakkale Savaşları'na dair tarihçe yazımına cevap veren bir başka isimde Mehmet Hulusi olmuştur. Tarihçe için, *"Şibh-i cezîre muhârebâtında sık sık birçok şiddetli vekâyi'-i harbiyyenin şâhidi olduğum ve bâ-husûs müşkül anlarda birçok vaz'iyetler ve tertîbâtla zihnim meşbû' bir hâle geldiği için ezberden az zaman içinde arzû buyurulan esâsât dâîresinde, meşâgil ve vezâîf-i hâzırâma da hâlel gelmemek üzere, bir icmâl hazırlamak mümkün olmayacağından kısmen yazabildiğim hâtırâtıma mürâca'at mecbûriyeti hâsıl oldu"*¹⁸⁷ ifadelerini kullanarak yardım edebileceğini açıklamıştır.

Mehmet Hulusi, Osmanlı ordusunun düşmana karşı gösterdiği savunmayı takdir etmiş ve dünya üzerinde hiçbir savaşta buna benzer bir vatan savunmasının yapılmadığı görüşünü sunmuştur. Bu durumun yalnız Türk askerinin özelliği olduğunu ve kahramanlıkların dünya kamuoyu tarafından ilgi ve dikkatle takip edildiğini belirtmiştir. İyi hazırlanmış bir ordunun iyi sevk ve idare dahilinde ümitsizlikler içinden çıkabileceğinin bir göstergesi olarak yorumladığı Çanakkale savaşları için; düşmanın bölgeden ayrılmaması halinde kesin bir suretle denize döküleceğinden kuşku duymadığını beyan etmiştir:

*"...Şimdiden şunu arz edeyim ki düşmanın ilk ihrâcında harku'l-âde kahramanlıklar ibrâ eden kıta'atımızın günlerce sâhilde düşmanın müthiş donanma ateşi altında düşmanı sâhilde tevkîf edebilmeleri Türklere hâs olan mütevekkilâta ve cesûrâne kahramanlığa zamîmeten firkanın iyi ta'lîm ve terbiyye edilmiş olması, , bi'l-umûm zâbitân ve efrâdın düşmanın ihrâcî hâlinde ilk çıkan cüz'î kuvvetlerin yerleşmesine vakit bırakmadan üzerlerine hücum ile behemehâl mağlûb edilecekleri ve denize dökülecekleri hakkında epey bir kana'âte mâlik bulunmaları..."*¹⁸⁸

Mehmed Cemil, bahse konu tarihçeye desteğini, *"Şereftelakkî eylediğim emr-i şifâhî-i devletleri üzerine Anafartalar cebhesinde harbe iştirâk edip Ağustos evâsıtına doğru erkân-ı harbiyyesine ta'yîn olduğum 12. Fırka'nın, bidâyet-i harekâttan düşmanın çekildiği târîhe kadar, harekâtı hakkındaki ma'lûmât-ı âczânemi bervech-i âtî arz eylerim. Bu ma'lûmât kısmen harb cerîdelerinin mütâla'asından hâtırda kalan kısmen arkadaşların nakl ve rivâyet ettikleri vukû'âtdan kısmen de biz-zât iştirâk eylediğim harekâttan ibâretti"*¹⁸⁹ beyanıyla açıklamıştır.

¹⁸⁷ A.g.e. s.111

¹⁸⁸ A.g.y.

¹⁸⁹ A.g.e. s.115.

Mehmet Cemil, İtilaf devletleri kuvvetlerinin karaya çıkışları ve akabinde yaşanan çatışmaları kronolojik sıra dahilinde anlatmaya çalışmıştır. Bu anlatım içinde zehirli gaz kullanımı hakkında da bilgiler vermiş ve gerek Osmanlı subaylarının gerekse de Alman komuta kademesinin bu durum karşısındaki endişelerine vurgu yapmıştır. Olası zehirli gaz kullanımı esnasında yapılacakların provası için geri planda tatbikatın yapıldığından bahsettiği yorumlar dikkat çekici olarak değerlendirilmiştir. Bu bağlamda tarihçeye katkısı anlamıyla Cemil, spesifik örnekler vermiştir.¹⁹⁰

Bursalı Mehmed Nihad, tarihçe yazımına dair Yusuf İzzet Met'in bu girişimini takdir etmiş; dört yıl süreyle bulunduğu savaşlar döneminde kâğıt kaleme ihtiyaç duymadan zihninde bir derleme yaptığını belirtmiştir. Daha sonra hatırat olarak kaleme aldığı eserinin bu tarihçe vasıtasıyla kaybolup gitmeyeceğinden son derece mutlu olduğunu ve yerinde bir işin yapıldığı kanısına varmıştır:

“1- Liyâkat ve istihkâk-ı kemterânemin derece-i nihâyede fevkinde olmak üzere lutfen râygân buyrulan teveccüh ve iltifât-ı kumandanîlerine arz-ı minnet ve teşekkür eder ve emirnâme-i lutfdânelerini fercâm edeceğimi arz eylerim.”

“2- Harb-i umûmî esnâsında ittihâd-ı kıyama muhâlif olarak ilcâ-yı hâl ve zaman ile hiçbir muhtıra defteri yazmadığımdan bütûn ma‘rûzâtım muhtelif dârü'l-harblerde 4 senedir başımdan geçen mütemâdî ve mütehavvil vekâyî‘ dolayısıyla müşkül bir hâl almış olan hâtırât-ı zihniyyeme ve bir ceyb takvîminin günleri hizâsına bugün şu oldu bu geldi falan filan gibi işâret ettiğim birkaç kelimeyi istinâd edecektir. Hakikat ve vesâik-i resmîyeye tevâfuk eylemez ise hüsn-i netîce bağışlanarak ma‘zûr görülmekliğimi istirhâm ederim. Ve hâtırâtımın hiç olmaz ise daha ziyâde unutulmadan tespîte delâlet buyrulduğu için tekrar arz-ı teşekkür ederim.”¹⁹¹

Mehmed Nihad, savaşta yaşananların tamamını detaylandırarak anlatma ihtiyacı duymuştur. Türk savunmasının Çanakkale Cephesi'nin kaderini değiştirdiğini ve bu sayede başarının geldiğini beyan etmiştir. Güçlü mukavemet karşısında İngiliz ve Fransız kuvvetlerinin sendelediğinden; bu güçlü duruş karşısında Türk askerinin başarısızlıklarla hatırlanan ordu olmadığı gerçeğini ortaya çıkardığından bahsetmiştir:

“...Binâenaleyh daha ilk günden i'tibâren düşmanla doğrudan doğruya temâsa giren kıta'âta gösterdiği mukâvemet-i anûdâne, büyük kumandanların rast geldikleri ve yakaladıkları kıta'âtı bilâ-teemmül doğruca meydân-ı harbe sürerek ta'arruza me'mûr

¹⁹⁰ A.g.e. s.115-125.

¹⁹¹ A.g.e. s.135.

etmeleri ve top sesine yetişen kıta'âtın önüne ardına bakmadan münferiden veya civârındaki kıta'âta müttehiden ta'arruz etmesi veya düşmanı gece ve gündüzün düşmanı ta'arruz tehdîdi altında tutması pek büyük bir rol oynamış ve bir taraftan düşmanı serbest düşünmekten ve arzûsuna göre hareketten men' ederek diğer taraftan da 'demek Osmanlı ordusu İngiliz ve Fransız ordularıyla muhârebe edebilirmiş'fikrini tevcîh ve tevsî' ederek ve kuvve-i ma'neviyyemizi yükselttiren Çanakkal'a mukâvemetinin esâsını kurmuştur.”¹⁹²

Mehmed Nihad, cephede yaşanan başarı ve başarısızlar üzerine talim ve terbiye ile iyi bir noktaya getirilmiş olan Osmanlı ordusunun cephenin savunması esnasında iyi iş çıkardığını; bu işin sevk ve idaresinde bulunan komuta takımının ise güçlü yönlendirmeler yaptığını, “*Ordunun muntazam bir ta'lîm ve terbiyye çerçevesi içinde yetişmesinin derecesi ve kumanda hey'etinin tecrübe ve iktidârıyla mütenâsib olacağı bedihî olan bu husûsu münâkaşa etmeyi hudûd hâricinde görüyorum*”¹⁹³ ifadeleriyle açıklamıştır. Buna karşın İtilaf kuvvetleri ordusunun genel durumunu sevk ve idare anlamında değerlendirmiş ve İtilaf kuvvetlerinin karşılaştıkları başarısızlıkları ise kötü yönetildiklerinden kaynaklandığını; Osmanlı ordusunun ise Balkan savaşları esnasındaki ordudan ziyade Cihan harbinde yeniden yapılandırıldığını belirtmiştir:

*“...Tabî'î bu muvaffakiyet-i mühimei bâ'is esbabına İngiliz ve Fransız kumandanlarının beceriksizliğini ve fırsattan istifâde edememesini ve düşmanın da tecrübe-i harbiyyenin mefkûd olmasını ilâve etmek lâzımdır. Kezalik ordumuz Balkan Muhârebesi'ndeki ordu değildi”*¹⁹⁴

Bursalı Mehmed Nihad, Osmanlı ordusunun seferberlik ilanından düşmanın saldırısına kadar geçen süreyi iyi değerlendirdiğini ve savaşa hazır hale geldiğinin altını çizmiştir. Bu durumun Balkan savaşları hazırlık sürecinin tam tersi olduğunu belirtmiş ve Osmanlı ordusunun saldırılara karşı hazırlıksız yakalanmadığını değerlendirmiştir. Savaşların başlamasıyla birlikte tüm komuta kademesi dahil orduda sevk ve idare edilen Osmanlı askerlerinin zaferi kazanmak üzere hareket ettiğini ve askerlerin cephede yaşananlardan korku duymadıklarını; düşmanın Osmanlı ordusundan çekindiği belirtilmiştir:

“...Bu muhârebede ise seferberlik takrîben 9 mâh evvel i'lân edilmiş, efrâd 9 mâhdır silah altında bulunarak imkân dâîresinde ta'lîm edilmiş, mevâki'i ikmâl edilmiş,

¹⁹² A.g.y

¹⁹³ A.g.e. s.161.

¹⁹⁴ A.g.e. s.163.

*cüzî tâmlar teşekkül etmiş ve'l-hâsıl ordu tam ma'nâsıyla vücûda gelmiş idi. Binâenaleyh efrâd ve zâbitân yapacağı işe hâkim olmuş ve herkes kendisinin muntazır vazîfesi fedâkârlığı ifâyâ müsâ'id bir saha bulmuş ve hiç kimse elinden geleni yapmaktan çekinmemiş idi. Harpte tehlike-i azamîye olan [ölüm] târîhimizde olduğu gibi bu def'a da kimseyi korkutmamış ve ilk günden i'tibâren herkesi ölüm ile ülfet tam iktisâb eylemiş idi. Bu fikirde olan ve düşmana "beni en nihâyet öldürmekten başka ne yapabilirsin?" diyen ve bundan da korkmayan bir insan karşısında ise akan suların duracağı ve harpte en büyük müessirin bu olduğu vâreste-i arz ve îzâhdır."*¹⁹⁵

Bursalı Mehmed Nihad rapor yazımı esnasında unutmadığı hatıralarında da bahsetmiştir. Yapmış olduğu izahında Osmanlı askerlerinin parçalanmış vücutlarından ve ateşli silahların çıkardığı yüksek seslerin gelecek kuşaklar tarafından bilinmesi gerekliliği üzerinde durmuştur. Tarihçenin önemini bunun gibi bir örnek üzerinden aktarması detaylara verdiği önemi göstermektedir. Ancak söz konusu sıkışık durum ve vatan savunmasına dair acil çözüm arayışları yaşanan olayların hatırlanmasını güçleştirdiğine; cephenin sıkışık durumu ve kritik savaşların verilmesi sebebiyle tarih yazımına dair belgelerin noksanlığı sebepleriyle detaylı tarihçe yazımdaki engellere dikkat çekmiştir. Muharebeler esnasında yaşanan birçok olayın gelecekte hatırlanmayacağına duyduğu üzüntüyü yine başkaları tarafından kayıt altına alınan rapor, hatırat ve diğer metinler vasıtasıyla giderilecek olmasından umutlanmıştır.¹⁹⁶

Bursalı Mehmed Nihad, Çanakkale Cephesi'ne dair görüşlerine son verdiği bölümde bölgeden ayrılan İtilaf kuvvetleri için, "*Bâlâda vaz'ıyyet-i umûmiyye bahsinde arz ettiğim hâle 7 Kânûn-ı Evvel saat 3 evvele kadar aynen devam etmiş olduğundan düşmanın ric'ati hakkında en ufak bir emâre elde edilememiş idi. Yalnız bir kısım zâbitân şüpheleniyor idik. Binâenaleyh düşmanı tutmak lâzım gelir ise ta'arruz etmekten başka çâre yok idi. Hâlbuki böyle bir ta'arruzu hazırlayabilecek kadar cephâneye aslâ mâlik değildik. Binâenaleyh bir ta'arruz yapılamaz idi. Bendeniz o kanâ'atdeyim ki bunun böyle olması mecbûrî idi; Osmanlı ordusunun burada düşmanı karşısından kaçırmış olmak gibi*

¹⁹⁵ A.g.e. s.164.

¹⁹⁶ "...Muhârebeler â'id hiçbir hâtıra defterim, kroki ve haritam olmadığından yalnız aklımda kalabilenleri yazdım. Binâenaleyh muntazam bir vazü'lceyş ve nizâm-ı harb levhaları tertibinden izhâr-ı acz ederim. Bunun ikinci bir sebebi de dâimâ muhârebe hay huy ve tebadülât içinde kıta'âtın muntazam bir rapor ve harb cerîdesi tanzim edememesi ve gruba gönderememesidir. Bu muhârebeyi görenlerin ekserisi saftan hârice çıkmış olduğundan kimseden doğru dürüst ma'lûmât almak kâbil olamamış idi. Ve olamadı. Çanakkal'a muhârebelerinden hâtıra kalan yegâne şey beni yaralayıcı bir top ve tüfenk uğultusu, göz önünde parıltı, yaralanan ecsâddan ibârettir." A.g.e. s.192.

bir kabâhati vâki' değildi ve böyle bir fikirde bulunmak doğru değildir. Herkes elinden geleni yapmış idi: vaz'ıyyet-i hâzırada daha başka bir şey yapılamaz idi"¹⁹⁷ yorumunu yapmış; başarıların arkasındaki gücü "*Müdâfa'anın rûhu, neferin îmân ve metâneti*" yorumunda bulunmuş; cephedeki kıtaatın ve komuta takımının başarı odaklı çalışmalar yaptığına dikkat çekmiştir.

Yusuf İzzet Met'in tarihçe yazma girişimine Mehmet Salih, Kumkale muharebeleri dahil birçok yönden Çanakkale Cephesi'ni değerlendirme desteği sunmuştur. Değerlendirmelerini "*Çanakkal'a harekât-ı berriyyesinden Seddü'l-bahr, Kumkal'a kısmı*"¹⁹⁸ başlığı altında toplamış; kronolojik sıra dahilinde cephedeki muharebelerde mukavemet gösteren Osmanlı komutanları ve Alman komuta takımının hareketleri hakkında bilgiler vermiştir:

*"Kumkal'a'dan düşmanın çekilmesine ve Arıburnu cihetinde düşmanın tesbît edilmiş olmasına mukâbil düşmanın kuvve-i asliye ile en hafif bulunduğu Seddü'l-bahr cihetindeki hâsıl olan bu sakat vaz'ıyyet orduca 9. Fırka Kumandanlığı'na atf olunarak Cenûb Cephesiyle 16. Fırka Kumandanı Alman Sodenstern Bey me'mûr edilmiştir."*¹⁹⁹

Çanakkale Cephesi'nde yaşanan aksaklıkların ve bu aksaklıklar neticesinde Osmanlı ordusundaki zayıflığın artmasında Alman komuta kademesinin sevk ve idaresi kaynaklı olduğu; yapılması gerekli iyileştirmeler neticesinde zayıflığın sağlanabileceği değerlendirilmiştir. Bu sebeple Osmanlı savunma hattının iyi tahkim edilmesi gerekliliği ve eksiklerin acilen çözümüne dair ataklar yapılması gerekliliği değerlendirilmiştir. Mehmet Salih bu konu hakkında iki Alman komutanı arasındaki gelişmeleri ve sonrasında yaşanan değişimi paylaşmıştır:

"Seddü'l-bahr cephesi için Mevki'-i Müstahkemce evvelce Alçıtepe nokta-i istinâd olarak Zığın Dere munsabbı Morto Limanı ve sâhili ateş altına alacak mevâzi' ale'l-âde avcı siperleriyle tahkîm olmuş ise de bâlâda ma'rûz hatt üzerinde hiçbir siper mevcûd değil idi. Yapılan müte'âkib ta'arruzların bu zâyî'âta mukâbil netîce-i kat'ıyye te'mîn

¹⁹⁷ A.g.e. ss.215; Ayrıca ordunun hazır bulunmasını, "*Çanakkal'a ordusu neden ibâret olur ise olsun vazü'l-ceyşde esâsı: icâbında tekmîl kuvvetin bi'lhâssa Rumeli veyahut Anadolu sâhilinin her hangi bir noktasına veya birkaç noktasına vukû' bulacak ihrâc hareketine karşı derhâl en serî' bir sûretde tecemmu'na müsâ'id bir vaz'ıyyet.*" İfadesiyle açıklamıştır. **Bkz.** a.g.e. s.219.

¹⁹⁸ A.g.e. s.229.

¹⁹⁹ A.g.e. s.237.

etmesi üzerine Sodenstern Bey'in yerine Weber Paşa Cenûb Grubu Kumandanı nâmıyla Seddü'l-bahr cephesine me'mûr edilmiştir."²⁰⁰

Çanakkale Savaşları tarih yazımına dair girişim hususunda Yusuf İzzet Met örneği dikkat çekicidir. Osmanlı Devleti'nin henüz Almanya ile birlikte Cihan Harbi'nin çeşitli cephelerinde İtilaf Devletleri kuvvetlerine karşı mücadele verdiği esnada Çanakkale Savaşları'nda yaşanan başarılar, başarısızlıklar, sevk ve idare anlamında yaşanan sıkıntılar, Osmanlı-Alman komuta takımının birlikteliğinde karşılaşılan iletişim noksanlıkları ve görüş ayrırımları, bölgenin tanıtılması, cephe gerisinin durumu ve İtilaf Devletleri'nin Çanakkale Cephesi'nde yaşadıkları gibi önemli başlıklar Yusuf İzzet Met'in tarihçe yazma girişimiyle gözler önüne serilmiştir. Tarihçe yazımının 1917 senesi içerisinde meydana getirilmek istenmesinin söz konusu savaşın kritik süreciyle de bir bağının olduğu düşünülmüştür. Üç yıldır devam etmekte olan savaşın İtilaf ve İttifak Devletleri açısından yıkımı büyüktür ve cephelerin akıbetleri henüz tam açıklığa kavuşturulamamıştır. Bu esnada Çanakkale Cephesi'nde İttifak Devletleri'nin aldığı zaferden duyulan gurur başka cephelerde savaşan yine İttifak Devletleri birlikteliğindeki kuvvetlere yansıtılmak istendiği görüşünü ortaya çıkarmıştır. Nitekim Cihan Harbi esnasındaki Akdeniz havzasında yer edinmiş güç odaklarının etkisiyle sürekli bir tehdit altında bulunan Çanakkale Bölgesi'nin yaşama ihtimali yüksek yeni bir saldırı girişimine engel olunmak istenmesi; ayrıca savaşların derinlemesine anlatılmak arzusu ve bu arzunun ötesinde kazanılan başarının yeni nesillere ulaştırılmak maksatlarıyla Yusuf İzzet Met harekete geçmiştir. Ele aldığı konular bir tarihçe yazımı denemesinin değerli başlıkları olduğu görüşünü ortaya çıkarmış ve Osmanlı ordusunda komuta heyetinde bulunan personelin konuya ilgi gösterdiği değerlendirilmiştir. Tarihçe yazımına ilgi gösterenler arasında daha sonraki süreçte Türk Millî Mücadelesi döneminin komuta takımındaki isimler bulunmaktadır. Bahse konu isimlerin Çanakkale Savaşları'na dair görüş ve tutumları; Türk tarih yazımı ile Çanakkale Savaşları hususunda literatürün kurulması ve korunması maksadıyla önemli bir adım olarak değerlendirilmiştir. Verilen bilgiler ışığında Çanakkale Cephesi'nin 1914-1917 yılları aralığındaki görünümünün Cihan Harbine olan etkisi büyük oranda ortaya çıkarılmak istenmiş ve değerlendirilmeler dahilinde Çanakkale'de Almanların eleştirilmesine dair ilk örnekler bu raporlarda görülmüştür.

²⁰⁰ A.g.e. s.238.

2.2. Harp Tarih Şubesi'nin Kuruluşu

Osmanlı Devleti, nesiller boyunca bürokratik yazışmaları takip etmiş ve sınıflandırmış; biriken evrakların korunması için Hazine-i Evrak Dairesi'ni kurmuştur.²⁰¹ Bu adım Türk tarih yazıcılığının ve literatürünün oluşması ve korunması bakımından en değerli safhaların başında gelmiştir. Türk tarih yazımına ve korunmasına önem veren Osmanlı Devleti'nin Cihan Harbine girişiyle birlikte gelişen olayları bu kez farklı bir kurumsal çatı altında sunabileceği yeni kuruluşu faaliyete geçirmek isteğinde olduğu değerlendirilmiştir.

Cihan Harbi'nin sürdüğü dönemde Çanakkale Savaşları'ndan alınan başarının etkisiyle Türk tarih yazımının kurumsallaşmasına imkân verecek kararın Harbiye Nezareti çatısı altında alınması, Türk tarih yazımı ve literatürünün zenginleşmesine; bu karar neticesinde Cihan Harbi tarihinin oluşturulmasına öncülük edeceği öngörülmüştür. Bahse konu kuruluşun mimarlığını ise Enver Paşa üstlenmiştir. Bu doğrultuda Enver Paşa, 11 Nisan 1916 tarihli emriyle şubenin amacını net şekilde ortaya koymuştur:

*“Harbiye Nezareti 29 Mart 1332 Târih-i Harb Şu'besi Nezâret Müsteşâr Muâvinliğine merbût olmak üzere muvakkaten Târih-i Harb Şu'besi teşkil edilecektir. İşbu Şu'bede bir erkân-ı harb ve bir mülhak zabitle iki kâtib ve bir ressam küçük zâbit ve iki emirber bulunacaktır. Masârif-i kırtasiye ve sairesi levâzımca te'mîn olunacaktır. Kitaatın harb cerideleri işbu şu'be tarafından celb olunarak Çanakkale'den bed' ile harb-i hâzırın târihi yazılmağa başlanacaktır. Başkumandan Vekili ve Harbiyye Nâzırı Enver”*²⁰²

Harp Tarihi Şubesi, Hazine-i Evrak Dairesi'nin tamamen etkisi dışında ve özgün bir kurum olarak düşünülmüş; Harbiye Nezareti Müsteşar Muavinliği'ne bağlı olarak kurulmuştur. Arşivin ilk müdürü Kurmay Yarbay Cemil, görevini 1916-1919 yılları arasında sürdürmüştür. Kuruluş emri incelendiğinde şubenin geçici bir özellik taşıyacağı değerlendirilmiştir. Geçici mahiyette kurulacağı ön görüşü sebebiyle şubenin propaganda amacına hizmet edeceği fikri ortaya atılmıştır. Tüm bu söylemlere karşı Çanakkale Cephesi, şubenin kuruluşunun odak noktasıdır. Çanakkale Savaşları'ndan alınan başarının Cihan Harbinin gidişatını etkilemesi ve bu başarının Osmanlı kamuoyu kadar Dünya

²⁰¹T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşiv Daire Başkanlığı, Belgelerle Arşivcilik Tarihimiz Osmanlı Dönemi-I-, Ankara, 1999, s.10.; Osmanlı ve Cumhuriyet dönemleri arşivciliği hakkında detaylı bilgi için **Bkz.** Mithat Sertoğlu, Muhteva Bakımından Başvekâlet Arşivi, Ankara 1955; Atilla Çetin, Başbakanlık Arşivi Kılavuzu, İstanbul, 1979; Necati Aktaş, Demet Benark, el-Arşîf'ül-Osmânî; Ottoman Archives; Başbakanlık Arşivi, Amman, 1999.

²⁰² Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşiv Şube Müdürlüğü Tanıtım Broşürü, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2018, s.n.y.

kamuoylarında da paylaşılmak istenmesi; zaferin gerçek bilgiler ışığında yazılması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Amaç dahilinde kurumun hedefinde Çanakkale Savaşları'ndan başlamak üzere devam etmekte olan savaşın tarihinin yazılması olduğu belirlenmiştir.²⁰³

2.2.1.Harp Tarihi Şubesine Gönderilen Eserler

Savaşlar esnasında yaşanan kahramanlık ve fedakârlık hikayelerinin devrin yayım organları aracılığıyla kamuoyuna neşredilmesi birtakım problemleri ortaya çıkarmıştır. Dönem şartları gereği olarak propaganda amacı taşıyan birçok yayın kamuoyu tarafından ilgi ve merakla takip edilmiş; ancak cephelerden gelen haberlerin yansıtılmasında bazen olayların noksan ya da gerçeklerden farklı aksettirilmesi görüş ayrımının doğmasına sebep olmuştur. Çanakkale cephesinin henüz kapandığı bir dönemde bahse konu sorunların doğru kaynak ve bilgi doğrultusunda çözüme kavuşturulabilmesi için Harbiye Nezareti harekete geçmiş ve halihazırda Osmanlı ordusunda görev yapmakta olan Türk komuta takımına Çanakkale cephesi hakkında rapor hazırlanmasını rica etmiştir.²⁰⁴

Harbiye Nezareti'nin Çanakkale Savaşları hakkında yazmayı planladığı tarihçe için destek sunanlar şu şekildedir: Yarbay Hayri, Anafartalar Grubu Muharebeleri; Yarbay İzzeddin, Arıburnu Kuzey Grubu Muharebeleri; Binbaşı Burhaneddin, Arıburnu Kuzey Grubu Muharebeleri; Yüzbaşı Celaleddin, Kumkale Muharebeleri; Binbaşı Nihad, Seddülbahir Güney Grubu Muharebeleri; Mustafa Kemal, Anafartalar Muharebatına Ait Tarihçe ve Mustafa Kemal, Arıburnu Muharebeleri Raporu.²⁰⁵

Çanakkale Savaşları'na dair Türk komuta takımının raporlar aracılığıyla sundukları görüşler, dönemin Türk tarih yazımına önemli detaylar sunmuştur. Cephenin genel durumunun dışında özellikle Osmanlı-Alman komuta takımlarının yaşanan başarı ve başarısızlıklar üzerine yaptıkları değerlendirmeler dikkat çekmektedir. Sevk ve idare konularında yaşanmış gelişmelerin ortaya çıkması iki müttefik devlet arasında yaşananlara ışık tutmuştur. Harbiye Nezareti önemli bir adım atarak Cihan Harbi'nin tarih yazımını başlatmıştır.

²⁰³ A.g.e. s.15-18.

²⁰⁴ A.g.y.

²⁰⁵ Sayılır, A.g.e.

2.2.1.1.Yarbay Hayri: Anafartalar Grubu Muharebeleri Raporu

Yarbay Hayri, Harbiye Nezareti'nin çağrısı ile Çanakkale Savaşları hakkında hazırlanması istenen rapor için harekete geçmiştir. Raporun ilk kısmında öncelikle Çanakkale Cephesi hakkında bilgi sunulmuş ardından İtilaf Devletleri'nin bölgeden beklentileri üzerinde durulmuştur. İtilaf Devletleri beklentileri karşısında İttifak Devletleri'nin bölgeye dair planları bu doğrultuda ortaya konulmaya çalışılmıştır. Osmanlı askerlerinin cephe genelindeki konuşlanışı amaçları doğrultusunda anlatılmış; cephenin savunulması ile Boğazlar bölgesi ve Başkent İstanbul'un yeni bir ordu dahilinde korunmasına olanak sağlandığı belirtilmiştir. Tüm bunların ışığında ordunun detaylarına inilerek görev yerleri dahil anlatıldığı değerlendirilmiştir:

“1915 yılı Mayıs ortalarında, Çanakkale Cephesi'nde, 5. Ordu tarafından Kuzey, Güney, Saroz ve Asya Grubu adlarıyla dört grup oluşturulmuştu. Bunlardan Saroz Grubu Gelibolu'nun kuzeybatısındaki Despot Limanı'ndan Enez'e kadar olan Saroz körfezi sahilinin gözetleme ve savunması için görevlendirilmişti.”²⁰⁶

Osmanlı Devleti ve Almanya birlikteliğinden mütevellit 5.Ordu'nun Çanakkale Bölgesi'ndeki harekât sahasının değerlendirildiği ilk bölümler sonrası cephenin kritik durumu üzerinde durulmuştur. Muharebe alanının elde tutulabilmesi için gerekli önlemlerden bahsedilmiştir. Bahse konu önlemler esnasında karşılaşılan problemler Yarbay Hayri için Osmanlı-Alman komuta kademesi arasındaki ilişkileri değerlendirme imkânı vermiştir. Bu değerlendirmeler esnasında sevk ve idare anlamında Osmanlı ordusunu zor durumda bırakan detaylar raporda paylaşılmış; raporun muhtevasında içerik açısından dikkat çeken kısımların olduğu değerlendirilmiştir. Bu detaylar özellikle Osmanlı-Alman komuta takımı arasında yaşananların kıyas edilme imkânı verdiği görülmüştür. Sevk ve idare konusunda yaşanan sıkıntıların anlatıldığı raporun bahsi geçen bölümünde, varsayımlar üzerinden ordunun hareket ettirildiğine dikkat çekilmiş ve Alman komuta kademesinin cephenin genel durumu hakkında yeterli bilgiye sahip olmadığı değerlendirilmiştir.

“Ordu Komutanı Liman von Sanders düşmanın şimdiye kadar Tursun Köyü ve Küçük Anafarta'yı işgal etmiş olması muhtemel bulunduğunu zannettiğinden, 7. ve 12.

²⁰⁶ A.g.e. s.27.

Tümenlerin biraz geride toplattırılmasını ve Tursun, Küçük Anafarta tarafına kuvvetli emniyet birlikleri sürülmesini emretti."²⁰⁷

Çanakkale Cephesi'nin sevk ve idaresinde yaşanan problemlere dair rapor içinde benzer olayların değerlendirildiği de görülmektedir. Yarbay Hayri, Alman komuta kademesinde isminden sıkça söz ettiren Yarbay Wilmer'in cephedeki İtilaf Devletleri kuvvetleri hakkındaki bilgi noksanlığını raporunda sunmuştur. Wilmer'in sıklıkla net bilgilerden uzak duyular üzerinden orduyu sevk ve idare etmeye çalıştığını deneyimlerinden yola çıkarak anlatmaya çalışmıştır. Wilmer hakkında komutası altında bulunan bölgelerdeki problemleri aşmak için bölgenin genel durumunu görmek için birçok kez keşif kolları oluşturulduğunu ancak bu keşif kollarından gelecek haberlerin komuta takımına geç ulaştığı sunulan raporlardaki bilgiler ışığında değerlendirilme imkânı vermiştir. Bu bağlamda sorunlar karşısında hızlı çözüm arayışlarına Wilmer'in cevap veremediği ve değerlendirmelerin kısıtlı bilgiler doğrultusunda ortaya konularak Osmanlı askerlerinin muharebelere sevk edildiği belirtilmiştir. Söz konusu durumdan ise Türk komuta kademesi kadar Alman komuta heyetinin de tepkisinin olduğu ölçülmüştür:

"Yarbay Willmer, kendi karşısındaki düşman kuvveti hakkında kesin bir şey söyleyemedi. Küçük Anafarta Ovası'nda düşman bulunup bulunmadığını da kestiremedi. Grup Komutanı Miralay Fevzi, 7/8 Ağustos 1915 gecesi eldeki süvarilerden yararlanarak yeniden subay keşif kolları oluşturularak Küçük Anafarta Ovası'na, Kükürtlupınar istikâmetine, İbrikçe tarafına gönderip keşif yaptırdı. Fakat keşifler sonucuna dair ancak ertesi gün haber alınabildi."²⁰⁸

Cihan Harbi'nin gidişatında Çanakkale Cephesi'nde yaşanan muharebelerin İtilaf ve İttifak Devletleri'ne sunduğu gelişmeler, tarih yazımının özel safhalarından biri olarak değerlendirilmiştir. Savaşlar esnasında yaşananların unutulmaması için cephedeki savaşların anlatılmasının yanı sıra sevk ve idare konusunda karşılaşılan sorunlardaki detayların gün yüzüne çıkarılmak istenmesi, genel olarak sıklıkla görülen bir durum olarak değerlendirilmemiştir. Bu bakımdan Harp Tarihi Şubesi'nin kuruluş amacı doğrultusunda muharebeler esnasında bölgede düşmana karşı mücadelede bulunan askerlerin anlatımları son derece önemli görülmüştür. Yarbay Hayri bu noktada Osmanlı-Alman sevk ve idaresinde bulunan komuta takımı hakkında sundukları ile özel bir konuma sahiptir. Bilhassa Osmanlı Devleti'nin Balkan Savaşları sürecinde yaşadığı büyük yıkım sonrası

²⁰⁷ A.g.e. s.37.

²⁰⁸ A.g.e. s.40.

Cihan Harbine iştiraki, devletin varlığının devamlılığı hususunda yol ayrımı olarak değerlendirilmiştir. Çanakkale Cephesi'nin kazanılması gerekliliği tüm bunlar ışığında ölüm kalım mücadelesi şeklinde anlatılmış ve komuta takımı üzerine bu durum hissedilir bir ağırlık yüklemiştir. Yarbay Hayri hazırladığı raporunda çoğunlukla yaşanan mücadeleler içinde Osmanlı ordusunun zor durumda bırakılması sebeplerine değinmeye önem göstermiştir. Başarıların sahiplenilmesi kadar başarısızlıkların da farkındalığı hususunda dikkat çeken Yarbay Hayri, özellikle Alman komuta takımının mücadeleler esnasındaki durumunu tanıtmayı vazife olarak kendisinde görmüştür. Bu bağlamda raporundaki birçok örnek ile Alman komuta takımının cepheyi tam hâkim olmadığını ve bu yüzden savaşların cereyan etme şekillerinin anlaşılamadığını; Alman komuta heyetinin bulunduğu bölgelerde bir kargaşa ortamının varlığının sürdüğüne dikkat çekmiştir. Ayrıca Türk komuta takımının bölgeyi çok daha iyi tanıdığı için düşmana karşı yapılacak hamlelerin özgüven dahilinde gerçekleştirilebildiğini işaret etmiştir:

*“Grup komutanı, bu cephedeki birliklerin hâl ve vaziyetlerini bizzat görüp anlayamadığından maiyet komutanlarından alacağı bilgilere göre iş görmek mecburiyetindeydi.”*²⁰⁹

Osmanlı Devleti ve Almanya arasındaki birliktelikten kaynaklı cephenin dinamiklerinde yaşanan problemlerin anlatılmasına, ağustos ayındaki mücadeleler esnasında da devam edilmiştir. Türk komuta takımının tepkisini çeken olayların başında Alman komuta heyetiyle olan iletişim aksaklıklarının geldiği değerlendirilmiştir. Ağustos ayında yaşanan çetin mücadeleler esnasındaki sevk ve idare anlamındaki problemlerin detayında iletişim kopukluğu olduğu yinelenmiştir. İttifak kuvvetlerinin düşmana karşı gerçekleştireceği hücum öncesi yapılması zaruri planlamaların oluşturulmasındaki zorlukların giderilmesinde yoğun mesailer harcandığı Yarbay Hayri'nin raporuna, *“grup komutanı ve kurmay heyeti başkanı durum hakkında bilgi almak, keşif birliği çıkarmak, taarruzun yapılma şeklini kararlaştırmak gibi işlerle uğraşarak uyuyamadılar”*²¹⁰ ifadeleriyle yansımıştır.

Osmanlı Devleti'nin 5.Ordu komutanı Liman von Sanders'in komuta takımı ve kıtaatlar arasındaki iletişim kopukluğunu bildiği ve bu problemin en hızlı şekilde çözümünün bulunması gerekliliği üzerinde durduğu Yarbay Hayri'nin raporunda bahsedilmiştir. Bahse konu iletişim probleminin net şekilde 8 Ağustos 1915 tarihli taarruz

²⁰⁹ A.g.y

²¹⁰ A.g.e. s.45.

emrinde görüldüğü belirtilmiştir. Sanders'in emrinin rapora yansıdığı şekli, “*Taarruzlar arasında karşılıklı irtibat ve dayanışmaya dikkat edilmesini emretti*”²¹¹ ifadesiyle yorumlanmıştır. Savaşlar esnasında zaman harcanan diğer uğraşlar kadar cephenin idaresinin en önemli safhası olan iletişimin yapılandırılması ve komuta takımı-kıtaat birlikteliğinin düzenlenmesi için yoğun çabaların verildiğini gösterilmek istenmiştir. Osmanlı askerlerinin yaşadığı zayıtın arkasındaki unsur olarak iletişimin bozukluğuna vurgu yapılması, tarihçe yazımının detaylandırılmasında önemli bir madde olarak görülmüştür.

İletişim konusundaki problemler Çanakkale Cephesi kapanana dek sürmüştür. Problemlerin çözülmemesi sebebiyle Osmanlı kuvvetlerinin zayıtında artışın gerçekleştiği değerlendirilmiş ve bu konu hakkında yalnız Osmanlı-Almanya iletişim kopukluğunun olmadığı belirtilmiştir. Raporda, Osmanlı-Alman komuta kademesi arasındaki anlaşmazlıklar kadar Alman komuta kademesi arasında da karşılıklı ihtilafların olduğu vurgulanmıştır. Komutanlar arasında yaşanan kişisel hırslar ve verilen emirlerin sorgulanması sonucunda, Osmanlı kuvvetlerinin güç kaybetmesindeki unsurlar olduğuna dikkat çekilmiştir. Yarbay Hayri bu durum hakkında, Alman komuta kademesindeki hizipleşmelerin düşmanın denize dökülmesi gerekliliğinin önündeki engel olduğuna ve zaferin sağlanması için vakit kaybedildiğine dikkat çekmiştir:

“*Tümen komutanlarının hareketlerinin ardından ordu karargahından Liman von Sanders tarafından Alman yaverlerinden Binbaşı Prigge ile Teğmen Tolf muntika karargahına gelerek taarruz hakkındaki yapılanları anlamak istediler. Bir taraftan da Anafartalar Mıntıkası Komutanı Yarbay Willmer, Liman von Sanders’e grup komutanının uygulamaları ile ilgili şikâyet ediyordu. Hatta bir ara gelip Grup Komutanı’na Liman von Sanders’in kolordunun taarruz düzenini tasvip etmediğini bile söylemişti.*”²¹²

2.2.1.2.Yarbay İzzeddin: Arıburnu Kuzey Grubu Muharebeleri (25 Nisan-14 Mayıs 1915 Olayları) Raporu

Yarbay İzzeddin, Harp Tarihi Şubesi’nin kuruluşu maksadıyla kendisinden istenen rapora olumlu cevap vermiş ve harekete geçmiştir. Rapor içeriği, başlığından anlaşılacağı üzere Çanakkale Cephesi’nde kara savaşlarının başlangıcını ve ardından gelen bir aylık süreci ihtiva etmektedir. Çanakkale Cephesi’nde söz konusu tarihler aralığında ortalama bir aylık süre zarfında yaşanan olaylara bakıldığında; İtilaf Devletleri Birleşik Filosunun

²¹¹ A.g.e. s.52.

²¹² A.g.e. s.54.

18 Mart 1915 tarihinde Çanakkale Boğazı'na gerçekleştirdikleri taarruza ve bu taarruzun kara harekâtına dair ilk ipucunu vermesine, Çanakkale bölgesinin korunması ve İtilaf Devletleri'ne geçit verilmemek üzere kurulan ordu ve bağlı birliklere, ordunun Osmanlı-Alman komuta takımının sevk ve idaresindeki durumuna, bölgenin kaybedilmemesi gerekliliğine ve konuşlandırılan birliklerin hareket kabiliyetlerindeki durumlarının genel değerlendirmesinin yapıldığı görülmüştür.²¹³

Kara savaşlarının başlamasıyla birlikte Alman komuta kademesinin yaptığı plana ilk somut tepki yine rapor içeriğinde yer bulmuştur. Yarbay İzzeddin, karaya çıkan düşman askerlerinin geri püskürtülmesinde Liman Von Sanders'in yaptığı planı doğru bulmamış ve birliklerin yanlış yerlere konuşlandırıldığını belirtmiştir. Bu bağlamda Alman komuta kademesinin yaptığı yanlışlığı raporunda detaylı bir biçimde paylaşmış; kendi görüşüyle aynı doğrultuda bulunan Türk komuta takımının varlığından söz etmiştir:

“...Kanaatimce Çanakkale’de sahilin daha güçlü gözetlenmesi ve ihtiyatların yakın tutulması düşman çıkarmasına engel olmak şeklinde savunulması daha kolay olacaktı. Nitekim yaşanan olaylar da bunu teyit etti.”²¹⁴

Osmanlı askerlerinin düşmana karşı verdiği mücadeleler esnasında başarılı bir görünüm çizdiği ve İtilaf Devletleri'nin planlarını gerçekleştirmekte zorluklar yaşadığına vurgu yapılmıştır. Yaşananlar ışığında Osmanlı topçusunun görevini layığı ile yerine getirdiğine ve bu sayede Osmanlı kuvvetlerinin savunmadaki başarısının sağlandığı değerlendirilmiştir. Yüksek bir manevi güç ile İtilaf askerlerine karşı atılganlık sergileyen Osmanlı kuvvetlerinin bu gayretleri ile İtilaf Devletleri'nin muharebe sahasında uyguladıkları zafere yönelik girişimlerinin boşa çıkarılacağına da vurgu yapılmıştır. Yarbay İzzeddin, raporunun bu kısmında ayrıca manevi gücün bir yere kadar yeterli olduğuna; düşmanın maddi olarak güçlü bulunduğuna ve denize dökmek için Osmanlı askerlerindeki maneviyatın zaferi kazanmak için asli unsur olmadığını da değerlendirdiği görülmüştür:

“Bizim tarafta manevi gücün yüksek olmasına rağmen maddi güç düşmanı denize kadar sürmeye yeterli değildi.”²¹⁵

Yarbay İzzeddin raporunun bir kısmında İtilaf Devletleri'nin sahip olduğu maddi güce karşı Osmanlı askerinin maneviyatını bozmadan ısrarlı bir biçimde savunma

²¹³ A.g.e. s.99-105.

²¹⁴ A.g.e. s.101

²¹⁵ A.g.e. s.105.

mukavemetini arttırdığına ve düşmanına geçit vermemek için tüm şartları lehine çevirmek istediğine değinmiştir. Bu bağlamda özellikle nisan ayı içinde gerçekleşen muharebelerin Çanakkale Savaşları'nın ilk eşiği olduğu vurgusuyla kritik sürecin devam ettiğine dikkat çekmiştir. İtilaf ve İttifak Devletleri'nin karşılaştıkları nisan ayı muharebelerindeki güç dengesinin birbirlerinin benzeri olmadığı; İtilaf Devletleri'nin Osmanlı ordusundan daha fazla askerini bölgeye intikalinin gerçekleştiğine de ayrıca belirtmiştir. Bu bağlamda İtilaf Devletleri'nin sahip olduğu asker ve materyal ile mücadeleler esnasında zorlu koşulları kendi lehine çevirmek için yoğun çaba sarf ettiği; yine de mutlak başarının sağlanamadığına vurgu yapılmıştır:

“Tarafların kuvvetleri karşılaştırılırsa yarı yarıya olmadığı görülür. Böylelikle görüldüğü ki, buradaki düşman üstünlüğü karşısında askerlerimiz az olmalarına rağmen fedakârca savaşmışlardır.”²¹⁶

Yarbay İzzeddin, hazırladığı raporunun sonunda Osmanlı kuvvetlerinin gece yaptığı taarruzları istediği performansı göstermekte zorluk çektiğine de dikkat çekmiştir. Düşman siperlerine karşı yürütülen gece hareketlerinde İtilaf Devletleri kuvvetlerinin teknolojik donanımlarını kullanarak Osmanlı askerlerini siperlerine yaklaştırmadığını ve hareket kabiliyeti bakımından yetersizlik yaşandığı; söz konusu yetersizliğin eğitimsizlikten kaynakladığı vurgulamıştır. Bu bağlamda büyük oranda Alman askeri heyetinin idaresinde bulunan Osmanlı kara birliklerinin Çanakkale cephesinde Türk kıtasının umduğu hazırlığı sağlayamadığına değinmiştir:

“...Bu kadar yaklaşmış olmasına rağmen sonuç elde edilememiş olmak komutanı ümitsizliğe düşürmedi. Gece de taarruza devam edilmesi kararı verildi. Fakat maalesef birkaç defa tekrar ettiği gibi gece taarruzları yine başarılı olmadı...Anlaşılan askerimiz gece savaşı için yeteri derecede eğitim görmemişti...”²¹⁷

Yarbay İzzeddin, 19 Mayıs gününe kadar önemli görülen bir olayın yaşanmadığını ve Çanakkale Bölgesi'nde ateş sesinin aralıksız devam ettiğinden bahsetmiştir. Yapılan planlama hatalarına karşı düşmana geçit verilmemesinin nedenini Osmanlı askerinin manevi kudretinde bulmuş ve düşmanın mücadeleler esnasında korkak hareket ettiğine vurgu yapmıştır. Tedbirli davranışlar sergilemesinin ise İtilaf Devletleri'nin hareket etmesini yavaşlattığından bahsetmiştir.²¹⁸

²¹⁶ A.g.e. s.109.

²¹⁷ A.g.e. s.111

²¹⁸ A.g.e. s.112.

2.2.1.3. Binbaşı Burhaneddin: Arıburnu Kuzey Grubu Muharebeleri (14 Mayıs-19 Mayıs 1915 Olayları) Raporu

Binbaşı Burhaneddin, tarihçe yazımı için kendisinden istenen yardıma önemli görülen noktalarda değerlendirmeler yaptığı 21 sayfalık rapor ile cevap vermiş ve Harbiye Nezareti'ne sunmuştur. Hazırladığı raporunun detayları içinde İtilaf ve İttifak Devletleri'nin karşılıklı taarruzlarına ve etkilerine, Osmanlı askerinin düşmana karşı gösterdiği mukavemete, birliklerin konuşlandığı bölgelere ve genel durum değerlendirmesine yer vermiştir.²¹⁹

Savaşlar esnasında karşılaşılan zorlukların atlatılması için Osmanlı askerleri yüksek manevi güçleriyle direnç göstermekte oldukları, raporun detayları arasında yer bulmuş; yaşanacak olası başarısızlığın bertaraf edilmesinin arkasında güç olarak bu yoğun maneviyat duygusu olduğu belirtilmiştir. Cephedeki kritik durumun atlatılması için sevk ve idare anlamında yüksek dirayete sahip olunmasına vurgu yapan Binbaşı Burhaneddin; söz konusu zaferin kazanılması için askerlerin psikolojilerinin yönlendirilmesi gerekliliğini savunmuştur:

*“...karargâhlarda taarruz için manevi kuvvet tamamıyla kırılmış değildi. Cephedeki askerin çok yorgun ve bu ana kadar yapılan hücumlardaki başarısızlıklardan dolayı hücum yapmada isteksiz oldukları sanılıyordu...”*²²⁰

Binbaşı Burhaneddin, raporunun 19 Mayıs 1915 taarruzu öncesindeki kısmında Osmanlı ordusunun sahip olduğu askeri materyal durumunu değerlendirmiş ve askerin moral bozukluğunun giderilmesi hususunda önlem alınması gerekliliği üzerinde bir kez daha durmuştur. Askeri materyal açısından karşılaşılan sorunlardan bahsettiği kısımdaki *“...Başkomutanlık depolarda cebel mermisi olmadığını ve seyyar orduda görev yapan 12 ve 15'lik topların önemli olan cephanesinin imalinden dolayı sahra topları imalinin de büyük bir hızla yapılamadığını ve Almanya'dan cephane gelmesinin mümkün olmadığını bildirmesi”*²²¹ açıklamaları önemli bir ayrıntı olarak değerlendirilmiştir. Düşmanın işgal ettiği topraklardan bir an önce denize dökülmesi gerekliliğiyle ilgili yaptığı açıklama bölümünde ise, 5. Ordunun düşmandan kurtulmak için harcadığı çabayı anlatmak istemiştir:

²¹⁹ A.g.e. s.115-120.

²²⁰ A.g.e. s.115

²²¹ A.g.e. s.121

“...Beşinci Ordu Komutanlığı'na Binbaşı ... Bey, sizin adınıza, bu sabah 19. Tümen komutanına, bir tümen verilirse düşmanı Arıburnu'ndan 24 saat içinde kovup kovamayacağını sormuştur. Bu husus dün gece tarafınızdan bana da sorulmuş ve bu konudaki emirleriniz üzerinde çalışılmıştı. Tümen verildiği ve bir taamız icrası kararlaştırıldığına göre, bu hareketin doğrudan doğruya benim tarafımdan idare olunacağı doğaldır. Kolorduyu atlayarak tümen komutanına böyle bir teklif yapılması, kolordunun tümen üzerindeki nüfuzunu kıracağı...”²²²

Binbaşı Burhaneddin, 19 Mayıs 1915 taarruzunu gelen bilgiler doğrultusunda raporunda sunmuştur. Sevk ve idare konusunu Alayların karşılaştığı problemleri, yapılmak istenen harekât üzerinden anlatmış; komuta kademesinin karşılaştığı kritik duruma, “...Muhtemelen askerlerin hücumu fedakârca atılışları, atılanların geri dönmeleri ve karanlığın etkisiyle gözetlemenin de çok iyi olmaması, alay komutanlarını ve onların verdiği malumatla tümeni yanlış bir değerlendirmeye sevk etmişti...”²²³ ifadeleriyle dikkat çekmiştir. Yapılan bu büyük taarruz sonucunda ateşkes antlaşmasını raporunda sunmuş ve mücadeleler esnasında hayatlarını kaybedenlerin gömülmelerine olanak sağlandığına değinmiştir.

Binbaşı Burhaneddin, raporunun değerlendirme bölümü itibarıyla tarih yazımına desteğini sonlandırmıştır. Bu bölümde İtilaf Devletleri'nin karaya çıkışlarına değinmiş ve Osmanlı ordusu tarafından yapılan güçlü direniş ile İtilaf Devletleri'nin hedeflerine tam anlamıyla ulaşamadıklarını aktarmıştır. Çıkarma esnasında yaşanan mücadelelerin önemli bir süreci başlattığına; İtilaf askerlerinin karşılaştıkları savunma sonucunda morallerinin bozulduğuna vurgu yapmıştır. Düşmanın topraklardan atılması için gerekli görülenin süngü hücumu olduğuna dair yaptığı beyan sonucunda ise düşman ordusunun sahip olduğu askeri materyal engeli aşıldıktan sonra söz konusu süngü hücumunun sağlanabileceğini belirtmiştir. Binbaşı Burhaneddin son cümlelerini 19 Mayıs Taarruzu üzerine değerlendirmeleri ile son vermiştir.²²⁴

²²² A.g.e. s.118

²²³ A.g.e. s.125-126

²²⁴ “19 Mayıs hücumunun da başarısızlığı ve neden olduğu büyük kayıplar için en genel ve en birinci neden olarak, topsuzluk ve hücumun topçu ile hazırlanmış olmaması görülmektedir. Gerçekten de bu hücumun bu derece duraklama ve kayıplarla son bulmasında bir başka sebep daha etkili olmuştur. Fakat topçu kuvveti başarı için gerekli olan bir silahtı. Bunsuz hücumun başarısız olacağı kesindi. Bu nedenle başarı ümitleri hiçbir ilmi esasa dayanmıyordu. Topçu kuvvetinin değerlendirme gereği çok açık olarak değilse bile, herhâlde ordu tarafından da grup tarafından da idrak edilmiş zannedilir. Yoksa hücumun baskın tarzında yapılmasına başka bir anlam verilemez” **Bkz.** A.g.y. s.131-132

2.2.1.4. Yüzbaşı Celaleddin: Harb-i Umumide Çanakkale Muharebat-ı Berriyesi, Kumkale Muhaberatı Raporu

Yüzbaşı Celaleddin, Harbiye Nezareti tarafından Çanakkale Savaşları'na dair tarihçe yazımı vesilesiyle istenilen raporunu 1920 yılında sunmuştur. Rapor 51 sayfa olacak şekilde savaştan beş yıl sonra meydana getirilmiş ve Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti tarafından basılmıştır. Raporun muhteviyatında muharebelerin gidişatı ve neticeleri arşiv belgelerine dayanılarak açıklanmıştır. Raporun hazırlanma sürecinde Yüzbaşı Celaleddin, Erkan-ı Harbiye Mektebi Müdür Muavini Vekili ve Esfar-ı Osmaniyye Mualimi görevini sürdürmektedir.²²⁵

Raporun giriş kısmında Kumkale Muharebelerinin Birinci Dünya Savaşı'na etkilerinden bahsedilmiş ve karargâh merkezinden görülemeyecek ayrıntıların rapor dahilinde sunulacağı vurgulanmıştır. Muharebelere katılım gösteren komuta takımının hazırlayacağı raporların bir an önce Harbiye Nezaretine sunulması gerekliliğinin önemine dikkat çekmiş; ayrıca bu raporlar sayesinde Kumkale ile ilgili merak edilenlerin aydınlatılabileceği ve soru işaretlerinin giderilmesine yardımcı bulunulacağı belirtilmiştir.²²⁶

Raporun genel detayları incelendiğinde İtilaf Devletleri kuvvetlerinin Çanakkale bölgesine yapacakları olası saldırı karşısında alınması gereken önlemlere yer verilmiştir. Taarruzun şiddeti, çıkarma yapılmasına olanak sağlayan muhtemel mevkiele, coğrafi koşulların detayları ve bu coğrafya özelinde hareketin uygulanış şekline ait fikirler raporun içeriğinde yer almıştır.²²⁷

Mehmed Celaleddin raporunun giriş bölümüne ait değerlendirme kısmında İtilaf Devletleri'nin Çanakkale bölgesini elde etmeye çalışmasının arkasında yatan sebepleri sıralamış ve amaca ulaşma konusunda karşılaştıkları sorunlardan bahsetmiştir. İtilaf kuvvetlerinin başkent İstanbul'a ulaşma konusunda karşılaştıkları sorunlara, “*bataryalar,*

²²⁵ Mehmed Celaleddin, Harb-i Umumide Çanakkale Muharebat-ı Berriyesi Kumkale Muhaberatı, Yay. Haz. Murat Karataş, s. IV.

²²⁶ A.g.e. s.1.

²²⁷ “Düşmanın burada yapacağı büyük çaplı bir çıkarma harekâtı, kuvvetli bataryalarımızla istihkâmlarımıza arkadan taarruzla, bunları kendisine zarar veremeyecek bir hâle koymak maksadıyla yapılır. Bu çıkarmanın çoğu Bozcaada karşısındaki Beşiçe Limanı'nda veya Kumkale'de ya da Karanlık Liman'da mümkün olabilir. Karanlık Liman'daki harekât, şimdilik düşmanda bizim oradaki torpillerimiz korkusu mevcut olduğu müddetçe olası değildir. Düşmanın Bozcaada karşısındaki çıkarma harekâtı gemilerin toplarıyla himaye edileceğinden, çıkarılan birliklere Menderes Nehri'ni geçtikleri zaman taarruz etmek daha uygundur. Detaylı inceleme için **Bkz.** A.g.e., s.2.

torpil hatları, Boğaz tarafına yerleştirilmiş obüs bataryaları ve sahil istihkamları”²²⁸ şeklinde değinmiş ve Osmanlı Devleti’nin Çanakkale Boğazı savunması için yaptığı hazırlıkları belirtmiştir. Tüm bunlar ışığında gerek Anadolu tarafı gerekse de Rumeli tarafında olası kara harekâtı hazırlıklarının şekli ve uygulanış biçimleri gösterilmiş; İtilaf kuvvetlerinin ne şartta olursa olsun Çanakkale bölgesini elde edemeyeceği vurgulanmıştır:

“...Bu değerlendirmelerden bir sonuç çıkarmak istersek,

1) İtilâf güçlerinin Rumeli tarafında en kısa zamanda hedefine en yakın yerlerde-
Seddülbahr, Kabatepe civarları- karaya çıkmasını,

2) Anadolu tarafında ya hiç karaya çıkmaması veya çıkacaksa bir sahra savaşını
göze alması ihtimallerini kesin olarak kabul edebiliriz...”²²⁹

Mehmed Celaleddin 25 Nisan 1915 tarihindeki çıkarma gününe dek olası senaryolar üzerinden bölgenin savunmasını değerlendirmiştir. İtilaf Devletleri güçlerinin Çanakkale Boğazı’na 18 Mart 1915 tarihinde yaptıkları başarısız girişimin ardından olası kara muharebelerinin beklenildiğini Osmanlı-Alman komuta kademesinin görüşleri aracılığıyla vurgulamış; özellikle Anadolu ve Rumeli kıyılarının bu çıkarma faaliyetinden etkileneceği öngörüsünde bulunmuştur. Yaptığı öngörülerin gerçekleşmiş olduğunu beş yıl sonra hazırladığı raporuyla neşretmiştir. Kara savaşlarının başladığı günden İtilaf Devletleri kuvvetlerinin Çanakkale Cephesi’nden ayrıldıkları güne dek kronolojik sıralamayla ele aldığı ikinci kısımda detaylı sayılacak eleştirisel görüş ile dönemin komuta dinamiklerini değerlendirmeye çalışmıştır.²³⁰

Kara muharebelerinin başladığı 25 Nisan 1915 tarihi Çanakkale Cephesi’ni yeni koşullara sokmuştur. Bu koşullar maddi ve manevi başarıların kazanılması gerekliliği dışında, başarıların sağlanması için en mühim detay olarak önem arz eden sevk ve idare olduğu belirtilmiştir. İtilaf Devletleri açısından yaşanan problemlerin bu noktada ele alınmayacağı; ancak İttifak Devletleri tarafında yaşananların bahsedileceğini Mehmed Celaleddin Harbiye Nezareti ricası doğrultusunda neşretmiştir. Söz konusu raporda ele

²²⁸ A.g.e. s.5.

²²⁹ İtilaf Devletleri’nin engellenmesi rapora, “Çıkarmaya karşı yapılacaklara gelince, gözetleme birlikleri düşmanı karaya çıkarmamakla mükellef olmalı ve bunun için bütün gücüyle çalışmalıdır. Ancak bu şekilde, baskın, keşif, taciz, gösteri gibi amaçlarla yapılacak küçük girişimlere engel olmak ve çıkarmanın gerçek amacını anlamak mümkün olur. Büyük çapta yapılacak bir çıkarma hâlinde ana kuvvetler ile çıkarma mahalline gitmek veya gözetleme birliklerini peyderpey takviye etmek doğru bir davranış değildir. Bilakis, düşmanı bizimle aynı şartlar altında savaşılmaya mecbur etmek, özellikle ulaşılması zor olan Menderes Nehri ve ovasında ve geçişi esnasında en uygunsuz durumda taarruz etmek gerekir” ifadeleriyle yansımıştır. Detaylı bilgi için **Bkz.** a.g.e., s.7.

²³⁰ A.g.e. s.11.

alınan savunmaya yönelik uygulamaların eleştirilmesi dikkat çekmiştir. Çanakkale cephesinin geneli için yapılan planlama doğrultusunda 5.Ordu emirlerinin gerek Anadolu kısmı için gerekse de Rumeli mevki için büyük zayıflar doğuracağından bahsedilmiş; özellikle düşmanın püskürtülmesi üzerine verilen emirlerin üstü kapalı ve anlaması güç olduğu değerlendirilmiştir:

“...5. Ordu’da düşmanı önce karaya çıkarıp, sonra hücum etme fikri en küçük birliğe kadar telkin edilmiş ve garantilenmiş olduğundan tümen, Menderes müfrezesinden düşmanı oraya çıkarmak istiyorsa bunu açık ve kesin olarak söylemesi gerekirdi. “Geriye atmak” tabiri ise, her türlü anlamaya müsait fevkalade kapalı iki kelimedir.”²³¹

Mehmed Celaleddin, 25 Nisan sabahına kadar Kumkale’de gerçekleşen faaliyetleri değerlendirmiş; düşmanın karaya çıkmaya başladığına dikkat çekmiş ve savunmada bulunan beş bölüklük kuvvetin herhangi bir müdahale de bulunamadığını belirtmiştir. Söz konusu beş bölük, düşman zırhlılarından yapılan yoğun atışlar sebebiyle hareketsiz kaldığı değerlendirilmiştir. Sonraki saatlerde düşman kuvvetleriyle yaşanan mücadeleler esnasında askeri materyal eksikliğinin baş gösterdiği; bu sorunun tedbirsizlikten kaynaklandığı vurgulanmıştır. Sevk ve idare hususunda *“özellikle ordunun Liman Paşa’nın emrini seri olarak yerine getirmiş olmak, kolordu için her zaman çok istenen ve gerekli olan idi ancak 3.Tümen Karargahındaki kararsızlık ve telaş kolorduyu da etkilemekten geri kalmıyordu”* ifadelerine yer verilmiş ve bir kez daha sevk ve idarenin Kumkale mücadelelerinde güçlülere yol açtığına dikkat çekilmiştir.²³²

İtilaf Devletleri kuvvetlerinin karaya çıkmasının ardından verilen değerlendirme metninde; karaya yetersiz bir müfrezenin çıktığı, bu kuvvetin Kumkale’yi zabtedebilecek potansiyelde olmadığı belirtilmiştir. Karşılıklı mücadelelerin Menderes ovasında yapılmasının coğrafi şartlar bakımından zorluğunun hareketlilik hususunda anlatıldığı bu kısımda ayrıca; düşmanın Kumkale’den çekileceğine dair kanaat getirilmesi dahilinde uygulanacak planın gün yüzüne çıkarılmaya çalışıldığı değerlendirilmiştir. 25-26 Nisan günleri gerçekleşen Kumkale savaşlarının detaylarında ise elde olan kuvvetler ile Kumkale’nin tutulmasının zorunlulukları tartışılmış; ayrıca Tümen kumandanının Alman olmasından kaynaklı iletişim sorunları sebebiyle kıtaatını sevk ve idarede zorluk yaşadığı

²³¹ A.g.e. s.17; ayrıca emirlerin tam anlaşılmadığı ve bilgi doğrultusunda verilmediği beyan edilmiştir. Bu konu hakkında, *“...verilen emirler ve devam eden hareketler tümünde doğru ve sağlıklı bir karar mekanizmasının mevcut olmadığını ve değişik düzenlemelerin kararsızlık içerisinde ve akla geldikçe münferit emirlerle verilmiş olduğunu gösterir”* detaylı inceleme için **Bkz.** A.g.e. s.13.

²³² A.g.e. s.22; a.g.e. s.27.

belirtilmiştir. Almanca verilen emirlerin mücadelelerin yoğunluğu esnasında tam kavranamaması; Osmanlı ordusunun yaşadığı zayıtın artmasına sebep olan durumlar arasında değerlendirildiği görülmüştür.²³³

Mehmed Celaledin, Kumkale'den ayrılan İtilaf Devletleri ile yaşadıkları mücadeleyi değerlendirme bölümünde ele almıştır. Osmanlı askerinin sevk ve idaresi hakkında yapılan yanlışların değerlendirildiği bu bölümde sıklıkla Alman komuta kademesinin yapmaya çalıştıklarına ancak başarısız olduğuna vurgu yapılmış; zor şartlar altında emir-komuta zincirindeki kargaşaya değinilmiştir. Nitekim, *“taarruzda başarıyı sağlamak için, birçok insanı bir araya toplamak değil; ancak gereği kadar insanı taarruz ettirmek ve taarruzu çok düzenli idare etmek gerekmektedir”*²³⁴ ifadesindeki eleştiri konunun açıklanması için önemli mahiyettedir. Alman komuta takımına eleştirilerden birisi de komuta heyetinin birbirlerine karışması olmuştur. Bu durum, *“birliklerin birbirine karışması emir ve kumandayı bozar”*²³⁵ ifadesiyle gündeme taşınmıştır.

Mehmed Celaledin raporunun son kısmında Kumkale mücadelesini uyarı niteliği taşıdığını beyan etmiştir. Kişisel hırsın başarısızlıklar kadar kaybedilenlere sebebiyet verdiğini Kumkale mücadelesi üzerinden göstermiş; kendi mevkiinde kalmayan komuta takımı ve kıtaatın yarattığı kargaşa sebebiyle yeni zayıların eklenmesine yol açtığı belirtilmiştir. Tüm bunların yanı sıra gösteri amaçlı bir atak sergileyen İtilaf Kuvvetleri'nin Rumeli cephesine yönelik oyalamayı başardığı, *“...bir küçük düşman müfrezesinin, bir Kolordumuzu üç gün tutması ve Rumeli tarafını zor durumda bırakması...”* ifadesiyle anlatılmaya çalışılmıştır. Hazırlanan raporun hata ve eksikleri ortaya çıkarma vazifesinin yanında bu tarzda yapılan hataların tepkili bir biçimde eleştirilmesinin arkasında yatanın çekiştirme olmadığı dikkat çekmiştir. Bu bağlamda raporun hazırlanma gayesi, *“Kumkale*

²³³ Türk komuta takımının dil konusunda yaşadığı probleme, *“Düşmanın küçük bir çıkarma müfrezesinin mevkiini koruması zordur. Kumandan Bey'e layıkıyla anlatınız”* ifadesinde rastlanılmaktadır. Konu hakkında detaylı bilgi için **Bkz.** a.g.e., s.35.

²³⁴ A.g.e. s.39.

²³⁵ Komuta kademesinin Kumkale mücadeleleri sırasında gerçekleştirdiği hareketlere dair eleştiride, *“Bununla beraber, daha taarruz başlangıcında, hatta daha hedefe varmadan önce düşman bir birlik halinde çıkıp bir insan yığını haline gelir. Bu insan yığını düşmana çarpar çarpmaz, genellikle çarpmadan önce dağılır ve değil taarruz, müdafaa yapma, hatta geri çekilme zorunda kalır. Taarruz idare veya emreden makamlar ise, bu hususta yeterli değilse, bu sonuç karşısında ilk önce takviyeyi düşünür. Halbuki takviye kaybetmeye başlar. Bir kere cephedeki enkaz ile karşılaştıktan sonra, o da emir ve komutayı kaybeder, cephedekilerle hemhal olur”* ifadeleri kullanılmıştır. **Bkz.** A.g.y.

etrafında kahramanca çarpışıp şehit olan insanların başına gelenlerden; sağ kalan silah arkadaşlarına yararlı bir sağlamak...” şeklinde açıklanmıştır.²³⁶

2.2.1.5. Binbaşı Nihad: Seddülbahir Güney Grubu Muharebeleri Raporu

Binbaşı Nihad, Harbiye Nezareti tarafından Harp Tarihi Şubesi'nin kuruluşu maksadıyla Çanakkale Cephesi'nden başlamak üzere Cihan Harbi tarihçesinin yazılmasına destek çıkılması ricasına uyan; bu doğrultuda tarihçe yazımına önemli anekdotlar barından raporunu talimatlara uygun biçimde sunmuş ve harp tarihi yazımının önemli simaları arasında yerini almıştır. Bir tarihçe oluşturmak için gerekli görülen kroki, istatistik, cetvel ve diğer dokümanların rehberliğinde meydana getirilmesine dikkat çeken Binbaşı Nihad; ortaya çıkarılmak istenen eserin gelecek nesilleri yönlendireceğine de vurgu yapmıştır. Bu bağlamda eserin doğruları söylemekten başka amaç taşımaması üzerinde önemle durmuş ve bilgilerin toplanması için gerekli tüm özverinin sağlanması gerekliliğini beyan etmiştir:

*“Birinci Dünya Savaşı askeri tarihinin henüz yazılma zamanı gelmemiş ve bu işe başlayan ordular varsa bile ki ilk yazılacak eserler dahi yine gerçek savaş tarihinin birer taslağından, ötesi berisi daha sonra hırpalanmaya mahkûm ilk müsveddelerinden başka bir şey olamaz. Bunlar ele geçmiştir.”*²³⁷

Binbaşı Nihad, Osmanlı coğrafyasında tarihçe oluşturulmasının zorluklarını bilen biri olarak bilinmektedir. Nitekim Osmanlı Devleti'nin nesillerdir savaştığı coğrafyalarda tarih yazımı hakkında önemli değerlendirmelerin yapılmadığı görüşünü belirtmiş; dönemin batılı devletlerinin tarih anlatımlarına karşı Osmanlı Devleti'nin istenilenleri veremediğinin altını çizmiştir. Nihad, yapılan savaşlar kadar bu savaşların anlatılması hususunu yürütecek bir mekanizmanın iyi şartlar içinde teminin sağlanamadığını söyleyerek; girişilen yazım işinin güçlüğüne vurgulamaya çalışmıştır. Ancak, tarihçilik konusunda yalnız olunmadığını da eklemiştir. Söz konusu yazım sorununu yalnız Osmanlı Devleti'nin yaşamadığı; gelecek kuşakların yaşananları anlamaları açısından tarih yazımının Osmanlı çağdaşı başka ülkelerde de benzer problemlerin tartışıldığı belirtilmiştir:

*“Ordumuzda ise bu konu büyük zorluklar içindedir. Genel olarak tarihin ve savaş tarihinin en az değeri ve önemi bilinen memleket ve ordularından birisi de bizim memleket ve ordumuzdur.”*²³⁸

²³⁶ A.g.e., s.43.

²³⁷ A.g.e. s.191.

²³⁸ A.g.e. s.192.

Binbaşı Nihad, Harp Tarihi Şubesi öncesinin değerlendirmesinde de bulunmuştur. Söz konusu değerlendirme esnasında Birinci Dünya Savaşı öncesi tarih yazımına değinmiş ve seferberlik ilanı sonrası tarih yazımını yapacak dairenin de tahliye edildiği bilgisini vermiştir. Bu sebeple konuyu ele alabilecek az sayıdaki kişinin de görevine son verilmesi sonrası resmi kaynak teşkil edecek anlatımın gerçekleştirilemediği ve kamuoyuna yansıyan tarih anlatımının yayım organları vasıtasıyla yapıldığına dikkat çekmiştir. Tarih yazım işini seçili kişilerden oluşan bir kurul tarafından takip edilememesi, bilgi kirliliği içindeki metinlerin ortaya çıkarılmasına imkân sağlandığına yapılan vurgu sonucunda; kurulması için gayret sarf edilen Harp Tarihi Şubesinin eldeki veriler odağında işleyişe geçme çabası önemli görülmüştür:

“...Birinci Dünya Savaşı seferberliği başlamış, ordu tarafından ilk yapılan işler arasında toplam üç subaydan oluşan harp tarihi kısmı da lağvedilmiş olduğundan, sanırım 1916’da Harp Tarihi Şubesi yeniden teşkil edinceye kadar, bu işleri takip edecek bir makam kalmamıştı.”²³⁹

Binbaşı Nihad, Çanakkale Savaşları esnasında yaşanan sıkıntılara tarih yazımı vesilesiyle ışık tutmaya çalışmıştır. Öncelikle savaşların seyri esnasında tarih yazımı girişimine vakitsizlik sebebiyle açıklama getirmiş ve İstanbul merkezli tarih yazımı dairesinin lağvedilmesi örneğine de değinerek geç kalınmış tarih yazımı durumunu anlatmaya çalışmıştır. Bu açıklamaları doğrultusunda cephede yaşanan kayıpların tarih yazımı teşkil edecek veri tutmayı engel olduğu yorumunda bulunmuş ve tarih yazımı örneklerine karşılaşılamamasındaki ana unsurun verilen zayıtlar olduğu değerlendirilmiştir. Küçük birlikler ve komuta kademesindeki er ve subay kayıplarının yaşananların aktarılmasını olanaksız kıldığını; meydana getirilmiş olası günlük ve notların ise mücadeleler sırasında yaşanan hengâme sebebiyle kayıp olabileceğine dikkat çekilmiştir. Bu problemlerin içinde okuma yazma oranındaki düşüklükte mücadelelerin yazılı şekilde aktarılmasının önünü kestiğine; okuma ve yazma bilen subayların ise başlanılan tarih yazımı işini yeteri kadar benimseyememesi sebebiyle sonucu getirmedeki zorluklar olarak değerlendirilmeye dahil edilmiştir. Netice itibarıyla Çanakkale Savaşları esnasında harp tarihine malzeme olabilecek birkaç istisna dışında yeterli özverinin ve alakanın gösterilmediği belirtilmiştir:

²³⁹ A.g.y.

“...Çanakkale Savaşları’nda özellikle tümenden küçük birlik ve makamlarda subay kaybı çok büyük olduğundan, mesela tabur ve alayların çoğunda harp ceridesi yazacak subay genellikle bulunmamış veya birbirini çok az aralıklarla takip eden subaylar ne kendisi yazabilmiş ne de kendisinden önce başlayanın işini takip etmeyi başarabilmiştir.”²⁴⁰

Binbaşı Nihad tüm bu değerlendirmeleri ışığında yapılan çağrıdan memnuniyet duyduğunu ve kısıtlı imkanlar doğrultusunda Çanakkale Muharebeleri hakkında değerlendirmelerde bulunacağı raporunu sonuçlandırmayı amaçlamıştır. Kendisi Harp Tarihi Şubesine ait belgelerden de istifade ederek o güne kadar yaşadıklarını hatıraları el verdiği derecede anlatmaya çalışmıştır.

Binbaşı Nihad, Çanakkale Muharebeleri coğrafyasının özelliklerine değinmiş ve bu giriş kısmının ardından Osmanlı Devleti’nin Cihan Harbine dahil olduğu aşamaları sıralamıştır. Daha önce rapor hazırlayan komuta heyetine uygun şekilde yol izleyerek; kronolojik sıra dahilinde betimlemeye çalışmıştır. Savaşların anlatıldığı bölümler sonrasında Osmanlı Devleti’nin muharebeler esnasında kazandığı başarılar kadar başarısızlıklar hakkında da görüş bildirmiştir. Osmanlı-Alman sevk ve idaresi çatısı altında harp eden Osmanlı askerinin verdiği zayıyata dair yaklaşımı eleştirisel yöntem açısından değerlendirilmiş ve komuta takımı arasında yaşanan anlaşmazlıklara ışık tutmak istemiştir. Söz konusu sevk ve idarede izlenen yöntemde bölgeyi iyi tanımayan Alman komutanlar arasındaki görüş farklarına ve farklar yaşanmasına rağmen ortak bir çaba dahilinde sevk ve idarenin gerçekleştirildiğini belirtmiştir. Bu bağlamda bilgi noksanlığı durumuyla net bilgilerden uzak hareketlerle problemlerin çözüme kavuşturulmaya çalışıldığına dikkat çekmek istemiştir:

“...Bölge komutanı yine Sodenstern Bey, kurmay başkanı süvari binbaşı Mühlmann’dı. Kannengiesser Bey de sorumluluğu danışman ve akıl hocasıydı.”²⁴¹

Çanakkale Muharebeleri esnasında karşılaşın bir başka sorun ise Osmanlı-Alman komuta takımı arasındaki dil birlikteliğinin olmayışında duyulan rahatsızlık ve bu durumun ortaya çıkardığı kargaşa atmosferidir. Bu konu hakkında Binbaşı Nihad, Almanca ve Türkçe emirlerin kıtaatın sevk ve idaresinde iki başlık oluşturduğuna; söz konusu problemin acil çözümlenmemesinden kaynaklanacak asker kayıplarının cephenin kritik

²⁴⁰ A.g.y.

²⁴¹ A.g.e., s.228.

sürecine çok daha olumsuz yönde etkileyebileceğini değerlendirmiştir. Nitekim söz konusu problemin giderilmesinde yaşanan örnekler kritik durumu gözler önüne sermiştir:

“Taarruz emri Almanca yazılmış ve gayet az Türkçe bilen Arap bir tercüman subay tarafından çok kötü bir ifadeyle ve emrin ruhu da yanlış Türkçeye çevrilmişti.”²⁴²

Osmanlı ordusunun sevk ve idaresinde yaşanan sorunlar üzerine Alman komuta takımının uygulamalarında problemleri bir yapı olduğu belirtilmiştir. Bu durumun Türk komuta takımına yansıdığı değerlendirilmiş; Alman komutanlar arasındaki hizipleşmelere kişisel hırsın neden olduğu belirtilmiştir. Bu problemin özellikle cephedeki karar alma mekanizmasında hızın düşmesine sebebiyet verdiğine dikkat çekilmiş; idare hususunda yaşanan aksaklığın giderilmesine ve yaşananların sorumlusu olarak görülen komuta heyetindeki isimlerin ortaya çıkarılması gerekliliği önemli görülmüştür:

“...Güney Grubu’nda özellikle komuta eksikliğini göstermiş ve Almanya’da tabur komutanı olan Albay von Sodenstern Bey’in bu muazzam işi tabur komutanı zihniyetinden daha etkili yapamadığı ve yapamayacağı anlaşılmıştı.”²⁴³

Binbaşı Nihad açısından Osmanlı ve Alman komuta takımı arasındaki farklılıklar incelendiğinde zafere duyulan inanç konusu dikkat çekmiştir. Osmanlı askerlerinin vatanlarını savunmak üzere kahramanlık ve fedakârlık örneklerinin en yalın şeklinin sergilendiği muharebeler esnasındaki tutumlarına karşı Alman komuta takımının belirsizlik içinde yapılacak işleri ağırdan aldığına önemle vurgu yapılmıştır. Bu sürecin giderilmesi yönünde yine Almanya tarafıyla çözüm üretilmeye çalışmış; yapılmak istenen iyileştirmenin tam anlamıyla çözülemediği görülmüştür. Bu bağlamda söz konusu duruma örnek teşkil etmesi bakımından Weber Paşa’nın hareketleri Binbaşı Nihad tarafından değerlendirilmeye alınmıştır. Çanakkale Cephesi’nde yaşanan emir ve komuta zincirindeki kopukluk giderilene dek hiçbir hareketin gerçekleştirilemeyeceğine hususunda verilen emir, savaşların İttifaklar lehinde hızlı neticelenememesinin arkasında yatan problem olarak belirtilmiştir. Karşılaşılan problemlere çözüm üretilmesine yönelik harekete geçememek ise; ikili ilişkilerde tıkanıklık yaşandığı görüşünü ortaya çıkarmıştır. Bu problemlerin yaşandığı sırada kıtaların harekât planına dahil edilememesi ve kritik

²⁴² Dil probleminin giderilmesi için çözüm arayışları esnasında, *“Taarruz edecek birliklerin savaş düzeninin belirlenmesinde zorluklar çekilmiş, emrin müsveddesinde burası boş bırakılmış ve daha sonra çeviriyi tamamlamak için karargâhtaki subaylar bir araya gelerek, “Ben dün falan kıtayı Soğanlı’da görmüştüm. Buraya gelecekti” “Önceki gün falan yerde falan birliğe de rastlamıştım” veya falan birliğin de ... mahalline geldiğini duydum” şeklinde kişisel bilgilere de yer verilmişti”* sorunlarıyla da karşılaşmıştır. **Bkz.** a.g.y. s.229.

²⁴³ A.g.y.

mevzilerin savaşlar esnasında hazır bulunmamasına yönelik görüşün iş bilmezlik olarak nitelendirilmesi dikkat çekmiştir:

“...Emir ve komuta düzensizliği gidermek, takviye birlikleri gelmeden bir taarruz daha yapılamayacağını orduya bildirdi ve bu fikir kabul edildi. Aslında muktedir bir istihkam subayı olan Weber Paşa gerçekte daha ilk zamandan beri, saldırgan hareket şeklinin aleyhinde, çoktan hazırlanması gereken bir iş olan müstahkem sahra mevzilerine taarruz yapılması konusunun Osmanlı ordusunun başa çıkamayacağı derecede büyük bir iş olduğuna inanıyordu.”²⁴⁴

Muharebeler esnasında verilen zayıat değerlendirilmiş ve bu konu hakkında Binbaşı Nihad’ın önemli açıklamalar yaptığı görülmüştür. Söz konusu açıklamada eğitimli kıtaların manevra kabiliyetine dikkat çekilmek istenmiş; her ne kadar eğitimli bir kıtaat dahi olsa yapılan planın nokta-i nazarında başarı odaklılık yok ise tüm çabanın boşa harcandığı belirtilmiştir. Alman komuta kademesinin söz konusu duruma kendi yöntemiyle ve bilgi dışında çözüm üretmesinin ileriye dönük hareketlerde problemler meydana çıkardığına işaret edilmiştir. Bu konu dışında yine Osmanlı ordusunun mücadeleye iyi hazırlanması gerekliliği üzerine görüşler belirten Binbaşı Nihad, maneviyat kadar maddi yeterliliğinde eşit olması dahilinde başarının gecikmeden temin edileceğine işaret etmiştir. Bu sebeple muharebe sırasında gerçekleştirilen taarruzların tamamlayıcısı olarak topçu ateşinin önemine değinmiştir. Osmanlı askerinin kayıplarındaki artışın sebebi olarak yetersiz olarak görülen topçular bilhassa gece intikalinde verilen zayıatın temelindeki problem olarak belirtilmiş; birliklerin başındaki komuta kademesinin sevk ve idare yetersizliğinden rahatsızlık duyulmuştur:

“Ordunun kıymetinin, bir talim ve terbiye çerçevesi içinde yetişmesinin derecesiyle ve komuta heyetlerinin tecrübe ve iktidarıyla eşit olacağı açık olan bu noktayı tartışmayı anlamsız görürüm. Bununla beraber şuna dikkat çekmek isterim, gemi ateşlerinden belki de gereğinden fazla kaçınılarak ve Osmanlı topçusunun özellikle cephane açısından yetersizliği dikkate alınarak, en zorlu tercih yapılmış ve en çok gece taarruzlarından başarı beklenmişti. Taarruzu topçuyla hazırlamak konusu hemen hemen hiç dikkate alınmamıştı.”²⁴⁵

Binbaşı Nihad, raporunun içeriğinde İtilaf Devletleri’nin Osmanlı Devleti hakkındaki düşüncelerine de yer vermiştir. Çanakkale Cephesi’nde meydana gelen

²⁴⁴ A.g.e. s.236.

²⁴⁵ A.g.e s.238.

muharebeler esnasında Osmanlı başarılarının arkasındaki güç unsurunun Alman komuta heyeti olduğu değerlendirilmiştir. Türk imajını Almanya teması üzerinden kurmak için çeşitli psikolojik faaliyetler içinde bulunan İngiliz ve Fransız yayım organlarının Çanakkale’de maruz kaldıkları söz konusu başarısızlığı Alman teknik ve bilgisi dahilinde sevk ve idare edilen Osmanlı askeri vurgusu üzerinden anlatmaya çalışmış; Osmanlı askerinin itibarsızlaştırılmasına yönelik bu hareketler Nihad’ın yorumları dahilinde neşredilmiştir:

“Bir de şu nokta vardır: Öyle zannediyorum ki, düşman Çanakkale’de çok fazla Alman subayı ve belki de askeri var sanıyordu. Bunlara karşı doğal olarak, sadece Osmanlı ordusu karşısında bulunmaktan daha fazla ihtiyatla hareket ediyordu! Halbuki bu ilk devre çarpışmalarında Çanakkale’de hiçbir Alman kanı akmamıştır. Alman subayları toplam olarak bütün orduda belki 10-15 kişi var ya da yoktu! Alman askeri ise hiç yoktu! Düşman şu noktayı takdir edememişti: Çanakkale’deki Osmanlı ordusu Balkan Savaşı’ndaki Osmanlı ordusu değildi!”²⁴⁶

Osmanlı Devleti’nin Cihan Harbi sürecinde karşılaştığı problemlerin atlatılmasına öncülük edenin Osmanlı askerinin maneviyatı olduğu değerlendirilmiştir. Bu konuya Binbaşı Nihad raporu içeriğinde sıklıkla değinmiş; maddi gücün şevkle kullanılabilmesi için insanın kalbinde ve zihninde yer etmiş inanç olgusunun yönlendirmesi gerekliliğine ve ancak bu sayede madde ve maneviyat uyumunun işlev göreceği kanısına varmıştır. Savaşları sonuçlandıran etmenin bahsi geçen manevi kudret olduğuna inanılmamasının cephede savaşıran Osmanlı askerlerinin zafer mirasına leke olacağı vurgulanmıştır. Bu sebeple geleceğe aktarımı söz konusu tarihsel olayların yalnız maddi açıdan değerlendirilmemesi gerekliliği savunulmuştur. Çanakkale Cephesi’nin Cihan Harbini yönlendirme gücünün Osmanlı askerinin başarıya odaklanmasından kaynaklandığı ve vatan savunması esnasında tüm zorlukların aşılabileceğini canlarını feda ederek gösterildiği raporun ana hattında değerlendirilmiştir:

“...Bütün savaş tarihi gibi bu sefer de gösterdi ki, savaşta asıl olan insandır ve özellikle onun manevi gücüdür. Karşı karşıya bulunan tarafların gerçekte çarpışan unsurları manevi güçleridir. Madde ise ancak bu maneviyatı takviye eden ve neticeye

²⁴⁶A.g.e. s.239.

ulaştıran yolu açıp düzenleyen yan etkenlerdendir. Bunun aksini kabul etmek, Çanakkale savunmasının cinnet olduğuna hükmetmekle eşdeğerdir.”²⁴⁷

2.2.1.6. Mustafa Kemal: Arıburnu Muharebeleri Raporu

Mustafa Kemal, Harp Tarihi Şubesi tarafından yazılmak istenen Birinci Dünya Savaşı tarihçesine ve konu hususunda kendisinden talep edilen raporun hazırlanma sürecini, *“Harp Tarihi Şubesinin yazmaya başladığı kitabın yazılmasının ertelenmesine neden olmamak için, şimdilik ancak yanımda bulundurabildiğim hatıra defterinden çok zor şartlarda ve fırsat bulduğum zamanlarda toplayıp düzenlemek ve bu şekliyle de Harp Tarihi Şubesinin amacına hizmet edebileceğini düşündüğüm kısımları göndermek zorunda kaldım”²⁴⁸* ifadeleriyle açıklamış; Çanakkale Cephesi’nin yoğun sürecinin ardından gönderildiği yeni cephelerdeki görevini icra ettiğini belirtmiştir.

Mustafa Kemal, Çanakkale Cephesi’ne katılımı hususundaki detaylara değindikten sonra²⁴⁹ Çanakkale Bölgesi’nin stratejik bilgisini aktarmıştır. İtilaf Devletleri kuvvetlerinin bölgeye yapacakları hareketin detaylarına açıklık getirilmesinin ardından 25 Nisan sabahı meydana gelen çıkarma harekâtına ve sonrasına değinmiş; İtilaf Devletleri’nin Çanakkale Cephesi taarruzunun nedenlerine dikkat çekici değerlendirmelerde bulunmuştur.²⁵⁰ Bu bağlamda raporunun ilk kısmında sevk ve idare konusuna da değinerek önemli gördüğü noktalara vurgu yapmış ve düşmana karşı sağlam bir mukavemet gösterilmesi gerekliliğinin altını çizmiştir:

²⁴⁷ A.g.e., s.266.

²⁴⁸ Mustafa Kemal, Arıburnu Muharebeleri Raporu, Yay. Haz. Uluğ İğdemir, ss.3; metnin devamında ayrıca, *Gerçekten, bizzat sevk ve idare ettiğim Arıburnu kuvvetleri ve Anafartalar grubundaki harekât ve muharebelerin yapılışı hakkında ayrıntılı rapor düzenlenmesi için harp ceridelerindeki resmî belgelerden başka yazılı ve yazılı olmayan hatıratım mevcut ise de bunların amaca yönelik olması ve askerî tarihimizi tamamiyle aydınlatıp zenginleştirecek tarzda düzenlenip yazılması, ancak bütün hatıraları sükûnetle gözden geçirmeye uygun zaman ve mekân bulmaya bağlıdır”* ifadeleri yer almıştır. Detaylı değerlendirme için **Bkz.** a.g.y.

²⁴⁹ *“Sofya’da askerî ataşe iken Tekirdağ’da kurulmakta olan 19’uncu Tümen Komutanlığına atandım. 19’uncu Tümen henüz istenildiği gibi kurulmadan İtilaf devletlerinin Çanakkale Boğazı’nı tehdide başlamaları üzerine, tümenin yalnız 57’nci Alayı ile Maydos’a hareket emrini aldım. Maydos’ta, İstanbul’dan gönderilen 72’nci ve 77’nci Alaylar 19’uncu Tümene katıldı ve tümen yeniden teşkil edildi. Maydos bölgesinde bulunan 9’uncu Tümenin 26’nci ve 27’nci Alayları bataryalarının da emrime verilmesiyle “Maydos Mıntıka Komutanlığı” oluşturuldu. Ece Limanı’yla Seddülbahir ve Morto Limanı (dâhil) arasındaki sahilin muhafazasıyla görevlendirildim. Aldığım talimatlara göre hem Müstahkem Mevki Komutanlığı ve hem de 3’üncü Kolordu Komutanlığının emrinde bulunacaktım.”* İncelemek için **Bkz.** a.g.e. s.1.

²⁵⁰ *“Düşmanın çıkarma teşebbüsündeki amacının; Boğaz girişinin iki yanında Seddülbahir ve Kumkale’de çıkarmayı başaracağı kuvvetlerle, karada birer dayanak noktasına sahip olmak ve bu sayede donanmasıyla Boğaz’ı zorlamak için yapacağı deniz harekâtını kolaylaştırmak olduğunu düşünüyordum. Düşman bu teşebbüsünü başaramamış olsa da Seddülbahir ve Kumkale’de Boğaz girişini savunan vasıtaların mahiyetini tamamen anlamak ve keşfetmek gibi ikincil bir amacını gerçekleştirmişti”* **Bkz.** a.g.y.

“Çanakkale Boğazı’nın en önemli kara muntikasını muhafaza gibi önemli bir görevde sevk ve idare bakımından zor durumda kalma ihtimalinin yüksek olduğunu düşünüyordum. Bununla beraber, bugünlerde bu emir, komuta ve kuvvet meselesinin Başkomutanlık tarafından ciddi olarak dikkate alındığı ve 5’inci Ordunun kurulmasıyla bu önemli konu için uygun görülen tedbirlerin alınmakta olduğu görülmektedir.”²⁵¹

Çanakkale Cephesi’nin İtilaf Devletleri kuvvetleri karşısında savunulması için hazırlanan raporun Liman von Sanders tarafından değiştirilmesi, sevk ve idare ilişkilerindeki ayırmda önemli bir süreç olarak değerlendirilmiştir. Söz konusu plan hakkında Mustafa Kemal, düşmanın karaya çıkmadan imhasının gerekliliğini savunmuş;²⁵² Sanders ise, sahilin zayıf birlikler ile gözetlenmesi gerekliliği üzerinde durmuştur. Bu sayede birliklerin çoğunu geride bulundurarak düşmana karaya çıkma şansı verilmiştir. Düşmanın karaya çıkması sonrasında ihtiyat birlikleri ile süngü hücumunun gerçekleştirilmesi sonucunda düşmanın denize döküleceği ileri sürülmüştür.²⁵³

Mustafa Kemal, söz konusu plan değişikliği hakkındaki görüşlerini, “Karargâhlarımıza dönüştü, 9’uncu Tümen Komutanı yanıma gelerek alınması emredilmiş olan yeni düzenlemelerin kendisine güven vermediğini belirtti ve bu konuda benim fikrimi sordu. Ben de bütün sahilin yalnız gözetlemeyle yetinilmesi fikrine esasen eskiden beri karşı olduğumdan, Halil Sami Bey’e bu yönde fikir ve görüşlerimi bildirdim. Bunun üzerine 9’uncu Tümen Komutanı, Kolorduya yazdığı bir raporla istirhamlarda bulundu”²⁵⁴ ifadeleriyle beyan etmiştir.

Mustafa Kemal, raporunun ikinci kısmına, “19’uncu Tümen ve daha sonra Arıburnu Kuvvetleri Komutanı sıfatıyla 25 Nisan 1915 (dâhil) gününden 17 Mayıs 1915 (dâhil) gününe kadar yapılan muharebelere ait özet raporum şu şekildedir”²⁵⁵ ifadesiyle başlamış ve Arıburnu cephesine yapılan ilk çıkarma gününden bahsetmiştir. Birliklerini sevk ve idare etmek üzere hazır bulunduğuna değinmiş ve cephenin savunulması için harekete geçtiği bildirilmiştir. Sevk ve idare anlamında cepheye yerleşmeye çalışan düşman birliklerine karşı yürütülen ve hedeflerine ulaşmalarını engellemek için harcanan

²⁵¹ A.g.e. s.13.

²⁵² “Düşmanın Seddülbahir’e çıkmasını önleyecek kuvvet, doğrudan doğruya sahilde savunma mevzisine yerleştirilen kuvvetten ibaret olacaktı...Seddülbahir bölgesinde olduğu gibi bu bölgenin de (Kabetepe) sahil üzerinde yeterli kuvvetle doğrudan doğruya savunulması gerektiğini düşünüyordum” Bkz. a.g.e., s.10.

²⁵³ A.g.y.

²⁵⁴ A.g.e., s.15

²⁵⁵ “Düşmanın Arıburnu ile Kabatepe arasına birçok harp gemisi ve nakil aracıyla yaklaşarak çıkarma teşebbüsüne başladığı ve şimdi Arıburnu’na asker çıkardığı haber alındı. Bilgi için tebliğ olunur.” A.g.e. ss.19.

mesainin dışında; mücadeleler sırasında karşılaştığı sorunlara inisiyatif kullanarak yönlendirmesi ve bu yönlendirme sonucunda başarısının arkasındaki unsur olarak söz konusu sevk ve idare kabiliyeti olduğu izah edilmiştir.²⁵⁶

Mustafa Kemal, Arıburnu Cephesi'nde 25 Nisan-17 Mayıs tarihleri arasında yaşadıklarını detaylı bir şekilde raporunda sunmuş; sevk ve idare konularında ortaya konulan hareketleri değerlendirme imkânı bulmuştur. Bu bağlamda yapılan hataların tarafına bildirilmesi esnasında bizzat problemi çözmeye odaklandığı görülmüştür.²⁵⁷ Yaşanan mücadele sonrasında komutanlardan durum değerlendirilmesi için emredilen raporlarda, gerekli görülen noktaların düzeltilmesine hız verildiği görülmüştür.

Mustafa Kemal, raporunun üçüncü kısmında genel olarak yaşanan mücadeleleri kıtaat ve komuta takımına verilen emirler üzerinden anlatmıştır. İtilaf Devletleri kuvvetlerinin bölgeden ayrılmasına dek hedefe yönelik uyguladıkları taarruzların yapılan savunma sonucunda geri püskürtüldüğü ve kritik süreç içinde yaşanan problemlere değinildiği görülmüştür. Bu bağlamda ağustos ayı içerisinde gerçekleştirilen taarruzlara karşı verilen cevabın her iki taraf için yüksek zayıyata sebep olduğuna vurgu yapılmıştır. Bu saldırılar esnasında Osmanlı kuvvetlerinin son derece iyi dayanıklılık sergilediğinden bahsedilmiş ve Türk komutanlar tarafından sevk ve idare edilen birliklerde çok sorunla karşılaşmadığına dikkat çekilmiştir. Nitekim, başarılar büyük bir gururla kutlanmış ve zaferin Osmanlı askerinin metaneti ve dayanıklılığı sonucunda elde edilecek olmasından dolayı tarih yazımında beyan edilmesi gerekliliğine önem vermiştir:

²⁵⁶ “Bu sırada Conkbayırı'nın güneyindeki 261 rakımlı tepeden Conkbayırı'na doğru 27'nci Alaydan sahilin muhafazasıyla görevli bulunan bir müfrezenin askerlerinin Conkbayırı'na doğru kaçmakta olduklarını gördüm. Bizzat bu askerlerin önüne çıkarak “Niçin kaçtıyorsunuz?” dedim. “Efendim düşman!” dediler. “Nerede?” dedim. “İşte!” diye 261 rakımlı tepayı gösterdiler. Gerçekten düşmanın bir avcı hattı, 261 rakımlı tepeye yaklaşmış ve rahatça ileri doğru yürüyordu. O zaman bu kaçan askerlere bağırarak “Düşmandan kaçılmaz!” dedim. “Cephanemiz kalmadı!” dediler. “Cephanemiz yoksa süngünüz vardır.” dedim ve bağırarak bunlara süngü taktırdım ve yere yatırdım. Aynı zamanda Conkbayırı'na doğru gelmekte olan piyade alayı ile dağ bataryasının yetişebilen askerlerinin marş marş ile benim bulunduğum yere gelmeleri için yanındaki subayları geriye gönderdim” detaylı inceleme için **Bkz.** a.g.e. s.22.

²⁵⁷ “Hacı Emin! bu manzara benim için ve senin için ilk defa görülmüş değildir. Hatırlayınız ki Derne'de İtalyanlarla yaptığımız birçok muharebede cephemizin bazı kısımlarındaki Araplar bugün gördüğümüz gibi kaçmışlardır. Fakat bu kaçışlar, bizim sonuçta başarılı olmamızı engellememiştir. Müsterih olunuz, diğer kuvvetlerimiz sağlam bir şekilde düşman karşısında durmaktadırlar. Şimdi bize düşen, bu kaçanlara lanet etmek değil; onları tekrar toplayıp muharebeye sevk etmektir. Bunun için derhâl tabancanızı çıkarınız. Bütün maiyetinizde ve irtibatla bulunduğunuz subaylara aynı yetkiyi verdiğimi bildiriniz. Kaçanları vurunuz ve kuvvetlerinizi Kocadere'nin batısındaki dereye toplayınız. Şimdi emrimde bulunan süvarileri de bu işte görevlendireceğim. Ben de bizzat sizin yanınıza geleceğim.” Detaylı incelemek için **Bkz.** A.g.e. s. 18.

“57’nci ve sonra 27’nci Alayların olağüstü hizmet ve fedakârlıklarıdır. Harp tarihimizde yazılmaya hakikaten layıktır.”²⁵⁸

Çanakkale Cephesi’nde yaşanan olayların kronolojik anlatımlarının dışında raporun yazıldığı dönem itibariyle dikkat çeken başka bir hususta; Mustafa Kemal’in Cihan Harbi tarihçesi yazımına Alman komutanlarla olan ikili ilişkileri de sunmuş olmasıdır. Bu bakımdan Alman komutanlarla arasında yaşananların raporun geneline iz bıraktığı değerlendirilmiştir. Sorunlar arasında en çok belirtilen ismin Liman von Sanders olmasına karşın hizipleşmenin sadece Sanders ile sınırlı kalmadığı değerlendirilmiştir. Nitekim 1 Mayıs 1915 tarihinde İtilaf Devletleri kuvvetlerinin karşı taarruzu halinde mağlup olunacağını öne süren Albay Kannengiesser’e karşı Mustafa Kemal tepki göstermiş; olası ricat halinde, tüm birliklerin zor sağlanan düzeninin bir daha toparlanmamak üzere bozulacağı belirtilmiştir.²⁵⁹ Bunun dışında yine başka bir örnekte 9 Ağustos günü Anafartalar Grup Komutanlığı’nı üstüne almak üzere Matikderesi mevkiinde 5. Tümen karargahına rastlamış; söz konusu mevkide birliklerin görev verilmeden tutulduğunu ve işlevsiz bekletildiğini görmüştür. Cephe gerisinde karşılaştığı bu tümenin komutanı Albay Wilmer ise karargahında olmadığını görmüştür. Bu tümeni hemen cepheye sevk ettikten sonra Mustafa Kemal, *“Vatanın bağına hançer saplandığı bu sırada, öteden beri emanet bırakılan sorumluluk nedeniyle savaş meydanında bulunması lazım gelen bu kumanda*

²⁵⁸ A.g.e. s.135.

²⁵⁹ A.g.e. s.66; Konu hakkındaki tam metin: *“2 Mayıs 1915 günü düşmanın bir karşı taarruzu olduğunda yenileceğimizi ve bundan dolayı bugünkü durumun çok tehlikeli olduğunu görerek Albay Kannengiesser, geriye Conkbayırı-Kemalyeri genel hattına çekilmenin uygun olacağı fikrini ileri sürmüştü. Hâlbuki düşman taarruzunun kesin olmadığı, bizim geriye çekilmeye başlamamızın düşmanı taarruza teşvik edeceği, karışık hâlde bulunan birliklerimizin kısa bir mesafe geri çekilerek tavsiye olunan hatta durmasının mümkün olamayacağı, bilakis böyle bir hareketin genel bir yenilgiye sebebiyet vereceği bana göre kesin olduğundan bu tavsiyesinin bir daha kesinlikle tekrar edilmemesini kendisinden rica ettim. Kolordu Komutanı Esat Paşa durumu görerek bundan sonraki kararımın ne olacağını sordu. Bulunulan hattı muhafaza, tahkim ve birliklerin yeniden düzenlenmesinden ibaret olduğunu; çünkü 25 Nisan’dan itibaren düşmanı denize atmak azim ve niyetiyle harp eden ve 10 metreden 150 metreye kadar bir mesafe dâhilinde düşmanla yakın ve sıkı bir temas tesis eden ve düşmanın işgal ettiği mevziler önünde âdeta bir kuşatma hattı teşkil eden birliklerimizi geri çekme düşüncesini asla uygun görmediğimi bildirdim. Esat Paşa, değerlendirmelerime ve kararım hiçbir itirazda bulunmadı. Ancak Kannengiesser’in geri çekilme konusundaki tavsiyesinden başka, ileri gidip birliklerin düzenlenmesinde yardım etmesi için refakati gereken subayları vermek suretiyle her türlü yardımda bulunulduğu hâlde, Kannengiesser’in vakit geçirmekte olduğunu gördüğümünden Kolordu Komutanı Esat Paşa’ya “25 Nisan’dan itibaren bu kuvvetlerin başında her türlü sorumluluğu büyük bir şerefle üstlendiğim bu cephede, tek askerin bile bir adım geri alınmasına kesinlikle razı olamam. Burada bu şart dâhilinde, sorumluluğu üzerine alacak yalnız bir komutan bulunmalıdır. Danışma ile komutanlık olamaz.” dedim. Bunun üzerine Esat Paşa, “Bugüne kadar sorumluluk üstlenen sizsiniz. Bundan sonra da sorumluluk sizde kalacaktır. Allah başarınızı daim etsin.” duasıyla karargâhlarına döndüler” Bkz. a.g.y.*

heyeti burada nasıl işsiz bırakılmıştı?”²⁶⁰ sorusunu sormuş ve karşılaştığı sahne karşısında Alman komuta takımının işleyişini eleştirmiştir.

Sevk ve idare konusunda eleştirilerine devam ettiği raporunun içeriğinde bir başka örnekte yine İtilaf Devletleri karşısında zayıflık belirten komuta kademesine dikkat çekmiştir. Genel durumun kendi izlediği üzere normal olduğu bir müddette söz konusu komuta takımının hayıflanarak kıtaatı üzerinde psikolojik baskı kurduğunu; bu bulanıklık sebebiyle söz konusu mücadeleler esnasında geri hatta kaçakların yaşandığını belirtmiştir. Bu durumun giderilmesi için acil çözüm üretildiğini ve emrindekiler vasıtasıyla sorunun çözümünün bulunduğunu izah edilmiştir:

*“Sol kanatta 72’nci ve 77’nci Alay Komutanlarından sürekli feryat dolu raporlar alıyordum. Bu raporlara göre, sol kanadımızın büyük bir tehlike içinde olduğu düşünülebilirdi. Hâlbuki ben bizzat görüyordum ki büyük tehlike içinde olan, bunların karşısındaki düşmandı. Bunun için gönderilen subaylarla kendilerine, gayret etmeleri ve durumu değerlendirmeleri sözlü ve yazılı olarak bildirilmiştir. Söz konusu kişilerin bu şekilde davranmalarının, komuta ettikleri askerin 25 Nisan taarruzundan sonra firarlarına sebebiyet verilmiş olan askerin karışık olmasından ileri geldiğini düşünüyorum.”*²⁶¹

Mustafa Kemal, Çanakkale Savaşları’nda Almanların rolünü, Alman Binbaşı Raymond’u tasvir ederek devam etmiştir. Konu hakkındaki görüşlerini 27 Nisan 1915 tarihinde meydana gelen muharebe sonrası durum değerlendirmesi sırasında yapmıştır. Muharebe sırasında yanında bulunan Kurmay Binbaşı Raymond’un²⁶² muharebe sahasının genel vaziyetini ölçmesi için görevlendirdiği değerlendirilmiş ve bu durum hakkında Alman komuta kademesinin yapısına dikkat çekmiştir. Raymond’un 27 Nisan günü Kemalyeri mevkiine misafir sıfatıyla geldiği, kritik zamanlarda yararlanılmasında problem görülmediği belirtilmiştir. Ancak, yardım çağrısına olumsuz cevap veren Raymond’un verilen görevden çekindiği ifade edilmiştir. Bu vaziyet üzerine Osmanlı birliklerinin ve İtilaf Devletleri kuvvetlerinin gösterildiği bir krokinin çizilmesinin emredildiği; çizilen krokinin tamamen yanlış olduğu değerlendirilmiştir. Yaşananlar hakkında Mustafa Kemal,

²⁶⁰ A.g.e. s.40.

²⁶¹ A.g.e. s.43.

²⁶² “Alman Binbaşı Raymond 5’inci Ordu Komutanının emir ve tensibiyle 19’uncu Tümen Kurmaylığına gönderilmişti. Raymond’ın gönderileceği hakkında 3’üncü Kolordu Komutanlığının telefonla yaptığı açıklamaya karşı Tümen Kurmayının İzzettin Bey olduğu, Raymond Bey’in ve gelmesi hâlinde İzzettin Bey’in durumunun göz önünde bulundurulması gerekeceği konusunda dikkatlerini çektim. Fakat ordu komutanının isteği doğrultusunda yanımda bulundurulması gereği tekrar edildi.” **Bkz** A.g.y.

Alman komuta kademesinin genelinin bu halde olduğuna vurgu yapmış ve söz konusu noksanlığı Raymond örneğinden sunmuştur:

“Askerî bilgisi 1500 metre önümüzde bulunan tarafların durumunu belirleyemeyecek kadar sınırlı idi. Bir defasında da Kanlısırt’a giderek orada uygun bir bölgede bir dağ topunun yeri için bir mevzi seçmesini söyledim. Topçu subayı olmadığından böyle bir görevi yapamayacağını ileri sürdü. Bir kurmay subayın üç sınıfın taktiklerine vakıf olacağını belirterek bu görevi yapması gerektiğini söyledimse de vakıf olmadığını belirtti. En nihayet Raymond’ın hiçbir işe yaramayacağını kendisine başka bir görev verilmesi gereğini Kolordu Komutanına arz ettim. Cevaben “Raymond Bey kendiliğinden ordu haber subayıdır.” dediler. Bu sıfatla da bir müddet daha gündüzleri birkaç saat gelip geceleri gitmek suretiyle kaldıktan sonra 5’inci Ordu tarafından kendisine Asya Grubunda bir görev verilerek o taraflara gönderilmiştir.”²⁶³

Mustafa Kemal, Arıburnu Cephesi hakkında hazırladığı raporunun bitirme cümlelerinde İngilizlerden bahsetmiştir. İngilizlerin muharebeler esnasında kendi askerleri ve komuta takımı hakkında büyük bir gurur ve cesaret duyduklarına değinmiştir. Dönemin iyi seviyedeki teknolojik materyallerini kullanan ve çıkarma bölgesinde Osmanlı kuvvetlerinin yoğun baskısı sayesinde sıkışmış bulunan düşman birliklerinin bu denli övülmesini ordu komutanına izah etmiştir. Mustafa Kemal yorumunu, *“Bundan dolayı subaylarımız ve askerimiz, vatani ve dinî duygularıyla Türk milletine yakışır bir yiğitlikle ve böyle kuvvetli bir düşmana karşı hilafet ve saltanat kapılarını muhafaza ederek takdire değer bir mevkiye erişmişlerdir.”* ifadesiyle devam ettirmiş, ayrıca; komutası altında bulunan birliklerin subaylarına ve askerlerine taktirde bulunmuştur. Muharebeler sırasında üstün savunma gösterdiğini düşündüğü Osmanlı askerlerine ve yardımlarını sunan tüm komuta kademesine teşekkür etmiştir. Raporun devamı Anafartalar Muharebatı’na ait tarihçede neşredilmiştir:

“Bu yüce amaç uğrunda kahramanca canlarını feda eden mukaddes şehitlerimizi sonsuz ve derin bir hürmet ve saygıyla anar, mukaddes ruhlarına Fatihalar gönderir, şefaatlerinden yardım beklerim. Bilhassa Arıburnu Muzafferiyeti’nin ilk ve temel taşı olan 57’nci Alayın temiz kalpli, inançlı, seçkin komutanı Şehit Yarbay Avni’yi ve en ateşli zamanlarda emirlerimi, aldığı yaralara da önem vermeyerek istediğim mahallere

²⁶³ A.g.y.

nakletmek suretiyle çok önemli zamanlarda kıymetli yardımlarını gördüğüm Şehit Yaverim Teğmen Kazım'ı özel bir hürmetle anarım."²⁶⁴

2.2.1.7. Mustafa Kemal: Anafartalar Muharebatına Ait Tarihçe

Mustafa Kemal, Anafartalar muharebelerine ait gelişmeleri içeren raporunu, "...Anafartalar hâdisatı Arıburnu cephesindeki muharebat ile alâkadardır. Bu sebeple, Anafartalar mıntıkasının cenubunda ve Arıburnu muharebe cephesinin sağ cenahında bulunan 19 uncu fırkanın (doğrudan doğruya Anafartalar muharebatıyla münasebettar) bazı tedabir ve tertibatından bahsedeceğim"²⁶⁵ ifadesiyle açıklamış; kronolojik sıra ve tarih yazımına veri sağlaması açısından dikkat çeken görüşler belirterek detaylarıyla muharebelere değinmiştir.

Arıburnu ve Anafartalar mıntıkalarında kritik durumun çözümlenmesi için gereken komuta kademesi hususunda, "...bütün ta'biye icabatını müdrik ve tatbike muktedir, nüfuzu nazarı askerî ve karar sahibi bir kumandanın uhdei mesuliyet ve ihtimamında bulundurmak lüzumu kat'îsine kanidim. Bundan başka, bu mıntıkanın teminine tahsis edilen kuvveti de hiçbir vakit kâfi bulamıyordum"²⁶⁶ ifadelerini kullanarak konuyu açıklamış; cephenin elde tutulması için gerekli teçhizat ve asker sevkinde yaşanan problemlerin çözümlenmesi gereğine değinmiştir. Bu bağlamda bölgeye çıkarma birlikleriyle taarruz eden İtilaf Devletleri'nin hızlı bir şekilde denize dökülmesi için gerekli hususlara değindiği ve komuta kademesinin bu amaç doğrultusunda işleyişini sürdürmesi gerektiğine vurgu yapmıştır.²⁶⁷

Mustafa Kemal'in belirttiği kritik duruma karşı alınan tedbir onun için istemediği şekilde sonuçlanmıştır. Bölgenin kontrolü Alman komuta kademesine geçmiş ve Mustafa Kemal'e göre yapılan hatanın ortaya çıkışı çok uzun sürmemiştir:

"Bunun üzerine mezkûr mıntaka 19 uncu fırkadan alındı ve "Ağıldere mıntakası" namiyle doğrudan doğruya kolorduya ilhak edildi. Bu yeni tertibe nazaran Ağıldere mıntakası'ndaki tabura kumanda etmek vazifesi 19 uncu fırka kumandanından kolordu

²⁶⁴ A.g.e. s.139.

²⁶⁵ Mustafa Kemal, Anafartalar Muharebatı'na Ait Tarihçe, Yay. Haz. Uluğ İğdemir, Türk Tarih Kurumu Yayınları, s.3.

²⁶⁶ A.g.e. s.6-7.

²⁶⁷ Cephenin başarılı bir şekilde yönetilmesi ve düşman kuvvetlerinin atılması için, "...yalnız on dokuzuncu fırka cephesindeki faaliyete hasrı iştigal eylemek, bilmem ne dereceye kadar mümkün olabilir. Bu sebeple şeraii hâzıra dahilinde Sazlıdere (dahil) olmak üzere Azmak'a kadar olan mıntakanın temini mesuliyetini kabul etmekte mazur olduğumu ve buna nazaran iktizasının ifasına lütfen müsaade buyurmalarını Kumandan Paşa Hazretleri'nden istirham eylemenizi hassaten rica ederim" ifadelerini kullanmıştır. Metnin tamamı için **Bkz.** a.g.e. s.9.

kumandanına intikal eylemiş oluyordu. Bu yarım ve nâkâfî tedbirin, Almanya'dan vüruduna intizar edilen bir alman kumandanının muvasalatına kadar muvakkat olduğu beş on gün sonra taayyün etti”²⁶⁸

Yaşadığı bu durum karşısında raporunda “19’uncu Fırka Mıntıkası ile Anafartalar Mıntıkası Hududu Hakkında Münakaşat”²⁶⁹ adını taşıyan ayrı bir başlık açmış ve durumun değerlendirmesini yapmıştır. Bu değerlendirme de söz konusu mevkiinin sevk ve idaresinde Alman komuta kademesinden Wilmer’in orduda kaymakam görevinde bulunduğu vurgulanmış ve söz konusu mıntika da oluşacak tehditleri bilgisizliği nedeniyle engel olamayacağı belirtilmiştir. Mustafa Kemal’in bölgenin Alman bir komutana teslim edilmesinden doğacak problemler sonucunda zayıyata yenilerinin eklenebileceğine dikkat çekmiştir:

“Anafartalar mintakasının cenup hududunun Sazlıdere, (dahil) olarak temdit buyrulmuş olduğu fırkaca malûm ise de Anafartalar mıntıkası kumandanlığına yeni tayin edilen Kaymakam Vilmer Bey tarafından malûm olup olmadığı bilinemediğinden, mezkûr mıntika ile aramızda bir gûna sui tefehhüme mahal bırakılmamak ve ana göre tedabiri irtibat ittihaz olunabilmek üzere keyfiyetin tasrihen emir buyrulması müsterhamdır.”²⁷⁰

Mustafa Kemal söz konusu problem üzerine Kuzey Grubu Komutanlığı ile yazışmalarını sürdürmüştür. Bu yazışmalardan anlaşıldığı üzere cephenin düşmandan arındırılması gerekliliğindeki ortak düşünüş sabit kalmış ancak çözüm odağında Mustafa Kemal ve komutanlık arasında bir kopukluğun olduğu değerlendirilmiştir.²⁷¹

Mustafa Kemal, temmuz ayı içindeki gelişmeleri yaşadığı münakaşa ışığında ele almış ve İtilaf kuvvetlerinin harekâtına dair öngörüsünü komuta takımına sunmuştur. Bu sunuş esnasında belirttiği bölgelerden bir atağın gerçekleşeceğini beklediğini ve bir süre sonra gösterdiği yerlerden aynı şekilde düşman askerlerinin taarruza geçtiğini beyan

²⁶⁸ A.g.y.

²⁶⁹ A.g.y.

²⁷⁰ “...Lüzumı istimalini ima etmek istediğim “dahil” tabiri nizamisinin medlûlünün ve burada vücubı istimalinin gurubça haizi ehemmiyet görülmemekte olduğu âtideki cevaptan müsteban oldu” **Bkz.** A.g.e. s.10.

²⁷¹ Görüşme detayları, “İki mıntaka arasında hudut evvelce Sazlıdere olarak gösterilmiş ve fırkanızdan bir irtibat postasının Sazlıdere şimalindeki Şahinsırt’ta bulundurulması bildirilmiş idi. Bu gibi küçük dereler bir tarafa dahil veyahut hariç olamaz. Dere cenup maileleri on dokuzuncu fırkanın, şimal maileleri Anafarta mıntakasındır. Sazlıdere’nin menba cihetleri doğrudan doğruya sizin tahtı işgalinizdeki mıntaka dahilindedir. Munsap ciheti ise düşmanın elindedir. Bu dere her iki mıntakanın hattı fâsılıdır ve derenin yatağı istikametini her iki taraf tarassut eder. Yekdiğeriyle irtibat hasıl ederler. Eğer Sazlıdere’ye dahil demekle başka bir mâna murat olunuyorsa izahı mailuptur. Şimal Gurubu Kumandanı ESAT; Şimal Gurubu Kumandanlığına: Sazlıdere ve bunun şark ve şimalindeki mıntakaya atfolunması lâzımgelen ehemmiyet ve bu hususta ittihazı icabeden tedabire sarfı elzem olan dikkat ve işin takdiri için ihtiyaç görülen vukuf ve nüfuz derecesini anlatam amaktan mütehasıl teessürat içinde âtideki tahriratı yazdım” **Bkz.** a.g.e. s.11.

etmiştir.²⁷² Söz konusu karşılaşılan durumu, “*Yalnız fikren hazırlanmamış oldukları harekâtı hasmane karşısında pek nakıs tedbirle vaziyeti umumiyeyi ve vatani pek büyük tehlikeye maruz bıraktıklarına vekayi şahit oldu*” ifadeleriyle açıklama gereği duymuş ve komuta takımına eleştiride bulunmuştur.²⁷³

Mustafa Kemal, cephenin tamamıyla ilgili olarak Alman komuta kademesinden Wilmer hakkındaki görüşlerini de kattığı durum değerlendirmesini yapmış; temmuz ayı içindeki mücadeleler dahilinde önemli gördüğü bir olayın yaşanmadığını belirtmiş ve Osmanlı-Alman komuta kademesinin sevk ve idaresi anlamında yaşanan sıkıntıya değinmiştir:

“*24 Temmuz 331 tarihine kadar 19 uncu fırka cephesinde mühim hâdise olmamıştır. Bu müddet zarfında Anafartalar mıntıkasıyla da doğrudan doğruya alâkadar bulunuyordum. Şimal Gurubu kumandanlığına merbut olan Anafartalar mmtıkası kumandanı Vilmer Bey’in malik olduğu kuvvet ve aldığı tedabir ve tertibatın teferruatından dahi haberdar değildim.*”²⁷⁴

Çanakkale Cephesi’nin kritik mücadeleleri esnasında yaşanan durumlar içinde sevk ve idare anlamında Mustafa Kemal’in takdirini kazanan Alman komutanlar olduğu da görülmüştür. Bu kişiler çok az olmakla beraber İtilaf kuvvetlerinin söz konusu cephedeki taarruzlarına engel teşkil edebilecek mahiyette harekatta bulunmalarına karşı yapıcı değerlendirmeler yapmış ve dikkat çekmiştir. Kannengiesser bahse konu komutanlar arasında görülmektedir. Nitekim ağustos savaşları esnasında Conkbayırı mevkiin de görevini icra eden komutanın düşmana karşı gösterdiği güçlü mukavemete vurgu yapılmıştır:

“*...Kannengiesser Bey idi. Mumaileyh bilahare kolordu kumandanı olarak maiyetimde bulundu. Kendisi ordumuzda bulunan Alman zabitanının en*

²⁷² “Düşman nereden gelecek? (Elimle Arıburnu cihetini ve Suvla’ya kadar bütün sahili göstererekten) buradan! dedim. Peki, farzedelim, ki oralardan gelsin! nereden hareket edebilecek ?; (Tekrar elimle Arıburnu cihetinden başlayarak Kocaçimen tepesine doğru bir nısıf daire işaret ettim) buradan hareket edecek! dedim. Kolordu kumandanı gülerek omuzumu okşadı ve: Merak etme Beyefendi gelemez! dedi. Tefhimi meramın gayrı mümkün olduğunu görünce, artık tatvili münakaşaya lüzum görmedim. Yalnız “inşaallah efendim, sizin takdiriniz veçhile olur.” demekle iktifa ettim. [Tasavvur ettiğim ve tasvirine çalıştığım hasım teşebbüsâtı 24 temmuzdan itibaren aynen vaki olmağa başladığı zaman, iki ay evvel maruzatımı takdir etmemekte ısrar edenlerin nasıl mütehassis olduğunu bilemem.” Metin için **Bkz.** A.g.e. s.14-15.

²⁷³ A.g.y.

²⁷⁴ A.g.e. s.15.

muktedirlerindendi. Conkbayırı muharebatında yaralanıp geriye gitmeğe mecbur olmuştur."²⁷⁵

İtilaf kuvvetlerine karşı Osmanlı askerinin mücadelelerini fedakâr ve kahramanlık duygusuyla yerine getirmeye gayreti değerlendirildiği rapor içerisinde konuyla ilgili olarak, "*Müteyakkız askerlerimizin ateşleri karşısında her düşman teşebbüsü akamete duçar ediliyordu*"²⁷⁶ ifadesi kullanılmış; ancak komuta kademesine, "*Muharebede kuvvetten ziyade, kuvveti maksada muvafık sevk ve idare etmek mühim olduğu düşünülmüyordu.*"²⁷⁷ şeklindeki eleştiride bulunulduğu değerlendirilmiştir.

Muharebeler esnasında önemli görülen problemler arasında komuta heyetinin inisiyatif almaktan çekindiği değerlendirilmiştir. Mustafa Kemal'in bu duruma açıklık getirmek isteği raporuna yansımıştır. Özellikle sevk ve idare anlamında karşılaşılabilecek sorunların sahiplenilmemesi üzerinden konunun gündeme geldiği görülmüş; mesuliyetin tüm zorlukların üstünde olduğu değerlendirilmiştir. Osmanlı askerinin yüksek sayıda zayıyat yaşamaması için bu problemin acilen çözümlenmesi gerekliliği üzerinde durulmuştur:

*"Bazı kumandanlarca mesuliyet yükünü başkalarına yükletmek cihetlerine sapılmağa başlandığı zehabına bile düşüldü. Hakikaten mesuliyet yükü her şeyden, ölümden de ağırdır."*²⁷⁸

Mustafa Kemal raporunun ikinci kısmını "Anafartalar Muharebatı; Arıburnu Cephesinden Anafartalar Gurubu Karargahına Hareketim" başlığında sunmuştur. Bu kısım Mustafa Kemal'in, "*Bu hareketimi ve gurup karargâhına muvasalatımı zikretmeden geçmeyeceğim. Çünkü bende, buna dair kalan hâtıranın ruhî, ahlâkî ve vatanî nokta-i nazarlardan, yalnız Osmanlı tarihi için değil, tarihi umumî için de ibrete şayan cihetleri vardır*"²⁷⁹ ifadelerinin yer aldığı metin dahilinde neşredilmiştir.

Cephenin değerlendirilmesi hususunda ele aldığı konular içinde bir kez daha Alman komuta kademesinin işleyişindeki hataların ortaya çıkarıldığı görülmüştür. Bahse konu durum hakkında cephenin kritik bir anında boşa bekletilen kıtaata ve komutanına ağır

²⁷⁵ "Alay 25'ten iki tabur da Conkbayırı'm tutmak üzere geliyor. Aynı zamanda burada bulunan 64'üncü alay, 9 uncu fırka kumandanının emriyle Kocaçimen'i tutmak üzere yaklaşıyor." A.g.e. s.20.

²⁷⁶ A.g.y.

²⁷⁷ A.g.e., s.23.

²⁷⁸ A.g.e., s.24.; Konuyla ilgili olarak, "*Cenahınızın temdidi meselesi mevzuubahs değildir. Ancak sizin emrinize verilmiş olan bir kıtanın işgal ettiği yer bittabi size aittir. Alayın sağ cenahını her halde siz oradan daha seri tahkik ve tayin edebilirsiniz. Mâmafiş sağ cenahınızın haritada 261 râkımlı mahallin 200 metre kadar cenubi-garbisinde kalın münhaninin noktalı yolu kat'eylediği mahalde tahdidini münasip görürüm*" değerlendirilmesi yapılmıştır. **Bkz.** A.g.y.

²⁷⁹ A.g.e. 31.

eleştiri yapıldığı değerlendirilmiştir. Bu değerlendirme sırasında vatan savunması esnasında işlevsiz bekletilen Osmanlı askerinin bu hale getirilmesindeki maksadın mantıksızlığına yapılan vurgu ve kabul edilemez olarak nitelendirilen bu durumun ıslahındaki evreler anlatılmıştır:

*“Fırkanın kumandanı, erkânıharbiyesi ve umum karargâhı burada ne yapıyordu? Vatanın bağına hançer saplandığı bu sırada, ötedenberi uhdesine mevdu fırkasıyla meydana kâruzarda bulunmak lâzım gelen bu kumanda heyeti burada nasıl işsiz bırakılmıştı? Bilâhare bu karargâhı Anafartalar sağ cenahına celbederek hali faaliyete koydum.”*²⁸⁰

Mustafa Kemal, Çanakkale Savaşları esnasında yaşananları ilk ağızdan kamuoyuna neşretmek üzere hazırladığı raporunda sevk ve idare hususlarında önemli ayrıntılara değinmiştir. Savaşın genel durumunu gün ve saat detaylarıyla olmak üzere komuta kademesi ve kıtaatın hareketlerindeki noksanlıkları da ortaya çıkaran bir tarz da ele alarak açıklayıcı bir surette ve akıcı şekilde meydana getirmiştir. Bu bağlamda muharebeler esnasında karşılaştığı sorunlar kadar Osmanlı askerinin zafere gösterdiği inançtan büyük gurur duymuş ve komuta kademesinde görevini layıkıyla yapan komutanların metanetine dikkat çekmiştir. Bu hususta raporunun son kısımları komuta kademesi hakkında detaylı ayrıntılar barındırdığı değerlendirilmiştir:

*“...temasa geldiğim büyük küçük kumandan ve zabitlerde fevkalade yüksek bir kuvve-i maneviye, sarsılmaz bir metanet eseri görüyordum. Herkes düçar oldukları felaketin kumandadaki inzibatsızlıktan ileri geldiğine kani idi.”*²⁸¹

Mustafa Kemal, İtilaf kuvvetlerine karşı Osmanlı askerinin sergilediği mücadele sonrasında ki zaferin oluşma evrelerini hızlı hareket etmekte ve doğru yönlendirmeler

²⁸⁰ A.g.e., s.32; metnin devamında, “Bu karargâhta kısa bir tevakkufu müteakip yoluma devam ettim. Ordu kumandanlığı emrinde, Anafartalar Gurubu karargâhı diye tayin edilen Çamlıteke’ye vasil oldum. Zülmetlerin koyu kesafet kesbettiği bir dere... Hayata eser olacak ne bir ışık ne bir ses. Herkes derin uykuda! Etrafa seslendik! Gecelik entarisi ile çadırından çıkmış bir şahıs seslenerek cevap verdi. Burasının ne olduğunu sordum. Vilmer Bey’in karargâhı olduğunu söyledi, fazla bir şey bilmiyordu. Kumandanın yanına beni götürmesini istedim. Benim kim olduğumu bilmeyen, bu şahıs bu işi zahmetli gördü. Eliyle karanlıkları göstererek işaretle iktifa etmek istedi, icbar ettim. Bizi Vilmer Bey’in yattığı barakamsı bir odanın yanına götürdü. Vilmer Bey uyuyordu. Erkânıharbi Haydar Bey’le görüştim. Anafartalar Gurubu kumandanı karargâhının nerede olduğunu sordum” detaylı incelemek için **Bkz.** a.g.y.

²⁸¹ A.g.e., s.50; konu hakkındaki diğer ifadelerde, “Bazı kanaatler vardır ki anların hesap ve mantıkla izahı pek güçtür. Bahusus muharebenin kanlı ve ateşli safhasındaki duyguların tevlit ettiği kanaatler... Bittabi her kanaat ve karar, içinde bulunulan ahval ve şeraiti tetkik ve bu tetkikat netayicini teferrüs ve takdir sayesinde tevellüt eder” ve “Çünkü ben düşmanı şedit ve seri bir baskın ile mağlûp edebileceğimize kanaat hasıl etmiştim. Bunun için çok kuvvetten ziyade çok dikkatli ve fedakârane bir sevk ve idarenin maksadı temin edeceğine hükmetmiştim” görüşleri dikkat çekmiştir. **Bkz.** a.g.y.

sayesinde meydana getirildiğine dikkat çekmiştir. Nitekim bu sayede düşmanın cephede sıkıştırılmasında kıtaların kendi emrine verilmesinin payı olduğu değerlendirmiştir:

*“Düşmanı mağlûp eden faikiyetimiz olmayıp müthiş ve seri’ bir darbe halinde vuku bulan savletimiz olduğunu takdir ediyordum.”*²⁸²

Harp Tarihi Şubesi’nin tarihçe yazımı gereksinimi ve ricası üzerine raporlarıyla katkı sağlayan Osmanlı subaylarının Çanakkale Muharebeleri hususundaki ayrıntılı görüşleri devrin tarih yazımını önemli bir noktaya taşımıştır. İlk elden bilgiler ışığında ve muharebelerin üzerinden henüz çok vakit geçmemiş bir evrede hazırlanan raporların Osmanlı Devleti aracılığında resmi tarih yazımının temelini teşkil etmesi muharebelere ait literatürün ilk evrelerini simgelemiştir. Osmanlı Devleti’nin Cihan Harbi esnasında ve sonrasındaki durumunun analizinin yapılmasına imkan sağlayan raporların önemi gelecek tarih yazımlarına rehberlik etmesi açısından da önemli görülmüştür.

2.3. Müstakil Eserler

Osmanlı Devleti’nin Cihan Harbine girişiyle birlikte edebiyatçılar, şairler, askerler ve siyaset insanları konuyu değerlendirme ve yazma konusunda girişimlerde bulunmuştur. Popüler eserlerin meydana getirilmesine fırsat veren bu girişimlere göz atıldığında Osmanlı Devleti’nin savaşlara yaklaşımı, İtilaf ve İttifak Devletleri ordularının durumu, teçhizat, donanım, iaşe, sevk ve idare, müttefiklik konu başlıkları altında analiz edildiği değerlendirilmiştir. Bu bağlamda Çanakkale muharebeleri esnasında bahsi geçen konuların kaleme alınması ve akabinde müstakil eserler çatısı altında toplanması dönemin dinamikleri ve ruhunu yansıtmaları bakımında önemli hal almıştır.

Çanakkale Muharebeleri esnasında kaleme alınan müstakil eserler, devrin karakteristik özelliği olarak değerlendirilen propaganda faaliyetlerinin gölgesinde meydana getirilmiştir. Osmanlı propaganda ürünü olarak değerlendirilecek yeni nazım örneklerini bulunduran müstakil eserler başlığı altında; Üryanizade Ali Vahid, Rabbani Fehmi ve Kırçovalı Sıdkı gibi edebiyatçıların ürettikleri, kamuoyunun Osmanlı askerine güvenini tazeleme gayreti taşımakta ve Cihan Harbi’nin kazanılacağı vurgusu ihtiva etmektedir. Nitekim bu vurguların dönem şartları içinde kamuoyunda hissedilir yansımaları olmuş ve amaca hizmet etmek hususunda beklentiyi karşılamıştır.

²⁸² A.g.e. s.57.

2.3.1. Karargâh-ı Umumiyye (On İkinci Hizmete Mahsusdur): Mevaki’-i Müstahkeme Şu’besi Gelibolu Şibh-i Ceziresinde Düşmanın Kullandığı Muhtelifü’l Cins Torpil ve Bombaları Hakkında Ma’lûmat ve Bunlara Karşı Tedabir-i Tahaffuziye (1915-1916)

İtilaf Devletleri’nin Çanakkale Cephesi’nde kullandıkları muhtelif askeri materyaller hakkında bilgi vermek amacıyla Harbiye Nezareti’ne bağlı Askeri Matbaa tarafından 1915-1916 yılları arasında basılan eser, müstakil çabalar arasında detayları itibariyle özel bir yere sahip olduğu değerlendirilmiştir.

Askeri materyalin kullanım talimatlarının yanı sıra muhteviyatındaki karışımların tesirleri hakkında da bilgiler sunan eserin, İtilaf Devletleri’nin sahip olduğu teknolojinin görülmesi açısından dikkat çektiği görülmektedir. Bahse konu askeri materyalin kullanımı esnasında çapları, menzili ve tesiri açılarından değerlendirmelerin sunulması, rehber niteliği taşımasını sağlamıştır. Bu bağlamda çeşitli ateşli silahların tanıtıldığı eserin detaylarına bakıldığında ise Kara Torpilleri, Garland Bombası, Şaplı Bombalar ve El Bombaları gibi çeşitlilik arz eden çap ve etkideki silahlar hususunda bilgiler bulmak mümkündür. Bahsi geçen ateşli silahlara karşı tedbir maksadıyla uygulanacak yöntemlerin de sunulduğu eserde; cephede mücadele veren askerlere önemli ayrıntılar içerdiği belirlenmiştir.²⁸³

Eserin son bölümünde söz konusu materyalin ele geçirilmesi halinde kullanımı esnasında dikkat edilmesi gereken kurallar ve kullanım esnasında her bir materyalin işlevselliğine dair vurgunun yapıldığı bölüm bulunmaktadır.²⁸⁴

2.3.2. Üryanizade Ali Vahid: Çanakkale Cephesi’nde Duyup Düşündüklerim (1916)

Çanakkale Savaşları’na dair yaşananların anlaşılmasında önemli görülen girişimler arasında müstakil çabalar dikkat çekmiştir. Söz konusu cephenin İttifak Devletleri lehine sonuçlandığı ve akabinde mücadelelerin son bularak kapandığı esnada birinci el kaynak olarak nitelendirilen “Çanakkale Cephesi’nde Duyup Düşündüklerim” isimli eser meydana getirilmiştir. Ali Vahid, Çanakkale’yi ziyaret eden edebi heyet içerisinde yer almış ve bulunduğu bölgeden sırasıyla Filistin, Lübnan ve Suriye’yi geçerek İstanbul’a ulaşmıştır.

²⁸³ Karargâh-ı Umûmiyye, “Mevâki’-i Müstahkeme Şu’besi Gelibolu Şibh-i Ceziresinde Düşmanın Kullandığı Muhtelifü’l Cins Torpil ve Bombaları Hakkında Ma’lûmât ve Bunlara Karşı Tedâbir-i Tahaffuziye”, Askeri Matbaa, 1915-1916.

²⁸⁴ A.g.e., s.11-12.

Çanakkale'ye varışı ise 17 Ekim 1915 tarihini bulmuştur. Bu bağlamda muharebeleri yerinde görme fırsatını yakalamış bir kişinin olayları kamuoyuna neşretmek üzere faaliyette bulunması önemli ayrıntıları sunması bakımından dikkat çekici olarak değerlendirilmiştir.²⁸⁵

Ali Vahid, 25 Aralık 1915 tarihinde, Çanakkale muharebelerinin yaşandığı bir dönemde bu durumun anlatılması gerekliliğinden bahsetmiş ve Çanakkale'ye dair derin hisler barındırdığını belirtmiştir:

*“Şu sırada Çanakkale Cephesini ziyaret edipte susmak, gördüklerin bahsetmemek insanın elinden gelmez. Bunun içinde ben de biraz söylemek, duygularımı bir dereceye kadar tercüme ve ta’bir etmek istiyorum. Muvaffak olabilirsem ne mutlu bana”*²⁸⁶

Ali Vahid, mihmandarlığını yaptığı Edebi Heyetin Akbaş İskeleyi'nden cephelere doğru harekete geçtiğini ve bu esnada ateşli silah seslerinin tüm alanı kapladığını tecrübe etmiş; Osmanlı komuta takımının bu durum içinde kendilerini özel bir ilgi dahilinde ağırladığını belirtmiştir.²⁸⁷ Kurban Bayramı'nın ilk gününe denk gelen ziyaretleri sebebiyle cephedeki askerin motivasyonunda metanet ve cesaret bulunduğunu görmüştür. Yaşanan mücadeleler karşısında Osmanlı ordusunun zaferi temin edeceğine dair emin bir vaziyette görüşler bildirmiş; bu görüşlere Edebi Heyetin tamamı katılmıştır.²⁸⁸

Cepheye ulaşım esnasında gizli yollardan geçilerek Osmanlı kuvvetlerinin yanına varılmasından sonra karşılaştıkları görüntüyü betimlemekte zorluk çeken Ali Vahid, bu hususta, *“...gördüklerimi bir dereceye kadar tesbit kabil olabilsin. Ya bu mühevvil müşahadat esnasında duyup düşündüklerim ne olacak. Onlar ne yapmalı; nasıl söylemeli, ne lisanla tabir etmeli? Elde eyleyecek bir şey yok. Sade kelime kahtlığıyla tabir noksanlığı var”*²⁸⁹ değerlendirmesini yapmıştır.

Türk ve Alman komuta takımının ziyaretler esnasında yanlarında bulunduğunu ve tüm cephelerdeki siperlerin gezdirilmesi sonrası sıhhiye çadırlarına da gidildiğinde bahseden Ali Vahid, durum karşısındaki duygusuna dair bir söz bulamadığını ancak gördüklerinin anlatılması gerekliliğinden bahsetmiştir. Nitekim cephedeki kıtaatın

²⁸⁵ Üryanizade Ali Vahid, Çanakkale Cephesi'nde Duyup Düşündüklerim, Darü'l-Hilafet'il- Aliyye, Necm-i İstikbal Matbaası, İstanbul, 1916.

²⁸⁶ A.g.e. s.11.

²⁸⁷ A.g.e. s.12.

²⁸⁸“Namazgaha tekbirler gidildi. Gidildi. Bir gidiştirki yüreyerek mi uçarak mı? Kimse bunun farkında değil”, A.g.y.

²⁸⁹ A.g.e. s.17.

kendilerine iyi davrandıklarını ancak muharebeler esnasında başarılanların yanında kendilerini düşük bir seviyede gördüklerini itirafta bulunduğu değerlendirilmiştir:

*“Şimdi bu kadar hasretkeş olduğum askerlik alemi içinde kendimi böylece sıfatsız salahiyesiz gördükçe kendi kendime acıyordum.”*²⁹⁰

Ali Vahid, Anafartalar cephesine gittiklerini anlattığı kısımda, Mustafa Kemal’e dair duydukları gurur ve sevinçten bahsetmiştir. Söz konusu durum içinde kahramanlık ve cesaretiyle tüm Osmanlı coğrafyasından adını söz ettiren Mustafa Kemal’e müttefik devletlerin duyduğu saygının azımsanmayacak derecede kuvvetli olduğunu belirtmesi dikkat çekici görülmüştür:

*“Bu gurubun (Anafartalar) kahramanı Mustafa Kemal Bey’e, bu büyük kumandana bütün İslam ve müttefiklerimiz medyun-ı şükrandır. Anafartaların en nazik bir zamanda Mustafa Kemal Bey’in aldığı tertibat ve tertib ettiği bir hücum sayesinde Boğaz büyük bir tehlikeden kurtulmuştur.”*²⁹¹

Ali Vahid, Halep’ten gelen askerleri görmüş ve aralarındaki iletişimi, *“Ey efendiler! Buradan döndüğünüzde evlad u iyalimize söyleyin ki biz düşmanın vücudunu şu mübarek topraktan kaldırmayınca dönmeyeceğiz. Bunu böylece onlara bildirmenizi bütün silah arkadaşlarım naımına sizden reca ederim”* ifadeleriyle aktarmış ve maneviyatın cephede oldukça güçlü olduğuna vurgu yapmıştır.²⁹²

Cepheden dönüş kısmının değerlendirildiği eserin son sayfalarında Ali Vahid, yaşanan trajedi karşısında oldukça etkilenmiş bir görünüm çizmiştir. Bu bağlamda özellikle şehir yaşamında kendi psikolojisinde kaldıramadığı anlara şahit olmuş ve bu durumdan uzun müddet kurtulamadığını beyan etmiştir. Bu problemler içinde göze çarpan ise özellikle savaşların yaşandığı bir an da İstanbul şehrindeki sosyal yaşamın hareketliliği olmuştur. Tedirginliğin hissedildiği şehirde buna karşın oldukça stabil bir hayatın sürdüğü; hatta hiçbir şekilde Çanakkale’de yaşananların umursanmadığını da deneyimleme fırsatı yakalamıştır. Bu tarz hareketler içinde bulunanlara olan öfkesini yazdıklarıyla dindirmeye çalışmış ancak işe yaramadığını belirtmiştir.²⁹³

Eserin içeriğinde Osmanlı askerinin düşmana karşı gösterdiği üstün mücadele ve Türk komutanlarının vazifelerini layıkıyla yaptığı değerlendirilmiştir. Yaşanılanların

²⁹⁰ A.g.e. s.18.

²⁹¹ A.g.e. s.20.

²⁹² A.g.y.

²⁹³ A.g.e. s.30-31.

kamuoyuna neşredilmesinde özellikle zaferlerin devamlılığına vurgu yapılması görülmüştür. Alman komuta kademesinin faaliyetlerinden ise çok söz edilmemiş; Mustafa Kemal'in harekât tarzı değerlendirilmeye alınmıştır. Tarih yazımı açısından spesifik detayların yer aldığı eser literatür açısından ilkler arasında yerini almıştır.

2.3.3. Rabbani Fehmi: Kaçtıkları Gün (Şiir-1916)

Donanma Mecmuasının 27 Ocak 1916 tarihli sayısında Rabbani Fehmi, İtilaf Devletleri'nin Çanakkale Savaşları'ndaki durumunu değerlendirdiği bir şiir neşretmiştir. Müstakil çabalar arasında değerli bir yere sahip olan eserin önemli vurgular yaptığı değerlendirilmiştir. Bu bağlamda özellikle İtilaf Devletleri'nin 18 Mart 1915 tarihli Çanakkale Boğazı'na yaptığı hücum ele alınmış ve ardından 25 Nisan 1915'te yaşanan mücadele konu edilmiştir. 1916 tarihinde son şeklini alan muharebe meydanındaki söz konusu mücadelelerde, İtilaf Devletleri'nin bölgeden ayrılışı kaçış olarak nitelendirilmiştir:

*“Vapurları, boğazın mai haclesinde donanmış bir gelin gibi dolaşıyor gördüm...Direklerinde her renkten bayraklar, kam almış emellerine mesut heyecanıyla çırpınıyorlardı...Öğrendim ki dün Çanakkale'de bizim harika ve mucizelerden doğan kati zaferimiz onların zillet ve inhizam ordularını teşyii etmişti...Onlar kaçmışlar, kaçmışlardı”*²⁹⁴

Rabbani Fehmi, şiirini tamamlarken, Osmanlı askerinin zaferine değinerek; zaferin kazanılmasında büyük çaba sarfedildiği ve unutulmuş başarıların geri kazanıldığına vurgu yapmış; ayrıca Osmanlı Devleti'nin zorluklarla olan mücadelesine başa çıkışı değerlendirilmiştir:

*“Onlar kaçtılar, yalnız bu şerefte kaçtılar; Fakat asker sen aynı azim ve iman ile bu zaferden bir kat daha bilenmiş, kilağılanmış kininle bugün ve yarın her sahada onların daima ya karşısında veya arkasındasın”*²⁹⁵

2.3.4. Selahaddin Adil: Harb-i Umumi'de Çanakkal'a Muharebat-ı Bahriyesi (1917)

Selahaddin Adil, henüz Cihan Harbi'nin devam ettiği sırada Çanakkale Savaşları ile alakalı bir eser ortaya koymak için harekete geçmiştir. Meydana getirilmek istenen eserin gayesinde yeni neticelenmiş Çanakkale Cephesi'nin zaferler anlamında kamuoyuna sunmak ve tarihsel bağ kurularak Çanakkale Bölgesi'nin stratejik önemini değerlendirilmesine dikkat çekme bulunmaktadır. Bu bağlamda özellikle Çanakkale

²⁹⁴ Donanma Mecmuası, Sa. 126, 27 Ocak 1916.

²⁹⁵ A.g.y.

Savaşları öncesindeki süreç ve seferberliğin ilanı ile girilen Cihan Harbi'ndeki söz konusu savaş atmosferindeki hazırlıklar ve sonrası ele alınmaya çalışılmıştır.

Çanakkale Cephesi'nin İtilaf Devletleri tarafından denizden zorlanarak başarıyla sonuçlandırılmak istenmesinin detaylarının sunulduğu giriş bölümünde, Çanakkale Bölgesi'nin önemi ve daha önceki tarihlerde meydana getirilmiş savunma tertibatı ele alınmıştır. Bahse konu tertibatın gelecek saldırılara karşı yetersiz bulunmasıyla bölgeye Alman komuta kademesinden oluşan bir heyetin gönderildiği belirtilmiştir. Söz konusu heyetin boğaza yapılacak olası saldırıları karşısında hazırlık sürecinde uyulması gereken planı sunmak olduğu belirtilmiştir:

“...Boğaz’a bir hey’et-i tahkimiye gönderdi. Üç Alman paşasından mürekkep olan bu hey’et bir proje hazırladı. Proje iki kısımdan ibâret bulunuyordu;

1.Mevcûd tahkimâtıdan ne derecede ve nasıl istifâde olunabilir?

2.Boğazın müstakbel tahkimâtı nasıl olmalıdır?”²⁹⁶

Yapılan tetkikler sonucunda yeterli seviyeye ulaşana kadar kalelerin sağlamlaştırılmasına, Boğaz hattının bataryalarla desteklenmesine, Rumeli ve Anadolu yakalarının söz konusu güçlendirmeler esnasında ihtiyaç duyulan materyalin Almanya'dan sağlanmasına ve Bolayır hattı dahil sistemli bir ilerleyiş ile savunmanın kurulması gerekliliğine dikkat çekilmiştir.²⁹⁷

Savunma hususunda güçlendirmelerin Rumeli ve Anadolu yakalarında aynı hızla devam edecek şekilde başladığı; gerekli askeri materyalin en hızlı şekilde bölgeye intikalinin sağlanmasına yönelik atılımların vakit kaybetmeksizin meydana getirilmesi emrinin verildiği değerlendirilmiştir. Bu işleyiş içerisinde seferberlik emrinin çıkmasıyla söz konusu işleyiş çok daha hız kazanmış bir görünüm sunmuştur. Bu bağlamda Çanakkale savaşlarının henüz başlangıcında birlik ve beraberlik vurgusunun yapıldığı Selahaddin Adil'in eserinde, özellikle Alman kıtaatının üzerine düşen vazifeyi otoriter bir biçimde yerine getirdiği değerlendirilmiştir:

“Bunları söylemekden maksadım mevki’-i müstahkem elindeki vesâ’itin itidâ’i yelkeni ve harbin vukû’ bulduğu zaman ile kıyas kabul itmeyecek derecede noksan bulunduğu anlatmaktır. Mevki’-i müstahkem bu vaz’iyette iki seferberlik emri aldığı vakit

²⁹⁶ Selahaddin Adil: Harb-i Umumi'de Çanakkal'a Muharebat-ı Bahriyesi, s.4

²⁹⁷ A.g.e. s.5.

*mevki’-i müstahkem kumandan muhteremi Cevad Paşa hiçbir zaman mütê’sir ve nûmid olmadı”*²⁹⁸

Antik çağlardan itibaren Çanakkale Boğazı’nın karşılaştığı hücumlara karşı değerlendirmenin yapıldığı altı ve yedinci sayfalardaki notlar sonrası durum değerlendirmesi bir kez daha 1914 yılına gelmiştir. Müstahkem Mevkii’nin İtilaf Devletleri’ne karşı hazırlık planları değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmeler esnasında, *“Her şeyi yeniden hazırlamak lâzım idi. “Seddülbahir”, Kumkale” deki bataryalarımız ne kadar takviye idiliyorsa idilsin, hiçbir zaman donanmanın mütemerkiz ve fâ’ik ateşlerine karşı boğazı sade kâfi değildir”*²⁹⁹ görüşü durum hakkında dikkat çeken öngörü sunmuştur.

Çanakkale Boğazı’na mayın hattının çekilmek üzere değerlendirmelerin bulunduğu eserin bu kısmında detaylı bir anlatım dahilinde kronolojik tarih sırası takip edilerek hatların içeriğine değinildiği görülmüştür. Bahsi geçen mayın hatlarının İtilaf Devletleri zırhlıları ve denizaltılarına alınan değerli önlemler olduğu vurgulanmış; bu hattın boğazda yaşanacak savaşa yön vereceği değerlendirilmiştir.³⁰⁰ Nitekim Selahaddin Adil, söz konusu savunmanın 18 Mart 1915 tarihli boğaza yapılan saldırıyı durduğunu ve hazırlıkların işe yaradığını belirtmiştir. İtilaf Devletleri kuvvetlerinin bölgeden ayrılışlarından sonra büyük bir rahatlama yaşandığı; söz konusu kritik süreçte yeteri kadar askeri materyalin kalmadığına vurgu yapılmıştır. Tüm bunlar ışığında Osmanlı-Alman komuta kademesinin hazırlığından meydana getirilen savunmanın oldukça faydalı sonuçlar doğurduğu belirtilmiştir:

“Düşman çekildikten sonra geniş bir nefes aldık. Pek mu’azzam donanmaya mâlik olan düşmanın irtesi günü daha fâ’ik kuvvetle ta’arruzu muhtemel idi. Bataryaların vaz’iyyeti hakkında ma’lumât almak icâb itdi. Obus bataryaları mevcûd mermiyatının mühim kısmını idebilecek halde idi. Anadolu “Hamidiye” bataryası kâmilten mevcûd cephânesini sarf itmiş ve yalnız bir iki topu endâht itmediğinden dolayı beş on mermisi

²⁹⁸ A.g.e. s.6.

²⁹⁹ A.g.e. s.7; ayrıca metnin devamında hazırlıklar işe yaraması için, *“Düşman isterse bu bataryaları her zaman tahrib ider. En mühim mes’ele vesâ’it mevcûde ile merkez gurubunu takviye iderek bundan istifâde etmek idi. Mateessüf topların menzilin azlığından, düşmanın boğaz dâhiline girmesi hâlinde merkez bataryalarının ateş keşâd itmeden tahrib edilmesi imkanı mevcûddu. Buna mân’î olmak için ateşi o sûretle mütemerkiz idirmek icâb eyliyordu ki düşman menzilin azami olmasından istifâde idemesin. Bataryalarımız mümkün olduğu kadar mesûn kalarak vazifelerini zamanında görebilsinler”* ifadeleriyle dikkat çekilmek istenmiştir **Bkz.** a.g.y.

³⁰⁰ A.g.e. 22.

*kalmışdı. Rum ili cihetindeki bataryalarda aynı hal vaki ' idi. Cephâne hakkında pek müşkil vaz 'iyyet karşısında idik. ”*³⁰¹

Selahaddin Adil, genel bir değerlendirme dahilinde 18 Mart savunmasında yaşananları ele almıştır. Cihan Harbi esnasında askeri materyal kadar bu materyali sevk ve idare eden kıtaatın beraberlik duygusu dahilinde işe odaklanması gerekliliğine vurgu yapmış; düşmanın güçlü silahları karşısında sağlanacak manevi inanç ile başarıların çok geçmeden geleceği değerlendirilmiştir. Boğaz savunmasında yaşanan mücadelede de bu durumun ortaya çıktığı belirtilmiştir:

*“Umûmi olarak 5 Mart muhârebesinin neticesi bir sözle tevhid idilebilir: Malzemelerin kıymeti ne olursa olsun iyi kullanılır ve azim ve iman ile maksada doğru yürünülürse mûvaffakiyet istihsâl itmek ve neticeye varmak kabil olur. Her zaman ma 'neviyâtını kuvvetli bulundıran tarafın mûvaffak olacağına 5 Mart muhârebesi güzel bir misal teşkil itmiştir”*³⁰²

Çanakkale Boğazı'nın geçilmesi isteğine karşı girişilen mücadelenin İttifak Devletleri'ne getirdiği zafer mutluluğuyla Selahaddin Adil, kendi hissettiklerini yorumlamıştır. Bu yorumlama da dikkat çeken konu; tüm hazırlıklara karşı tam anlamıyla istenilen seviyede araç-gereç teminin yapılamayışı ve savunma tertibatının kurulamadığı konusu olmuştur. Söz konusu görüşün meydana gelmesinde ise Alman yardımlarının tam randımanıyla ulaştırılamaması ve saldırıya hazırlıksız yakalanılmasının verdiği memnuniyetsizliktir:

*“Bugün mütâreke ve vaz 'iyyet umûmiye te 'siriyle herkesde az çok mesleğinde bir tereddüd fikri mevcûd ise de ati hiçbir zaman belli olmadığından bütün arkadaşlarımın her biri hale karşı hazır olmaları ve çalışmaları lâzım geldiği kanaatindeyim. Me 'yussiyyet fena olduğunu, en küçük cüretkarane teşebbüsatin mûvaffakiyetli netice vireceğini ve gayeye doğru yürümek lâzım geleceğini söylerim.”*³⁰³

Selahaddin Adil, Çanakkale Cephesi'nin deniz mücadelesini konu aldığı eserinin değerlendirme kısmında önemli noktalara değinmiştir. Söz konusu savunma esnasında yaşananların top ve diğer materyaller üzerinden kısaca maddi açıdan anlatılmasından ziyade olayların manevi yönleriyle anlatım örgüsünün yapılmasına ve kamuoyuna bu şekilde neşredilmesi gerekliliğine vurgu yapması dikkat çekmiştir. Bu durumu katıldığı

³⁰¹ A.g.y.

³⁰² A.g.e. s.23.

³⁰³ A.g.e. s.26.

konferanslar esnasında gerçekleştirdiğine ve tarih anlatımının yazmak kadar sözlü ifadesinin tesirinin olduğuna vurgu yapmıştır. Bu bakımdan Çanakkale Savaşları hakkında oluşturulmaya çalışılan literatürün devrin dinamikleri ışığında değerlendirmesine; konunun doğru bilgi ve yalın şekilde geleceğe aktarılması son derece kıymetli görülmüştür:

*“Esâs “Çanakkal’a” muhârebâtı hakkında nazarı olarak ta’bi toplar ve cephâne hakkında ma’lumât virmekden ziyâde ma’neviyyat ve esâslı netayic üzerinde bu konferânsımı topladım. Bu tarzda konferâns tertib itmekde mühimdir. Tatbikât hakkında mufassıl ma’lumât kitaplardan alınabilir. Fakat manevi husûsatın dinlenerek daha fazla istifâdeyi mûcib olacağını zan iderim.”*³⁰⁴

2.3.5. Kırçovalı Abdullah Sıdkı: Harbde Osmanlı Zabiti; Çanakkale’de Şehidler Bayramı (1917)

Abdullah Sıdkı, Çanakkale Savaşları hakkındaki görüşlerini yansıttığı eserini zaferler üzerinden kurgulamıştır. Cihan Harbinin henüz sonuçlanmadığı bir evrede eserini neşreden Sıdkı, 1916 senesi içinde İttifak Devletleri lehine sonuçlanan büyük başarıyı kamuoyuna yüksek gurur ve memnuniyet hisleriyle sunmuştur. Bu bakımdan İtilaf Devletleri’nin bölgeye büyük umutlarla geldiğini ancak Osmanlı askerinin gösterdiği üstün mücadele ve inanç neticesiyle bölgeden kaçtığına vurgu yapmıştır:

*“Kanun-ı evvel yigirmi yedinci günü düşmen Çanakkal’a’dan mahküren firar eylemiş idi.”*³⁰⁵

Çanakkale Cephesi’nde Osmanlı askerinin gösterdiği mukavemetin inanç ve vatan aşkıyla harmanlanması sonucunda ortaya çıktığını değerlendiren Sıdkı, mücadeleler esnasında yaşamlarını vatan uğruna feda eden kahramanların yanında olamayışından duyduğu üzüntüyü derin bir acı ve keder dahilinde belirtmiştir:

*“...cihan-ı İslamiyet bu şanlı muvaffakiyetin id-i sa’idiyle mübahi olurken kalbimin en hazin ve en derin noktalarında şehidlerin şerefi, o rühanilerin meserreti ehemmiyetle icra-yı tesir oluyor...harbi umumi’nin mihberi-i zaferi olan şanlı kal’a’yı müdafaa eylemek için ifna-yı hayat eden o münevver vücudları...”*³⁰⁶

Abdullah Sıdkı, Cihan Harbinin gidişatına tesir etmiş olan Çanakkale muharebelerinin aktarılmasındaki gayret ve sadeliğe önem göstermiştir. Bu sebeple zaferin anlatılmasında övünülmesi gerekliliğinin altını çizmiştir. Tarih yazımı konusunda da fikrini

³⁰⁴ A.g.y.

³⁰⁵ Abdullah Sıdkı, Harbte Osmanlı Zabiti-Çanakkal’a’da Şehidler Bayramı, Matba’a-i Orhaniyye, 1917, s.1.

³⁰⁶ A.g.y.

beyan eden Sıdkı, müttefiklik vurgusundan bahsetmeden yalın bir şekilde Osmanlı askerinin dirayetini ortaya koymaya çalışmıştır:

*“...huda-pesendanesinin tarih-i mefahirini tanzim etmekte idi...”*³⁰⁷

İtilaf Devletleri’nin hırslarına yenik düşerek Çanakkale Boğazı’na giriştikleri taarruzu ve bu şekilde elde edeceklerini umdukları Osmanlı tahtının yerine kaçtıklarını, *“...Ey düşmen-i melun. Osmanlı kanına susayan, vatanına göz diken kelb-i akûr”*³⁰⁸ vurgusuyla beyan etmiş; kamuoyuna Osmanlı askerinin gücünün bir yansımasını sunduğu değerlendirilmiştir.

Abdullah Sıdkı, Osmanlı askerinin geçmişiyle bağ kurarak ataları gibi kuvvetinin yerinde olduğunu; tarihindeki zaferlere yeni bir değer kattığına ve sonsuza dek bu başarıyla hatırlanacağını beyan etmiştir:

*“...zaferden zafere intikal eden tarih-i millide, lisan-ı milelde bile mukaddes ecdadın evladı, zerrat-ı şeca’atinden bir nûr-i hakiki olduğumu izhar için saha-i cidale bir hurs-ı meşrû, bir aşk-ı mecnun ile intizar eder idim.”*³⁰⁹

İtilaf Devletleri’nin Çanakkale’de yenilmesiyle birlikte dünya hakimiyetleri gidişatında ağır bir yara aldıklarını; bu kaybedişin hükmettikleri toplumlar üzerinde kendileri aleyhinde ağır tesirlerinin bulunacağına vurgu yapmıştır:

*“...Azamet ve cihana hakimiyet kollarının kırıldığını o sa’adetgah-ı ma’nevîmînden temaşa edeyim”*³¹⁰

Abdullah Sıdkı, Çanakkale’nin bir kaçışa ev sahipliği yaptığına sıklıkla başvurmuş; Osmanlı askerinin bu safhada ciddi bir özveri dahilinde meydana çıkardığı savunma tertibatının payından bahsetmiştir. İtilaf Devletleri’ne yaşatılan bu hisler karşısında memnuniyetini dile getirmiş ve tüm teknolojik üstünlükleri karşısında yine bir başarı sergileyememelerinden bahisle Çanakkale Cephesi’nin üzerinin kapatılmaya çalışıldığı değerlendirilmiştir:

*“...metin azmimiz, şanlı ahdimiz karşısında mağluben avdete mahkum-ı kahkari bir ric’atle mahkur oluyor...”*³¹¹

Abdullah Sıdkı, İtilaf Devletleri’ne karşı duyduğu hırsını, *“...Sen ey kahbe düşman, zelilane kaçan, Osmanlı süngülerinin zir-i kahr-u tedmirinde denizleri aşan kafile-i rüzela!*

³⁰⁷ A.g.e. s.2.

³⁰⁸ A.g.y.

³⁰⁹ A.g.e. s.3.

³¹⁰ A.g.e. s.4.

³¹¹ A.g.e. s.5.

*Mutantın ordularımız, mehib deridnavtlarınız, birkaç saat içinde Ayasofya Cami'i'ne salib vaz'itmek hayaliyle gelen askerleriniz nerede! Sultan Fatih'in, kahraman Yavuz'un türbesini çiğnemek, padişah-ı asrın tâc' u tahtını yıkmak azmiyle daire-i hayaliyyesini tevsi eden cenaralleriniz nerede!"*³¹² ifadeleriyle yansıtmaya çalışmış ve geçmiş Osmanlı dönemiyle bağ kurarak Osmanlı askerinin eğitim, inanç ve savaş kabiliyetleri hakkında detaylar sunmaya gayret sarfetmiştir:

*"...Parlamento sahnelerinde Türk'ün tarihi kılıcını; yiğit olarak dünyaya gelmiş, mihat-ı salibiyyeye da'ima merdane göğüs germiş Osmanlı ordusunu istihfaf u istihkaren siyasiler, dâhileriniz nerede!"*³¹³

Batı siyasetinin temelini Osmanlı Devleti'ni küçük düşürmek üzere bir algı yaratmaya çalıştığına dair detaylara değinen Sıdkı, bu konu hakkında, *"...utanmadan arlanmadan hasta adam namıyla Osmanlılığa büh-tan-ü nefret yağdıran müverrihler, hatibleriniz nerede!"*³¹⁴ yorumunda bulunmuştur. Propaganda faaliyetlerine atıfta bulunduğu bu cümlelerinden Batı tarih yazımının durumunu ele almaya çalıştığı değerlendirilmiş ve gerçeklerin doğru şekilde kamuoyuna yansıtılmadığına vurgu yaparak İtilaf Devletleri'ne seslenmiştir:

*"...Alnının teriyle şanlı kılıcını feyzi ile namus ve adaletin sevkiyle mülk-i meşru'unu tevsi eden Osmani'nin pak vatanını taksim etmek emel-i hassi ü habisi ile raf-i bade eden imparator ve krallarınız nerede! Siz ey melunlar hüsrân-ı azi ve ye's-i elim-i firar ile mütelaşi cebheniz, cihat-ı erba'anız, haşmet-me'ab deridnavtlarla muhat vesait-i harbiyeniz na-mütenahi olduğu halde münferiden silah ve süngüsüyle harb eden bir orduya vaz'iyet-i mağlubiyetiniz ne büyük zilletir."*³¹⁵

Abdullah Sıdkı, eserine son verdiği kısımda bölgeden ayrılma kararını alan İtilaf Devletleri'ne kaçtıklarını hatırlatmaya devam etmiştir. Bu hareket tarzı karşısında ise Osmanlı askeri kadar Osmanlı coğrafyasının tüm canlılarının hayret içinde kaldığını belirterek betimleme yapmaya çalıştığı değerlendirilmiştir:

*"...milyonlarla dane ve bombalarınız dururken kaçışınız ne büyük korkaklıktır...dağlar, denizler, uçan kuşlar bile düçar-ı hayretdir. Takdir-i milel takdis-i zaferimizde yek-zeban; yaşa miftah-ı hilafet, müfhar-ı Osmaniyan."*³¹⁶

³¹² A.g.y.

³¹³ A.g.e. s.5-6.

³¹⁴ A.g.e. s.6.

³¹⁵ A.g.y.

³¹⁶ A.g.e. s.7.

2.3.6. Mehmed Emin: Harb-i Umumide Osmanlı Cepheleri Vakayii (1917)

Mehmet Emin, “Osmanlı Cepheleeri Olayları” isimli eserinin içeriğinde, Cihan Harbinin değerlendirmesini yapmış; Osmanlı Devleti’nin mücadele verdiği Kafkas, Irak, Sina-Filistin, Hicaz, Yemen, Çanakkale, Romanya, Galiçya ve Makedonya cepheleerinin genel durumunu neşretmiştir. Eserin başlangıcında Cihan Harbine henüz girmiş bulunan Osmanlı kuvvetlerinin yorgunluğundan ve yaşanan mücadelelerin zafer odaklı yürütüldüğünden; söz konusu harp ortamından kurtulmanın çarelerinin arandığına değinmiştir:

*“Hükümet-i Osmaniye, cihan harbinin başlangıcında pek yorgun ve bitap idi; yıllardan beri kh Arnavutluk’ta kh Yemen’de Havra’nda; Dersim ve sirede bir sire mücadelelerle yıpranmış ve en son İtalya ve Balkan Harbinden de maddi ve manevi hsranlarla çıkararak büsbütün sarsılmış idi. Binenleyh uzun bir sulh ve skuna şiddetle muhtaç idi.”*³¹⁷

Osmanlı Devleti’nin savaşa giriş şeklini Almanya ile yapılan mttefikklik antlaşması üzerinden anlatmış; Avrupa’da patlak veren savaşın hengamesine hızlı bir şekilde iştirak edildiğini ve bu sayede arzu edilen barış ortamının sağlanmasına olanak kalmadığını değerlendirmiştir:

*“Ma’mfih Almanlar lehine dahilde icrâ idilen mtezyid te’sirat ve seferberliğin yevm-i i’lanında Almanlarla imz idildiği mervi mhide dolayısıyla bu bitar hkmetle idme idilebilmesi meşk görünüyor idi”*³¹⁸

Osmanlı Devleti’nin savaşa girişinde söz konusu olayların başında Goeben ve Breslau Zırhlılarının enterne edilişi olduğunu belirtmiştir. İtilaf Devletleri donanmasına ait Akdeniz filosundan kaçan bu iki Alman gemisinin Türk sularına girişleriyle beraber bitaraf kalmanın imkanlar doğrultusundan çıktığı ve nefis-i müdafaanın sağlanması hususunda Cihan Harbine girişin hızlandığı değerlendirilmiştir:

*“(Goben) ve (Breslav)’ın akb iştirsında Osmanlı filosu başına geirilmış olan Alman Amiralisi (şuşun) tarağgrlerinin müzaheret ve samimiyet semahınıyla mesir bir rol oynamağa ve Hükümet-i Osmaniye yi harbe sürükleyecek bir vaziyet ihdas itmeğe kayar ve kardeş gibi görünüyor idi.”*³¹⁹

³¹⁷ Mehmed Emin, Harb-i Umumide Osmanlı Cepheleri Vakayii, 1917.

³¹⁸ A.g.y.

³¹⁹ A.g.e. s.4.

Çanakkale Cephesi'nin anlatıldığı kısım İtilaf Devletleri'nin bölgeye yaptıkları ilk girişi üzerinden aktarılmıştır. Söz konusu duruma, *“Kafkasya’da sıkışık bir vaziyete düşen Rus Hükümeti’nin iltiması üzerine Çanakkal’â Boğazı’nı tazyike ve bunu da ilk evvel yalnız donanmalarıyla icraya karar vermişler idi”*³²⁰ ifadeleriyle açıklık getirilmiş; Çanakkale Müstahkem Mevkiinin ilk yaptığı savunma hazırlıklarının detaylarına yer verilmiştir:

*“Pay-ı taht kapısı olan boğazın tertibat-ı tedafüiyyesi, seferberlik zamanında ve gayür kumandanın himmetiyle imkân nisbetinde ıslâh idilmiş ve bulunabilen modern ifvâ nariye-i tekile hasseten dahili tabyalarla civarına yerleştirildiği gibi boğaz dahilinde de müte’addid torpil hatları vücuda getirilmiş idi. Müdafa-i berriye de 2 piyade fırkasıyla 6 seyyar jandarma taburu tahsis idilmiş idi.”*³²¹

Çanakkale Cephesi’ndeki olaylar 18 Mart 1915 tarihindeki İtilaf Devletleri taarruzuna dek kısa bir şekilde anlatılmıştır. Savunma tertibatı hakkında bilgi verilmiştir. İtilaf Devletleri’nin Çanakkale Boğazı’nı geçme planlarının Osmanlı kuvvetleri tarafından bozulduğu; bu zaferin İttifak Devletleri için önemli bir başarı olduğu ancak kara savaşlarına hazırlık sürecinin de İtilaf Devletleri’nde oluşturulmaya başlandığı belirtilmiştir. Bu bağlamda kara savaşları sırasında bölgenin elde tutulması için 5.Ordu’nun kurulacağına karar verilme aşaması ve Alman komuta takımının görev başına getirilmesinin uygun görüldüğü neşredilmiştir:

*“5 Mart teşebbüs-ü bahriyesinden sonra düvel-i itilaftiyenin daha vası’ istihzarata başladıklarını ve İngiliz – Fransız 90.000 kişilik bir ordunun (Limni) ve (İmroz) adalarında toplanmağa [66] başladığını istihbar eden Osmanlı Karargah-ı Umumi’si, Çanakkal’â’nın mevcut berri kuvvetinden 5. orduyu teşkil ve bunu müşeyur (Limon Van Sanders) Paşa’ya tevdi iderek müteakibe bir piyade fırkası ve bir süvâri livasıyla da takviye itdi.”*³²²

Kara savaşlarını kronolojik sıra dahilinde anlatıldığı eserin içeriğinde; müttefiklik vurgusu yapılmış ve sonuç kısmına geçilmiştir. Çanakkale Cephesi’nden İtilaf Devletleri’nin ayrılışları ile Bulgaristan’ın İttifak Devletleri tarafında Cihan Harbine dahil olduğu belirtilmiştir:

“Bu sıralarda seferberliğini ve müteakiben düvel-i merkeziye lehine harbi ilân etmiş olan Bulgarlar’ın işe girişmesi ve (Avusturya-Alman) ordusunun da serbestane karşı

³²⁰ A.g.e. s.67.

³²¹ A.g.y.

³²² A.g.e. s.68.

harekât-ı cedideye başlaması düvel-i itilafının nazar-ı dikkatini Balkanlara ve Sırbistan'a lüzum-u muavenetine celb ve artık Çanakkale macerasından vazgeçmeğe imale etti."³²³

Tahliyenin verilme kararında İngiliz ve Fransız komuta kademesinin cephedeki mücadelelerden ümitlerini kesin bir suretle kestikleri anlatılmıştır:

"Birbirini müteakib Çanakkale'yi testişe gönderilmiş olan Ceneral (Sör Carls Monrö) ve (Lord Kichner)'de tahliye lehinde rapor vermeleri düvel-i itilafiyeye kati kararı verdirdi."³²⁴

Eser, tüm cepheler hakkında bilgi sunmakta; bunu kronolojik bir olay örgüsü üzerinden yapmaktadır. Cihan Harbinin devam ettiği bir dönemde neşredilmesinin verdiği görüşler ışığında müttefiklik vurgusuna dikkat edilmiş ve Çanakkale Cephesi'nin Cihan Harbine olan etkisi değerlendirilmiştir. Osmanlı kuvvetlerinin gösterdiği savunma kabiliyetini İtilaf Devletleri'nin bölgeden ayrılma kararında etkili olduğu ve mağlup bir şekilde cepheyi kapattıkları belirtilmiştir.

2.4. Yeni Mecmua Çanakkale Fevkalade Nüshası

Türk tarih yazımında Çanakkale Savaşları konusunu ele alan ve zengin içeriğiyle birinci el kaynak olarak kabul edilen bir diğer süreli yayın Yeni Mecmua olmuştur. 12 Temmuz 1917 tarihinde Ziya Gökalp'in önderliğinde haftalık yayın olarak yaşamına başlayan derginin devrin ekonomik ve siyasi koşulları düşünüldüğünde 66 sayılı ömrü başarılı bir süre olarak değerlendirilmiştir. İlk sayısından itibaren fikir olarak siyasi hiçbir ortamdan etkilenmemek üzere kurgusu yapılan derginin İttihat ve Terakki Partisi'nin dönemin güç unsuru olması sebebiyle bu partinin işleyişine katıldığı görülmüştür. Harp Mecmuasına benzer bir şekilde toplum içinde giderek popüler olan derginin her sayısında tirajını arttırdığı, genel itibarıyla eğitim seviyesi düşük olan halkın rahatlıkla anlayabileceği yalın bir dil kullanıldığı ve pek çok yazarı bünyesinde topladığı değerlendirilmiştir.

Yeni Mecmua, İtilaf Devletleri donanmasının Çanakkale Boğazı'nı geçmek üzere 18 Mart 1915 tarihinde gerçekleştirdikleri taarruzun İttifak Devletleri kuvvetleri tarafından engellenişini kutlamak maksadıyla 1918 yılında Çanakkale Nüsha-yı Fevkalade özel sayısını hazırlamıştır. Zaferin üçüncü yılı dolayısıyla hazırlanan bu özel sayı kamuoyunda büyük yankı uyandırmıştır. Kamuoyunda özel ilgi uyandıran bu sayı ayrıca Çanakkale Savaşları hakkında Türk literatürüne de önemli katkılar sağlamıştır.

³²³ A.g.e. s.77.

³²⁴ A.g.y.

İttifak Devletleri'nin 1918 yılında Cihan Harbi cephelerindeki girişimlerine karşı yaşadığı olumsuzluklar ve bu olumsuzlukların yayım organlarıyla asker ve topluma ulaşması, savaşa dair zafer algısında değişimler ortaya çıkarmıştır. Özellikle Birinci Dünya Savaşı'nın Türk coğrafyasındaki cephelerindeki savaşların Osmanlı-Almanya beraberliğinde kazanılacağından şüphe duyulduğu bir süreçte, kamuoyundaki umutsuzluğun giderilmesinde dönemin yayım organlarına harekete geçirilmesi için destek sağlandığı değerlendirilmiştir. Kamuoyu moralinin pozitif yönlü desteklenmesi ve cephelerdeki asker ihtiyacının temini için Yeni Mecmua'nın, Çanakkale Nüsha-yı Fevkalade sayısı ile harekete geçtiği değerlendirilmiştir.

Yeni Mecmua, Türk tarih yazımında Çanakkale Savaşları'nı resmi kaynaklar haricinde topluma ulaştırma imkânı sağlamıştır. Kontrollü bir şekilde yayım faaliyetine devam eden derginin özellikle Türk tarihini derinden etkileyecek devrin olayları içerisinde Türk-Alman birlikteliğinin fikir ve görüşlerini yansıtmaya açısından dikkat çekmektedir.

2.4.1. Ali Canip Yöntem: Çanakkale Muharebesi İntibâlarından: Seddülbahir Grubunu Ziyaret (1918)

Seddülbahir muharebeleriyle ilgili kaleme aldığı yazının detayları Yeni Mecmua'nın Çanakkale Özel Sayısı ile neşredilmiştir. Edebi Heyetin Çanakkale muharebe alanlarını ziyaretini konu aldığı yazısına, “4-5 Temmuz 1915, pazar gecesi... Arabalarımıza bindik, alaca karanlıklar içinde yola düzüldük”³²⁵ ifadelerini kullanarak içindeki heyecanı yansıtmıştır.

Yazısının genelinden anlaşıldığı kadarıyla Çanakkale Cephesi'nin genel vaziyetin değerlendirildiği ve yaşanan mücadelenin kamuoyuna özel detaylar dahilinde neşredilme gayretinde olduğu değerlendirilmiştir. Söz konusu seyahat esnasında Edebi Heyet'in karşılaştığı sorunlar ve savunmada bulunan Osmanlı askerinin coğrafya şartlarına gösterdikleri uyum metin içinde belirtilmeye çalışılmıştır:

*“Beyler etrafınıza bakın! Baktık. Patlamamış, patlamamış mermilerle doluydu. Sert topraklar kaya parçaları gibi dağılmış; kabarmış...Düşman buraları her gün dövüyor”*³²⁶

Ali Canip, cepheden ayrılışının arkasından deneyimlediklerini ne şekilde anlatacağını düşünmeye koyulmuş ve sonuçta o an cephede karşılaştığı sürecin ufak bir bölümüne yer vererek cephenin gündelik durumunu sunmayı uygun görmüştür.

³²⁵ Yeni Mecmua, Çanakkale Fevkalade Nüshası, s.182.

³²⁶ A.g.y.

2.4.2. Hüseyin Cahid Yalçın: 5 [18] Mart Muzaffariyetinin Sene-i Devriyesi Münasebetiyle (1918)

Hüseyin Cahit, Çanakkale Muharebelerinin yaşanmasının üzerinden üç sene geçmesinin ardından konuyla ilgili özel bir yazı meydana getirmiştir. Zaferin Osmanlı askerinin bir hediyesi olarak Osmanlı kamuoyuna bilhassa İstanbul halkına sunulmasının kutlandığı yazıda cesaretleri ve fedakarlıklarıyla mücadele etmekten yılmayan Osmanlı askerine büyük övünç olduğu değerlendirilmiştir.³²⁷

Müttefiklik vurgusunun da zaferin kazanılmasında atlanmadığı yazı içeriğinde, kesin bir başarı elde edildiği; parlak zaferin parça parça ancak etkin şekilde inşasının gerçekleştirildiği belirtilmiştir:

*“Şu Dünya Savaşı’nın doğuya ait kısmı müttefik silahlarımızın parlak ve kesin galibiyetiyle sonuçlandı. Bu zafer, bir takım parça parça başarıların, ayrı ayrı etki ve sebeplerin doğurmuş olduğu bir sonuçtur...”*³²⁸

Çanakkale Muharebelerinin Osmanlı Devleti’nin lehinde sonuçlanması dolayısıyla dünya üzerinde bu tarzda bir zaferin elde edilmediği, tarihi veriler ışığında sunulmaya çalışılmıştır. Söz konusu veriler içinde Rusya, İtalya ve diğer Avrupalı devletlerin tarihsel gelişim içinde meydana getirdikleri savunma ve taarruz savaşları örneklenmiştir. Ancak söz konusu Çanakkale savunmasının dünyada eşine az rastlanacak bir örnek olduğuna vurgu yapılmış; hatta hiçbir şekilde mukayese kabul etmeyen bir tarzda cereyan ettiğine dair önemli görüşler metin içinde değerlendirilmeye çalışılmıştır:

*“...Gorlic yarma harekâtı Rus ordusunun mahvedilmesi yolunda atılmış pek kuvvetli adımdır...Masuri zaferi Rusya için önemlidir...”*³²⁹

Hüseyin Cahid, Çanakkale Muharebeleri hakkında değerlendirmelerinde bulunduğu son kısmının detayında muharebelerin tüm müttefiklere büyük yıkımlar sunduğunu; ancak bu yıkımlar sebebiyle muharebelerin uzadığına ve ileri bir zamanda henüz muharebe eden müttefiklerin her biri için kutlanması gereken bir mücadelenin olduğu vurgusunun yapıldığı değerlendirilmiştir:

*“...Eminim ki ileride şu andaki savaşan bütün müttefikler arasında artık kutlanabilecek önemli olaylar aranırsa Çanakkale Zaferi bunların en ileri gelenleri arasında yerini alacaktır.”*³³⁰

³²⁷ A.g.e. s.378.

³²⁸ A.g.y.

³²⁹ A.g.y.

2.4.3. Tekin Alp: Harb-i Umûmî'den Sonra Çanakkale Meselesi (1918)

Tekin Alp, Çanakkale mücadelesine getirdiği yorumda öncelikle dünya siyasetinin son iki yüz yıldır bölgeye dair tutumundan bahsetmiştir. Çeşitli kongrelerde Çanakkale Boğazı'nın bölgeye hayat verdiğinden ve stratejik bakımından değerinin yadsınamayacak derecede önemli görüldüğü üzerinde durmaya çalışmıştır. Tüm bunların ışığında ise Çanakkale'nin bu kadar kısa süreli bir geçmişinin olmadığına ve çağlar boyunca kavga merkezi olduğuna vurgu yapmış ve Çanakkale sorununun sonsuzluğa dek uzayacağı varsayımında bulunmuştur.³³¹

Çanakkale sorununun dünya arenasında çözümü savaşlar bazında olmuş ve bunun devamlılığının söz konusu yeni bir savaşı beraberinde getirdiği vurgulanmıştır. Ancak henüz üç yıl geçmiş bir zaferin ardından yeni savaş senaryosu çizilmesinin mümkün olmadığı da değerlendirmeler arasına alınmıştır. Nitekim 18 Mart Zaferi sonrası Osmanlı Devleti lehinde cereyan eden bölge hakimiyetindeki olayların Cihan Harbi sonrasındaki vaziyeti hakkında tam çıkarımların yapılamadığı değerlendirilmiştir:

“...Çanakkale meselesinin kesin olarak halledilmesine yardımcı olacak etkenlerden biri de hiç şüphesiz 18 Mart Zaferi'dir.”

2.4.4. Sami Paşazade Sezai: Çanakkale'ye Dair, Çanakkale 5/18 Mart 1331-1915 (1918)

Çanakkale cephesinde yaşanan mücadeleler hakkında bir yazı yazması teklif edilen Sami Paşazade Sezai'nin bu teklife cevabı, *“Müdür Beyefendi milli duyguların ve bilimsel düşüncelerin toplayıcısı olan derginizde benim gibi bir değersiz şahsiyet Çanakkale savunmasıyla ilgili konuşabilir?”*³³² şeklinde olmuştur.

Yazar, Çanakkale savunması hakkında Osmanlı kamuoyunun genel algısını, *“Bugün herkes Türk'e büyük millet arasına ben demek yetkisini veren Çanakkale savunmasıdır...”* ifadesiyle anlatmaya çalışmış ve söz konusu zaferin Osmanlı halkı tarafından algılanışına ışık tutmuştur.³³³

Galibiyeti bulmak ümidiyle sevk ve idare edilen İtilaf Devletleri kuvvetlerinin Çanakkale karşılaştıkları hezimette, Anadolu insanı kadar Osmanlı Devleti'nin tüm

³³⁰ A.g.e. s.380.

³³¹ A.g.e. s.262.

³³² A.g.e. s.114.

³³³ A.g.y.

coğrafyasındaki insanların payı olduğu ve beraberliğin en değerli temsilinin Çanakkale’de inşa edildiği belirtilmiştir:

*“...Asker! Köylü! Çiftçi! vatanı kıyametler içinde kaldırdın...daha yükseklerle göklere çıkar. Bu vatanın yeri hilalin yanındır...”*³³⁴

2.4.5. Sadık Necmeddin: Çanakkale’nin Terbiye Kuvveti, Çanakkale 5/18 Mart 1331-1915 (1918)

Necmeddin Sadık, Çanakkale’de İtilaf Devletleri’ne karşı verilen mücadelenin genç kuşağın eğitim sürecine olan etkisinden söz etmiştir. Söz konusu savaşlar da vatan savunmasında bulunan Osmanlı genç kuşağının sergilediği kahramanlık ve fedakarlığın derslerde okutulmasına vurgu yapılmıştır. Çanakkale’nin “*milli kıymeti*”³³⁵ olarak yaşanan mücadeledeki hikayelerin dünyayı etkisi altına alacağı belirtilmiştir:

*“...Türk örneklerini, Türk’ün özelliklerini temize çıkaracak vicdanları arayanlar Çanakkale destanını okuyacaklardır. Çünkü Türk’ün milli karakterleri ne şehirlerde ne köylerde. Onlar tamamen Çanakkale hikayelerinde görünüyor.”*³³⁶

Çanakkale mücadelesinin üzerinden geçen üç yılın ardından kutlamaların Edebi Heyet metinleri tarafından kamuoyuna neşredilmesinde büyük bir gurur ve sevincin hüküm sürdüğü değerlendirilmiştir. Eğitim konusunun Cihan Harbi’nin devam ettiği bir süre zarfında Çanakkale Cephesi’ne yaşananlar üzerinden inşa edilmek istenmesi ve orada ülkesinin varlığı için hayatını ortaya koyan Osmanlı gençlerinin başardıklarını bayram olarak nitelendirilmiştir:

*“Bunun içindir ki 18 Mart’ın milli eğitimi tarihimizde unutulmaz bir kıymeti vardır. 18 Mart, bu milletin büyük ideal bayramıdır. Atalarını ve milletin geçmişini öğrenmek isteyen, milli hikayelerle vatansever ve milliyetçi eğitim alacak olan çocuklarımız okuma kitaplarında sık sık Çanakkale’yi görecekler, okulların ve odaların duvarlarında o resimleri izleyecekler, babalarından, annelerinden bu hikayeleri dinleyeceklerdir.”*³³⁷

Necmeddin Sadık, yaşanan mücadelenin hatırasının gelecek nesillere eğitim sayesinde ulaştırılabileceğini, yaşananlardan iftihar duyulması gerekliliğini ve Osmanlı askerinin yenilmez olarak nitelendirilen kuvvetler karşısında gösterdiği vatan sevgisi ve

³³⁴ A.g.e. s.115

³³⁵ Sadık Necmeddin, Çanakkale’nin Terbiye Kuvveti, Çanakkale 5/18 Mart 1331-1915, Yeni Mecmua Çanakkale Fevkalade Nüshası, 1918, s.306.

³³⁶ A.g.y.

³³⁷ A.g.m. s.307.

dirayetin öğrenilmesinde birlik ve beraberlik kavramları hakkında önemli görüşler aktardığı görülmüştür.

2.4.6. Mehmed Emin: Çanakkale Hamâseti ve Medeniyet-Çanakkale 5/18 Mart 1331-1915 (1918)

Mehmet Emin, Çanakkale kahramanlığı ve Medeniyeti ismini verdiği yazısında mücadeleler esnasında yaşamlarını düşünmeden feda eden Osmanlı askerinin ruh halini ortaya koymaya çalışmıştır. Söz konusu fedakârlık ve cesaret kavramlarının savaş meydanında atılan bombanın vereceği tesirin hiçe sayıldığı an da ortaya çıktığını belirtmiştir. Bu ruh halinin vatan savunmasının en büyük parçasını teşkil ettiği ve maddi olanakların idare edilebilmesi için maneviyatın sağlam yapıda olması gerekliliğine vurgu yaptığı değerlendirilmiştir:

“Kişide kahramanlık dediğimiz o ruh nasıl meydana geliyor? O ruh dün başkentimizi kurtardıysa, yarın da medeniyet alanında harikalar ortaya koymamıza yardım edebilir”³³⁸

Çanakkale’de mücadele veren Osmanlı askerinin yalnız kendi milletine hizmet etmediği; yapılan tüm fedakarlıkların dünya üzerindeki kötülüklerin silinmesi amacını taşıdığı ve güçlü devletlerin kendi çıkarlarını düşünerek saldırılarda bulundukları; toplumlara bir uyanış simgesi olduğuna vurgu yapıldığı değerlendirilmiştir. Bu görüşlerin odağında Çanakkale zaferini inşa edenlerin Osmanlı askeri ve komuta takımının yer aldığı; yapılan mücadelelerden Osmanlı kamuoyunun gurur duyduğu kadar kaybedilenlere karşı derin bir borç hissinin vücuda geldiği belirtilmiştir. Bu borç hususunda düşmana karşı verilen mücadelelerde Çanakkale ruhunun hissedilmesi gerekliliği ortaya konulmuştur:

“...Mübarek cesetleri Anafartalar’da, Seddülbahir’de kalan şehitlerimizin ruhlarına karşı borçlu olduğumuz teşekkür görevini yerine getirmek istiyorsak onların kalplerinde hissettikleri fedakârlık duygusunu biz de hissedelim.”³³⁹

2.4.7. Mehmed Şemseddin: Milli Şehâmet, Çanakkale 5/18 Mart 1331-1915 (1918)

Mehmet Şemseddin kaleme aldığı yazısına “Milli Yiğitlik” ismini vermiştir. Yazı içeriğini Türk cesaret ve kahramanlığı üzerinden kurgulamış ve tarihsel süreçte Türklerin

³³⁸ Mehmed Emin, Çanakkale Hamâseti ve Medeniyet-Çanakkale 5/18 Mart 1331-1915, Yeni Mecmua Çanakkale Fevkalade Nüshası, 1918.

³³⁹ A.g.y.

yaşadıkları mücadeleleri örneklendirmiştir. Bu bağlamda Çanakkale Cephesi'nin bir Türk başarısı olduğu vurgusunu yapmıştır.:

“...Türk tarihi ve Türk ruhu incelendiği zaman görülüyor ki bu milletteki harikalar yaratan yiğitlik; ancak başta bu yiğitlik ruhunu uyandıracak bir başbuğ bulunduğu zaman açığa çıkmış, dayanıksız, kararsız, inançsız başbuğlar idaresine düşen Türkler ise tersine hezimetten hezimete sürüklenmişlerdir.”³⁴⁰

Tarihte kurulmuş Türk devletlerinden yola çıkarak mücadele verilen toplumlar anlatılmış; kahramanlıklar ve bu kahramanlık destanları örnekleri sonrası, konunun amacı dahilinde Çanakkale'den bahsedilmiştir. Çanakkale'deki Osmanlı askerinin sergilediği başarıların dünya kamuoyunda şaşkınlıkla izlendiğine vurgu yapıldığı son kısmın içeriğinde; Türklerin parlak zaferlerden bir diğerine koşacağı vurgulanmıştır:

“Demek oluyor ki herkesi hayretlere düşüren Çanakkale kahramanlığının gerçek sırrını; Türklerde doğan milli yiğitlikle, bilinçli imanda, o imanın en şiddetli belirtilerini gösteren büyük başbuğların irade ve dayanma güçlerinde arayanlar asla yanılmamış, kanaatlerinin pek parlak sonuçlarla desteklendiğini görmek mutluluğunu duymuşlardır.”³⁴¹

2.4.8. Kemal Behiç: Çanakkale Kara Muhârebâtı, Çanakkale 5/18 Mart 1331-1915 (1918)

Kemal Behiç Çanakkale Savaşları hakkında kaleme aldığı yazısında kara savaşlarından bahsetmiştir. Osmanlı kamuoyunun merakla takip ettiği bir konuyu yerinde inceleme fırsatı bulmuş ve bu doğrultuda gördüklerini kalemiyle neşretmiştir.

Genel bir değerlendirme dahilinde 18 Mart 1915 tarihinde İtilaf Devletleri donanmasının Çanakkale Boğazı'nda uğradığı akıbetten sonra kara savaşlarına dair hazırlık sürecinin başladığına değinmiş; kara savaşlarına dair verdiği bilgiler ışığında Nisan ayından itibaren Osmanlı askerinin metin bir halde savaşa odaklandığını ve zaferden emin duygularla düşmana saldırdığını belirtmiştir:

³⁴⁰ Mehmed Şemseddin, Milli Şehâmet Çanakkale 5/18 Mart 1331-1915, Yeni Mecmua Çanakkale Fevkalade Nüshası, 1918.

³⁴¹ A.g.y.

“...1915 senesinin Nisan ayıydı. İlkbaharın güzel günlerinde Adalar Denizi'nin açık mavi sularının buğularıyla dolu bahar havasının kıyıya hâkim siperlerinde soluyan birliklerimiz, ateşli bakışlarla düşmanın hareketlerini gözetliyorlardı.”³⁴²

Osmanlı birliklerinin İtilaf Devletleri'nin teknolojik üstünlükleri karşısında engel tanımadığını ve tüm tahripler karşısında başarılar kazandığını belirtmiştir. Haçlı ismini kullanan düşman birliklerinin gayesinin geçmişte olduğu şimdi de Türklerin Anadolu coğrafyasından geri püskürtülmesi olduğuna vurgu yapan yazar; tüm istilalar karşısında eskiden olduğu gibi yeni ve durmaksızın Türk cesaret ve kahramanlığının yeni bir örneğiyle karşılaşacaklarını değerlendirmiştir:

“...General Hamilton'un Haçlı ismini verdiği muazzam askeri gücü durdurdu. Halife ve hakanlar yurdunu göğsüyle, imanıyla bu yeni ve uygar! Barbar ordusunun istilasından koruyup kurtardı.”³⁴³

Savaşların genel durumunu anlatıldığı kısımda Osmanlı askerinin üstünlüğünü düşman ordusuna hissettirdiğine değinilmiştir. Bu konu 26 Nisan günü yaşananları ele alan Behiç, *“...birliklerimiz bütün zorluklara göğüs gererek sabır ve dayanıklılığını bozmadı, pek üstün İngiliz kuvvetleriyle büyük bir şan ve yiğitlikle savaşan cesur ve fedakâr birliklerimiz elde ettiği hatları güçlendirerek 27 Nisan'da yeniden saldırıya geçti”³⁴⁴* ifadelerini kullanmıştır. Söz konusu betimlemede Türk kıtaatı dışında sevk ve idareyi üstlenen Alman komuta takımından bahsedilmemesi başarıların arkasındaki asli unsur olarak Türk komuta heyetinin varlığını göstermeye çalışıldığı değerlendirilmiştir.

Metnin içeriğinde ilk çıkarma gününden itibaren ele alınan Seddülbahir, Kumkale, Kabatepe, Anafartalar, Conkbayırı ve Arıburnu savaşlarında Osmanlı birliklerinin başarıları anlatılmış ve müttefik birlikteliğinden bahsedilmemiştir. Metnin sonuç kısmında tahliye başlığı açılmıştır. İtilaf Devletleri'nin bölgeden ayrılışları hakkında, *“...Müttefikler bütün ümit ve emellerini, sonsuz bir hüsrarla Eceabat Yarımadası'nın yalçın sahilleriyle Adalar Denizi'nin mavi sularına gömerek Yarımada'dan savuştular!”³⁴⁵* ifadelerini kullanmıştır.

³⁴² Kemal Behiç, Çanakkale Kara Muhârebâtı Çanakkale 5/18 Mart 1331-1915, Yeni Mecmua Çanakkale Fevkalade Nüshası, 1918.

³⁴³ A.g.y.

³⁴⁴ A.g.y.

³⁴⁵ A.g.y.

2.4.9. Kazım Nami Duru: Hasan Mevsuf Tabyası Çanakkale 5/18 Mart 1331-1915 (1918)

Kazım Nami Duru kaleme aldığı metninde Çanakkale Savaşları'nın genelini anlatmak yerine mücadeleler esnasında başka bir kahramanlık hikayesi olarak daha spesifik bir konuyu seçmiştir. Söz konusu özel konu Hasan-Mevsuf Tabyası olarak nitelendirilmiş ve Çanakkale Cephesi'nin Anadolu sahilleri kısmında yer alan Dardanos mevkiinin değerlendirilmesi yapılmıştır.

İtilaf Devletleri filosunun Çanakkale Boğazı'nı geçmek üzere hareket ettiği 18 Mart 1915 tarihli mücadele içeriğinde Hasan-Mevsuf Tabyasında yaşananların anlatıldığı bu yazı da batırılan gemilerin hikayesi vurgulanmıştır:

“...O küçük Dardanos, karşısındaki bir sürü dünya cehennemlerine vakarlı bir arslan kahramanlığıyla saldırıyor, on beşlik güllerini mutlaka isabet ettirmek maksadıyla hesaplayarak savuruyordu.”³⁴⁶

Kazım Nami Duru, metnini okuyanların içinde o anı yaşamalarına vesile olacak kelimeler seçmiş ve metnin ana temasında kahramanlık ve cesaret örneği olarak Hasan-Mevsuf Tabyasını anlatmıştır. Dardanos tabyasında yaşananlar aracılığıyla Çanakkale Cephesi'ndeki en küçük birimden en büyük birimine dek savaşlar esnasında verilen mücadelenin bir portresini çizmeye gayret ettiği değerlendirilmiştir.

2.4.10. İsmail Hakkı: Çanakkale Müdâfaası Nedir? Çanakkale 5/18 Mart 1331-1915 (1918)

İsmail Hakkı, “Çanakkale Savunması Nedir?” başlığını verdiği yazısını 9 Şubat 1918 tarihinde iki sayfa olarak neşretmiştir. Yapılan mücadeleler hakkında, *“Çanakkale Savaşı büyük bir zaferdir! Diyenler kanaatlerini saklasınlar! Bence bu savunmanın önemi ne kadar büyüktür. Çanakkale savunması bir hayat savunmasıdır...Türkler Çanakkale'yi yaşamak için savundular”³⁴⁷* ifadelerini kullanarak Çanakkale savunmasının değerinin ölçülemeyeceğine vurgu yapmıştır.

Çanakkale Cephesi'nde Osmanlı birliklerinin gösterdiği mücadelenin şeref timsali olduğu, bu bakımdan *“Balkan lekelerini silerek dünyanın gözünde askerlik onurlarını geri kazandıklarını...”* vurgulanmıştır. Çanakkale'nin Türk milleti için hukuk, ekonomi, siyasi,

³⁴⁶ Kazım Nami Duru, Hasan Mevsuf Tabyası Çanakkale 5/18 Mart 1331-1915, Yeni Mecmua Çanakkale Fevkalade Nüshası, 1918.

³⁴⁷ İsmail Hakkı, Çanakkale Müdâfaası Nedir? Çanakkale 5/18 Mart 1331-1915, Yeni Mecmua Çanakkale Fevkalade Nüshası, 1918.

sosyal ve diğer beşerî alanlarda dünyada söz sahibi olmasını sağladığı belirtilmiştir. Nitekim savunmanın başarılı bir şekilde sonuçlanmasıyla elde edilen benlik duygusunun toplum üzerine sinmiş zayıflığın ve iş bilmezliğin ebediyen ortadan kalktığı değerlendirilmiştir.³⁴⁸

2.4.11. Emin Ali: İki Defada Dokuz Yara Bir Kol (Kahramanlar Tarihinden: Şimalde-Cenupta) Çanakkale 5/18 Mart 1331-1915 (1918)

Emin Ali, Çanakkale Savaşları esnasında yararlanan bir Osmanlı askerinin başından geçenleri hikâye şeklinde anlattığı yazısı ile; kamuoyunu vicdanını etkilemek istediği değerlendirilmiştir.

Yaşanan mücadelenin “25 Nisan günü, doğunun yeni tarihine yeni ve şerefli bir önsözdü” satırı eklenmiş; Fransızların Kumkale mevkiinde gerçekleştirdikleri çıkarma hareketine değinmiştir.³⁴⁹ Söz konusu çıkarmanın yaşandığı sırada Şevket isimli bölük komutanın akıbetini betimlemiştir.

Mücadele esnasında yararlanan bölük komutanının önce Çanakkale’de daha sonra da İstanbul’a tedavi amacıyla götürüldüğü; tedavi sürecinde Çanakkale’ye arkadaşlarının yanına dönmek isteğinde olduğu belirtilmiştir. Vatan sevdasına vurgu yapılan hikâyenin İngiltere’ye dair kısmında ise, “...İngiltere yalnız Türklük ve İslamiyet’in değil, bütün insanlığın düşmanıydı”³⁵⁰ ifadelerini kullanmıştır.

Bölük komutanı Şevket’in İstanbul hastanelerinde süren sekiz aylık tedavi sürecinin arkasından Cihan Harbi’nin diğer cephelerinde mücadelede bulunan arkadaşlarının yanına gönderildiği belirtilmiştir. Bu mücadeleler esnasında Çanakkale Savaşları’ndaki kahramanlık ruhuyla savaşıldığı ve vatanın korunması için büyük bir özveri gösterildiği sonuç kısmında değerlendirilmiştir.

2.4.12. Emin Ali: Çanakkale’ye Düşman Donanmasının Hücumları ve 5/18 Mart 1331-Çanakkale 5/18 Mart 1331-1915 (1918)

Emin Ali, yazısında Çanakkale Cephesi’nin İtilaf Devletleri tarafından açılma sürecine, boğaza yapılan geçme taarruzuna ve kara savaşlarının başlangıcında yaşananlara yer vermiştir.

³⁴⁸ A.g.y.

³⁴⁹ Emin Ali, İki Defada Dokuz Yara Bir Kol (Kahramanlar Tarihinden: Şimalde-Cenupta) Çanakkale 5/18 Mart 1331-1915, Yeni Mecmua Çanakkale Fevkalade Nüshası, 1918.

³⁵⁰ A.g.y.

18 Mart 1915 tarihli başlığın içeriğinde İngiliz ve Fransız müttefik filosunun karşılaştığı yıkım Osmanlı başarısı üzerinden anlatılmıştır:

“...Osmanlı savunmasının kıymeti ve yüceliği, uzak yerlerde daha büyük yankılar yaptı.”³⁵¹

Barış zamanında devletler arası ilişkilerin değerlendirildiği metnin içeriğinde; Türk Boğazlarının önemi ve savunulması konusunda yapılan hazırlık süreci anlatılmıştır. Cihan Harbine dair ilk emarelerin ortaya çıktığı bir dönemde devletlerin birbirleriyle olan yakınlaşmalarına değinilmiş ve Osmanlı Devleti’nin Balkan Harbindeki gibi harekât kabiliyetinde problemler olduğuna dair Avrupa kamuoyunun değerlendirmelerine yer verilmiştir:

“...Onların düşüncelerine göre filoları bir defa Boğaz’dan içeri girdikten sonra bu büyük savaşa da bitmiş gözüyle bakılabilirdi.”³⁵²

Kesintisiz savaş günleri olarak nitelendirilen ilk taarruzdan sonraki günler, cesaret ve kahramanlığıyla Osmanlı Devleti’nin müttefikleri kadar düşman devletlerinin de takdirini kazandığı; Türk askerinin mukavemeti değerlendirilmiştir. Söz konusu mücadeleler esnasında sevk ve idare konusunda iyi bir görünüm sunan boğaz savunmasının İtilaf Devletleri’ne karşı yürüttüğü başarılı taktikler anlatılmış ve Birleşik Filonun boğazı geçiş şansının bulunmadığı değerlendirilmiştir. Bu bağlamda eserin içeriğini oluşturan önemli ayrıntılar arasında dış politika, devletlerin birbirleri üzerindeki beklentileri, askeri materyal listeleri ve güç dağılımlarındaki skalalar Osmanlı kamuoyu ile paylaşılmıştır.

2.4.13. Rabbani Fehmi: Rıza Beyin Hatıra Defterinden (1918)

Rabbani Fehmi, “Çanakkale’de İngilizlerin AE 2 Numaralı Denizaltısını Batıran Sultanhisar Torpidosu Süvarisi” konulu metni kaleme alan Rıza Bey’in hatırasını neşretmiştir. Çanakkale Boğazı’nda kazanılan başarının üçüncü yıl anısına hazırladığı bu metin ile 26-30 Nisan tarihleri arasını ele almıştır. Metin içeriğinde, İngiliz AE 2 denizaltısının hareket planı ve batırılışının dışında İtilaf Devletleri’nin Çanakkale Boğazı’nda uyguladıkları devriye hareketleri, çıkarmaya dair hissedilenler ve kara muharebelerinden de bahsedilmiştir.³⁵³

³⁵¹ Emin Ali, Çanakkale’ye Düşman Donanmasının Hücumları ve 5/18 Mart 1331-Çanakkale 5/18 Mart 1331-1915, Yeni Mecmua Çanakkale Fevkalade Nüshası, 1918.

³⁵² A.g.y.

³⁵³ Rabbani Fehmi: Rıza Beyin Hatıra Defterinden, Yeni Mecmua Çanakkale Fevkalade Nüshası, 1918.

Rabbani Fehmi, olay örgüsünü 26-30 Nisan 1915 tarihleri arasındaki mücadeleler esnasında geri planda yaşananlar üzerinden değerlendirmiş ve hatıratın belli konulara yaptığı vurguları paylaşmıştır. Sultanhisar Torpidosunun elde ettiği başarı ile Türk zaferinin yakınlığını değerlendiren hatırat yazarı; ele geçirdiği ganimetleri Padişah’a sunuşunu askerlik mesleğindeki en büyük guru olarak nitelemiştir. Bu bağlamda İngiltere’ye karşı kazanılan bu başarı kamuoyuna yansıtılmış ve cepheden gelecek Türk zaferi haberinin çok uzun sürmeyeceği belirtilmiştir:

*“...Esirleri, İngiliz onur ve gururundan elde edilmiş bu değersiz ganimetleri sevgili gazi padişahımın tahtının eğişine teslim ederken, kalbimde görevini yapmış bir askerin iç huzurundan başka bir duygu yoktu.”*³⁵⁴

2.4.14. Ahmed Hikmet: Çanakkale (1918)

Ahmet Hikmet, 3 Şubat 1918 tarihinde kaleme aldığı “Çanakkale” isimindeki metnini ve yine aynı isimli şiirini neşretmiştir. Metnin “Sümbül Kokusu” isimli ayrı başlığında, *“Karadan ve denizden saldırı devam ediyor, Boğaza döktüğümüz mayınlar toplanıyor, Kumkale’ye, Seddülbahir’e Anafarta’ya çıkan İngiliz ve Fransız askerleri ilerliyor”* ifadelerini kullanmış ve kamuoyunun Çanakkale Cephesi’nde yaşananlara dikkat çekmiştir. Kazanılan zaferin inşasında verilen mücadelelere değinmiştir.³⁵⁵

İttifak Devletleri lehine sonuçlanan Çanakkale Muharebelerinin kazanılmasına giden süreçte yarar sağlayan etmenler dışında muharebeler esnasında yaşanan materyal problemlerine de metinde değinilmiştir. Söz konusu maddi yetersizlik, *“İşte! Romanya...Ülkesinden malzeme geçirilmesine izin vermiyordu. Bizim de silah ve cephane tezgahlarımız yetersizdi...Onların dretnotlarına, uçaklarına ve denizaltılarına karşılık verecek neyimiz vardı? Bir göğüs, bir pazu...”*³⁵⁶

Çanakkale Muharebeleri esnasında İstanbul hakkında iki arkadaşın konuşması metnin içine dahil edilmiştir. Söz konusu muhabbet esnasında İtilaf Devletleri’nin İstanbul’u işgal ettikleri ve camilerin konser salonlarına ve sarayların kumarhanelere dönüştürülmesi olasılığından bahsedilmiş ve duydukları üzüntüye yer verilmiştir. Konuşmalarının ardından sokağa çıkan iki arkadaşın denk geldiği gazeteciyle olan muhabbetlerine yer verilmiş ve aralarındaki diyalog, *“...O akşam lokantada karşılaştıkları bir gazeteci bunlara; Çanakkale savunması yalnız Hilafetin istikrarını değil, Almanya ile*

³⁵⁴ A.g.e. s.88.

³⁵⁵ Ahmed Hikmet, Çanakkale, Yeni Mecmua Çanakkale Fevkalade Nüshası, 1918, s.89.

³⁵⁶ A.g.y.

Avusturya-Macaristan'ın da varlıklarını devam ettirmelerini sağlayacak ve Rusya'nın çöküşünü hazırlayacaktır. Ve tarih Türkiye'nin önemini o zaman anlayacaktır" ifadeleriyle geçmiştir. Söz konusu muhabbet sonrası iki arkadaşın Çanakkale mücadelesine katılmak için yola çıktığı belirtilmiştir. Bu bağlamda Çanakkale Cephesi hakkında dönem içinde hikâye yazımının devam ettiği değerlendirilmiştir.³⁵⁷

2.4.15. Raif Necdet: Vatana Hitap Çanakkale Kahramanlarına İthaf (1918)

Raif Necdet, 1918 yılının şubat ayında kaleme aldığı metninde Osmanlı Devleti'nin tarihinde yaşadığı mücadeleler üzerinden Çanakkale başarısını yazmıştır. Cihan Harbine giriş aşamasında kamuoyu algısını meşgul eden Balkan Savaşları ve yaşanan hezimetin izlerinin önce 18 Mart boğaz savunması ile silindiği ve daha sonraki süreçte kara muharebelerinden alınan zafer sonucunda taçlandığını beyan etmiştir:

*"...uğursuz lekeyi silecek zafer halesi doğmakta çok gecikmedi...Bol miktarda akan asil kanlarla destansı kahramanlıklara sahne olan Çanakkale'nin kızıl ufuklarından kanlı bir vakar parıltısı içinde ansızın doğan zafer halesi her şeyi, evet her şeyi temizledi..."*³⁵⁸

Çanakkale'de alınan başarının ardından Osmanlı askerine duyulan güven artmıştır. Anadolu insanına özgüven gelmiş ve dünya milletleri arasında kendisini görmeye başladığı belirtilmiştir. Balkan muharebeleri dahil Çanakkale Cephesi'ndeki mücadeleler de alınan sonuçlara dek Osmanlı askerinin eski gücünü yitirdiğine dair vurgulanan hislerin terkedildiği görülmüş; gelecekte yaşanması muhtemel muharebelerin Osmanlı askerinin zaferiyle sonuçlanması görüşü kamuoyunu etkisi altına almıştır:

"...Ey vatan, ev vicdan sevgilisi...Şimdi sen yalnız siyasi ve askeri değil; ruhi, ilmi ve ekonomik olarak da mutlu ve duygu dolusun değil mi?...Cihana seni karanlık ve sıkıntı şeklinde gösteren o uğursuz kabus kimliğinin üzerinden artık tamamen sıyrılıyor değil mi? Asırlardan beri ezik ve kaderine razı olarak eğilmiş başın, şimdi medeniyeti selamlayan devrimci bir vakar ile kalkarken ruhunda gelişimci ve ilerici bir aşk hissediliyor, bakışlarında bağımsızlık ve geleceği yakalayan bir yiğitlik ışığı duyuyorsun değil mi?

Cihan Harbinin sürdüğü esnada kaleme alınan bu yazı ile Osmanlı kamuoyunun ilgisi Çanakkale başarısı üzerinden diğer cephelere çekilmek istenmiştir. Osmanlı askerinin savaştığı cephelerdeki kritik sürecin devam ettiği bu dönemde İttifak Devletlerinin Cihan

³⁵⁷ A.g.e. s.92.

³⁵⁸ Rauf Necdet, Vatana Hitap Çanakkale Kahramanlarına İthaf, Yeni Mecmua Çanakkale Fevkalade Nüshası, 1918, s.102-103.

Harbi akıbeti belli olmamış; Osmanlı Devleti'nin savaştan yenik çıkacağı ve işgal altında kalacağı öngörülememiştir.

2.4.16. Sati: Çanakkale'ye Gelirken -Halkın Ruh Haliyle İlgili Bir Gözlem- (1918)

Sati, kaleme aldığı metnine; henüz başlayan Cihan Harbinin atmosferinden Osmanlı kamuoyuna seslenmiştir. Yurtdışından memleketine gelmeye çalıştığı esnada Cihan Harbinin yıkıcılığından kurtulduğuna sevinmiş ancak onu bekleyen yeni bir savaşın içine gireceğinden habersiz olduğu görülmüştür. Yolculuk esnasında muharebelerin yıkıcılığında kalmış halkın durumuna değinmiş ve kendi sonunun ne olacağını merak etmiştir. Osmanlı Devleti'nin sınırlarına yaklaştığı esnada Çanakkale Boğazı'ndan geçmekte olan bir yolcu gemisinin mayına çarpması sonucu battığı haberiyle sarsılmıştır. Hikâye örgüsünü ise bu olay üzerinden betimlemiştir.³⁵⁹

Sati, Osmanlı Devleti'nin Cihan Harbine girmiş olabileceğini gemide çıkan bir dedikodu sonucunda almıştır. Ancak beraberindekiler ile birlikte kaptanın yanına çıkmışlar ve yaşanan durum hakkında bilgi almaya çalıştıkları belirtilmiştir. Söz konusu durum hakkında kaptanın bilgisinin olmadığını anladıklarında tekrar kalabalığın yanına inmişler ve insanların psikolojilerini değerlendirmeye başlamışlardır. Bu bağlamda haberleşme imkânının olmadığı bir noktada çıkan bu asılsız habere yorumu; “...Ben bundan sonra artık bütün bu telaşlı topluluğu bir tarafa bıraktım. Denizin ortasında her türlü haberleşme aracından yoksun bir gemi içinde bile böyle asılsız söylentiler doğup yayıldığına göre şehirlerde, her türlü görüşme ve karşılaşma alanlarının büsbütün açık olduğu yerlerde fikirlerin ne yanlış yollarla sapabileceğini acı acı düşünmeye başladım” ifadeleriyle olmuştur.³⁶⁰

Sati, metninde yaşanan harbin insan psikolojisine yansımaları ve bir an da ortaya atılan asılsız iddianın yayılma hızını değerlendirmiştir. Nitekim gemiden inene dek o haberlerin asılsız olduğuna kendisini inandırmış ancak bir süre sonra harbin kendi ülkesini de etki alanına aldığını görmüştür. Çanakkale Muharebelerinden üç yıl sonra kaleme aldığı bu anısıyla; kamuoyuna asılsız iddialara inanılmaması gerekliliğini ve Osmanlı askerinin mücadele verdiği Cihan Harbinin diğer cephelerinin akıbetlerinin henüz sonuçlanmadığı

³⁵⁹ Sati, Çanakkale'ye Gelirken Halkın Ruh Haliyle İlgili Bir Gözlem, Yeni Mecmua Çanakkale Fevkalade Nüshası, 1918, s.105-106.

³⁶⁰ A.g.y.

vurgusunu yapmak istemiştir. İttifak Devletleri'nin propaganda anlayışına uygun bir metin olduğu değerlendirilmiştir.

2.4.17. Celal Nuri: Gelibolu'da Türkler ve Homeros (1918)

Celal Nuri, Çanakkale Muharebelerinin üçüncü yılında Truva savaşıyla bir bağ kurduğu metnini kamuoyuna neşretmiştir. Metnin iki sayfalık içeriğinde Truva savaşlarının yüzyıllardır anıldığına değinmiş ve Çanakkale zaferini kazanan Türk kahramanlarının da bu kutlamalar gibi yüzyıllar boyunca hatırlanacağını altını çizmiştir. Nitekim şair, besteci ve yazarların Truva'ya dair ortaya çıkardıkları eserleri örnek göstererek Yeni Mecmuanın Çanakkale'ye yönelik çıkardığı özel sayısının da aynı hizmet doğrultusunda olduğuna vurgu yapmıştır:

“...Ey Truva'nın ünlü savaşçıları! Sizin saldırılarınız pek parlak, pek gönül okşayıcı olmakla birlikte, Allahu Ekber, Allahu Ekber! Sesleriyle dünyanın en büyük ordularını, en heybetli stollarını darmadağın eden Türklerin çabaları ve gayretleri karşısında hayli sönük kalır.”³⁶¹

2.4.18. Vahid: Resim Sanatı ve Övüncün Ebedileştirilmesi (1918)

Vahid, Çanakkale başarısının kamuoyuna yansıtılmasında makale ve şiirin yanı sıra plastik sanatlarında önemi üzerinde durmuş ve bu konu hakkında, *“Devam eden dünya savaşının en seçkin övünç kaynaklarından birisinin de Çanakkale Savaşları olduğu şüphesizdir...savaşın içeriği hakkında kaleme alınan makalelerin şiirlerin üstünlüğü bulunduğu açıktır...Ancak o galibiyeti canlandırmak, gelecek nesillerin ve tarihin gözünde sonsuza kadar unutulmayacak bir abide halinde yaşatmak görevinin kalem ve dilden başka fırçaya da ait olduğu yine kabul edilen bir husustur”³⁶²* ifadesini kullanmıştır. Nitekim Çanakkale muharebelerinin görsel içerikler ile anlatılmaya çalışılması sonucunda kamuoyu algısında önemli yol katedileceği değerlendirilmiştir.

Vahid, sanatın insan iç dünyasını inşa etmedeki en etkili araç olduğunu değerlendirmiştir. Cihan Harbi esnasında da Çanakkale Muharebeleri hakkında ortaya konulacak bir eserin başarılarla dair beslediği zafer duygusunu temin edeceğinden ve Çanakkale Muharebelerinin unutulmamasını sağlayacağından söz etmiştir:

³⁶¹ Celal Nuri, Gelibolu'da Türkler ve Homeros, Yeni Mecmua Çanakkale Fevkalade Nüshası, 1918, s.112-113.

³⁶² Vahid, Resim Sanatı ve Övüncün Ebedileştirilmesi, Yeni Mecmua Çanakkale Fevkalade Nüshası, 1918, ss.127.

“...Tarihi bir olayı resmeden bir tablo takdir veya nefret edilecek şeyin ne olduğunu bize bir kitaptan daha iyi öğretir.”³⁶³

2.4.19. Halil Ethem: Dünya Savaşı’nda Antika Eser ve Değerli Eşya Ticareti (1918)

Halil Ethem, Çanakkale muharebeleri hakkında oluşmaya başlayan literatüre özel bir konu eklemiştir. Cihan Harbinin sürdüğü esnada dünyadaki tarihi eser kaçakçılığına dair görüşler sunan metin ile Osmanlı askerinin söz konusu kaçakçılığa karşı duruşunu anlatmaya çalışmıştır. Ethem konu hakkında, “*Dünya’nın en kuvvetli donanmaları Çanakkale’yi zorlamak istediler. Askerimizin cesareti ve yiğitliği sayesinde bu büyük tehlike savuşturulurken aynı zamanda burada da her ihtimale karşı değerli eserlerin korunması için gereken önlemler alındı*”³⁶⁴ ifadesini kullanmıştır.

Ethem, dört sayfalık metninde antika eser ve değerli eşya kaçakçılığının kara borsaya düştüğünü; Cihan Harbinde kurulan bu pazarın bir hatıra olarak benliklerde yerini alacağına değinmiştir. Muharebeler esnasında sivil halkın söz konusu ticarete yardım ettiği vurgulanmış ve Amerika Birleşik Devletleri’nin liderliğinde ticaretin korunduğu belirtilmiştir:

“...Amerika çekiyormuş ve İsviçre üzerinden naklolunuyormuş...Bu bir vurgunculuktan başka bir şey değildir. Savaş sonrası karaborsacılar, bunları satanlara yine on katına geri satacaklar.”³⁶⁵

Çanakkale muharebeleri sonrası henüz Cihan Harbinin devamında konuyla ilgili meydana getirilen bu tür metinler ile kamuoyuna popülerlik arz eden spesifik içeriklerinde sunulduğu değerlendirilmiş; yazarın durum hakkında, “*Savaş devam ettikçe daha neler göreceğimizi kestiremeyeceğiz*” yorumu dikkat çekmiştir. Savaş ekonomisinin geri planında yaşananların kamuoyuna neşredildiği yazının içeriği dönem şartlarında farklı bir konuya değinmiştir.

2.4.20. Ahmet Emin: Yaşamımızın Hikmeti (1918)

Ahmet Emin, metin içeriğini Osmanlı Devleti’nin kurulduğu coğrafyayı tanımlayarak başlamış ve bu süreçte yaşanan mücadeleleri değerlendirmiştir. Bu değerlendirmeye, “...içerisinde hiçbir zaman hiçbir yönetimi uzun süre yaşatmayan

³⁶³ A.g.y

³⁶⁴ Halil Ethem, Dünya Savaşı’nda Antika Eser ve Değerli Eşya Ticareti, Yeni Mecmua Çanakkale Fevkalade Nüshası, 1918, s.130.

³⁶⁵ A.g.y.

*topraklarda bu şartlar içinde asırlarca ömür sürmemiz ve hayatımızdan ümit kesildiği dakikalarda yeni bir hayati yetenek göstererek daima kendimizi toplamayı ve gençleşmeyi başarmamız nasıl açıklama kabul eder?”*³⁶⁶ sorusuyla yaklaşarak Çanakkale muharebelerine geçiş yapmıştır.

Ahmet Emin, Çanakkale muharebelerinin Anadolu insanına geçmiş başarılarını hatırlattığını ve yaşama dair umut beslemeye imkân verdiğini belirtmiştir. Cihan Harbi esnasında ayağa kalkışın değerli simgesi olarak görülen Çanakkale zaferinin bir uyanış simgesi olduğuna vurgu yapmıştır. Verilen mücadeleler esnasında yaşamlarını yitiren Osmanlı askerini incitmemek için ise bu uyanışa destek çıkılması gerekliliğinde durmuş, *“kuvvet ve girişimimizde yükselmek ve ileri gitmek için çalışmamızın devamlı öncüleri ve harekete geçirenleri olarak...”*³⁶⁷ Osmanlı askerinin kalacağını beyan etmiştir.

Ahmet Emin, metnin genelinde kamuoyunu Cihan Harbinden başarılı çıkılacağı inancına yönlendirmiş ve devrin karakteristiği olarak propaganda içeriği ürettiği görülmüştür. Henüz Cihan Harbinin devam ettiği bir dönemde neşredilen metin ile harbin kazanılacağına güçlü inanç beslendiği değerlendirilmiştir.

2.4.21. Nafi Atuf: İman İksiri (1918)

Nafi Atuf, yarım sayfa şeklinde neşrettiği yazısında Osmanlı Devleti’nin geçmiş mücadelelerine atıf yapmış; Çanakkale muharebeleri ile olan benzerlikleri ortaya koymaya çalışmıştır. Bu bağlamda kahramanlık ve fedakârlık sayesinde kazanılan bir mücadelenin Osmanlı Devleti’ni refaha çıkartacağına değinmiştir:

*“...Bugün yine karamsarlar bulunabilir. Ancak “Milli Gelecek” e inananlar o kadar çoğaldı ki bu inançtan alınacak güçle kurulmaya başlayan yeni “Milletler Grubu”nda bizim de önemli ve medeni bir görev almamız kanaati pek kuvvetlidir.”*³⁶⁸

Nafi Atuf’un neşrettiği metnin genelinde Cihan Harbinin kamuoyuna yüklediği sıkıntılı dönemin bir yansıması olduğu değerlendirilmiştir. Söz konusu buhrandan çıkılması için birlik ve beraberlik çağrısının yapıldığı görülmüştür.

2.4.22. Yunus Nadi: Çanakkale Savunması (1918)

Yunus Nadi, Çanakkale muharebeleri hakkında literatürün oluşma evresine dair görüşlerini, *“...Çanakkale savunması ve üstün başarısı için, Yeni Mecmua’nın özel bir sayı çıkarma girişimini kadar iyi düşünülmüş ve iyi hissedilmiş az iş bulunur inancındayım.*

³⁶⁶ Ahmet Emin, Yaşamamızın Hikmeti, Yeni Mecmua Çanakkale Fevkalade Nüshası, 1918, s.137.

³⁶⁷ A.g.y.

³⁶⁸ Nafi Atuf, İman İksiri, Yeni Mecmua Çanakkale Fevkalade Nüshası, 1918, s.148.

Türklüğün dünya savaşının gidişatını değiştiren bu gayret ve çabasını yalnız şimdiki kuşağın gözleri önüne serecek değil, gelecek kuşakların hatıralarına da ebedi nakışlar halinde aktaracak eserlere kesinlikle ihtiyaç vardır”³⁶⁹ ifadeleriyle açıkladığı değerlendirilmiştir.

Yunus Nadi, yazısının başında Cihan Harbi öncesi dünya siyasetine değinmiş ve Osmanlı Devleti’nin harbe girişi üzerinde durmuştur. Osmanlı Devleti’ne değindiği kısımlarda ise müttefik Almanya’dan bahsetmemiştir. Nitekim, Cihan Harbinin sürdüğü esnada bu tutumda bir yazının neşredilmesi dikkat çekmiştir. Bu bağlamda Çanakkale savunması hakkında, “...Türk ordusu ve donanması Çanakkale’nin denizinde ve karasında aylarca devam eden bu cehennemî savaşta en fazla süngüsüne ve göğsüne dayanarak galip geldi ve zafer kazanmış olarak çıktı. En büyük iki devlet aylarca uğraştıktan sonra, sonunda aceleyle geri çekilmeyi kabul etmek zorunda kaldılar”³⁷⁰ ifadelerini kullanmıştır.

Yunus Nadi, metnine son verdiği kısımda Çanakkale muharebelerinin Cihan Harbine olan etkisinden söz etmiştir. Osmanlı askerinin cephede gerçekleştirdiği savunmaya dünya tarihinde eşinin ve benzerinin olmadığına değinmiştir:

“...Dünyada başarılı ve üstün hiçbir savunma gösterilemez ki Çanakkale savunması kadar önemli ve muazzam olsun. Çanakkale savunması bütün tarihin ve özellikle şu dünya savaşının en büyük olayıdır. Öyle bir olaydır ki bu evrensel çatışmanın kaderini belirlemiştir.”³⁷¹

2.4.23. Hüsamettin: Osmanlı Azmi Karşısında İngilizler (1918)

Hüsamettin, İngilizlerin cephedeki faaliyetlerini 18 Mart 1915 tarihi üzerinden ele almıştır. Söz konusu metnin girişinde Cihan Harbinin başlangıç safhasına değinmiş ve ilk saldırıyı gerçekleştirecek İtilaf Devletleri’nin uygulayacağı planı anlatmıştır. Bu bağlamda Osmanlı askerinin vatanını savunmak üzere yapacağı savunmayı anlatmak için, “...felaket ve heyecan zamanlarında ezeli bir dirençle ve ağırbaşlılıkla gösteren millet, ordusuna ve donanmasına karşı beslediği güvenle olayı sakince bekliyor”³⁷² ifadelerini kullanmıştır.

³⁶⁹ “Yarın dünya savaşının derli toplu bir tarihini kaleme almak isteyecek her tarafsız tarihçi, dönüp dolaşarak Çanakkale savunmasının önünde hayretle duracak ve alanında ilerlemek istedikçe onun bu hayreti saygıyla karşılayarak yükselecek ve yükselecektir.” Yunus Nadi, Çanakkale Savunması, Çanakkale Fevkalade Nüshası, 1918, s.158.

³⁷⁰ Yunus Nadi, Çanakkale Müdafaası, Yeni Mecmua Çanakkale Fevkalade Nüshası, 1918, s.158-161.

³⁷¹ A.g.y.

³⁷² Hüsamettin, Osmanlı Azmi Karşısında İngilizler, Yeni Mecmua Çanakkale Fevkalade Nüshası, 1918, ss.194.

Çanakkale Boğazı'nda yaşanan mücadelenin 18 Mart günü meydana gelen neticesiyle İtilaf Devletleri yıkıma uğramış ve İttifak Devletleri hanesine başarı yazılmıştır. Söz konusu başarının gerçekleşmesinde müttefik Almanya'dan bahsedilmediği değerlendirilmiştir. Yalnız Osmanlı askerinin savunma başarısı olarak değerlendirilen mücadelede; *“kahramanlık ve Türk'ün hayat hakkını ilan eden zindelik”*³⁷³ değerlendirmesi yapılmıştır. Osmanlı Devleti'nin henüz Cihan Harbinde mücadele verdiği esnada kaleme alınan yazıda Almanya'dan bahsedilmemesi dikkat çekmiştir.

2.4.24. Musa Süreyya: Asker Türküsü (1918)

Musa Süreyya, psikolojik açıdan muharebelere hazırlık sürecini “Asker Türküsü” ismini verdiği yazısında neşretmiştir. Muharebeler esnasında askerin hücumu kaldırılışı sırasında müziğin önemine yaptığı vurguda; kazanılan zafer ve sevinçler içinde şarkılar söylendiğini değerlendirmiştir. Söz konusu müziklerin enstrümanla ya da enstrümansız bir biçimde seslendirilmesini cephede bir adet olduğunu; askerin moral ve motivasyonunun sağlanmasında önemli bir araç olarak görüldüğü ifade edilmiştir. Bu bakımından Çanakkale muharebeleri esnasında yaşanan mücadelelere hazırlık sürecinde müziğin çok önemli bir yerinin olduğu değerlendirilmiştir:

*“...Musikinin ordulardaki yeri ve etkisi çok önemlidir...müzik askere ruhsal bir zevk, kırılmaz ve bükülmez bir gayret kazandırır.”*³⁷⁴

Musa Süreyya, Cihan Harbinin atmosferinde Batı tarzında olduğu gibi askeri harekete geçirecek güfte ve namelerin toplanması ve bestelenmesi gerekliliği üzerinde durmuştur. Bu konu propaganda maksadıyla neşredilen yayım faaliyetleri ve görsel içeriklerin yanında ayrı bir dal yaratılmak istendiği değerlendirmesini ortaya çıkarmıştır. Nitekim Osmanlı Devleti'nin tarihsel süreçte yaşadığı muharebelere müzik eşliğinde gittiği bilinmekte; Osmanlı askerinin bu duruma yabancı olmadığı değerlendirilmektedir:

*“...Ülkemizde de pek çok olan milli ruh içeren eserlerin derlenip düzenlenmesi ve bu asrın gelişmeleriyle uyumlu hale getirilerek ona çağdaş bir içerik ve şekil verilmesi umulur.”*³⁷⁵

2.4.25. Nazım Nadi: Hasan-Mevsuf Tabyası (1918)

Nazım Nadi, Çanakkale muharebelerine dair literatüre Hasan-Mevsuf hakkındaki metnini eklemiştir. İçeriğinde 18 Mart 1915 Çanakkale Boğazı savunmasının oluşum

³⁷³ A.g.e. s.201.

³⁷⁴ Musa Süreyya, Asker Türküsü, Yeni Mecmua Çanakkale Fevkalade Nüshası, 1918, s.218.

³⁷⁵ A.g.e. s.220.

evresi ve Hasan-Mevsuf Tabyasının söz konusu mücadele esnasında gösterdiği savunma performansı değerlendirilmiştir. Bu bağlamda Almanya ile olan müttefikliğe değinilmemiş; Osmanlı askerinin gösterdiği mukavemet gücü kamuoyuna neşredilmiştir:

*“...Tabyalarımız yine yerlerinde, topraklarımız yine kundakları üzerinde duruyor, ortada biraz toprak sarsıntısından beş on şehit ve yaralıdan başka bir zarar görülüyordu.”*³⁷⁶

Hasan-Mevsuf tabyasının mücadele esnasında gösterdiği kahramanlık kazanılan zaferin değerini kamuoyuna duyurmak için önemli görülen bir olay nitelendirilmiştir. Nitekim komuta kademesindeki Hasan ve Mevsuf Beylerin şehit edilişi, *“...zırhlıların biri kaçarken korkak bir muştı gibi Dardanos’a son bir gülle savurmuştu. Bu kör tane lanetli bir tesadüfle Dardanos’un sargı yerine düşmüş, orada bataryasının yaralılarını şefkatli ve özenli bakışlarla ve sözlerle teselli eden batarya Komutanı Hasan ile arkadaşı Mevsuf Beyleri koca bir toprak yığını altına atmış, ikisini de şehit etmişti”*³⁷⁷ ifadeleriyle betimlemiştir.

Çanakkale Muharebelerine dair kahramanlık vurgusu yapan metinlerin savaşların son evresinde kamuoyuna neşredildiği sıklıkla değerlendirilmiştir. Nazım Nadi de bu konuya Dardanos Tabyası özelinde kullanma imkânı bulmuş ve Cihan Harbinin diğer cephelerinde mücadele eden Osmanlı askerine destek olmaya çalışmıştır.

2.4.26. M. Zekerriya: Çanakkale Savaşı’nın Psikolojisi (1918)

Zekerriya, Osmanlı Devleti’nin Cihan Harbine girişini değerlendirdiği yazısında savaş psikolojisinin kamuoyuna yüklediklerini ele almaya çalışmıştır. Devrin muharebe şeklini maddeler halinde sıralamış ve yine devrin teknolojik özellikleri ile değişen harp sanatının insanlara yansımaları değerlendirmiştir. Bu bağlamda savaşın şeklini üç madde şeklinde neşretmiştir. Bunlar;

*“1- Cesaret ve kahramanlığın ikinci sıraya düşmesi; 2-Teknik vasıtaların birinci sıraya yerleşmesi; 3-İstihkamların önemini kaybetmesi.”*³⁷⁸

Türk askerinin yukarıda belirtilen cesaret ve kahramanlığa tutkuyla bağlı olduğunu değerlendiren Zekerriya, söz konusu harp tekniklerinin gelişmesinin yanında duyguların bazı milletlerde kaybedilmediğine vurgu yapmıştır:

³⁷⁶ Nazım Nami, Hasan-Mevsuf Tabyası, Yeni Mecmua Çanakkale Fevkalade Nüshası, Yeni Mecmua Çanakkale Fevkalade Nüshası, 1918, s.251.

³⁷⁷ A.g.y.

³⁷⁸ M. Zekerriya, Çanakkale Savaşı’nın Psikolojisi, Yeni Mecmua Çanakkale Fevkalade Nüshası, 1918, s.289.

“...Türk ordusunun manevi gücü kolaylıkla açıklanabilir. Savaşta fedakarlığı sağlayan şey yüksek ideale inanmaktır. İdeal ve iman ise toplumun ürünüdür.”³⁷⁹

Zekeriyya, maneviyat ile ilgili detaylara yer verdiği metninde Alman askeri ile Osmanlı askeri arasında da mistik bir bağ kurmuş ve her iki toplumun yetiştirdiği gençlerde inanç kavramının güçlü olduğunu belirtmiştir. Bu noktada Çanakkale Muharebelerinde elde edilen başarının da maddi temeller neticesinde gelmediği; manevi gücü yüksek ve inanç dolu askerlerin savunmada gösterdikleri üstünlük sonucunda elde edildiği değerlendirilmiştir:

“...Türk askeriyle Alman askeri arasında bir karşılaştırma yapmak mümkündür. Çünkü Alman askeri de mistiktir ve bugünkü fedakârlık duygusunda bu mistik aşılamanın da rolü vardır...İşte bence, bize Çanakkale Savaşı’nı kazandıran etken Türk’ün maddi üstünlüğü değil manevi üstünlüğüydü. Çanakkale Savaşı maneviyatın bugünkü savaşlarda da etkili olduğunu ispat eden diğer bir delil olmuştur. Aynı zamanda bu sava bize Türk’ün ideal sahibi olduğunu göstermiştir.”³⁸⁰

2.5. Harp Tarihi Şubesi Eseri: Çanakkale Muharebatı; Cihan Harbinde Osmanlı Harekât-ı Tarihçesi

Çanakkale Cephesi’nin Cihan Harbindeki önemine dair nicelik bakımından oldukça doyurucu eserlerin mevcudiyeti bilinmektedir. Söz konusu eserler içinde ise 1922 yılında Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Vekaleti tarafından hazırlanan Cihan Harbinde Osmanlı Harekâtı Tarihçesi Çanakkale Muharebatı, yazıldığı dönem ve Türk tarih yazımına etkisi bakımından oldukça değerli bir örnek olarak nitelendirilmiştir. Bu bağlamda eserin içeriğinde önemli ayrıntılar sunulmuş; Cihan Harbinden mağlup ayrılan bir devletin resmi tarih yazımındaki detayları dikkat çekmiştir.

Eserin girişi mahiyetinde öncelikle Cihan Harbi öncesi dünya siyasetinin şekinden bahsedilmiştir. Savaşın sebepleri, Osmanlı Devleti’nin Cihan Harbine katılım şekli, Karadeniz’de Alman komutası altındaki Osmanlı donanmasının faaliyetleri; genel bir bütün halinde değerlendirmeye tabi tutulmuştur:

“Erkan-ı Harbiye-i Umumiye’nin bu niyetle yazdığı ve yayımlama gereği gördüğü bu tarihçede, klasik tarihi eserlerde olduğu gibi, Osmanlı ordusunun çeşitli cephelerdeki harekâtı bir bölüm yazılmıştır.”³⁸¹

³⁷⁹ A.g.e s.292.

³⁸⁰ A.g.e. s.293.

³⁸¹ Çanakkale Muharebatı: Cihan Harbinde Osmanlı Harekât-ı Tarihçesi, s.16.

Savaşın sebepleri kısmında seferberlik ilanıyla ilgili bölümde, savaşa girilmesinin gelecekte problemler doğuracağına farkındalığına değinilmiş; bu durum nefis-i müdafaa olarak izah edilmiştir:

*“...Osmanlı Hükümeti, kendisini korumak fikir ve amacıyla aldığı bu kararın gelecekte kendisine doğurabileceği sıkıntıların farkındaydı.”*³⁸²

Gerçekte bu izah, savaşa girme kararının gelecekte sıkıntılar doğurabileceği hususu, Osmanlı Devleti’nin savaştan mağlup çıktığı bir anda (1922) yazılmış olması, malumun ilanı olarak görülmelidir. Bu dönemde Osmanlı payitahtı ve hariciyesi, Osmanlı’nın Cihan Harbi’ne girme kararı konusunda özellikle İngiltere’yi başka odaklara yönlendirme çabasındaydı.³⁸³

Eserde, Osmanlı Devleti’nin harbe katılmaması gerektiği vurgulanmaktadır. Öncelikle ordunun zayıf ve güçsüzlüğü, Balkan Savaşları’ndan alınan sonuçlar, telafisinin olmadığı materyal eksiklikleri; devletin kış mevsiminde savaş icra etmesinin mümkün olmadığı gibi savlar ileri sürülmesine sebebiyet vermiştir. Savaşa katılım göstermek yerine tarafsızlığın yarar sağlayacağı düşüncesi, giriş bölümünün ana tezidir. Osmanlı Devleti’nin 1807 yılında Rusya ile yaptığı anlaşmadan kaynaklı devletler arası ilişkilerinde büyük sorunlar yaşadığı; yine Cihan Harbinde yapılacak bir anlaşma dahilinde bu anlaşmadan bile daha büyük zarar görüleceği üzerinde durulduğu görülmektedir. Sahip olduğu kaynaklar bakımından Osmanlı Devleti’nin bir önceki savaflara nazaran durumunun daha kritik seviyede bulunduğu belirtilerek İttifak Devletleri’nin yanında savaşa girilmesinin Osmanlı Devleti’ni zor duruma düşürecek en büyük sebepler arasında olduğu aktarılmıştır:

*“Coğrafya durumumuz nedeniyle, İtilaf Devletleriyle sınır olmamız nedeniyle denizden veya karadan bir baskıya uğramak ihtimali bulunmaktaydı. Böyle bir durumda ise kendileriyle bağlantımız ve ulaşımımız bulunmayan İttifak Devletleri’nden fiili yardım görmemiz mümkün değildi.”*³⁸⁴

Osmanlı Devleti’nin Cihan Harbine katılımında, bir süredir Osmanlı kara ordusunun revizyonunda bulunan Alman askeri heyetinin önemine değinilmiş; kamuoyunun ve ordunun Balkan savaşları sonrası gerekli desteğin İtilaf devletleri safından gelmeyeceğini bildiklerini, istemedikleri halde de olsa İttifak Devletleri zeminin bu şekilde

³⁸² A.g.e. s.17.

³⁸³ “Avrupa’nın ve Özellikle İngiltere’nin Osmanlı Devleti Karşısındaki Genel Tutumu”, Sina Akşin, İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele -1- (Mutlakiyete Dönüş 1918-1919), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010, s.12-16.

³⁸⁴ A.g.e. s.18.

oluştugu belirtilmiştir. Öyle ki, 1914-1918 tarih yazımının oldukça aksine olarak İtilaf blokunun millet ve ordu açısından zararlı görülmediği vurgulanmıştır:

*“...Millet ve ordu İtilaf Devletleri’nin çok da aleyhimize olmayan davranışlarına rağmen yeni bir felaketten korunmayı gerekli görüyordu. Bu durum ise İttifak Devletleri’ne yönelmenin zeminini hazırlıyordu.”*³⁸⁵

Savaşa girişin en büyük sembol olaylarından biri olarak, Alman Goeben ve Breslau Zırhlılarının Türk kara sularına intikali ve bu süreç içinde gemilerin Osmanlı filosuna dahil edilmesi görülmüştür. Eserde, Osmanlı donanmasının bu gemilere olan ihtiyacını, Almanya yanında savaşa girilmesini destekleyen zümrenin faydasına olduğu aktararak, gerçekte savaşa girme kararının da bu zümre aracılığı ile gerçekleştiği; bunun topyekûn bir Osmanlı Devleti kararı olmadığı ima edilmiştir:

*“...Almanya ve savaş taraftarlarının bu konudan azami derecede yararlanmasına yol açtı.”*³⁸⁶

Osmanlı donanmasına eklenen iki Alman gemisinin Osmanlı flaması çekerek Alman komuta takımıyla Karadeniz’e açılması; savaşa İttifak Devletleri yanında girildiğinin simgesi olarak değerlendirilmiştir. Almanya’nın Cihan Harbinde aradığı dostu yanında bulamayışının sorumluluğunun Osmanlı Devleti’ne yüklendiği ifade edilmiş; söz konusu olay ile Osmanlı Devleti’nin Cihan Harbi girdabına çekildiği belirtilmiştir:

*“...İtalya’nın savaşa seyirci kalması hatta İtilaf Devletleri’nin lehine bir tavır takınmış olması da Almanya’yı yeni bir müttefik aramaya sevk etmişti. Bunun içinde coğrafi konumu itibariyle savaşa etki edebilecek Osmanlı Devleti bulunmuştu.”*³⁸⁷

Cihan Harbinin başlangıcındaki aşamalar ve Osmanlı Devleti’nin harbe intikaline dair konuların ele alındığı giriş bölümünden sonra Çanakkale Muharebeleri ile ilgili bölüme geçilmiştir. Bu bölümün içeriğinde ilk göze çarpan Çanakkale bölgesinin coğrafi özellikleri ve stratejik durumunun belirtilmiş olmasıdır. Rapor şeklinde sunulan bu kısımlar sonucunda Çanakkale Boğazı’nın savunma tertibatı ve ikmal tarzı ile askeri materyallerin özellikleri anlatılmıştır. Osmanlı Devleti’nin muharebelere karşı yaptığı hazırlıkların yanında İngiltere ve Fransa’nın da savaş hazırlıkları sunulmuştur. Bu bağlamda İtilaf Devletleri’nin Çanakkale Boğazı’na karşı düzenleyecekleri saldırı planları

³⁸⁵ A.g.e. s.19.

³⁸⁶ A.g.y.

³⁸⁷ A.g.e. s.20.

anlatılmış; ilk bombardıman sırasında yaşananlara ve 18 Mart 1915 tarihinde gerçekleşen olaylardan kısaca bahsedilmiştir.³⁸⁸

Birinci bölüm sonrası, tarihçenin detayları ve sundukları açısından Türk tarih yazımında önemli görüşler doğuracak değerlendirme kısmı yer almaktadır. Birinci bölümdeki değerlendirmelerin içeriğini 18 Mart 1915 tarihinde İtilaf Devletleri'nin başarısızlıkla sonuçlandığı boğaz taarruzu oluşturmaktadır. Boğaza yapılan taarruz sonucunda elde edilen neticenin resmi tarih yazımına uymayacak bir üslup ile tavsiye niteliğinde neşredildiği dikkat çekmiştir. Söz konusu neticenin anlatıldığı kısımda eseri hazırlayanlarda işgale uğramış devletin bünyesinde bulunan ve baskı altında görevini icra etmeye çalışan resmi personel dilinin kullanıldığı görülmektedir:

“1-Çanakkale Boğazının üç beş gemi feda etmek suretiyle geçilebilecek kadar zayıf ve aciz zannedilmesi bir hataydı. Ayrıca bu teşebbüsün savaşın başlamasını takiben baskında şeklinde yapılmaması da doğru değildi...”

“2-16 Şubat'tan önce Boğaz'ın iki tarafında kara savunması için sadece iki fırka mevcuttu. Bunlardan da yalnız birisi yarımada kısmında gözetleme birliği vazifesiyle sahillere dağılmıştı. Bundan anlaşılıyor ki o güne kadar yarımada kısmında herhangi bir noktaya başarılı çıkarma yapılması ve Boğazın karadan susturulması nispeten mümkündü...”

“3-Düşman donanmasına düşen diğer önemli görev de Boğaz'ın iç tabyalarının tahrip edilmesi meselesiydi. Bunda da başarılı olması ihtimali kuvvetliydi...”

“4-...İtilaf Devletleri donanması Osmanlı kuvvetlerinin her araçtan yararlanarak Karanlık Liman'a yeniden torpil dökmesi ihtimalini dikkat almalıydı ve ne olursa olsun önünü tarayarak Boğaz'a girmeliydi.”³⁸⁹

18 Mart gibi önemli bir gün aktarılırken dahi, 1922 yılının politik gündemine dikkat edildiği görülmektedir. Söz konusu tarihin Cihan Harbinin henüz bittiği bir dönem olduğu ve bu bağlamda Osmanlı Devleti'nin İttifak Devletleri bünyesinde yenilmiş olarak çıktığı bir atmosferde bulunduğu hatırlanmalıdır. Nitekim Mondros Mütarekesi imzalanmış; İstanbul, İtilaf Devletleri tarafından işgal altına girmiştir.

Tarihçenin ikinci kısmı *“Çanakkale Boğazı'nın Karadan Zorlanması”* başlığını taşımaktadır. Bu bölümün içeriğini 25 Nisan 1915 kara muharebelerinin başlangıcı ve 30 Haziran 1915 Kerevizdere muharebeleri dahil yaşanan olaylar oluşturmaktadır. Söz konusu

³⁸⁸ A.g.e. s.26-34.

³⁸⁹ A.g.e. s.36.

muharebelerin detayları ve önemli noktaları İtilaf-İttifak Devletleri özelinde belirtilmiş; kullanılan silah teknolojileri, birlik ve komutanlar değerlendirilmiştir. Bu bağlamda sonuç kısmı değerlendirme bölümüyle birlikte sunulmuştur. İkinci bölümün değerlendirme içeriğinde söz konusu tavsiye diline bir kez daha rastlanılmış; İtilaf Devletleri'nin başarısızlıkları incelemeye alınmıştır:

“...gösteri taarruzlarının daha ciddi bir tarzda ve ufak müfrezeler çıkarılması suretiyle yapılması Osmanlı kumandanını şaşırtabilir ve bir kısım kuvvetini gerçek çıkarma noktasından uzaklaştırmasına yol açabilirdi.”³⁹⁰

Çanakkale Cephesi'nde karadan ya da denizden yapılacak harekât tarzını, İtilaf Devletleri nasıl uygularsa başarılı olabileceğini aktaran paragraflar sıklıkla eserde yer almaktadır. Değerlendirme bölümünün İtilaf Devletleri hareketinin yapılış şeklindeki hataların incelendiği kısımda verilen zayıfın iyi uygulanamayan plan neticesinde meydana geldiği değerlendirilmiştir:

“...esash ve etkili bir hazırlıktan sonra ve ani bir şekilde harekate başlansa idi tabii ki bu devamlı ve kanlı tecrübeler gerek kalmayacaktı ve ilk teşebbüsten büyük ihtimal daha iyi sonuçlar alınabilecekti.”³⁹¹

Planlama esnasında zaman faktörünün birliklere iyi anlatılamadığı ve geç kalınan çıkarma sebebiyle başarıya ulaşamadığı değerlendirilmiş; söz konusu uygulamaların vaktinde olması halinde Osmanlı kuvvetlerinin direnemeyeceğine kesin gözüyle bakılmıştır:

“...ilk çıkan kuvvetin geriden zamanında takviyesi mümkün olmadı. Halbuki bu kuvvet geriden zamanında takviye edilebilmiş olsa idi şüphesiz ki önüne çıkan ilk alayımızı ve hatta daha sonra gelen ikinci alayı da iterek daha çıkarmanın ilk gününde Boğaz'a bakan sırtları elde ederek Boğaz'ın karşı koyma kudretine etkili bir darbe vurmuş olacaktı.”³⁹²

Türk birliklerinin yenilebileceğine dair verilen tavsiyede, İtilaf Devletleri'nin sevk ve idaresi eleştirilmiş; gecikmenin başarısızlığa yol açtığı değerlendirilmiştir:

“...bu çıkarma cephesini bir livaya ayırıp ilk kademeyi buraya çıkarmakla beraber diğer kademeleri aynı süratle daha kuzeyden veya güneyden (19. Fırkayı çevirecek şekilde)

³⁹⁰ A.g.e. s.64.

³⁹¹ A.g.e. s.65.

³⁹² A.g.y.

çıkarmış olsalardı amacın daha fazla sürat ve kolaylıkla gerçekleşmesi imkânı mümkün olabilirdi.”³⁹³

Eserde, Anadolu yakasında meydana gelen mücadelelere de değinilmiştir. Bu kısım çarpışmalarında yanlış taktik izlendiği belirtilmiş; farklı düşünülmüş bir plan ile Osmanlı askerinin mukavemet gücünün kırılacağı ve Anadolu sahillerinin İtilaf Devletleri’ne geçebileceği öngörüsünde bulunulmuştur. Nitekim söz konusu tavsiye hissi bu bölüm değerlendirmesinde sıklıkla telaffuz edilmiştir:

“...Kumkale çıkarması da daha güneyden yapılması kararlaştırılmış olan gösteri taarruzuyla Osmanlı kuvvetlerinin aldatılmasından sonra yapılmalıydı.”³⁹⁴

Çıkarma yerlerinin yanlış seçildiği ve İtilaf Devletleri’ni zora sokacak bölgelere yanlış şekilde taarruz edildiği belirtilmiş; söz konusu çıkarmalar esnasında yaşananların müsebbibinin İtilaf Devletleri olduğu ve kendisini problemin içine ittiği değerlendirilmiştir:

“...Yarımadanın en dar kısmına rastlayan noktalara yapılacak başarılı bir çıkarma Boğaz’ın en kuvvetli ve en önemli kısmını hızla elde etmeye daha uygudur.”³⁹⁵

Kara muharebelerinin başlamasının ardından yanlış sevk ve planların uygulanmasının bir başka örneği olarak, donanma kabiliyetinin değerlendirilişi olmuştur. Söz konusu durum, döneminin en güçlü devletleri arasında bulunan İngiltere ve Fransa’nın gücüne rağmen başarılı olmadığı şeklinde belirtilmiş; kara topçusu ve donanma arasındaki kopukluğun başarısızlığın hazırlanmasında büyük payları olduğu değerlendirilmiştir:

“...İtilaf Devletleri’nin her husustaki üstünlüğüne rağmen hücumlarında başarılı olamaması hücumlarını hazırlayacak kara ağır topçusunun yeterli miktarda olmamasından ve bu önemli görevin donanmaya bırakılmış olmasından kaynaklanmaktaydı.”³⁹⁶

Osmanlı Devleti’nin elinde İtilaf Devletleri’nin bildiği kadar fazla cephanesinin olmadığı; taarruzda yapılacak tekrarlar sonucunda dirayetleri kırılacak olan Osmanlı askerinin tutunamayacağı ve ricat etmeye mecbur kalacağı değerlendirilmiştir. Bu hususta askeri materyal kullanımı ve sevkinde kabiliyetsizce davranıldığına dikkat çekilmiştir:

“...bu suretle sarf edilen çok mühimmat, kara ağır toplarıyla yapılmış olsaydı sınırlı olan hücum cephelerinde Osmanlı kuvvetlerinin barınma ihtimali kalmayacaktı.”³⁹⁷

³⁹³ A.g.y.

³⁹⁴ A.g.y.

³⁹⁵ A.g.e. s.66.

³⁹⁶ A.g.y.

³⁹⁷ A.g.e s.67.

Tarihçenin üçüncü ve son kısmı “*Anafartalar Çıkarması, Conkbayırı, Arıburnu ve Seddülbahir Savaşları*” başlığı ile neşredilmiştir. Söz konusu dönem savaşlarına dair verilen bilgilerde birliklerin sevk ve idaresinde karşılaşılan problemler, kıtaat ve birlik komutanlarının bilgileri, coğrafyanın topografik özelliklerinin sunduğu ayrıntılar ve bu ayrıntılarda yaşanan mücadelelerin zorlukları ve sonucunda İtilaf Devletleri’nin bölgeden ayrılışları anlatılmış; Osmanlı Devleti’nin kesin bir zafer kazandığı belirtilmiştir.³⁹⁸

Son bölümün değerlendirme kısmında, İtilaf Devletleri’nin Çanakkale cephesinde başarılı olabilmeleri için tavsiyeler vermeye devam etmektedir:

“...uygun karar kararlılıkla ve şiddetle uygulansaydı her halde pek kapsamlı bir sonuç elde edebilir ve esasen açık ve çok zayıf bir müfrezenin gözetimi altında bulunan Anafartalar bölgesi üzerinden Bigalı’yi elde edebilirdi. Bir kere bu gayeye varıldı mı Boğaz hakimiyeti kazanılacak ve Boğazın kara savunma kuvvetinin kuzey ve güney gruplarındaki büyük kısmının memleketin iç kısımlarıyla olan kara ulaşımı da kesilmiş olacaktı.”³⁹⁹

İtilaf Devletleri’nin amaçlarına ulaşma hususunda yaşadıkları problemlerin sebepleri ve bu sebeplerin oluşma evrelerinin sıralandığı bölümde; birliklerin aynı anda taarruz etmemesi, sevk ve idaredeki basiretsiz komutanların varlığı, yeni düşmanlarını iyi tanımamaları, bölgeyi iyi tanımamaları, birlikleri ayırmak ancak sevk edememek, İttifak kuvvetlerinin düşünüş tarzlarını idrak edememek ve muharebelere iyi hazırlanmadıkları değerlendirilmiştir.⁴⁰⁰

İtilaf Devletleri’nin Çanakkale Cephesi’nde almak istedikleri başarının önünü kesen etmenler ve bu konunun tavsiye verme ışığında değerlendirilmesinin yanı sıra eserin son bölümünde Alman komuta kademesi de eleştirilmiştir. Söz konusu eleştiriler; 5.Ordu’nun kuruluş sürecindeki eksiklikler, Çanakkale muharebe alanına sevk edilen birliklerin sayısındaki yetersizlik, savunma planı ve zayıat başlıkları altında toplanmıştır. Bu bağlamda 5.Ordu’nun dağınık yapısı hakkında eleştiri yapılmış ve cephedeki başarının sağlanmasında kaybedilen zamana dikkat çekilmek istenmiştir:

“5. Ordunun kurulması zamanında İstanbul ve civarında yalnız 5.Kolordudan ibaret ikinci ordu (Karadeniz Boğazı’yla sahilinin savunmasında) ile 1. Ve 6.

³⁹⁸ “Osmanlı ordusunun zaferiyle sonuçlanan 1.Dünya Savaşı’nın bu en kanlı sahnesine, ordumuzun en kıymetli kısmı katılmış ve atalarımızdan miras kalan savaş kabiliyetimizin en oldun ve en kapsamlı eserleri burada gelişmiştir.” Metnin detayı için **Bkz.** A.g.e. s.85

³⁹⁹ A.g.e. s.87.

⁴⁰⁰ A.g.y.

Kolordulardan oluşan 1. Ordu bulunuyor ve 2. Kolordu'nun 4.Fırkası Edirne'de 6. Fırkası da Kırk Kilise'de (Kırklareli) 4.Kolordu'da Bandırma-Balıkesir hattında dağınık bir halde duruyordu."⁴⁰¹

Çanakkale savunması için 5.Ordu'nun kuruluş evresi ve Alman komuta kademesinin cephedeki yapılanması, "...Bu kolorduya mensup 5. ve 11. Fırkalarla 3.Kolordu ise Çanakkale bölgesinde olup sonradan yani Liman Paşa'nın Gelibolu'ya ulaşması ve kumandayı üzerine almasından sonra 3.Fırka ve bir süvari livası da Çanakkale bölgesine yerleştirilmişti"⁴⁰² ifadeleriyle açıklanmış; cephenin kritik durumunu bertaraf edecek ek birliklerin İstanbul'da tutulduğuna vurgu yapılmıştır:

"Bu hesaba göre Çanakkale'ye ayrılan kuvvetten başka (6.Kolorduyla beraber) İstanbul civarında sekiz tane ve Marmara'nın doğusunda iki tane olmak üzere toplam 10 tane piyade fırkası mevcut idi."⁴⁰³

Osmanlı Genelkarargâhı bahsi geçen kuvvetlerin Ruslara önlem olması maksadıyla İstanbul ve çevresinde tutulduğuna; Çanakkale Cephesi'nde şartların Osmanlı Devleti aleyhine seyir izlemesi olasılığından kaynaklı başkent İstanbul'un savunulması gereksinimi sebebiyle birliklerin Çanakkale muharebelerine kaydırılamadığı belirtilmiştir. Ayrıca, Bulgaristan'ın henüz Cihan Harbine katılımının gerçekleşmemesi ve yönünü net şekilde yansıtmaması sebepleri de birliklerin geri planda bekletilmesindeki nedenler olarak izah edilmiş ve Liman von Sanders'in sevk ve idaresi eleştirilmiştir:

"...Genel Karargâh İstanbul civarındaki kuvveti Rusların muhtemel bir taarruzuna ve Çanakkale'nin geçilmesi halinde Marmara'nın doğu ve kuzey sahillerinin düşman donanmasına karşı savunmak maksadıyla elde bulunduruyor ve Bulgarlar dolayısıyla Edirne ve Kırk Kilise'yi boş bırakmak istemiyordu. Bundan başka mevcudu düşman teşebbüsüne karşı savunma için yeterli görmüş olması da düşündürücüdür."⁴⁰⁴

Liman von Sanders, Çanakkale Cephesi'nin İtilaf Devletleri'nden kurtarmaya yönelik Osmanlı Genelkurmayı tarafından hazırlanan ilk planı değiştirmiş ve kendi hazırladığı plan ise eleştiri oklarından kurtulamamıştır. Söz konusu planın amacı ve eleştirisi, "...Bunanla beraber madem ki maksat düşmanı karaya çıkarmamak ve çıktuktan sonra yerleşmesine meydan vermeden gemilerine püskürtmek idi."⁴⁰⁵ şeklinde izah

⁴⁰¹ A.g.e. s.98.

⁴⁰² A.g.y.

⁴⁰³ A.g.y.

⁴⁰⁴ A.g.y.

⁴⁰⁵ A.g.e. s.99.

edilmiş; muharebeler esnasında cephenin kaderini tayin edebilecek birliklerin geri planda bekletildiğine ve en azından bir kısmının Çanakkale Cephesi'ne kaydırılması ile yüksek miktarlardaki zayıtın önünün kesebileceğine ve uygulanan plan doğrultusunda düşmanın çok daha hızlı karadan atılabileceğine dikkat çekilmek istenmiştir:

“Sonradan olaylar ve ihtiyaçların zorlamasıyla peyder pey ve kısmen parakende bir halde cepheye koşturulan fırkalardan birkaçı zamanında yarımadağa gönderilebilir ve ilk düşman çıkarmalarına daha etkili bir direnme imkânı sağlanabilirdi.”⁴⁰⁶

Çanakkale Cephesi'nin sevk ve idaresi hakkında Osmanlı Genelkurmayı'nın hareketlerinden, “...Çanakkale'nin sahip olduğu siyasi ve askeri önem tam olarak takdir edilmemiş ve ortaya çıkması muhtemel bir kuzey tehlikesi gerçekleşmesi kesin bir güney taarruzundan üstün tutulmuştu”⁴⁰⁷ sonucu çıkarılmıştır. Osmanlı Devleti'nin Çanakkale Cephesi'nden beklediği tek sonucun galibiyet olduğuna dair yapılan izahta; neticeye ulaştıracak tek aracın savunma olduğu vurgulanmıştır:

“...Halbuki elde etmek istediğimiz kesin zaferin aracı Boğazların başarılı şekilde savunulmasındaydı.”⁴⁰⁸

Osmanlı Devleti için Çanakkale müdafaası, bölgenin düşmandan kurtarılması ve başkent İstanbul'un elde tutulması anlamını taşımaktadır. Osmanlı Devleti'nin sergileyeceği savunmanın başarıyla sonuçlanması ile İtilaf Devletleri'nin arzu ettikleri Çanakkale Boğazı ilhakı gerçekleşmeyecek; Osmanlı Devleti'nde kalmaya devam ederek Cihan Harbinde önemi yadsınamaz bir galibiyet elde edilecektir. Bu durum, “...Çanakkale Boğazı bu genel kıymet ve önemi haricinde sırf bizim için bir de hayati öneme sahipti. Her şeyimiz olan başkentimizin hayat ve mevcudiyeti, Avrupa'daki topraklarımızın Anavatanla olan bağı hep Boğazların elimizde bulunmasına ve elimde kalmasına bağlıydı”⁴⁰⁹ ifadeleriyle izah edilmiş; Çanakkale'ye geri planda bekletilen birlikler sebebiyle çok fazla önem verilmediğine eleştiride bulunulmuştur:

“...Bundan dolayı kesin sonucun alınacağı yere ne kadar kuvvet tahsis edilse azdır kuralına uyarak iki büyük devletin kara ve deniz saldırısına uğrayacağı şüphesiz olan Çanakkale'ye daha fazla önem vermek ve ona nispetle belki üçüncü derecedeki kuzey tehlikesinin başkent civarında alıkoydurduğu sekiz fırkadan hiç olmazsa dördünü daha

⁴⁰⁶ A.g.y.

⁴⁰⁷ A.g.y.

⁴⁰⁸ A.g.y.

⁴⁰⁹ A.g.y.

oraya ayırmak hem gerekli hem de mümkündü. İtilaf Devletleri 90 Bin yerine daha fazla bir kuvvetle Çanakkale'ye taarruz edip oradaki altı fırkamızı perişan ettikten sonra boğazi geçip donanmaları başkent İstanbul önünde görünseydi geri de alıkonulmuş olan sekiz fırkamız bu büyük felakete karşı ne yapabilirdi?"⁴¹⁰

Avrupa çıkar muharebeleri olarak başlayan Cihan Harbi, etkisi itibariyle Osmanlı Devleti'ni peşinden sürüklemiş ve sonunu hazırlayan olaylar arasında değerlendirilmiştir. Bu bakımdan Harbiye Nezareti tarafından hazırlanan tarihçe, yazılan dönemin şartlarına uygun biçimde bulunan atmosferi okuyucusunda hissettirmiş ve İtilaf Devletleri güdümüyle yazıldığı kanaatini verdirmiştir. Bu bağlamda Osmanlı Devleti'nin Cihan harbine katılmasındaki yanlışlıklar başarısız diplomasi ve siyasi seçim olarak değerlendirilmiş; Almanya'nın Osmanlı Devleti'ni kendi yaşam sahasını kurtarmak için destek olarak gördüğü belirtilmiştir. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin yaşadığı başarı ve başarısızlıkları Osmanlı-Alman sevk ve idaresinin iki başlılığı üzerinden değerlendirme imkânı vermiştir. Türk tarafının savaştaki hatalarından daha fazla İtilaf Devletleri'nin yaptığı hataları düzeltmeye çalışılması dikkat çeken ayrıntı olmuştur. Sonuçta Cihan harbi her iki tarafa büyük yıkımlar getirmiş; ancak kazanan tarafı belirlemiştir. İttifak Devletleri siyasi, askeri, ekonomik ve sosyal konularda kapatılması zor büyük yaralar alarak savaşı mağlup bitirmiştir. Anadolu coğrafyasının durumu ise daha kritik bir evreye girmiş; İtilaf Devletleri tarafından işgal edilme süreci başlamıştır.

⁴¹⁰ A.g.y.

SONUÇ

Birinci Dünya Savaşı'nın tüm dünya açısından çok etken bir parçası olan Çanakkale Savaşları, Türk tarih yazıcılığının ilgi duyduğu konular arasında görülmektedir. Dönem içerisinde ve gelecekteki Türk milli şuur ve kimliğinin inşası kapsamındaki yeri dikkate alındığında Çanakkale Cephesi'nin açılış şekli, savunma hazırlıkları, müttefiklik vurgusu, Osmanlı ordusunun durumu, savaşın sevk ve idaresi ile başarı ve başarısızlıklar bağlamında farklı yaklaşımların izah, analiz ve değerlendirmeleri büyük kıymete haizdir. Bu bağlamda Osmanlı Devleti'nin 1914 yılında harbe iştirakiyle birlikte cephelerde yaşanan genel durumun ülke ve dünya kamuoylarına aktarılmasına devlet ve aydınlar nazarında önem verilerek bu maksatla büyük bir gayret sarf edilmiştir.

Osmanlı Devleti'nin Cihan Harbine girişiyle birlikte ülke coğrafyasında vaziyete ilişkin ilgi artmış; bu münasebetle halkta yaşanan merak ve tedirginlik hissinin giderilmesine yönelik ilk hamlelerden birisi devlet eliyle gerçekleştirilmiştir. Nitekim, süreli yayımlar içerisinde ele aldığı konular, görsel özellikler ve devrin olanakları dahilinde sürdürdüğü istikrarlı faaliyeti ile Harp Mecmuası; 1915-1918 yılları müddetince Osmanlı ve Dünya kamuoylarına harbe nefsi müdafaa için girildiğine ve müttefik Almanya ve Avusturya- Macaristan ile birlikte İtilaf Devletleri'nin Osmanlı coğrafyasındaki yıkıcı emellerinin bertaraf edileceğine vurgu yapılmıştır. Bu bağlamda Harp Mecmuası sayfalarında müttefik Almanya'nın yanında harbe dahil olunması konusu dikkat çekecek seviyede gurur ve şevk ile işlenmiş; devrin siyasal gidişatına uygun Alman birlikteliğinden duyulan memnuniyetin haber paylaşımları güçlü görsel efektler ile yapılmıştır. Kamuoyu algısının inşasında İttifak Devletleri olanaklarını kullanarak Balkan Savaşları hezimetini yaşayan Osmanlı ordusunun imajını yeniden tazelemesi ve kaybedilen toprakların geri alınması üzerinden işlendiği sonucuna varılmıştır. Bu doğrultuda kahramanlık ve fedakârlık vurguları ile toplumun nabzı zafer kavramı odağında tutulmaya çalışılmıştır. İttihat ve Terakki Partisi'nin henüz 20. yüzyıl başında tarih yazımında ana unsur olarak ele aldığı Türkçülük ideolojisi vurgusunun Alman ve Avusturya-Macaristan birlikteliği ile bahse konu mecmuada harmanlandığı; cephede ve cephe gerisinde ortak düşmana karşı savaşıldığına dair izahların yapıldığı ve İslamcılık ideolojisine dair tonun da mecmuada kaleme alınan köşe yazıları ve makalelerde kendisine yer bulduğu belirlenmiştir. Harp Mecmuasının, gelecek nesillere net biçimde iletmek istediği olgunun Çanakkale şehitlerinin unutulmaması ve miraslarının yaşatılması isteğinde olduğu da anlaşılmaktadır.

Zira, henüz savaşların sürdüğü esnada tarih yazımında kahramanlık ve propaganda niteliğiyle faaliyet gösteren Harp Mecmuasının, Çanakkale Boğazı savunmasından alınan başarı ve İtilaf Devletleri'nin bölgeden ayrılışları ile cephenin kapanışı sürecini, harbin devam eden cephelerine Osmanlı askerinin savaş kabiliyeti, sevk ve idaresi Almanya ile Avusturya-Macaristan ortaklığı üstünden neşredilmiştir. Bu çatı altında Harp Mecmuasının değerlendirmesinde, politik manevralardan etkilenen tarih yazımı sürecinin; mücadele verilen Cihan Harbinin diğer cephelerindeki Osmanlı askeri kadar İttifak kuvvetlerine mensup askerlerin de moral ve motivasyon inşası hususunda bir misyon üstlenilmiş ve bu misyonun Osmanlı Devleti'nin Cihan Harbinden mağlup ayrılışına dek sürdüğü belirlenmiştir.

Osmanlı Devleti'nin Cihan Harbine girişiyle birlikte Osmanlı kamuoyu söz konusu kritik sürecin atlatılmasında devletin yanında yer almak için gayret göstermiştir. Cephelerde yaşanan mücadelenin Osmanlı ve Dünya kamuoyuna görsel bir şekilde aktarılması ve propaganda savaşlarının da bir yansıması olarak Müdafaa-i Milliye Cemiyeti bünyesinde 1916 yılında Harb-i Umumî Panoraması isimli eser faaliyete geçirilmiştir. Bu eser, Osmanlı Devleti'nin istediği doğrultuda bilgi vermek ve ekonomik kazanç sağlamak amaçlarının dışında gelecek tarih yazımına görsel materyal sunması açısından da önemli görülmüştür. Bu çatı altında albüm sayısının on beş adete ulaştığı Harb-i Umumî Panoraması isimli eserin ihtiva ettiği fotoğrafların bir kısmı Almanya desteğiyle yayınlanırken diğer kısmı da Osmanlı Türkçesi açıklamaları ile mütteliklik vurgusu, sevk ve idare, başarılar, askeri materyal, cephe gerisi, İttifak Devletleri kuvvetlerinin Batı Cephesi'nde gösterdikleri mukavemet ve bayındırlık faaliyetlerini ele almış; Cihan Harbinin İttifaklar lehinde sonuçlanacağı algısının inşasında önemli görülen ayrıntılar sunmuştur. Devrin siyasi konjonktürü ışığında politik emellere hizmet etmek maksadıyla hayata geçirilen söz konusu projenin hedefine ulaştığı; Cihan Harbinin tüm cephelerinden görseller ile gerek Osmanlı kamuoyu gerekse de Almanya ve Avusturya-Macaristan kamuoylarına ve en nihayetinde İtilaf Devletleri kamuoylarının dikkatlerini çektiği değerlendirilmiştir. Sonuç olarak basının faaliyetleri dışında Cihan Harbinin gidişatında kamuoyu desteğini kazanmak ve özellikle devrin genel siyasi yöneliminde alınan kararların doğruluğunu savunmak ve ispat etmek gayesiyle hareket eden eserin, verilen manevi savaşın bir temsilcisi olduğu belirlenmiştir.

Cihan Harbi'nde devletlerin kullandığı en güçlü silahlar arasında afişlerin, kartpostalların ve karikatürlerin olduğu görülmüştür. Zira, toplumların savaşlar esnasındaki

psikolojilerini yönetmek ve yönlendirmek ihtiyaçları sebebiyle kullanılan söz konusu görsel materyaller; devrin siyasi kodları ile kamuoyunun ahlaki ve inanç sistemlerini yeni baştan inşa etmeye çalışma gayretiyle meydana getirilmiştir. Bu bağlamda Osmanlı Devleti'nin henüz Cihan Harbi'ne girişiyle birlikte özellikle müttefik Almanya'nın öncülüğündeki afişler, kartpostallar ve karikatürler aracılığıyla muharebelere dair pozitif değerlendirmelerin yapıldığı; olumsuz tarafların gösterilmemesi hissiyle hareket edildiği ve devletlerin muharebeler esnasında bulundukları durumun izahında haklı duruşun sergilenmesi detayları dikkat çekmiştir. Bu çatı altında Çanakkale Cephesi özelinde, İtilaf Devletleri'nin savaşlar esnasında sergiledikleri yoğun propaganda faaliyetlerinin benzerini İttifak Devletleri de sergilemiştir. Özellikle İtilaf kuvvetlerinin bölgeden ayrılışları üzerine üretilen afiş, kartpostal ve karikatürler; sanat, sosyolojik ve tarihsel veriler ışığında Osmanlı-Almanya-Avusturya/Macaristan kamuoyları kadar İtilaf Devletleri kamuoylarının da ilgisini çekmiştir. Propaganda savaşlarına dair üretilen materyallerin en özel örneklerinin bulunduğu Cihan Harbi yayımcılık faaliyetleri; Osmanlı kamuoyu açısından Cihan Harbine giriş kararındaki haklılık, seçilen/seçtirilen müttefiklikteki doğruluk ve alınan başarıların Cihan Harbinin tüm cephelerinde yaşanan mücadelelere intikal edeceğine dair duyulan derin galibiyet hisleri odağında dönem ve dönem sonrası tarihçilerine ve tarih yazımına özel örnekler sunmuştur.

Basın, Cihan Harbinin en etkin silahlarından birisi olarak kullanılmış ve insanları etkilemek için büyük çaba sarf etmiştir. Modern bir silah olarak kullanılan Osmanlı basının, kamuoyuna Cihan Harbi hakkındaki bilgi aktarımını henüz Osmanlı Devleti harbe dahil olmadan önce servis etmeye başlamış; Osmanlı Devleti'nin 1914 yılında harbe iştirakiyle birlikte tarih yazımı olmayan ancak tarih yazımını sağlayacak veriyi sunmuştur. Bu doğrultuda cephenin gündelik olayları, mücadeleleri, müttefiklik bağı, İtilaf ve İttifak kuvvetlerinin durumu, harbin iç ve dış siyasete yansımaları, kahramanlık, fedakârlık ve diğer konuları değerlendirmeye çalışmıştır. Basına yansıyan yaklaşımlar incelendiğinde 1914-1917 yılları arasında Almanya ve Avusturya-Macaristan birlikteliğinin Osmanlı Devleti'ne yarar sağlayacağı yöneliminde haberler servis edilmiştir. Bu haberlerin kaynağı noktasında Çanakkale Cephesi büyük öneme sahiptir. Cephenin kapanmasına kadar geçen sürede muharebe meydanında yaşananların aktarımı zafer algısı üzerinden yapılmış; 1916 yılında İtilaf Devletleri'nin Çanakkale'den ayrılışları ve bölgede yaşadıkları çıkmazın tablosu birlik ve beraberlik gururu doğrultusunda neşredilmiştir. Cihan Harbinin gidişatında tüm kuvvetler için çıkmaza girildiği yıl 1917 olarak görülmüştür. Batı ve Doğu

cephelerindeki muharebelerde boy gösteren devletlerin istedikleri ilerlemeleri sağlayamamaları basın aracılığıyla izlenmiştir. Bu sürecin 1917 yılının sonlarından itibaren İttifak kuvvetleri aleyhinde alınan sonuçlar ile değişime uğradığı; ancak kamuoyuna aktarılması esnasında diğer propaganda faaliyetlerine benzer zafer algısının inşasına devam edilerek sağ duyunun korunmasına çalışıldığı belirlenmiştir. Hükümet-basın iş birliğinin bir ürünü olarak göze çarpan bu durumun 1918 yılına kadar devam ettiği görülmüştür. Osmanlı Devleti'nin 1918 yılında Mondros Mütarekesi sonrasında işgale uğraması ve İttihat ve Terakki Partisi üyelerinin ülke dışına çıkışları evresinde Osmanlı basını farklı bir yöne sapmıştır. Cihan Harbinden sonra İtilaf Devletleri tarafından Osmanlı coğrafyasının uğradığı işgal göz önüne alındığında basının sansüre uğradığı ve İtilaf Devletleri lehine haberler çıkardığı; 1919 yılından itibaren Mustafa Kemal'in Anadolu'ya geçişiyle birlikte başlayan Millî Mücadele evresinin 1922 yılına kadar ki sürecinde Anadolu basınının İstanbul basını karşısında tekrar mücadele veriş; basının algı oluşturmada bir kez daha etkin silah olduğu gerçeğini ortaya koymuştur. Bu çatı altında Osmanlı basını Cihan Harbi müddetince müttefiklik vurgusu yaparak alınan başarıları kamuoyuna aksettirmiş; İtilaf Devletleri'nin Cihan Harbini kazanması sonrasında işgale uğrayan İstanbul'un basın merkezi olması sebebiyle sansüre uğrayan yayın süreci başlamış ve kamuoyuna neşredilen Cihan Harbi haberleri İtilaf Devletleri odağında seyir izlemiştir.

Osmanlı Devleti'nin 1914 yılında Cihan Harbine girişi dönemin edebiyatçılarını harekete geçirmiştir. İttifak Devletleri yanında savaşa girilmesi ve Cihat ilanı ile başlayan muharebeler evresinde devrin önde gelen ideolojik yaklaşımlarının rehberliğinde müstakil eserler üreilmeye başlanmıştır. Bu eserlerin içerikleri incelendiğinde hükümet-basın iş birliğine yakın hareket edildiği; kamuoyunun sağduyusuna hitap edecek eserlerin meydana getirildiği, kahramanlığa ve fedakarlığa sürekli bir vurgunun yapıldığı, vatan sevgisinin inşa edildiği makaleler ve şiirler ortaya çıkarıldığı belirlenmiştir. 1914-1918 yılları arasında neşredilen söz konusu edebi ürünlerin müttefik Almanya iş birliğiyle geçmiş başarıların silineceğine değinilmiş ve Cihan Harbinden Osmanlı Devleti'nin galip çıkarak yaşanan tüm olumsuzlukların giderileceği fikri işlenmiştir. Bu fikir 1917 yılında İttifak kuvvetlerinin gidişatındaki durgunluk esnasında zayıflama göstermiş; 1918 yılı itibariyle ise İtilaf Devletleri lehinde sonuçlanan harp neticesinde sona ermiştir. Ancak Çanakkale muharebelerinin yıl dönümleri münasebetiyle zaferin hatırlatılması hususunda neşredilen eserler, Osmanlı kamuoyu tarafından ilk günkü hislerle takip edilmiştir. Bu hatırlatmalar esnasında muharebelerden alınan başarıların arkasındaki asli unsurun Türk sevk ve idaresi

eseri olduğunun kamuoyuna neşri dikkat çekmiştir. Tarih yazımının 1918-1922 yılları arasındaki müstakil eser değerlendirmesi ayrıca Türk zaferi vurgusundaki sürekliliğin işgallere karşı bir tepki olduğu da belirlenmiştir.

Çanakkale Muharebelerinin Osmanlı kamuoyunda büyük bir iz bıraktığı; muharebelerin üzerinden henüz üç sene geçmesine karşı müstakil eserler statüsünde de değerlendirilecek edebi ürünlerin hayata geçirildiği belirlenmiştir. Bu eserler arasında Yeni Mecmuanın 1918 senesinde çıkardığı Çanakkale Fevkalade Nüshası adlı çalışması, Çanakkale Savaşları literatürünün önemli parçaları arasında kendisine yer bulmuştur. İçerik itibarıyla devrin ileri gelen yazar ve şairlerini toplayan mecmuanın edebi heyetin hislerini ortaya koyacakları bir eser üretme imkânı sağlamış; ele alınan konularda sıklıkla hamaset edebiyatına başvurulduğu değerlendirilmiştir. Osmanlı Devleti'nin İtilaf kuvvetlerine karşı 1914-1918 yılları arasında gösterdiği mücadelelerin hususî örneklerle kamuoyuna neşredilmesi tarih yazımına önemli veriler sunmuştur. Müstakil çabaların tek bir eserde Osmanlı askeri başarıları vurgusuyla kamuoyuna aktarılması tarih yazımının modern yansıması olarak görülmüştür.

Çanakkale Cephesinin açılışından harbin sonu olan 1918 yılına kadar geçen sürede kaleme alınan eserlerdeki genel yaklaşıma bakıldığında; 1914-1916 dönemindeki Çanakkale Cephesi konusundaki tarih yazımında kazanılacak zaferden kuşku duyulmadığı ve yalnız tek cephede bir başarı sağlanmayıp Cihan Harbinin tüm cephelerinde söz konusu zaferin elde edileceği görüşlerinin devamlılık gösterdiği değerlendirilmiştir. Bu dönemdeki yazım faaliyetlerinde değişiklik gösteren bir husus olarak askeri kaynakların da yazıma esas teşkil edecek kaynaklar arasında yerini almaya başladığıdır. Söz konusu yazımın 1918-1922 yılları arasındaki işgal döneminde meydana getirilmesi; başta Çanakkale Muharebeleri olmak üzere Cihan Harbinin diğer cephelerinde mücadele veren Osmanlı askerinin durumu hakkında inşa edilen algının yeniden tasarlanma sürecini başlatmış ve Türk Millî Mücadelesi Dönemi sonuna kadar geçen süre zarfında İtilaf Devletleri gölgesinde yazım süreci devam etmiştir. Bu çatı altında Harp Tarihi Şubesi'nin faaliyetleri önem arz etmektedir.

Gerçekte, tarih yazımı açısından Çanakkale Muharebeleri zaferinin sahiplenişi ve Osmanlı Devleti'nin müttefikleriyle olan birlik ve beraberlik konusunun kamuoyuna yansıyan görüş ayrımına dair ilk emare, Yusuf İzzet Met'in Cihan Harbi hakkında tarihçe yazımı teklifi sonucunda ortaya çıkmıştır. Henüz Cihan Harbinin devam ettiği dönemde özellikle Çanakkale Muharebelerinden başlamak ve buradaki mücadelelerin harbin diğer

cephelerine pozitif manada moral ve motivasyonu sağlayacak yönelimle aktarılması gayesi dikkat çekmiş; bu amaca Osmanlı ordusunda halen etkin görevde bulunan komutanların da olumlu geri beslemelerde bulunması neticesinde Çanakkale Muharebeleri görüşlerindeki ayrımlar belirlenmiştir. Bu ayrımların kazanışlar ve kaybedilişler açısından değerlendirildiği; mücadeleler esnasında sevk ve idare konularındaki görüş farklarının özellikle Osmanlı-Alman subayları potasında ele alındığı ve raporlara eklendiği, tarih yazımı detayları açısından önemli görülmüştür. Zira, Osmanlı Devleti'nin Cihan Harbine girişinden itibaren gerek basın aracılığıyla gerekse de devlet eliyle neşredilen propaganda materyallerindeki müttefiklik vurgusunun dışına çıkılmış; 1917 yılının atmosferinde Alman komuta takımı net biçimde eleştirilmiştir. Müttefikliğin ve muharebelerin sürdüğü esnada bu görüşleri ortaya koyan çekirdek kadronun Türk Millî Mücadelesinde de görev aldığı bilinmektedir. Bu çatı altında, Cihan Harbine dair sonraki yıllarda yazılacak olan tarihçelerin beyan edeceği Çanakkale Muharebelerinin bir Türk zaferi olduğu görüşündeki ilk temeller atılmıştır.

Çanakkale Muharebelerinden başlamak ve Cihan Harbinin diğer cephelerinde meydana gelen mücadelelerin, cephe gerisindeki gündelik yaşamın, sevk-idare konusunun, İtilaf-İttifak kuvvetleri durumlarının, iâşe, sağlık ve diğer hususların ele alındığı tarih yazımını gerçekleştirmek için 1916 yılı baharında Harp Tarihi Şubesi'nin kuruluşuna Enver Paşa öncülüğünde karar verilmiştir. Cihan Harbi tarihçesinin yazılması için gerekli olan verinin sağlanması hususunda dönemin bilfiil görevde bulunan subaylarına ulaşılmış ve belirtilen başlıklar hakkında raporlar sunması rica edilmiştir. Bu raporların rehberliğinde yazılacak olan tarihçenin gelecek nesillere doğru bilgi aktarımını sağlaması amaçlanmış ve başarıların arkasındaki gerçekler ortaya konulmak istenmiştir. Cihan Harbinin devam ettiği bir süre zarfında Yusuf İzzet Met'in girişiminde ortaya çıkan görüş ayrımlarının bir benzeri de söz konusu tarihçenin oluşturulması evresinde ortaya konulmuştur. Zira, tarihçe yazımına raporuyla katkı sunan isimler arasında Mustafa Kemal de bulunmaktadır. Genel itibariyle hazırlanan raporların içeriği incelendiğinde -ki buna Mustafa Kemal'in Arıburnu ve Anafartalar raporları da dahil genel kanı Alman sevk ve idaresinin yönlendirmelerinin eleştirildiği noktasındadır. Bu bağlamda Harbiye Nezareti'nin girişiminde de söz konusu görüş ayrımlarını Türk Millî Mücadelesinin temelini atan çekirdek kadronun gündeme getirmesi; harp tarihi yazımının gideceği yönü tayin etmiştir.

Harp Tarihi Şubesi'nin kuruluşu ile birlikte ortaya çıkarmak için çaba harcanan tarihçenin ilk bölümü Cihan Harbinde Osmanlı Harekât-ı Tarihçesi: Çanakkale Muharebatı ismiyle 1922 yılında kamuoyuna neşredilmiştir. Cihan Harbine dair tarih yazımı hususunda yaptığı değerlendirmeler, ele aldığı konulardaki genel tutum, başarı ve başarısızlıkların geri planındaki sebepler ve diğer konu başlıklarında modern tarihçiliğin ötesinde İtilaf Devletleri'ne bir nevi tavsiye niteliği taşıyan yazım dilinin kullanımı dikkat çekmiştir. Bu bağlamda Harp Tarihi Şubesinin ortaya çıkardığı Cihan Harbi tarihçesi yazımı girişimi ve harbin yalnız bir cephesinin değerlendirildiği eser ile 1914-1922 yılları arasında basın-yayın faaliyetleri neticesinde inşa edilen Osmanlı zaferi algısının terk edildiği; işgaller altında faaliyetini sürdüren kuruluşun meydana getirdiği eserin büyük çapta İtilaf Devletleri yanlısı söylemler kullandığı ve Çanakkale Muharebeleri esnasında yapılan hataların tavsiyeler doğrultusunda açıklandığı belirlenmiştir.

“Osmanlı Harekât-ı Tarihçesi: Çanakkale Muharebatı” isimli eser, 1915-1918 yılları arasında kamuoyu ile paylaşılan Osmanlı zaferi ya da müttefik zaferi biçiminde söylenegelen tarih yazımını, 1922 yılının politik gerekçeleri dolayısıyla (İstanbul işgal altındadır) değiştirmiş; “Çanakkale’de İtilaf Devletleri nasıl başarılı olabilirdi?” sorunsalına yönelen bir eser olmuştur. Ancak bu eser yazılmaya başlandığında, Çanakkale Muharebelerine katılan subaylardan iletilen metinler, bunun tam aksini söylemektedir. Bu eseri oluşturmak için Harp Tarihi şubesine gönderilen raporlarda, Çanakkale Cephesi'nin bir zafer olduğu; hatta bu zaferin Almanlara rağmen bir Türk Zaferi olduğu vurgularına rastlanmıştır. Nihayetinde Millî Mücadele ve Kurtuluş Savaşı'na katılan, idare eden ve başarıya ulaştıranların, Çanakkale'nin yalnızca Türk Zaferi olduğunu söyleyenlerle aynı kişiler olması, bir bakıma 1923'ten sonra yazılacak Çanakkale Zaferi tarih yazımının da belirleyicisi olmuştur.

KAYNAKÇA

- Abdullah Sıdkı, (1917). Harbte Osmanlı Zabiti-Çanakkal'a'da Şehidler Bayramı. Matba'ai Orhaniyye.
- Ahmed Hikmet, (1918). Çanakkale, Yeni Mecmua Çanakkale Fevkalade Nüshası.
- Ahmet Emin, (1918). Yaşamamızın Hikmeti, Yeni Mecmua Çanakkale Fevkalade Nüshası.
- Akçuraoglu, Yusuf, (2009). Türk Yılı 1928, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara
- Akşin, Sina, (2010). İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele -1- (Mutlakiyete Dönüş 1918-1919), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Aktaş, Necati; Benark, Demet, (1999). el-Arşîfü'l-Osmânî; Ottoman Archives; Başbakanlık Arşivi, Amman.
- Ali Canip Yöntem, (1918). Çanakkale Muharebesi İntibâlarından: Seddülbahir Grubunu Ziyaret, Yeni Mecmua Çanakkale Fevkalade Nüshası.
- Askeri Matbaa, (1916), Karârgâh-ı Umûmiyye, "Mevâki'-i Müstahkeme Şu'besi Gelibolu Şibh-i Cezîresinde Düşmanın Kullandığı Muhtelifü'l Cins Torpil ve Bombaları Hakkında Ma'lûmât ve Bunlara Karşı Tedâbir-i Tahaffuziye", 1915-1916.
- Behar, Büşra Ersanlı, (1992). İktidar ve Tarih, Afa Yayıncılık, İstanbul.
- Berktaş, Halil, (1982). Cumhuriyet İdeolojisi ve Fuat Köprülü, Kaynak Yayınları, İstanbul.
- Binbaşı Burhaneddin: Arıburnu Kuzey Grubu Muharebeleri (14 Mayıs-19 Mayıs 1915 Olayları) Raporu, Burhan Sayılır, Türk Kurmay Subayların Gözüyle Çanakkale Savaşı, Salyangoz Yayınları, İstanbul.
- Binbaşı Nihad, Seddülbahir Güney Grubu Muharebeleri Raporu, Burhan Sayılır, Türk Kurmay Subayların Gözüyle Çanakkale Savaşı, Salyangoz Yayınları, İstanbul.
- Breisach, Ernst, (2009). Tarih Yazımı, Yapı Kredi Yayınları, Çev. Hülya Kocaoluk, İstanbul.
- Burke, Peter, (2014). Fransız Tarih Devrimi Annales Okulu, Çev. Mehmet Küçük, Doğu Batı Yayınları, Ankara.
- Carr, Edward Hallett, (2011). Tarih Nedir?, İletişim Yayınları, Çev. Misket Gizem Gürtürk, İstanbul.
- Celal Nuri, (1918). Gelibolu'da Türkler ve Homeros, Yeni Mecmua Çanakkale Fevkalade Nüshası.

- Collingwood, Robin George, (2013). Tarih Tasarımı, Çev. Kurtuluş Dinçer, Doğu Batı Yayınları, Ankara.
- Çetin, Atillâ, (1979). Başbakanlık Arşivi Kılavuzu, İstanbul.
- Çolak, Mustafa, (2014). Journal of History Studies, 2014.
- Emin Ali, (1918). Çanakkale'ye Düşman Donanmasının Hücumları ve 5/18 Mart 1331-Çanakkale 5/18 Mart 1331-1915, Yeni Mecmua Çanakkale Fevkalade Nüshası.
- Emin Ali, (1918). İki Defada Dokuz Yara Bir Kol (Kahramanlar Tarihinden: Şimalde-Cenupta) Çanakkale 5/18 Mart 1331-1915, Yeni Mecmua Çanakkale Fevkalade Nüshası.
- Engin, Vahdettin; Şimşek, Ahmet, (2011). Türkiye'de Tarih Yazımı, Yeditepe Yayınevi, İstanbul.
- Evans, Richard J., (1999). Tarihin Savunusu, Çev. Uygur Kocabaşoğlu, İmge Kitabevi, Ankara.
- Gövsâ, İbrahim Aleaddin, (1926). Çanakkale İzleri, Marifet Matbaası, İstanbul.
- Halil Ethem, (1918). Dünya Savaşı'nda Antika Eser ve Değerli Eşya Ticareti, Yeni Mecmua Çanakkale Fevkalade Nüshası.
- Harbiye Nezareti, (1922). Çanakkale Muharebatı, Cihan Harbinde Osmanlı Harekât-ı Tarihçesi.
- Hüsametdin, (1918). Osmanlı Azmi Karşısında İngilizler, Yeni Mecmua Çanakkale Fevkalade Nüshası.
- Karaman, Mehmet Ali, (2014). Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı-Alman İttifakını Meşrulaştırma Çabaları, Osmanlı Mirası Araştırma Dergisi, Makale, Sayı 1.
- Karataş, Murat; Sayılır, Burhan; Borlat, Barış, Çanakkale Muharebelerinde Zabitan İzlenimleri.
- Karataş, Murat; Sayılır, Burhan; Borlat, Barış, Harb-i Umumi Panoraması, Matus Matbaa.
- Kazım Nami Duru, (1918). Hasan Mevsuf Tabyası Çanakkale 5/18 Mart 1331- 1915, Yeni Mecmua Çanakkale Fevkalade Nüshası.
- Kemal Behiç, (1918). Çanakkale Kara Muhârebâtı, Çanakkale 5/18 Mart 1331- 1915, Yeni Mecmua Çanakkale Fevkalade Nüshası.
- M. Zekeriyya, (1918). Çanakkale Savaşı'nın Psikolojisi, Yeni Mecmua Çanakkale Fevkalade Nüshası.
- Mehmed Emin, (1917). Harb-i Umumide Osmanlı Cebheleri Vakayii.

- Mehmed Emin, (1918). Çanakkale Hamâseti ve Medeniyet-Çanakkale 5/18 Mart 1331-1915, Yeni Mecmua Çanakkale Nüshası.
- Mehmed Şemseddin, (1918). Milli Şehâmet, Çanakkale 5/18 Mart 1331-1915, Yeni Mecmua Çanakkale Fevkalade Nüshası.
- Momigliano, Arnaldo, (2011). Modern Tarihçiliğin Klasik Temelleri, Çev. Güneş Ayas, İthaki Tarih Yayınları, İstanbul.
- Musa Süreyya, (1918). Asker Türküsü, Yeni Mecmua Çanakkale Fevkalade Nüshası.
- Mustafa Kemal, (1917). Arıburnu Muharebeleri Raporu.
- Mustafa Kemal, Anafartalar Muharebatı'na Ait Tarihçe, Yay. Haz. Uluğ İğdemir, Türk Tarih Kurumu Yayınları
- Nafi Atuf, (1918). İman İksiri, Yeni Mecmua Çanakkale Fevkalade Nüshası.
- Nazım Nami, (1918). Hasan-Mevsuf Tabyası, Yeni Mecmua Çanakkale Fevkalade Nüshası.
- Özcan, Abdülkadir, (2013). Osmanlı Tarihçiliğine ve Tarih Kaynaklarına Genel Bir Bakış, İlmi Araştırmalar ve Toplum Bilimleri Dergisi, İstanbul.
- Özlem, Doğan, Tarih Felsefesi, Anahtar Kitaplar Yayıncılık, İstanbul.
- Polat, Nazım Hikmet, (1991). Müdafaa-i Milliye Cemiyeti, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara.
- Rabbani Fehmi, (1916). Kaçtıkları Gün.
- Rabbani Fehmi, (1918). Rıza Beyin Hatıra Defterinden, Yeni Mecmua Çanakkale Fevkalade Nüshası.
- Rauf Necdet, (1918). Vatana Hitap Çanakkale Kahramanlarına İthaf, Yeni Mecmua Çanakkale Fevkalade Nüshası
- Sadık Necmeddin, (1918). Çanakkale'nin Terbiye Kuvveti, Çanakkale 5/18 Mart 1331-1915, Yeni Mecmua Çanakkale Fevkalade Nüshası.
- Sami Paşazade Sezai, (1918). Çanakkale'ye Dair, Çanakkale 5/18 Mart 1331- 1915, Yeni Mecmua Çanakkale Fevkalade Nüshası.
- Sati, (1918). Çanakkale'ye Gelirken Halkın Ruh Haliyle İlgili Bir Gözlem, Yeni Mecmua Çanakkale Fevkalade Nüshası.
- Sayılr, Burhan, (2014). Aileni Özlemedin mi?, Gazi Kitapevi, Ankara, 2014.
- Sayılr, Burhan, Türk Kurmay Subayların Gözüyle Çanakkale Savaşı, Salyangoz Yayınları, İstanbul.
- Selahaddin Adil, (1917). Harb-i Umumi'de Çanakkal'a Muharebat-ı Bahriyesi.

- Sertoğlu, Mithat, (1955). Muhteva Bakımından Başvekâlet Arşivi, Ankara.
- Sönmez, Erdem, (2010). Annales Okulu ve Türkiye’de Tarihyazımı, Annales Okulu’nun Türkiye’deki Tarihyazımına Etkisi: Başlangıçtan 1980’e, Tan Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Şimşek, Ahmet, (2011). Tarih Nasıl Yazılır? Tarih Yazımı için Çağdaş Bir Metodoloji, Tarihçi Kitabevi, İstanbul.
- Tekin Alp, (1918). Harb-i Umûmî’den Sonra Çanakkale Meselesi, Yeni Mecmua Çanakkale Fevkalade Nüshası.
- Tevetoğlu, Fethi, (1998). Mehmet Emin Yurdakul, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Ulu, Cafer, (2012). “Çanakkale Muharebeleri Sırasında Basının Propaganda Aracı Olarak Kullanılması: Harp Mecmuası Örneği”, *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılı*, Makale, Sayı 12.
- Uluğ, N. Hakkı, Çanakkale Destanı’nın 50. Yılı, Turizm ve Tanıtma Bakanlığı Yayınları
- Üryanizade, Ali Vahid, (1916). Çanakkale Cephesi’nde Duyup Düşündüklerim, Darü’l-Hilafet’il- Aliyye, Necm-i İstikbal Matbaası, İstanbul.
- Vahid, (1918). Resim Sanatı ve Övüncün Ebedileştirilmesi, Yeni Mecmua Çanakkale Fevkalade Nüshası.
- Yalçın, Hüseyin Cahid, (1918). 5 [18] Mart Muzafferiyetinin Sene-i Devriyesi Münasebetiyle.
- Yarbay Hayri, Anafartalar Grubu Muharebeleri Raporu, Burhan Sayılır, Türk Kurmay Subayların Gözüyle Çanakkale Savaşı, Salyangoz Yayınları, İstanbul.
- Yarbay İzzeddin, Arıburnu Kuzey Grubu Muharebeleri (25 Nisan-14 Mayıs 1915 Olayları) Raporu, Burhan Sayılır, Türk Kurmay Subayların Gözüyle Çanakkale Savaşı, Salyangoz Yayınları, İstanbul.
- Yunus, Nadi, (1918). Çanakkale Müdafaası, Yeni Mecmua Çanakkale Fevkalade Nüshası.
- Yüzbaşı Celaleddin, Harb-i Umumide Çanakkale Muharebat-ı Berriyesi, Kumkale Muhaberatı Raporu, Murat Karataş.

Diğer Kaynaklar

- Donanma Mecmuası, (16 Eylül 1915). Sayı 108.
- Donanma Mecmuası, (25 Mart 1915). Sayı 86.
- Donanma Mecmuası, (29 Nisan 1915). Sayı 91.
- Donanma Mecmuası, (6 Mayıs 1915). Sayı 92.

Donanma Mecmuası, (7 Aralık 1914). Sayı 71.

Donanma Mecmuası, (9 Kasım 1914). Sayı 67.

Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşiv Şube Müdürlüğü Tanıtım
Broşürü, (2018). Genelkurmay Basımevi, Ankara.

Harp Mecmuası, Sayı 1.

Harp Mecmuası, Sayı 2.

Harp Mecmuası, Sayı 3.

Harp Mecmuası, Sayı 4.

Harp Mecmuası, Sayı 5.

Harp Mecmuası, Sayı 6.

Harp Mecmuası, Sayı 7.

Harp Mecmuası, Sayı 8.

Harp Mecmuası, Sayı 9.

Harp Mecmuası, Sayı 10.

Harp Mecmuası, Sayı 11.

Harp Mecmuası, Sayı 12.

Harp Mecmuası, Sayı 13.

Harp Mecmuası, Sayı 14.

Harp Mecmuası, Sayı 15.

Harp Mecmuası, Sayı 16.

Harp Mecmuası, Sayı 17.

Harp Mecmuası, Sayı 18.

Harp Mecmuası, Sayı 19.

Harp Mecmuası, Sayı 20.

Harp Mecmuası, Sayı 21.

Harp Mecmuası, Sayı 22.

Harp Mecmuası, Sayı 23.

Harp Mecmuası, Sayı 24.

Harp Mecmuası, Sayı 25-26 (Birlikte).

Harp Mecmuası, Sayı 27.

Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, (10 Ocak 1916). Devre 3, İctima Senesi:2, 1.Cilt, Birinci
Celse

Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, (22 Ekim 1915).

Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, (23 Aralık 1915). Devre:3, İctima Senesi:2, 1.cilt, İ:11, Birinci Celse.

Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, (Kasım 1915). Devre:3, içtima senesi 2, c.1 (1 Teşrinisani 1331 tarihli birinci intikaddan 30 Kanunusani 1331 tarihi yirmi yedinci intikada kadar)

Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, (5 Ekim 1915). Devre:3, İctima Senesi:1, 1.cilt, İ:35, Birinci Celse.

T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşiv Daire Başkanlığı, (2009). Belgelerle Arşivcilik Tarihimiz Osmanlı Dönemi-I-, Ankara.

Tanin (28 Nisan 1915). “Kılıçlarınız Keskin Olsun!”

Tanin, (1 Eylül 1915). “Osmanlı Ordusunu Takdir”

Tanin, (1 Mayıs 1915). “Bir İsviçre Gazetesi’nin Mütalatı”

Tanin, (14 Nisan 1915). “Ecnebi Bir Muhabirin Mütalaatı”

Tanin, (14 Nisan 1915). “Harb-i Umumî’de Devlet-i Osmaniye”

Tanin, (15 Mayıs 1915). “Son Havadis”

Tanin, (16 Nisan 1915). “Zat-ı Hazret-i Padişahinin Beyanatı”

Tanin, (16 Ocak 1916). “Gelibolu Ricatı Hakkında İsveç Matbuatının Mütalaatı”

Tanin, (17 Temmuz 1915). “Son Havadis Çanakkale Harekâtı: Daily Telegraph Ne Diyor?”,

Tanin, (18 Mart 1915). “Tebliğ-i Resmî”

Tanin, (19 Haziran 1915). “Asquith ve Çanakkale Muharebatı”

Tanin, (2 Mayıs 1915). “Osmanlı Ordusunun Hükümdarına Cülus Hediyesi”

Tanin, (21 Mart 1915). “Çanakkale Muzafferiyetinin Tesirâtı”

Tanin, (22 Aralık 1915). “Çanakkale Muzafferiyeti ve Müttefik Matbuat”

Tanin, (22 Mart 1915). “Çanakkale Muzafferiyetinin Tesirâtı”

Tanin, (22 Mart 1915). “Müttefiklerimizin Takdirâtı”

Tanin, (23 Aralık 1915). “Çanakkale Muzafferiyeti- Müttefiklerimizin Takdirâtı”

Tanin, (24 Aralık 1915). “Siyasiyat Son Muzafferiyetin Tesirâtı”

Tanin, (24 Mart 1915).

Tanin, (25 Ağustos 1915). “Ren Nehri ve Çanakkale”

Tanin, (26 Ağustos 1915). “Türkiye’nin Hizmetleri”

Tanin, (27 Mart 1915). “Siyasiyat: Vasîye Muhtaç Değiliz!”

Tanin, (28 Mayıs 1915).

- Tanin, (3 Mayıs 1915). “Siyasiyat: Yanlış Hesap”
- Tanin, (30 Nisan 1915). “Son Zafer Mütelaat-İhtisasat”
- Tanin, (4 Mart 1915). “Tebliğ-i Resmi”
- Tanin, (5 Eylül 1914). “Siyasiyat, Türkiye’nin Bitaraflığı”
- Tanin, (6 Ekim 1915). “Siyasat: Dünkü Celse”
- Tanin, (7 Nisan 1915). “Niçin Harp Ediyoruz?”
- Tanin, (8 Temmuz 1915). “Hüseyin Hilmi Paşa’nın Beyanatı”
- Tanin, (9 Mayıs 1915). “Müttefiklerimizin Takdiratı”
- Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası, Milli Kütüphane Arşivi.
- Tasfir-i Efkâr, (11 Mart 1915).
- Tasfir-i Efkâr, (22 Mart 1915).
- Tasfir-i Efkâr, (22 Mart 1915).
- Tasfir-i Efkâr, (29 Nisan 1915).
- Yeni Mecmua Çanakkale Fevkalade Nüshası.

EKLER

Ek-1:

Almanya İmparatoru ve Prusya Kralı İkinci Vilhelm
Hazretleri- Avusturya İmparatoru ve Macaristan Kralı
Fransuva Jozef Hazretleri-

Müşterek düşman toprağında muzaffer ordularına kılıç
sallatan tarihî iki hükümdar

Ek-2:

Ordu Komutanları

Dördüncü Ordu Kumandanı Bahriye Nâzırı Cemal
Paşa Hazretleri - Altıncı Ordu Kumandanı ve Yâver-i
Has-ı Padişahî Von der Golç Paşa - Beşinci Ordu
Kumandanı Liman Von Sanders Paşa

Ek-3:

Çanakkale muharebatının bize şanlı
safahatını idare eden Beşinci ordu-yı hümayun
kumandanı Müşir Liman fon Zanders Paşa ile
ol zaman maiyyetlerinde şimdi ordu
kumandanları (sağında) Esad Paşa (solunda)
Vehib Paşa

Ek-4:

Haşmetli Alman İmparatoru hazretleri İstanbul'da Osmanlı
müşir üniforması altında

Ek-5: www.canakkaleharbi.com/fotograflar/tarihi/propaganda

Oftfee (?)’den Çanakkale Boğazı’na kadar

Ek-6: www.canakkaleharbi.com/fotograflar/tarihi/propaganda

Ek-7: www.canakkaleharbi.com/fotograflar/tarihi/propaganda

Ek-8: www.canakkaleharbi.com/fotograflar/tarihi/propaganda

Ek-9: www.canakkaleharbi.com/fotograflar/tarihi/propaganda

Ek-10: www.canakkaleharbi.com/fotograflar/tarihi/propaganda

“Anlaşmadaki üçüncü kişiyim,
lütfen bana saygı göster”

Ek-11: www.canakkaleharbi.com/fotograflar/tarihi/propaganda

Ek-12: www.iwmprints.org.uk

Ek-13: www.iwmprints.org.uk.

“Tepeyi aldık. Gel ve tutunmamıza yardım et!”

Ek-14: www.iwmprints.org.uk

“Çanakkale’den Çağrı”
“Coo...Eee...Gelmeyecek misin?”

Ek-15: <https://punch.photoshelter.com/gallery-image/Ottoman-Empire-Cartoons>

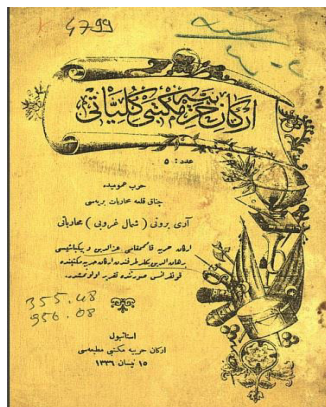

“Çanakkale ve Sonrası”

Ek-16: www.canakkaleharbi.com/fotograflar/tarihi/propaganda

Ek-17:

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, Adı : KUŞKU, Onur
Uyruğu : T.C.
Doğum Tarihi ve Yeri : 21.07.1989, Forchheim
Telefon : 0542 684 69 32
Faks :
E-mail : onurkusu@windowslive.com.

Eğitim

<i>Derece</i>	<i>Eğitim Birimi</i>	<i>Mezuniyet Tarihi</i>
Yüksek lisans	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi	
Lisans	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi	13.06.2016
Lise	Çanakkale Lisesi	15.06.2007

İş Deneyimi

<i>Yıl</i>	<i>Yer</i>	<i>Görev</i>
2017-2019	Özel Öz Bilgim KPSS ve Yabancı Dil Kursu	Kurum Müdürü ve Tarih Öğretmeni

Yabancı Dil

İngilizce - Orta
Almanca - Orta